

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MALATYA YÖRESİ ALEVİLERİNİN DİNİ İNANÇ VE
UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(ARGUVAN ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sami KILIÇ

HAZIRLAYAN
Ayhan GASPAK

ELAZIĞ - 2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MALATYA YÖRESİ ALEVİLERİNİN DİNİ İNANÇ VE
UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(ARGUVAN ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sami KILIÇ

HAZIRLAYAN
Ayhan GASPAK

Jürimiz, ... tarihinde yapılan Tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezi başarılı sayılmıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2011 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma
(Arguvan Örneği)****Ayhan GASPAK****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı****Dinler Tarihi Bilim Dalı****Elazığ, 2017; Sayfa: XIII+301**

“Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)” adlı doktora çalışmamızın amacı, Arguvan Yöresi Alevilerinin inanç ve uygulamalarının tespitini yapmak ve Dinler Tarihi açısından değerlendirmektir.

Bu çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, sınırları, amacı, metodu, kullanılan teknikler, Alevilikle ilgili kavramlar, Anadolu Aleviliğinin tarihi gelişimi, Arguvan’ın tarihçesi ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde yöredeki Alevilerin inanç sisteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde yöredeki Alevilerin ibadet şekilleri, düşkünlük ve dedelik kurumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde geçiş dönemleri, musahiplik ve ikrar alma/verme ritüelleri hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise doğa kültü ile ilgili inanış ve uygulamalar, ziyaret yerleri incelenmiştir. Elde edilen veriler Dinler Tarihi açısından değerlendirilerek, yöredeki Alevilerin inanç ve uygulamalarının tarihi arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın verileri kaynak taraması ve saha araştırması teknikleri ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler deskriptif ve fenomenolojik metotlar kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

Çalışma, bibliyografya ve ekler kısmı ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arguvan, Alevilik, Din, İnanç, Dedelik, Uygulama, Geçiş Dönemleri, Ziyaret, Geleneksel Türk Dini.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

A study (Arguvan Sample) of Religious Beliefs and Practices of Alewis in Malatya Region

Ayhan GASPAK

Fırat University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy and History of Religion

Department of Religions

Elazığ-2017; Page: XIII+301

The aim of doctorate study named “ A study (Arguvan sample) of religious beliefs and practices of Alewis in Malatya region” is to identify beliefs and practices of Alawis in Arguvan region and evaluate them in terms of history of religions

This study consisted of entry and four parts. In entry part, it was informed about subject of the research, its finiteness, its objective, its method, techniques used, concepts related to Alewism, historical development of Alewism in Anatolia and history of Arguvan and socio-economic structure. In the first part, the belief system of alewis in the region were mentioned. In the second part, ways of worship, indulging and instution of Dede were studied. In the third part, it was informed about transitional period, friendship and rituals of acceptance and confession. In the fourth part, the belief and the practices related to nature culture, visiting places were studied. By evaluating the datas acquired in terms of history of religions, it was tried out to be revealed historical background of the beliefs and practices of Alawis in the region. The data of the study was acquired through literature review and field research. The data acquired was put on paper by using descriptive and phenomenological methods

The study ended with bibliography and appendix part.

Key Words: Arguvan, Alewism, Religion, Belief, Institution of Dede, Practice, Transtional Periods, Visiting, Traditional Turkish Religion.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sınırları	1
2.Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
3. Araştırmanın Metodu	3
4. Alevilikle İlgili Kullanılan Kavramlar	5
4.1. Alevilik Teriminin Etimolojisi ve Alevilik Kavramı	5
4.2. Şiilik	7
4.3. Rafizilik	8
4.4. Kızılbaşlık.....	8
4.5. Nusayrilik	9
4.6. Tahtacı	11
4.7. Bektaşilik.....	12
5. Anadolu Aleviliğinin Tarihi Gelişimi	14
6. Arguvan'ın Tarihi, Coğrafi ve Sosyal Yapısı	25
6.1.Arguvan Tarihi	25
6.2.Arguvan Yöresinin Coğrafi ve Sosyal Yapısı	35

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARGUVAN YÖRESİNDEKİ ALEVİLERİN İNANÇ SİSTEMİ	39
1.1. Tanrı Anlayışı ve İnsanın Yaratılışı	39
1.2. Hz. Ali ve Miraç Olayı.....	41
1.3. Allah Muhammed Ali Üçlemesi	43
1.3.1. Tanrı Anlayışı ve Üçlemenin Değerlendirilmesi.....	43
1.4. Tenasüh ve Devriyye İnancı.....	50
1.4.1. Tenasüh ve Devriyye İnancının Değerlendirilmesi	53
1.5. On İki İmam, Tevella ve Teberra İnanışı	56
1.6. Mehdi İnanışı	59

1.6.1. On İki İmam, Tevella-Teberra ve Mehdi İnanışının Değerlendirilmesi.....	60
1.7. Kaza-Kader, Ahiret ve Melek İnanıcı	65
1.7.1. Kaza-Kader, Ahiret ve Melek İnanıcının Değerlendirilmesi.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARGUVAN YÖRESİNDEKİ ALEVİLERDE İBADETLER.....	71
2.1. Cem Töreni.....	72
2.1.1. Cem Töreni ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.....	78
2.2. Arguvan Yöresinde Dedelik Kurumu	81
2.2.1. Dedelik Kurumu	81
2.2.2. Yörede Etkinliği Süren Ocaklar	83
2.2.2.1. Zeynel Abidin Ocağı (Mineyik Ocağı).....	83
2.2.2.2. Şah İbrahim Veli Ocağı	84
2.2.2.3. Şeyh (Şah) Süleyman Ocağı	85
2.2.2.4. Sinemilliler Ocağı	86
2.2.2.5. Ağuiçen (Ağucanlar) Ocağı	87
2.2.2.6. Üryan Hızır Ocağı.....	87
2.2.2.7. Seyyid Garip Musa Ocağı.....	87
2.2.3. Dedelik Kurumu ve Ocak Sisteminin Değerlendirilmesi	88
2.3. Alevi Hukuk Sisteminde Düşkünlük.....	90
2.3.1. Düşkünlük İnanışının Değerlendirilmesi.....	91
2.4. Arguvan Yöresinde Dar	92
2.4.1. Dar İnanışının Değerlendirilmesi	94
2.5. Kurban.....	95
2.5.1. Sunuş Şekli Bakımından Kurban.....	96
2.5.1.1. Kanlı Kurban.....	96
2.5.1.2. Kansız Kurban	98
2.5.2. Kurbanın Sunulduğu Varlıklar	98
2.5.3. Kurban ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	99
2.6. Oruç.....	102
2.6.1. Muharrem Orucu	103
2.6.2. Hızır Orucu	104
2.6.3. Oruçlarla İlgili Genel Yasaklar	105
2.6.4. Oruç ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	106

2.7. Hac, Kutsal Kitap ve Zekat Anlayışı.....	107
2.7.1. Hac, Kutsal Kitap, Zekât İnanç ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	112
3.1. Doğum.....	112
3.1.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalar.....	112
3.1.1.1. Kısırlığı Giderme	113
3.1.1.1.1. Dinsel-Büyüsel Nitelikte Olanlar	113
3.1.1.1.1.1. Muska İle İlgili İnanışlar	113
3.1.1.1.1.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili Uygulamalar	113
3.1.1.1.2. Halk Hekimliği Kapsamına Giren Uygulamalar.....	114
3.1.1.1.3. Hamilelik Dönemi.....	115
3.1.1.1.3.1. Hamile Kadının Kaçınmaları.....	115
3.1.1.1.3.2. Aşerme.....	116
3.1.1.1.3.3. Çocuğun Cinsiyetinin Tespiti İçin Yapılan Uygulamalar	116
3.1.2. Doğum Sırası.....	117
3.1.3. Doğum Sonrası	118
3.1.3.1. Lohusalık Dönemindeki Uygulama ve Âdetler	119
3.1.3.2. Kırk Basması ve Koruyucu Önlemler.....	120
3.1.3.3. Kırklama Töreni.....	121
3.1.3.4. Çocuğa Ad Verme	122
3.1.3.5. Çocuk Görme.....	122
3.1.3.6. Diş Hediği	122
3.1.4. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	123
3.1.4.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi.....	123
3.1.4.2. Doğum Esnası ve Sonrası İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.....	126
3.2. Sünnet.....	128
3.2.1. Sünnet İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.....	130
3.3. İkrar Alma/Verme	132
3.3.1. İkrar Alma/Verme Ritüeli'nin Değerlendirilmesi	134
3.4. Evlenme.....	135
3.4.1. Evlilik Öncesi	136
3.4.2. Düğün Esnası.....	138

3.4.3. Düğün Sonrası	142
3.4.4. Evlenme ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.....	143
3.5. Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik	149
3.5.1.Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik Ritüeli'nin Değerlendirilmesi	152
3.6. Ölüm.....	153
3.6.1. Ölüm Öncesi İnanış ve Uygulamalar	153
3.6.2. Ölüm Esnasındaki İnanış ve Uygulamalar	155
3.6.2.1. Cenazenin Hazırlanması	156
3.6.2.2. Helallik Alma.....	157
3.6.2.3. Cenazeyi Mezara Koyma Zamanları	157
3.6.2.4. Mezar Kazılması	157
3.6.2.5. Kabirde Yapılan Bazı Uygulamalar.....	158
3.6.2.6. Ağıt Yakma.....	159
3.6.3. Ölüm Sonrası Uygulamalar	160
3.6.3.1. Mezarlık Ziyareti	161
3.6.4. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	161

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DOĞA KÜLTÜ İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	170
4.1. Yağmur Yağdırtma Ritüeli.....	170
4.1.1. Yağmur Yağdırtma Ritüeli ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	172
4.2. Ağaç ve Orman Kültü	174
4.2.1. Ağaç ve Orman Kültü ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	176
4.3. Hayvan Kültü	180
4.3.1. Hayvan ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	183
4.4. Su Kültü	186
4.4.1. Su ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.....	187
4.5. Ateş Kültü	190
4.5.1. Ateş İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	191
4.6. Arguvan Yöresinde Kutlanan Şenlikler ve Bayramlar.....	195
4.6.1. Kış Yarısı Şenlikleri.....	195
4.6.2. İmam Cafer'i Anma Şenlikleri	196

4.6.3. Bayramlar	196
4.6.3.1. Nevruz Bayramı	196
4.6.3.2. Hıdırellez	198
4.6.4. Şenlikler ve Bahar Bayramları İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	199
4.7. Ziyaret Yerleri	203
4.7.1. Genel Ziyaret Yerleri	203
4.7.1.1. Hacı Bektaş Veli Türbesi	203
4.7.1.2. Hıdır Abdal Sultan Türbesi	204
4.7.1.3. Karadonlu Can Baba Türbesi	205
4.7.1.4. Abdal Musa Dergâhı	205
4.7.2. Bölgesel Ziyaret Yerleri	205
4.7.2.1. Battalgazi İmam Zeynel Abidin Ziyareti	205
4.7.2.2. Battalgazi Ahmed-i Duran Ziyareti	207
4.7.2.3. Hasan Basri Ziyareti	207
4.7.2.4. Sıddı Zeynep Ziyareti	208
4.7.2.5. Onar Baba	208
4.7.2.6. Abdolvahap Gazi Ziyareti	209
4.7.3. Yerel Ziyaret Yerleri	209
4.7.3.1. Yatırlar	209
4.7.3.1.1. İsaköyü'ndeki Ziyaret Yerleri	209
4.7.3.1.1.1. Gani Baba Ziyareti (Nesimi Dede)	209
4.7.3.1.1.2. Divane Ziyareti	210
4.7.3.1.2. Aşağı Sülmenli ve Yukarı Sülmenli Köyündeki Ziyaret Yerleri: ..	211
4.7.3.1.3. Konakbaşı Köyündeki Ziyaret Yerleri:	211
4.7.3.1.4. Çayırılı Köyündeki Ziyaret Yerleri	212
4.7.3.1.5. Çavuş Köyündeki Ziyaret Yerleri	212
4.7.3.1.6. Mezirme (Ballıkaya) Köyündeki Ziyaret Yerleri:	212
4.7.3.1.6.1. Vayloğ Dede Ziyareti	212
4.7.3.1.6.2. Karadirek Ziyareti	213
4.7.3.1.6.3. Pabuç Ziyareti	214
4.7.3.1.7. Ermişli Köyündeki Ziyaret Yerleri	214
4.7.3.1.8. Gürge'deki Ziyaret Yerleri	215

4.7.3.1.8.1. Şeyh Yakup Evlatlarından Tek Öküzle Çift Sürenin Güzergâhı Ziyareti	215
4.7.3.1.9. Çobandere Köyündeki Ziyaret Yerleri	215
4.7.3.1.10. Yoncalı Köyündeki Ziyaret Yerleri	216
4.7.3.1.11. Bozan Köyündeki Ziyaret Yerleri	216
4.7.3.1.11.1. Şah Sultan Ziyareti	216
4.7.3.1.11.2. Bozan İsmi Can Sofu	218
4.7.3.1.11.3. Bozan Mamo Dede	219
4.7.3.1.12. Karahöyük Köyündeki Ziyaret Yerleri	219
4.7.3.1.12.1. Ziyaret	219
4.7.3.1.12.2. Hıdır Ağa Ziyareti	220
4.7.3.1.13. Kuyudere (Mineyik) Köyündeki Ziyaret Yerleri	220
4.7.3.1.13.1. Şuvat Dede Ziyareti	220
4.7.3.1.13.2. Sarı Baba Ziyareti	221
4.7.3.1.14. Gökağaç Köyündeki Ziyaret Yerleri	221
4.7.3.1.15. Güngören Köyündeki Ziyaret Yerleri	222
4.7.3.1.16. Asmaca Köyündeki Ziyaret Yerleri	222
4.7.3.2. Taşlar	222
4.7.3.2.1. İsaköyü' ndeki Kutsal Taşlar	222
4.7.3.2.1.1. Delikli Taş	222
4.7.3.2.1.2. Kemer Kubbeler	223
4.7.3.2.2. Konakbaşı Köyündeki Kutsal Taşlar	223
4.7.3.2.3.1. Karataş (Satı Taşı) Ziyareti	223
4.7.3.2.4. Akören'deki Kutsal Taşlar	224
4.7.3.2.4.1. Delikli Taş Ziyareti	224
4.7.3.2.5. Eymir Köyündeki Kutsal Taşlar	224
4.7.3.3. Kutsal Sular	224
4.7.3.3.1. Eymir Köyündeki Ziyaret Yerleri	224
4.7.3.3.1.1. Kutsal Balıklar Havuzu Ziyareti	224
4.7.3.3.1.2. Şah İbrahim Çeşmesi Ziyareti	225
4.7.3.3.2. Kızık Köyündeki Ziyaret Yerleri	225
4.7.3.3.2.1. Kutsal Balıklar Havuzu Ziyareti	225
4.7.3.4. Ağaçlar	225

4.7.3.4.1. Akören Köyündeki Ziyaret Yerleri	226
4.7.3.4.2. Eymir Köyündeki Ziyaret Yerleri	226
4.7.3.4.3. İsaköyü' ndeki Ziyaret Yerleri	226
4.7.3.4.3.1. Derviş Ali Dutu Ziyareti.....	226
4.7.4.4. Düşekler	227
4.7.4.4.1. Vayloğ Dede Düşeği	227
4.7.4.4.2. Kösender Baba Düşeği	227
4.7.4.4.3. Mezirme Köyündeki Vayloğ Dede'nin Düşeği.....	227
4.7.4.4.4. Morhamam Ali Abbas ve Derviş Ali Düşeği	228
4.7.5. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	228
4.8. Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar	231
4.8.1. Kapı Eşiği'nin Önemi	231
4.8.2. Sağaltma Ocaklar.....	232
4.8.3. Nazar ve Göz Değmesi	233
4.8.4. Uğursuzlukla İlgili İnanış ve Uygulamalar	234
4.8.5. Dualar-Beddualar	235
4.8.6. Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	237
SONUÇ	241
BİBLİYOGRAFYA	244
EKLER	275
Ek 1. Orjinallik Raporu	275
Ek 2. Fotoğraflar	276
Ek 3. Harita	300
ÖZGEÇMİŞ	301

ÖN SÖZ

Türkler, tarihleri boyunca güçlü devletler kurmuş ve geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. İslamiyet'in ortaya çıkması ile birlikte topluca veya gruplar halinde İslamiyet'i benimsemişlerdir. Horasan'dan ve Türkistan'dan Ehlibeyt anlayışını benimsemiş boylar ve oymaklar, yapılan göçler vasıtasıyla Anadolu'ya gelmiştir. Bu göçlerle gelen derviş ve erenler, Anadolu Aleviliği'nin düşünce biçimiyle birlikte uygulama alanı kazanmasını da sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığı bölgelerde farklı isimlerle anılan Alevilik son yıllarda özellikle kimlik tartışmaları üzerinden gündeme gelmektedir. Konunun homojen bir yapıya sahip olmaması bunun nedenlerinden biridir. Ülkemizde Anadolu Aleviliği denilince akla Anadolu'da yaşayan Alevilerin inanış ve uygulamaları gelmektedir. Dolayısı ile son dönemlerde Alevi folklorunda, sözlü gelenek ve dini ritüellerin öne çıkması, alanla ilgili çalışmalara yönelimi artırmıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışma Anadolu Aleviliği'nin önemli merkezlerinden birisi olan Malatya ili Arguvan yöresi Alevilerinin dini inanç ve uygulamalarının ortaya konulması ve Dinler Tarihi açısından analiz edilmesinden meydana gelmektedir.

Anadolu Aleviliği'nin ve Bektaşiliğin temeli Türk kültürüdür. Türklerin büyük çoğunluğu, İslam dini ve kültürü ile karşılaştıkları günden itibaren Sünni anlayışı benimsemiş olmakla birlikte, Ehlibeyt anlayışının ön planda tutulduğu Sufiliğin etkisi altında kalmışlardır. Dolayısıyla Geleneksel Türk Dini ve kültürel unsurları, Alevi-Bektaşî geleneği içerisindeki inanış ve uygulamalarda yer almıştır. Bölgeden bölgeye değişen Alevilik anlayışı, toplum yapısı, coğrafya, etkileşim içerisinde oldukları din ve kültür gibi unsurlar etrafında farklılıklar göstermiştir. Anadolu kırsalında ise İslam'ın yorumlanması Sünnilik ve Alevilik ekseninde gerçekleşmiştir. Alevilik öğretisi genelde sözlü gelenekle günümüze ulaşmıştır. Bu durum özellikle kahramanlık hikâyelerinde ve dini inanış ve uygulamalarda kendisini göstermiştir.

Araştırmamızda Arguvan Yöresi Alevilerinin dini inanç ve uygulamalarını incelemek ve ortaya çıkarılan dini fenomenleri yorumlamak en önemli hedefimiz olmuştur. Anadolu Aleviliği'ndeki çoğu inanış ve uygulama ile Geleneksel Türk dini arasında benzerlikler görülmektedir. Dolayısı ile tespit ettiğimiz bu dini inanış ve uygulamalarla Türk Din Tarihine ve Dinler Tarihi Bilim dalına katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

“Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)” adlı doktora çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, sınırları, amacı, metodu, kullanılan araştırma teknikleri, Alevilikle ilgili kavramlar, Anadolu Aleviliği’nin tarihi gelişimi, Arguvan’ın tarihçesi ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde yöredeki Alevilerin inanç sisteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde yöredeki Alevilerin ibadet şekilleri, düşkünlük ve dedelik kurumu incelenmiştir. Üçüncü bölümde geçiş dönemleri, musahiplik ve ikrar alma/verme ritüellerinin yöredeki mevcut durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise doğa kültü ile ilgili inanış ve uygulamalar, ziyaret yerleri incelenmiştir. Elde edilen veriler Dinler Tarihi açısından değerlendirilerek, yöredeki Alevilerin inanç ve uygulamalarının tarihi arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın verileri kaynak taraması ve saha araştırması teknikleri ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler deskriptif ve fenomenolojik metotlar kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

Bu çalışma esnasında gerek kaynak gerekse de metot ve fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Sami KILIÇ’a, zaman zaman yapmış olduğu önemli yönlendirme ve değerlendirmeleri ile katkı sağlayan Doç. Dr. Ali SELÇUK’a, tezin okunma aşamasında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Abdullah ALTUNCU’ya, kendilerinden gördüğüm hoşgörü ve yardımseverliklerinden dolayı yöre halkına, çalışma süresince sabır ve özenle desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür etmeyi borç bilirim.

KISALTMALAR

a. g. e.	: adı geçen eser
a. g. m.	: adı geçen makale
a. g. t.	: adı geçen tez
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çevirmen
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
mad.	: Maddesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sınırları

Bir araştırma konusunun hazırlanmasında ilk kural konunun doğru seçilmesidir. Zira araştırma yapılacak olan konunun orijinal olması, bilime katkı sağlaması bakımından oldukça önemlidir.¹ Mircea Eliade, din bilimleri konusunda kutsalın indirgenemez bir kategori üzerinde durduğu görüşünü öne sürmektedir. Onun bu konudaki yaklaşımı, dini feneomenlerin tarihi gelişimi, ne zaman ortaya çıkmış olmasından çok “*mit, kurban, kutsal zaman ve kutsal mekânlar*” gibi görünen fenomenleri ortaya çıkarmaktır.² Bu çerçevede, dinlerin temelini oluşturan simgesel liturji ve mitolojilerde tanımlanan mekanizmalar, yapılar ve dengelerdir. Öyleyse din bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır.³ En ilkelinden en çağdaşına kadar tüm dinlerin inancı ve uygulamaları Dinler Tarihi içerisinde incelenebilmekte ve değerlendirilebilmektedir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın konusu, Anadolu Aleviliği’nin önemli merkezlerinden birisi olan Malatya ili Arguvan yöresi Alevilerinin inanç ve uygulamalarının ortaya konulması ve Dinler Tarihi açısından incelenmesinden oluşmaktadır. Bu nedenle çalışma Arguvan yöresi Aleviliği ile sınırlıdır.

Türkler, tarihleri boyunca güçlü devletler kurmuş ve geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. İlk dönemlerden itibaren Zerdüştlük, Geleneksel Türk Dini, Mani Dini, Hristiyanlık (Nesturilik) ve Budizm gibi dinlerle temasları olmuş, İslamiyet’in ortaya çıkması ile birlikte topluca veya gruplar halinde İslamiyet’i benimsemişlerdir.⁴ Horasan’dan ve Türkistan’dan boylar ve oymaklar, yapılan göçler vasıtasıyla Anadolu’ya gelmiştir. Bu göçlerle gelen derviş ve erenler, Anadolu Aleviliği’nin düşünce biçimiyle birlikte uygulama alanı kazanmasını da sağlamıştır.⁵

Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya geliş sürecindeki inanç ve uygulamalarının Anadolu Aleviliği bünyesinde korunarak nesilden nesle aktarılması,

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994, s. 37.

² Ramazan Adıbelli, **Mircea Eliade ve Din**, İz Yay., İstanbul 2011, s. 538.

³ Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yay., İstanbul 2014, s. 15.

⁴ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Lâçin Yay., İstanbul 1998, s. 21; Harun Güngör, “Türk Toplulukları Hangi Dinlere İnanıyorlar?”, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kum Saati Yay., İstanbul 2008, s. 17; Ugo Bianchi, **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mustafa Ünal, Geçit Yay., Kayseri 1999, s. 140-144; Reha Çamuroğlu, **Tarih, Heterodoksi ve Babailer**, Der Yay., İstanbul 1990, s. 73.

⁵ Mehmet Dönmez, **Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2003, s. 95.

yörede Alevi-Bektaşî geleneğine ait inanç, inanış ve uygulamaları araştırmak istememizde etkili olmuştur. Yörede gerçekleştirmiş olduğumuz ön çalışmalarda, Alevi-Bektaşî geleneğine ait birçok unsurun Geleneksel Türk Dini, kam/baksı uygulamaları, Türk kültür öğeleri ve İslam sonrası oluşan düşünce biçimiyle şekillendiği gözlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında konunun, Dinler Tarihi açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yörede benimsenen inanışların, uygulamaların ve dini/kültürel motifli öğelerin akademik bir bakış açısıyla ele alınmamış olması, konuya yönelmemizde oldukça etkili olmuştur.

2.Araştırmanın Önemi ve Amacı

Ülkemizde Anadolu Aleviliği denilince akla Anadolu’da yaşayan Alevilerin inanış ve uygulamaları gelmektedir. Anadolu Aleviliği, tarihi ve dini yönden güncelliğini muhafaza etmektedir. Dolayısı ile son dönemlerde farklı biçimlerde gösterilen Alevi folkloru, sözlü gelenek ve dini ritüellerin öne çıkması, alanla ilgili çalışmalara yönelimi artırmıştır.⁶

Anadolu Aleviliği konusunda batılı araştırmacılar tarafından yürütülen ilk çalışmalar David Shankland, Jonn Kingsley Birge, Paul J. White’la birlikte başlamıştır.⁷ Türkiye’de bu alanda XIII. yüzyıldan itibaren birçok kaynağın bulunduğu görülmektedir. Alevilik, Bektaşîlik konusundaki ilk eserlerden biri XIII. yüzyılda yazılmış olan Velayetnamedir. Bu verilerden hareketle o dönemlerde Mevlevilik, Vefailik, Rıfailik gibi tarikat çevrelerince benzer eserlerin kaleme alındığı görülmektedir.⁸ Osmanlı döneminde Alevilikle ilgili olarak başlıca, Velayetname-i Seyyid Ali Sultan, Menakıb-ı Baba Kaygusuz, Velayetname-i Hacım Sultan, Velayetname-i Sultan Şücaeddin, Velayetname-i Koyun Baba gibi eserler yazılmıştır. Yazarı belli olmayan Kitab-ı Müstetab, Alevilikle ilgili bilgi veren başka bir eserdir. Ahmed Bedreddin’e ait Bektaşî Tarikatine Ait Usul, Adab, Ayinler Mecmuası, 1837’de kaleme alınmıştır. Ayrıca Cavidan isimli bir kitap da Alevilikle ilgili olarak bu dönemde hazırlanmıştır.⁹

⁶ Erdal Yıldırım, **Tunceli Aleviliği**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 2.

⁷ Zeynep Yılmaz Kurt, “İngilizce Yazılan Yakın Dönem Araştırmalarda Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 56, Ankara 2010, s. 192, 200.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 56, 25.

⁹ http://www.uzumbaba.com/alevi/aleviligin_osmanli.htm . “Aleviliğin Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynakları”: (20/04/2017)

Anadolu Aleviliği'nin ve Bektaşiliğin temeli Türk kültürüdür. Türklerin büyük çoğunluğu, İslam dini ve kültürü ile karşılaştıkları günden itibaren Sünni anlayışı benimsemiş olmakla birlikte, Ehlibeyt anlayışının ön planda tutulduğu Sufiliğin etkisi altında kalmışlardır. Bununla birlikte Geleneksel Türk Dini ve kültürel unsurları, Alevi-Bektaşî Geleneği içerisindeki inanış ve uygulamalarda yer almıştır. Bu durum özellikle kahramanlık hikâyelerinde ve dini inanış ve uygulamalarda kendisini göstermiştir.¹⁰

Ülkemizde dini ve sosyal yönden gelişme gösteren Alevilik, son dönemlerde birçok ilim adamı tarafından araştırılmıştır. Bu alanda Mehmet Eröz'ün, Alevilik ve Geleneksel Türk Dini ile ilgili olarak yapmış olduğu çalışmalar oldukça önemlidir. Yine çalışma alanımızın da içerisinde bulunduğu Malatya'da, İnönü Üniversitesi bünyesinde 2014 yılında "Avrasya Alevilik ve Bektaşilik Araştırma ve Uygulama Merkezi" açılmış ve günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedir. Bu merkezin açılmış olması, son dönemlerde Alevilikle ilgili araştırmalara olan ilginin bir göstergesidir. Bu araştırma merkezinde sürdürülen çalışmaların, Alevi dedeleri ile yürütülen faaliyetlerin, konunun gelecek nesillere aktarılmasında büyük öneme sahip olacağı anlaşılmaktadır. Bütün bunları dikkate alarak çalışmanın doğru sonuçlar elde edilerek tamamlanabileceği ve yapılan araştırmanın Dinler Tarihi açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bizim bu araştırmamızdaki amacımız Arguvan Yöresi Alevilerinin inanç ve uygulamalarını tespit ve tasvir ettikten sonra, dini fenomenleri Dinler Tarihi açısından analiz etmektir.

3. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda, verilerin elde edilmesi ve tasnifinde öncelikle deskriptif metot kullanılmıştır. Deskriptif metot, işlenen konuların gözlemlenerek tasvir edilmesi olarak tanımlanabilir. Yapılacak gözlem de genel olarak dolaylı ve dolaysız gözlem şeklindedir.¹¹ Dolaysız gözlem, geçmişte olmuş bitmiş tarihi olaylar hakkında bilgi toplama yöntemidir. Bu yönteme kütüphane taraması veya Dökümantasyon tekniği de denilmektedir.

Araştırmamızda Arguvan ve yöresi tarihi hakkında Mevlüt Oğuz, "*Başlangıçtan Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi*"; Hamza Aksüt, "*Anadolu Aleviliğinin*

¹⁰ <http://www.genelturktarihi.net/eski-turk-dini-olan-goktanri-inanci-ve-turk-alevilik-bektasiliginin-benzerlikleri-turkish-religion-the-belief-of-the-sky-god-alawiism-bektashism> (22/12/2016)

¹¹ Sami Kılıç, "Hikmet Tanyu'nun Çalışmalarında Deskriptif Metot", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Elazığ 1998, s. 67.

Sosyal ve Coğrafi Kökenleri"; Afif Erzen, *"Doğu Anadolu ve Urartular"*; Gökür Gögebakan, *"XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)"*; M. Şemseddin Günaltay, *"Yakın Şark IV Perslerden Romalılara Kadar"*; Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96; Ahmet Şentürk, *"Malatya"*; Orhan Tuğrulca, *"Malatya Siyasi Tarihi"* gibi eserlerden yararlanılmıştır. Yörede elde edilen dini fenomenleri analiz etmede ise Mehmet Aydın, *"Dinler Tarihine Giriş"*; Felicien Challaye, *"Dinler Tarihi"*; Mehmet Eröz, *"Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşılık"*; Ünver Günay, Harun Güngör, *"Türk Din Tarihi"*; Harun Güngör, *"Türk Bodun Bilimi Araştırmaları"*; İbrahim Kafesoğlu, *"Eski Türk Dini, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar"*; Mehmet Taplamacıoğlu, *"Karşılaştırmalı Dinler Tarihi"*; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *"Dinler Tarihi"*, Ahmet Yaşar Ocak, *"Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri"* gibi Dinler Tarihi kaynaklarından faydalanılmıştır.

Çalışmamızda dolaysız gözlem olarak mülakat ve gözlem tekniklerinden diğer bir ifade ile saha çalışması/alan araştırmasından faydalanılmıştır. Saha araştırmaları yapısı itibariyle hayatla iç içedir. Çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, insanın ve toplumun tanınmasına, hassasiyetlerinin gözetilmesine ve gözlenmesi gereken unsurların iyi bir şekilde seçilmesine bağlıdır. Bu araştırmalar, insan ve dinle alakalı olan tüm bilim dalları için önemlidir. Ülkemizde ise saha çalışmalarının tarihçesine baktığımız zaman kısa bir geçmişinin olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, Dinler tarihi geleneğinde alan çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle, Hikmet Tanyu, *"Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri"* adlı çalışması ile Dinler Tarihi bilimine bu alanda katkı sağlamıştır.¹²

Yörede Alevi geleneği ile ilgili inanış ve uygulamaları tespit etmek için, dedeler, hocalar¹³ ve yöre halkıyla derinlemesine mülakat yaptık. Ayrıca gözlem yapmak için Arguvan'a bağlı Akören, Eymir, Kızık, Çavuş, Gökağaç, Bozan, Mezirme, Kuyudere, Karahöyük, Morhamam, Gümüşlü, Gürge, Kömürlük, Güngören, Armutlu, İsaköy, Konakbaşı gibi köylere gittik. Sahaya inmeden önce yapılan çalışmadan doğru ve verimli sonuçlar elde edilebilmesi için yörenin kültürel özelliklerini araştırarak, dini inanış ve uygulamalar konusundaki hassasiyetlere dikkat ettik. Çalışmamız esnasında

¹² Sami Kılıç-Ali Selçuk, " Türkiye’de Dinler Tarihi Alanında Yapılan Saha Çalışmalarında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Önerileri", **Türkiye’de Dinler Tarihi (Dinler Tarihi Araştırmaları VII)**, Ankara 2010, s. 531.

¹³ Hoca: Yörede dini bilgisi olan ve cenaze işleri ile uğraşan kişilere denilmektedir.

katılımlı gözlem ve kaynak kişilerle birebir iletişim kurarak derinlemesine mülakat yöntemlerinden yararlandık. Kaynak kişilerle olan görüşmeleri, farklı kişi ve kaynaklarla teyit ederek çalışmanın güvenilirliğini sağlamaya çalıştık. Ayrıca elde ettiğimiz verilerin kaynak gösterimini KK yani kaynak kişi şeklinde ifade ettik. Fakat Bütün köylerdeki kaynak kişilerin listesini bibliografyada adının ve soyadının birinci harfini göstererek yazdık. Bu şekilde yörede toplulukla ilgili araştırmalarda kaynak kişilerin ifşa edilmemesi amaçlanmaktadır.

Saha çalışmasından elde edilen verileri analiz ederken fenomenolojik metoda müracaat ettik. Fenomenoloji, görünen şeyin sistematik olarak yorumlanması sonucu hakikat bilgisine ulaşma yöntemidir. Fenomen ise görünen şey anlamında kullanılmaktadır. Özellikle bulunduğumuz çevreyi, ortamı araştırmayı ve doğrudan tasvir etmeyi amaçlar. Bütün bunları yapmak için Dinler tarihi ve Karşılaştırmalı Dinler tarihi verilerine ihtiyaç vardır. Bu bilim aynı zamanda dini düşüncelerin, uygulamaların, örf ve âdetlerin tümüne de uygulanabilmektedir.¹⁴ Ayrıca bu konuda James L. Cox din fenomenolojisini “dinin incelenmesi için adım adım ilerleyen bir metot” olarak tanımlamaktadır.¹⁵

4. Alevilikle İlgili Kullanılan Kavramlar

4.1. Alevilik Teriminin Etimolojisi ve Alevilik Kavramı

Alevi kelimesi, “*Ali'ye mensup*”, “*Ali'ye ait*” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶ Alevi kelimesinin çoğulu ise “*Aleviyye*” ve “*Aleviyyun*”dur.¹⁷ Alevilik, Tasavvufta ve İslam Mezhepleri Tarihinde de, “*Hz. Ali'yi sevmek ve ona bağlı olmak*” anlamında kullanılır. Dolayısı ile Hz. Ali'yi seven ve ona bağlı olan kişilere bu isim verilmektedir. Yine bu bilim dallarında Alevilik “*Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra onun, Allah'ın ve Hz. Peygamberin tayini ile imamlığa gelmesi gerektiğini iddia edenler*” için “*Şia*” ile eşanlamlı olarak da kullanılmıştır.¹⁸ Alevi geleneğine bağlı olanlar ise bu Alevi kavramını “*Eline, diline ve beline sahip olan, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmayan; büyüğünü sayan, küçüğünü seven, anaya, babaya ve komşuya saygılı ve itaatkâr olan, konuğu Hâk bilip*

¹⁴ Mustafa Ünal, **Din Fenomenolojisi**, Geçit Yay., Kayseri 1999, s. 11, 76, 80.

¹⁵ James L. Cox, **Kutsalı İfade Etmek**, İz Yay., Çev. Fuat Aydın, İstanbul 2004, s. 49.

¹⁶ **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 90.

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:2, İstanbul 1989, s. 368.

¹⁸ Etem Ruhi Fırlıklı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yay., Ankara 1980, s. 233.

saygıda ve ağırlamada kusur etmeyen; kadını erkeğe eşit gören; yetmiş iki milleti bir görüp Yaradan'dan ötürü seven; Allah'ın âdemde (insanda) sır olup mekân tuttuğuna ve âdem'de tecelli ettiğine inanan; her türlü iyiliğin Tanrı'dan geldiğine ve her türlü kötü fiilin insanın nefsi nedeniyle insandan olduğuna inanıp iman eden; alçak gönüllü olmayı kendisine düstur edinmiş, başka kişileri kendinden üstün sayan kişidir.” şeklinde tanımlamaktadırlar.¹⁹

İslam toplumlarında, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin soyundan gelenler için Seyyid, Şerif ve Emir gibi isimler verilmiştir. Bu soydan gelmek, toplum açısından dini ve siyasi açıdan belli bir otoriteyi de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bazı gruplar ve idareciler, Hz. Ali'nin soyuna mensup olduklarını belirterek meşruiyet kazanmaya çalışmaları sonucu Alevi olgusu tarihi süreçte ön plana çıkmaya başlamıştır. Yemen'de Süleymaniler ve Ressiler, Fas'da İdrisiler, Kuzey İran'da Zeydiler, Amül'de Haseniler, Mısır'da Fatimiler ve İspanya'da Hammadiler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan kendilerini Hz. Ali'ye dayandırmış ve Alevi tarikatlar olarak isimlendirilmişlerdir.²⁰

Anadolu genelinde bölgeden bölgeye Alevilik anlayışının değişmesinde toplum yapısı, coğrafi etkenler ve bölgelere ait kültürel faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.²¹ Alevi öğretisi genelde sözlü gelenekle günümüze ulaşmıştır.²² Tarihi süreç içerisinde ise Anadolu'daki Alevi geleneğinin on iki imam anlayışı etrafında şekillendiği görülmektedir.²³ Bu anlayış, sözlü gelenekle aktarıldığı gibi Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli yer tutan temel kaynaklar vasıtasıyla da muhafaza edilmiştir. Özellikle Hz. Ali'nin konuşmalarının, veciz sözlerinin ve mektuplarının yer aldığı er-Radi tarafından yazılan “*Nehcü'l Belağa*” adlı kitap Aleviliğin temel kaynaklar arasındadır. Bu kitap, Hz. Ali'nin ölümünden yaklaşık 360 yıl sonra kaleme alınmıştır.²⁴ Ayrıca “*yol süreği kitabı*” olarak tanınmış olan, Alevi yaşamını anlatan “*Buyruk*” ismindeki İmam Cafer'in eseri de Aleviliğin ana kitabı olarak günümüze kadar gelmiştir.²⁵

¹⁹ İbrahim Arslanoğlu, “Alevilik Nedir?”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 13, Ankara 2000, s. 154.

²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi” Mad., s. 369.

²¹ Etem Ruhi Fırlı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, s. 233.

²² Necdet Subaşı, “Anadolu Aleviliği Üzerine”, **Bilimname**, S: 1, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri 2003, s. 176.

²³ David Shankland, “Anadolu Kırsalında Alevilik ve Sünnilik”, Çev. Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi**, S: 4, Ankara 1997, s. 27.

²⁴ Eş-Şerif er- Radi, **Hz. Ali Nehcü'l Belağa**, Çev. Adnan Demircan, Beyan Yay., İstanbul 2012, s. 11.

²⁵ **Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, Çev. Fuat Bozkurt, Kapı Yay., İstanbul 2013, s. ix.

Alevilik, tarih boyunca İslam öncesi Türk yaşamı, Geleneksel Türk Dini gibi inanışlarından beslenmiştir.²⁶ Hacı Bektaş Veli aracılığı ile Kalenderi, Yesevi, Ahilik, Hayderi gibi akımlar, bu geleneği beslemiş, vahdet-i vücud anlayışı ve eski Türk kültürü unsurları Alevilik içerisinde varlığını sürdürmüştür. Aleviler, Türk örf ve geleneği içerisinde Türk halk şiirleri, ozanları ve sazı ile yaşayan bir Müslüman topluluk olarak görülmüştür.²⁷

4.2. Şiilik

Şia kelime olarak, “*misafır uğurlamak, peşinden gitmek, taraftarı olmak, ayrılmak, firkalaşmak*” anlamlarında kullanılmıştır. Şiilik ise “*Hız. Muhammed’den sonra Ali bin Ebu Talip’in vasiyet yoluyla halife atandığına inanan Ali yandaşlarının (Şia Ali) oluşturduğu, firkaya*” denilmiştir. Başka bir ifade ile Şiilik, Hız. Peygamber’in ölümünden sonra Hız. Ali’nin halife olması gerektiğine, sonrasında da hilafetin, Ehlibeytin soyu ile devam etmesinin doğru olacağına inanan ve zamanla birçok kola ayrılmış olan tarikat ve mezheplerin tümüdür.²⁸

Şiiliğin ortaya çıkışı Kerbela olayına dayandırılmaktadır. Özellikle Şia’nın devlet kurma politikası Zeyd b. Ali tarafından başlatılmıştır. Fakat Zeyd başarılı olamamış ve Emeviler tarafından öldürülmüştür. Abbasi Devleti zamanında da bu bağlamda devlet kurma çabası En-Nefsü’z-Zekiyye kardeşi İbrahim tarafında devam ettirilmiştir. Ama bu teşebbüs de pek etkili olamamıştır. Bu olaylardan sonra Kuzey Afrika’da ilk Şii devlet olan İdrisi Devleti kurulmuştur.²⁹

Şia’nın önemli öğretilerinden birisi imamet meselesidir. Şia’ya göre imamet, tayin ve nasla belirtilmiştir. Ayrıca Nebiler ve imamların, günahlardan masum olduklarına inanılmaktadır. Bununla birlikte Şia, imamet konusunda çeşitli kollara ayrılmıştır. İsmailiyye, Zeydiyye, İmamiyye, Gulat (Aşırıcular), Keysaniyye bunlardan bazılarıdır.³⁰

²⁶ Esat Korkmaz, **Dört Kapı Kırk Makam**, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2007, s. 21-22.

²⁷ Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1985, s. 11, 13.

²⁸ Hasan Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 13; Detaylı Bilgi İçin Bk. Hasan Hüseyin Güneş, “Şia Kelimesi Üzerine Etimolojik Bir Tahlil”, **Alevilik Araştırma Dergisi**, Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti., Ankara 2014, s. 203.

²⁹ Mustafa Öz, “Şia” Maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:39, İstanbul 2010, s. 114.

³⁰ Şehristani, **Milel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)**, Çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2011, s. 135.

4.3. Rafizilik

Rafizilik, “Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in halifeliğini tanımayanların oluşturduğu dini ve siyasi bir fırka” olarak tanımlanmaktadır.³¹ Rafizilik ilk defa Zeyd b. Ali tarafından kullanılmış ve O’nun kendisine biat etmeyenleri “*rafida*” şeklinde tanımladığı belirtilmiştir. Hatta kendisinden “*Hariciler Ali’den ayrıldıkları gibi, Rafiziler de benden ayrıldılar*” sözü nakledilmiştir. Osmanlı Devleti’nde Alevilerin aynı zamanda “*Rafizi*” olarak isimlendirildikleri de bilinmektedir.³² Rafizi tekil olarak da kullanılmıştır. Şia, kendileri için kötüleyici bir lakap olarak kullanılan bu isimden kurtulamayacaklarını anlayınca, bu defa “*rafıza*” adını, Hz. Ali’nin hilafetini geciktirenler anlamında kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, rafıza adının bir methiye ve iftihar alameti olarak Allah tarafından kendilerine lütfedildiği yolunda rivayetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Ebu Cafer el-Berki, Kitabı’l-Mehasin’in dördüncü babında, kendisini rafizi olduğu için kınayanların bulunduğunu bildiren birine Cafer Sadık’ın (765) “*Allah’a ant olsun ki, sen bizim yolumuzda oldukça Allah’ın sana bahsettiği bu isim (rağfizi) eşsizdir.*” dediğini rivayet etmektedir.³³

4.4. Kızılbaşlık

Kızılbaşlık ilk defa X. yüzyılda İslamiyet’i kabul eden konar-göçer Türkmenler arasında kullanılmış ve günümüze ulaşmıştır. Kızılbaş kelimesinin Türklerde baş giysisi olan “*kızıl börk*”le ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Türk boylarından Karakalpak ve Kıpçakların bir kısmının “*Karabörklü*”, Buhara okuluna mensup bir sufi geleneğinin ise “*Yeşilbaş*” ismi ile anıldığı tarihte yer almaktadır. Dahası Kırgızlar’da İçkilik oymaklarının birinin adının Kızılbaş şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca Afganistan’da bulunan Şii zümrenin de Kızılbaş olarak isimlendirildiği kaynaklarda yer almaktadır.³⁴

Mitolojik Türk kozmik anlayışına göre de “*Kızıl*” eki ateş veya göğün zirvesini işaret ettiğinden tanrısal bir renktir. Altay dağındaki Al, kırmızı rengi; tay ise dağ kelimesini ifade etmektedir. Altay dağına tanrısallık ve kutsallık verilmesinin al renkle

³¹ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yay., İstanbul 1993, s. 290.

³² Erdal Yıldırım, **a. g. t.**, s. 25-26.

³³ Ahmet Güner, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Milliyet Yay., Ankara 1991, s. 313.

³⁴ İlyas Üzümlü, “Kızılbaş” mad, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:25, İstanbul 2002, s. 546-547.

ilgili olduğu düşünülmektedir.³⁵ Ayrıca Anadolu’da yaşayan Türkmenlerin ve Yörüklerin kırmızı başlık kullanmış oldukları ve bu başlığı takanların çoğunun Şii olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Kızılbaş ismi günümüz Anadolu Alevilerinde de kullanılmaya devam etmektedir. Nitekim aşağıdaki beyitlerde Kızılbaş kelimesinin Anadolu Alevileri ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sen ey sofî süluk-i Bektaş olduğun var mı?

Bu menzilde kemal ehliyle paydaş olduğun var mı?

Urursun hubb-i evlad-ı Ali-yyül-Murtaza’adan dem

Aya fart-ı muhabetle Kızılbaş olduğun var mı?³⁶

Irene Melikoff Kızılbaş kelimesinin, Aleviliğin asıl adı olduğunu savunmaktadır. Ona göre, özellikle XV. ve XVI. yüzyılda Kızılbaşlar, ilk Safevi olarak kabul edilen Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boyları olarak tanımlanmıştır. Kızılbaşların kafalarına taktıkları kırmızı bir serpuştan (şapka) dolayı bu ismi aldıkları ve bu şekilde kendilerini tanıttıkları belirtilmiştir.³⁷ Osmanlı döneminden kalma arşiv belgelerinde Rafizi, Mülhid, Kızılbaş sözcüklerinin yerine son dönemlerde “heterodoks” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.³⁸ Bu kelime “*kabul edilmiş dini esaslara aykırı olan umumi umdelere muhalif*” anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı döneminde “Kur’an’a ve sünnete aykırı grup” anlamında “*ehli bidat*” olarak kullanılmıştır.³⁹ Osmanlı döneminde bu isimle anılan Kızılbaş Türkmenler, Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte Alevi olarak isimlendirilmişlerdir.⁴⁰

4.5. Nusayrilik

Nusayri kelimesi, Alevi, Arap Alevisi, Fellah gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁴¹ Aslında Nusayrilik, Muhammed bin Nusayr’ın kurduğu (863) aşırı bir Şii fırkasıdır. Dolayısıyla Nusayriliğin temel felsefesini benimsemiş olan kimselere de Nusayri ismi

³⁵ Hulusi Yılmaz, **Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik (Ankara Örneği)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2008, s. 58.

³⁶ Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, s. 9.

³⁷ Irene Melikoff, “Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşî-Kızılbaş Bölünmesi ve Neticeleri”, **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013, s. 17; Irene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)**, Çev: Turan Alptekin, Demos Yay., İstanbul 2011, s. 33-34.

³⁸ Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlar”, **Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü**, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2010, s. 70.

³⁹ Reha Çamuroğlu, **Tarih, Heterodoksi ve Babailer**, s. 135.

⁴⁰ Hamit Aktürk, **Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri (Adıyaman Örneği)**, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2013, s. 36.

⁴¹ İsmail Şık, “Alevi Nusayrilerin İslam Anlayışı ve Temel İnançları”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2013, s. 249.

verilmiştir. Nusayriliğin X. yüzyılda ortaya çıktığı görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir.⁴² Nusayri Aleviliği, genel olarak Anadolu Aleviliği'nden farklıdır.⁴³

İlber Ortaylı, XIX. asırda Antakya ve Lazkiye'deki Nusayriler'in dağınık bir şekilde yaşayan Anadolu ve Rumeli'deki Türk-Alevi toplulukları olduğunu söylemektedir.⁴⁴ Nusayriler, Lazkiye ve çevresindeki bölgelerde yaşamış, bir dönem Eyyubiler'in hâkimiyeti altına girmişlerdir. Tarihi süreçte Memluklu ve Osmanlı idaresinde yaşamışlardır. I. Dünya savaşından sonra Fransızlarla Suriyeliler arasında varılan antlaşma sonucunda 1920'de "*Alevi Toprağı*" adı ile idari bir birim meydana getirilmiştir. 1922'de ise "Alevi Devleti" olarak isimlendirilmiştir. 1936'da bu bölge (Halep-Lazkiye) Suriye Devleti'nin kontrolüne verilmiş ve sonrasında Suriye'ye katılmıştır. Nusayriler, tarih boyunca Kelbiyye, Mehalibe, Hayyattiye, Haddadin aşiretleri olarak varlıklarını devam ettirmiş ve içine kapalı bir topluluk olarak, Türkiye ve Suriye sınırlarında yaşamışlardır.⁴⁵

Nusayriler'de bir çocuk dinle ilgili ilk bilgileri öğrendikten sonra asıl dini inanış ve uygulamaları "*din amcası*" olarak adlandırılan kişilerden öğrenmektedir.⁴⁶ Ayrıca Nusayrilikteki sır bilgileri sadece erkeklere verilmekte, kızların bu bilgiyi öğrenmelerine müsaade edilmemektedir.⁴⁷ Nusayriler, Hz. Ali'yi tanrısal⁴⁸ bir varlık olarak görmekte ve onlara göre İlk insan Âdem'den itibaren Peygamberlerde görünen ve onlara kişilik kazandıranın Ali olduğuna inanılmaktadır. Nusayrilerde en önemli bayram Gadir⁴⁹ bayramıdır. Bu bayram, Hz. Ali'nin Tanrısallık vasıflarının Hz. Muhammed tarafından ilan edildiği gün olarak kutlanır. Nusayrilerde kutsal kabul edilen kişiler arasında "*Ehli Beyt, On İki İmam, İmamların Babları ve beş eytam*" yer almaktadır. İmamların her birinin bir babı ve beş eytamı olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, Salman-ı Farisi

⁴² Kais Firro, "Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu", **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013, s. 219.

⁴³ Ali Tayyar Önder, **Türkiye'nin Etnik Yapısı**, Fark Yay., Ankara 2007, s. 120.

⁴⁴ İlber Ortaylı, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali", **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013, s. 42.

⁴⁵ İlyas Üzümlü, "Nusayrilik" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:33, İstanbul 2007, s. 271-272.

⁴⁶ Mustafa Çapar, "Arap Aleviliğinde (Nusayrilik) Amcalık Geleneğinin Sosyal/Kültürel Temel ve Tezahürleri", **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2013, s. 670.

⁴⁷ Mehmet Dönmez, "Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği", **2.Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Bektaşilik Bildirisi**, Ankara 2007, s. 10.

⁴⁸ Mustafa Öz, "Nusayriyye", **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013, s. 194.

⁴⁹ Detaylı Bilgi İçin Bk. Nihad Yenmiş, "Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, Ankara 2010, s. 305.

birinci imam olarak kabul edilen Hz. Ali'nin babıdır. Beş eytam ise Hz. Muhammed'in sahabelerinden olan Abdullah b. Revaha, Osman b. Maz'un, Ebu Zer el-Gıfari, Mikdam b. Amr, Kamber el-Devsî'dir.⁵⁰

4.6. Tahtacı

Tahtacı kelimesi, genelde Anadolu'da bulunan Türkmen Alevi gruplardan bir kısmını tanımlamaktadır. Alevi olan Tahtacıların tarihi, Alevi tarihi ile hemen hemen aynıdır. Bu manada Alevilik gibi Tahtacılık, zamanla Maveraünnehir'den Anadolu'ya ve Balkanlar'a kadar uzanan bir coğrafyada yayılma imkânı bulmuştur.⁵¹ Tahtacıların ilk defa XIII. yüzyılda Anadolu'nun batısında yaşamış olan Ağaçeri Türkmenlerinin devamı olduğu ifade edilmektedir. Oğuzların Anadolu'ya göçleri döneminde Anadolu'ya gelip ormanlık alanlara yerleşmişlerdir. Bulundukları yer dikkate alınarak kendilerine orman adamı anlamında “Ağaçeri” ismi verilmiştir. Ayrıca Osmanlı döneminde ağaç kesip tahta işleri⁵² ile uğraşmalarından dolayı bu ismin verilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde “*Cemaati Tahtacıyan*” ismi ile anılan topluluk isimleri arasında “*Çobanlı, Nacarlı, Çaylak, Aydınlı, Enseli/Eseli, Sivrikülahlı, Kokluca, Cingöz, Tomaklar, Evci, Çiçili, Mazıcı, Alçı, Gökçeli, Kâhyalı*” yer almaktadır.⁵³

Genel olarak kabul edilen görüş, Ağaçeriler'in (Tahtacıların) önceleri Türkistan'da yaşadıkları, oradan Anadolu'ya göç ettikleri, daha sonra Anadolu'yu yakıp yıkan Moğol istilası sırasında Suriye ve Irak bölgesine gittikleri, sonradan tekrar Anadolu'ya geldikleri şeklindedir. İlk zamanlarda Malatya ve Kahramanmaraş yöresinde yaşadıkları, belli bir süre sonra buralardan İç Anadolu ve Akdeniz'e doğru göç ettikleri düşünülmektedir. Osmanlı yönetiminde Safevilere bağlılık gösterdiklerinden dolayı Rumeli'ye sürüldükleri ve küçük çaplı direnişler gösterdikleri bilinmektedir.⁵⁴

Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılarının inançları, senkretik bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda “*Tahtacı kozmogonisi, bir taraftan Zedüştlük ve Maniheizm'deki kutsal ışık*

⁵⁰ Hüseyin Türk, *Nusayrilik-İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, Kaknüs Yay., İstanbul 2013, s. 139, 146, 59.

⁵¹ Mehmet Naci Önal, “Muğla'da Alevi-Tahtacı Kültürü”, *Turkish Studies*, Volume: 8/9, Ankara 2013, s. 344.

⁵² Nilgün Çıblak Coşkun, “Tahtacılar ve Tahtacı Oymaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 68, Ankara 2013, s. 34.

⁵³ Faruk Sümer, “Tahtacılar” mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:39, İstanbul 2010, s. 436-437.

⁵⁴ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, s. 340.

etrafında şekillenirken diğer taraftan Sami dinlerde görülen topraktan yaratılış mitinin, kozmogoni anlayışlarında etkili olduğu görülmektedir.”⁵⁵

Tahtacıların Türkiye’de iki ocağı bulunmaktadır. Bu iki ocağın dedeleri birbirine bağlı değillerdir. Bu ocakların ilki, İzmir Narlıdere’de bulunan Yanyatır Ocağı, diğeri de Aydın’ın Reşadiye nahiyesinde bulunan Emirli Ocağı’dır.⁵⁶ Genel olarak Tahtacılar, Mersin, Adana, Balıkesir, İzmir, Gaziantep, Antalya, Muğla, Isparta, Aydın gibi şehirlerde bulunmaktadır.⁵⁷

4.7. Bektaşilik

Hacı Bektaş Veli (1209-1271) tarafından kurulan, Hz. Ali ve On iki İmam sevgisine dayalı olan bir tarikattır. 1240 yılında Babailer ayaklanması sonrası Hacı Bektaş Veli etrafında toplanıp onu Pir, Hz. Muhammed’i Mürşit, Hz. Ali’yi de rehber kabul edenlere Bektaşî ismi verilmiştir.⁵⁸ Hacı Bektaş Veli’nin aynı zamanda Ahmet Yesevi’nin müridi olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle, Bektaşîliğin temelleri Orta Asya kültür ve medeniyetine dayandırılmaktadır.⁵⁹ Bektaşîler kendi aralarında Babalar ve Çelebiler olarak ayrılmışlardır. XVI. yüzyılda Balım Sultan, Babalar kolunun temsilcisidir. Bu dönemde Bektaşîliğin heteredoks bir kimlik kazandığı belirtilmektedir.⁶⁰ Ayrıca Balım Sultanın, Bektaşîliği bozan Hurufi-Hıristiyanî unsurları benliğinde toplayan ve temsil eden bir şahsiyet olduğu iddia edilmektedir.⁶¹ Balım Sultan, Bektaşî kitabında Mesih’in Alevî formu olarak gösterilmiştir. Onun, Meryem’in soyundan geldiği de iddia edilmiştir.⁶²

Bektaşîlik, İslam öncesi Türk kültürü ile geleneksel Alevî inancının harmanlandığı bir tarikattır. Dolayısı ile her düşünce ve fikirdeki insanların kendini bulduğu, görünüşe değil, öze önem veren bir anlayış oluşturduğu belirtilmektedir. Bektaşî geleneğinde sır çok önemli bir yer tutmaktadır. Tarikat bilgileri, dışarı sızmaması amacıyla sözlü bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bektaşî tacını giyen dervişlerin on iki özelliğinin bulunması gerekir. Bunlar; “*Bilgi sahibi olmak, isyankâr*

⁵⁵ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 411.

⁵⁶ Yusuf Ziya Yörükhan, **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, Ötüken Yay., İstanbul 2006, s. 143, 148-149.

⁵⁷ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 33.

⁵⁸ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü**, s. 58.

⁵⁹ <http://www.pirsultan.net/alevi-bektaşîliğin-tarihi-kokenleri-irene-melikoff> (22/03/2016)

⁶⁰ Orhan Türkdoğan, **Alevî-Bektaşî Kimliği**, Timaş Yay., İstanbul 1995, s. 486.

⁶¹ Etem Ruhi Fırlı, **Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik**, Selçuk Yay., İstanbul 1990, s. 202.

⁶² Kamil Mustafa AL-SAHAİBİ, “Selçuklular ve Osmanlı Türkiye’sinde Şiilik”, Çev. Mehmet Atalan, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 11/1, Elazığ 2006, s. 116.

olmamak, nefesine uymamak, dalgın ve dikkatsiz bir durumda bulunmamak, açgözlü davranmamak, dünyaya bağlanmamak, isteklerden vazgeçmek, şehvete aşırı düşkün olmamak, kibirsiz olmak, kimseye acı ve zarar vermemek, pinti ve aceleci olmamak, vesvese etmemektir.”⁶³

Alevilik ile Bektaşilik arasında büyük benzerlikler olmasına rağmen aralarında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Bektaşilerde görülen Ehlibeyt sevgisi, tevella ve teberra gibi konular nedeniyle Bektaşiler’e Alevi denilebilir. Fakat Türkiye’de her Bektaşî Alevi olmasına rağmen, her Alevi Bektaşî değildir. Bundan dolayı “*Şehir Bektaşî*”si ve “*Köy Bektaşîsi*”⁶⁴ şeklinde bir ayırım yapılmaktadır.⁶⁵

Hacı Bektaş Veli tekkesi, Osmanlı döneminde sekiz önemli evkaftan birisi olarak kabul edilmiştir. Gelirinin de o döneme göre azımsanmayacak kadar büyük olduğu kaynaklarda geçmektedir. 1485 itibari ile bu tekkeye bağlı 3 köy 18 mezra bulunmaktaydı. Bu sayının 1584 yıllarında 48 köy, 34 mezraya çıktığı tahrir defterlerinde tespit edilmiştir.⁶⁶

Bektaşiliğin tarihteki en önemli etkisi, Yeniçeri Ocağı’nın⁶⁷ kurulmasındaki rolüdür.⁶⁸ Özellikle bu ocak “*Ocağ-ı Bektaşîyan*”, “*Sanadidi Bektaşîyan (Bektaşîlerin Yiğitleri, Kahramanları)*”, “*Taife-i Bektaşîyan*”, “*Dudman-ı Bektaşîyye*” olarak anılmıştır. Yeniçeriler manevi olarak Bektaşî ve Ahi öğretilerinden etkilenmişlerdir. İlk dönemlerde Ahi Dervişler ve Abdallar seferlere askerlerle gitmiş ve fütüvvet anlayışını yerleştirme imkânı bulmuşlardır. Orhan Gazi zamanında yaya ve müsellemler olan askerlerin çoğunun bu ocağın müridi olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁹ 1826 yılında Yeniçeri ocağının kapatılması ile Alevilik ve Bektaşilik de yasaklanmıştır. Bunun sonrasında Alevi-Bektaşî tekkeleri, Nakşibendilere devredilmiştir. Ancak bu tekkeler, gizli de olsa faaliyetlerine devam etmiştir.⁷⁰ Son dönemlerde birçok Bektaşî Baba ve

⁶³ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, s. 57-58.

⁶⁴ Etem Ruhi Fırlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, s. 235.

⁶⁵ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 63-64.

⁶⁶ H. Dursun Gümüsoğlu, “Geçmişten Günümüze Bektaşîlik”, **Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi**, S: 11, Almanya 2015, s. 101.

⁶⁷ Detaylı Bilgi İçin Bk: Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yay., İstanbul 1999, s. 472-476.

⁶⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:5, İstanbul 1992, s. 373.

⁶⁹ Fahri Maden, “Yeniçerilik-Bektaşî İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Ankara 2015, S: 73, s. 174; M. Saffet Sarıkaya, “Osmanlı Toplumunun Dini Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik-Bektaşîlik İlişkisi”, **Araştırmalar**, S. 2, Isparta 1999/2, s. 34.; John Kingsley Birge, **Bektaşîlik Tarihi**, Çev. Reha Çamuroğlu, Ant Yay., İstanbul 1991, s. 85.

⁷⁰ Ramazan Uçar, “Alevilik Bektaşîlik”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Ankara 2012, s. 548.

Alevi dedesi kendi soyunu Ahmet Yesevi'ye kadar götürmekte ve Yesevi Ocağı'na bağlı olduğunu belirtmektedir.⁷¹

5. Anadolu Aleviliği'nin Tarihi Gelişimi

Anadolu, Türklerden önce birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da sırayla Hurriler, Hititler, Muşkiler, Urartular, Medler, Persler, Partlar, Sasaniler, Romalılar, Bizanslılar ve Araplar varlık göstermiştir. Dolayısıyla bu uygarlıklardan kalma birçok dini inanış ve uygulamanın az da olsa izleri Anadolu'da yer etmiştir.⁷²

Selçuklular Anadolu'ya tamamen egemen olmadan önce Horasan bölgesine girmiş,⁷³ bölgede Gazneliler tarafından büyük bir korku ve endişe ile karşılanmıştır. Selçuklular, Horasan'ı kendilerine yurt tutup, daha sonraları Azerbaycan'a yönelmişlerdir.⁷⁴ Daha sonraki dönemlerde Türkler tarafından batıya göçler iki koldan olmuştur. Bunlardan birincisi, Doğu ve Orta Avrupa'ya yapılmış, ikincisi de Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya yapılmıştır.⁷⁵ Alparslan, 1071 yılında Bizans ordusunu Malazgirt'te Ravha Ovası'nda yenmiş ve böylece Anadolu'nun kapılarını Türklere açmıştır. Melikşah döneminde de Selçuklular topraklarını genişletmişlerdir. Kısa bir süre içerisinde de Oğuz boyları Anadolu'nun fethini tamamlamışlardır.⁷⁶ Türkler, Anadolu'ya Selçuklu Devleti döneminde boylar halinde ve düzenli bir şekilde yerleşmiştir. Etnik grup olarak birçoğu Oğuzların 24 boyuna tabidir.⁷⁷ Anadolu'ya gelen Türkmen aşiretleri, belli bir süreç içerisinde bu toprakları hem Türkleştirmiş hem de İslamlaştırmışlardır.⁷⁸

Üç kıtada hüküm süren Türkler, gittikleri yerlerde birçok eser ve kültür merkezi de bırakmışlardır.⁷⁹ Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra İran mitolojisine dayanan bazı unsurları da kısmen benimsemişlerdir. O dönemlerde İran'daki birçok şehirle bağlantılar kurulmuştur. Doğal olarak çoğu konuda etkileşim olmuştur.⁸⁰ Türkler, İslam

⁷¹ Eyüp Baş, "Ahmet Yesevi'nin Bektaşilik Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 52: 2, Ankara 2011, s. 33.

⁷² Ayhan Gaspak, **Osmanlı Öncesi Harput'un Tarihi ve Dini Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Elazığ 2004, s. 72.

⁷³ Komisyon, **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, Milliyet Yay., Ankara 1991, s. 210-211.

⁷⁴ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s. 79-83.

⁷⁵ Ali Yaman, **Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 15.

⁷⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s. 102.

⁷⁷ A. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 195.

⁷⁸ Mehmet Eröz, **Yörükler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991, s. 15.

⁷⁹ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul 2012, s. XXVII.

⁸⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1978, s. 229.

dinini kabul ettikten sonra Anadolu’da birçok olumsuzlukla karşılaşmışlardır.⁸¹ Selçukluların Konya, Kayseri, Sivas gibi büyük şehirlerinde Müslüman çoğunluk etkindi. Fakat Rum, Ermeni, Hristiyan ve Yahudi nüfus da Anadolu’da kısmen de olsa varlık göstermekteydi.⁸² Oğuzların Anadolu’ya gelmeden önce Şiilikten haberdar olduklarını ancak “*topluluk*” olarak Sünniliği tercih ettiklerini söyleyebiliriz.⁸³ Türkmenler boy, aşiret ve oymaklar şeklinde Anadolu’ya göç ettikten sonra dini düşünce dedeler aracılığı ile devam ettirilmiştir. Dedeler de kendi gelenek ve öğretilerini tekke ve zaviyeler aracılığı ile sürdürmüşlerdir.⁸⁴

Anadolu kırsalındaki Aleviliğe etki eden şahsiyetlerin başında Ahmet Yesevi’nin geldiği iddia edilmektedir. Ahmet Yesevi, XI. yüzyılda Batı Türkistan’da doğmuştur. Bugünkü Yesi şehrine yerleşmiş ve Arslan Baba’nın tasavvuf anlayışını devam ettirerek dönemin din bilginlerinden Şeyh Yusuf Hamedani’ye tabi olmuştur. Daha sonra onun halifesi olmuş ve “*şeyhlik postuna*” oturmuştur. XII. yüzyılda Ahmet Yesevi tarafından Türkistan’da oluşturulan İslami anlayış, Türkler arasında kabul görmüştür. Yesevilik adı verilen bu akım XIII. yüzyılda Anadolu’ya girmiş ve çok kısa bir süre içerisinde yayılmıştır. Bu inanış ve uygulamalar sözlü olarak Anadolu’ya taşınmıştır. Hatta günümüzde Alevi Türkler arasında bu inanış ve menkıbeler hala söylenmektedir.⁸⁵ Irene Melikoff’a göre Ahmet Yesevi “*Altaylar’dan başlayarak Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Türkmenler ve Kazan çevresi Volga Türklerinden, Anadolu ve Rumeli’ye kadar*” olan bir alanda etkili olmuştur.⁸⁶ Hoca Ahmet Yesevi “*kadın erkek birlikte zikir meclisi düzenlemesini tenkid edenlere karşı bir hokka içinde pamuk ve ateş göndererek ikna etmiş, kendi meclisinde gayri şer’i ve gayri ahlaki davranışlarının bulunmadığını adeta ispat etmiştir.*”⁸⁷

Selçukluların ilk dönemlerinden itibaren Türkmen boyları ile beraber Türkmen Babaları, Yesevi dervişleri, İsmaili propagandacıları, Kalenderiye mensupları ve

⁸¹ Cenksu Üçer, **Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2005, s. 69.

⁸² Metin Bozkuş, **Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1999, s. 20.

⁸³ Ali Tayyar Önder, **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, s. 134.

⁸⁴ Ahmet Taşgün-Bünyamin Solmaz, “Tahrir Defterlerinin Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarına Katkısı: Irene Beldiceanu-Steinherr Örneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 61, Ankara 2012, s. 215.

⁸⁵ Abdurrahman Küçük- M. Alparslan Küçük, **Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, Berikan Yay., Ankara 2011, s. 112; Ahmet Güner, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, s. 17.

⁸⁶ Irene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)**, s. 155.

⁸⁷ M. Saffet Sarıkaya, **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI.-XIII. Asırlar)**, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s. 168.

Haydarilik gibi heterodoks tarikatlar gelmiş ve Anadolu'yu inanç bakımından etkilemişlerdir. Hetedoroks babalardan Vefai tarikatına mensup Baba İlyas liderliğinde Babai ayaklanması Aleviliğin oluşmasında etkili olmuştur.⁸⁸ Dede Garkın ve öğrencisi Baba İlyas, birlikte Anadolu'ya gelmişler, Anadolu'da toplantılar yapıp halkı bilgilendirmişlerdir.⁸⁹ Horasan, Azerbaycan, Suriye, Irak, Harzem Türkistan'dan Anadolu'ya yapılan fetihler sonucunda gerçekleşen göçlerle birçok derviş de buraya gelmiştir. Anadolu'daki Türklerin bir kısmı şehirlerde, bir kısmı da yarı göçebe boylar olarak kırsalda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şehirlerde yaşayan halk üzerinde Ehli Sünnet anlayışını şeyhler ve mutasavvıflar yaymaya çalışmıştır. Yarı göçebe halk arasında ise şeyhlerin pek tesiri bulunmamış, kırsalda heterodoks tasavvuf akımlarına mensup dervişler daha çok etkili olmuştur. Bu dervişler kitlelere uygun senkretist fikirleri empoze etmişlerdir.⁹⁰

Anadolu kırsalında etkili olan bu dervişlere aynı zamanda Horasan erleri veya Horasan erenleri ismi de verilmiştir. Onlar bugün Doğu İran, Afganistan'ın kuzeybatısı ve Türkmenistan devletinin güney çöllerinde Horasan adı verilen bölgede Aleviliğin inanç ve esaslarının iz bırakıcıları olmuşlardır. Alevilik'te Horasan'ın önemli olmasının en temel sebebi sekizinci İmam'ın mezarının burada bulunması ve Anadolu'ya Alevilik inaniş ve uygulamalarını taşıyanların bu bölgeden gelmesi olarak gösterilmiştir. Horasan'dan Anadolu'ya etki eden Yeseviye ve Kutbettin Haydar Dervişleridir. Anadolu'ya Horasan erenlerinin gelmesi ise Anadolu Alevi-Bektaşî beyitlerinde sıklıkla geçmektedir.

“Pir Sultanım eydür Yezidler gamda

Horasan⁹¹ erenleri Urum'da Şam'da”⁹²

Aleviliğin doğuşunda gerçekleşen ayaklanmalar (1240) önemli bir dönüm noktası olarak tarihteki yerini almıştır. Bu ayaklanmalar temelde siyasal ve sosyo-kültürel nedenlere dayanmaktadır. Özellikle kırsalda yaşayan Türkmen guruplar, hayvanlarını otlatmak mera bulamamış ve yaşam tarzlarında önemli sıkıntılar yaşamışlardır. İran medeniyeti etkisine giren göçer Türkmenlere Selçukluların da sırt çevirmesi ile devletten uzaklaşmalar olmuştur. Özellikle II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve

⁸⁸ Ali Yaman, **a. g. t.**, s. 32.

⁸⁹ Nejat Birdoğan, **Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü**, Kaynak Yay., İstanbul 2013, s. 57.

⁹⁰ Ali Yaman, **a. g. t.**, s. 27.

⁹¹ Bk. **İbn Fazlan Seyehatnamesi**, Çev. Ramazan Şeşen, Bedir Yay., İstanbul 1975, s. 21-22.

⁹² Mehmet Yazıcı, **Alevilik (Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi)**, Çıra Yay., İstanbul 2011, s. 364-365.

veziri Sadettin Köpek'in Türkmenlere yönelik haksız uygulamaları ayaklanmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Baba İlyas, Türkmenler arasında "Mehdi" olarak görülmüştür. Ayaklanmada Malatya'nın da içerisinde olduğu yerler ele geçirilmiş fakat daha sonraki süreçte Baba İlyas yakalanarak öldürülmüştür. Bu gelişmelerden sonra Baba İlyas'ın ölmediğine ve meleklerin yardımını getirmek için göğe yükseldiğine inanılmıştır. Baba İlyas ayaklanması merkezi otoriteyi sarsmıştır. Bu ayaklanmanın Selçukluları zayıflatması, Anadolu'ya gelmekte kararsız olan Moğolların Anadolu'ya sefer düzenlemesine ve Selçukluların tarihten silinmesine neden olduğu ifade edilmektedir.⁹³

Anadolu'da Şiilik ve Batınlık, Ahi zümreleri üzerinde de etkili olmuştur. Bu görüşleri yayan tekkeler Anadolu'nun her tarafına yayılmış durumdaydı. Bununla birlikte Alevilikte önem verilen pir tutma, mürebbilik ve musahiblik gibi unsurlar ise Ahilik'ten alınmıştır. Bektaşiler ve Aleviler ahilerle karışmıştır. Özellikle erkân bakımından bu üçünü ayırt etmenin çok güç olduğu görülmektedir.⁹⁴

Baba İlyas'ın halifelerinden olan Hacı Bektaş Veli, Alevilikte önemli bir yere sahiptir. XIII. yüzyılda Bektaşlı adı verilen oymağı ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Sulucakarahöyük'te zaviyesini kurmuştur. Hacı Bektaş'ın aynı zamanda Horasan Erenleri ismi ile bilinen Kalenderiye akımına mensup olan sufilerden biri olduğu ve Moğol istilası sırasında Ahmet Yesevi'nin Haydari dervişlerinden biri olarak Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkmen şeyhi olarak halkı bilgilendirmiş, civarda bulunan Hristiyanları İslam'a davet etmiştir.⁹⁵ Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi müritlerinden Lokman Parenden'in yanında yetişmiş ve dergâhına bağlı ocak, tekke ve teşkilatlarda Alevi, Türkmen, Yörük ve Tahtacılar önemli katkılarda bulunmuştur.⁹⁶ Hacı Bektaş Veli'nin 1263-1264 yıllarında Anadolu'dan Kırım'a geçen Sarı Saltuk'un müşidi olduğu bilinmektedir. Hacı Bektaş Veli, Taptuk Emre'nin de müşididir. Taptuk Emre'nin ise Yunus Emre'nin müşidi olduğu bilinmektedir.⁹⁷ Hacı Bektaş Veli vefat ederken arkasında 360 halife bırakmıştır. Bunlardan "Seyyid Ali Sultan, Seyyid Cemalettin Sultan, Saru İsmail Sultan, Kolucaçık Hacım Sultan, Resul

⁹³ Harun Yıldız, **Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Samasun 2003, s. 39-42.

⁹⁴ Ali Yaman, **a. g. t.**, s. 29-31.

⁹⁵ İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, İSAM Yay., İstanbul 2013, s. 34-35.

⁹⁶ Hüseyin Çelikcan, "Alevilik ve Sünniliğin Tarihçesi", **Günümüzde Alevilik Bektaşilik Sempozyumu**, TDV Yay., Ankara 1995, s. 47.

⁹⁷ Rıza Zelyut, **Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)**, Kripto Yay., Ankara 2015, s. 279-280.

Baba Sultan, Pirab Sultan, Seyyid Recep Sultan, Sarı Kadı, Ali Baba, Barak Baba, Dost Hüda, Samut Baba, Abdal Musa Sultan, Tabduk Emre, Sarı Saltık, Abdal Murat, Geyikli Baba, Gözü Kızıl, Pir Ebi Sultan, Güvenç Abdal, Baba Mansur, Karadonlu Can Baba, Karacaahmet Sultan gibi isimler kendisinden sonra otorite sayılmışlardır. Bu kişiler, Ehlibeyt anlayışının yayılması için farklı yörelere gitmiş, bu geleneğe sahip toplulukları birleştirmede önemli rol oynamışlardır."⁹⁸

Selçuklular ve sonraki dönemlerde sınır boylarında akınlardaki ganimetlerle geçinen dervişler bir kısım oymakları kendine mürid yapmışlardır. Bu süreçte dervişlerin Anadolu'ya geliş serüvenleri yaklaşık 300 yıl sürmüştür. Bu süre zarfında dervişlerin ve oymakların düzenli boylar kurması sağlanmıştır. Dolayısı ile bu dervişler hem Türkmenlerin düşünce yapısını oluşturmuş, hem de Osmanlı'nın yapmış olduğu fetihlerde etkili olmuşlardır.⁹⁹ Moğol saldırıları sonucu Anadolu'ya gelen dervişler, Osmanlı Sultanları tarafından korunmuş ve desteklenmişlerdir. Bu durum sufiliğin giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Osmanlıların kuruluş sürecinde göçlerle gelen Kalenderiye, Melamiye, Haydariye ve Vefai'ye tarikatlarına mensup şeyhler, dervişler ve halifeler bulunmaktaydı. Bu kişiler, köylerde, yol güzergahlarında tekke ve zaviyeler kurmuş, halkı bilgilendirmişlerdir. Bununla birlikte Bektaşiliğin de çekirdek gurubunu meydana getirmişlerdir.¹⁰⁰ Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Ehlibeyt ve ilim ehline saygı ve hoşgörü gösterilmiş, bu ilgiden dolayı Seyyid ve şerifler ile ilim ehli kişiler, vatanını bırakarak Osmanlı idaresindeki yerlere göç etmiştir. Hatta Ehlibeyt mensupları için özel teşkilatlar kurulmuştur. Bu teşkilatlardan en bilineni "*Nakibü'l Eşraf*"tır.¹⁰¹ Bu teşkilatın görevi, Hz. Muhammed'in soyundan gelen Seyyid ve şeriflerin yine onların nezareti ile kayıt edilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde dedeler de kendi otoritelerini sağlamak amacıyla Ehlibeyt'e dayanan soy şecerelerini ortaya koymuşlardır.¹⁰²

Anadolu Aleviliği'nin yayılmasında etkili olan unsurlardan biri de XII. ve XIII. yüzyıllarda halk üzerinde etkili olan ozanlardır. Kırsalda ve şehirlerde dolaşıp sevinç ve kederlerini şiirlerle açıklamışlardır. Kopuz yerine saz çalan bu Türkmen veya Yörükler'e halk aşığı ismi verilmekte, Tasavvufî şiirler söyleyenlere de Hak aşığı

⁹⁸ İskender Özdemir, *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*, Kripto Yay., Ankara 2014, s. 127-128.

⁹⁹ Nejat Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, s. 108.

¹⁰⁰ Metin Bozkuş, *a.g. t.*, s. 27-28.

¹⁰¹ Detaylı Bilgi İçin Bk: Ziya Kazıcı, *a. g. e.*, s. 257-261.

¹⁰² Fevzi Rençber-Yaşar Acat, "Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği (Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği)", *Alevilik Araştırma Dergisi*, Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti., Ankara 2013, s. 185.

denilmektedir. Saz çalıp insanları etkileyen bu âşıkların çoğunun Alevi-Bektaşî olduğu belirtilmektedir.¹⁰³

Anadolu’da Aleviliğin yayılmasında ve gelişmesinde etkili olan başka bir tarikat da önceden bahsettiğimiz, Bektaşîliktir. Bektaşîlik’te Hacı Bektaş Veli’den sonra dergâhta, İdris Hoca, Hızır Bali, Resul Bali, Yusuf Bali ve Balım Sultan gibi isimler söz sahibi olmuştur. Balım Sultan’ın evlenmemiş olması bu soy şeceresini sonlandırmıştır. Balım Sultan’dan yaşanan sorunlardan dolayı Pir evi 34-36 yıl kadar post-nişsiz kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde Sersem Ali Baba (Dedebaba¹⁰⁴) bu geleneği devam ettirmiştir.¹⁰⁵

Osmanlı döneminde Bektaşî tarikatı iki dönemde tasnif edilmiştir. Bunlar Hacı Bektaş Veli Dönemi ve Balım Sultan Dönemidir.¹⁰⁶ Ahmet Yesevi’nin Türkistan tekkesindeki öğretilerini, Anadolu’da Hacı Bektaş Veli sistemleştirmiştir. Ahmet Yesevi’nin, özellikle kurban hayvanının kanının ve kemiklerinin toprağa gömülmesi, cemlerde kadınların yer alması, semahların dönülmesi gibi inanış ve uygulamalarını Anadolu’da devam ettirmiştir. Türkistan’daki kam-ozan tipi, Anadolu’da yerini Bektaşî ozan ve dedelerine bırakmıştır.¹⁰⁷

Osmanlı döneminde Aleviliğe etki eden başka bir akım da Hurufîliktir. Bu akım, Fazlulllah Hurufî tarafından kurulmuştur. Fazlulllah, kendisini peygamber olarak ilan etmiş, Tanrı’nın son hakikatinin kendisine indirildiğini iddia etmiştir.¹⁰⁸ Enkarnasyonla bağlantılı olduğu düşünülen Hurufîliğin çıkış yeri olarak İran kabul edilmektedir. Hurufîliğin özellikle Osmanlı padişahlarından II. Murad ve Fatih dönemlerinde etkili olduğu bilinmektedir. Hurufîlikte¹⁰⁹ ön plana çıkan ledün ilminin Hak ilim olduğu bunu kabul etmeyenlerin ise dışlandığı belirtilmektedir.¹¹⁰ Azerbaycan ve daha sonra Anadolu’da etkili olmuştur. Hurufîlik, daha çok İran dinleri, Hristiyanlık, Kabalizm ve Neo-Platonizm’in birleşmesinden meydana gelmiştir. Timur’un bu tarz yorumlara karşı olan hoşgörüsünden dolayı XIV. ve XV. yüzyıllarda Irak, Suriye, Anadolu, Tebriz ve

¹⁰³ Kutluay Erdoğan, **Alevilik-Bektaşîlik**, İletişim Yay., Ankara 1993, s. 12.

¹⁰⁴ Dedebaba, Hz. Pir Hacı Bektaş Veli’nin vekili demektir. Detaylı Bilgi için Bk. Bedri Noyan, **Bektaşîlik-Alevilik Nedir?**, s. 38-45.

¹⁰⁵ Bedri Noyan, **Bektaşîlik-Alevilik Nedir?**, s. 38-39.

¹⁰⁶ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik**, s. 63-64.

¹⁰⁷ Eyüp Baş, “Ahmet Yesevi’nin Bektaşîlik Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, s. 34.

¹⁰⁸ John Kingsley Birge, **Bektaşîlik Tarihi**, s. 167.

¹⁰⁹ Detaylı Bilgi için Bk. Hüsamettin Aksu, “Hurufîlik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C: 18, İstanbul 1998, s. 409-412.

¹¹⁰ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik**, s. 276-277.

Horasan'da etkili olmuştur. Fazlullah daha sonra Timur'dan kaçarak Anadolu'ya kardeşi ile birlikte gelmiştir. Hacı Bektaş Veli tekkesinde bir süre kalmış ve fikirleri ile etkili olmuştur.¹¹¹ Hurufilik aynı zamanda Şii- İsmaili bir mürşide bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir.¹¹² 1420'de Şeyh Bedrettin Olayı ve 1444'de Hurufilik olaylarına gösterilen tepkiler Osmanlı Devleti'ndeki Alevi-Bektaşî grupların merkezinde çıkacak olan isyanların habercisi olmuştur. Sonrasında bazı çevreler merkezden uzaklara sürülmüş ve yapılan medreselerle yeni kadrolar ihdas edilmeye çalışılmıştır.¹¹³ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'da isyan eden Rafizi gruplar bulunmaktaydı. Bu grupların Osmanlı hükümeti tarafından cezalandırılmaları Safevilere sığınmalarına neden olmuştur.¹¹⁴

Safevi Devleti, 1501 yıllarında kurulmuş ve 1736 yılında yıkılmış olan Şii inanışına sahip bir Türk Devleti'dir. O dönemlerde Anadolu'nun bir kısmında, Irak, İran, Azerbaycan, Türkmenistan olmak üzere birçok bölgede Safevi Devleti hüküm sürmüştür. XIV. yüzyılda kurulan Safeviyye tarikatı XVI. yüzyılda oldukça etkili olmuştur. Bu tarikat zamanla Bâtîni tarikatların etkisi altına girerek Şiiliği benimsemiştir.¹¹⁵ Safevi Devletinin kurucularının tamamı Alevi Anadolu Türkmenleri'dir.¹¹⁶ Şiiliğin Anadolu'dan İran'a götürülmesini sağlayan da yine Kızılbaş adıyla tarihte yer edinen Anadolu Türkleri'dir.¹¹⁷ Bu devletin tarih sahnesine çıkış yeri olarak Erdebil şehri gösterilmektedir.¹¹⁸ Safevi ismini ataları olan Şeyh Safiyyuddin İshak Erdebili'den almaktadırlar. Şeyh Safiyyuddin'in soyu Musa Kazım'a kadar gitmektedir. Şeyh Safiyyuddin'in köken olarak Türkmen olduğu tarihçiler tarafından ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁹ Anadolu'da Aleviliğin oluşmasında Anadolu'ya yapılan göçlerin ve bunların liderleri olan Türk dervişlerinin etkisi çoktur. Horasan Erenleri olarak da isimlendirilen bu dervişler arasında "*Gazayan'ı Rum, Ahiyan'ı Rum, Abdalan'ı Rum, Bacıyan'ı Rum*" olarak adlandırılmışlardır. Bunların içerisinde yer alan Abdalan'ı Rum veya Rum Abdalları arasında Baba İlyas'ın halifeleri, müridleri, Muhlis Paşa'nın

¹¹¹ İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, s. 41.

¹¹² Cenksu Üçer, **Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**, s. 92.

¹¹³ Mehmet Dönmez, **a. g. t.**, s. 97.

¹¹⁴ Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 35-36.

¹¹⁵ http://www.turktarihim.com/Safevi_Devleti.html (14/03/2016)

¹¹⁶ Ali Tayyar Önder, **Türkiye'nin Etnik Yapısı**, s. 119.

¹¹⁷ Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ankara 1999, s. 1.

¹¹⁸ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik**, Ekim Yay., İstanbul 2014, s. 61.

¹¹⁹ İskender Özdemir, **Aleviliğin Yazılmayan Tarihi**, s. 130.

halifeleri ve müridleri, Hacı Bektaş'ın halife ve müridleri, Sarı Saltuk, Barak Baba bulunmaktadır."¹²⁰

Erdebil Tekkesinin kuruluşundan itibaren ona tabi olanların büyük bir bölümü Anadolu, Suriye, Irak ve İran'dan gelen Türkmenlerdir. Erdebil Tekke'sinde Türkçe konuşulduğu ve gelenlere büyük bir önemin verildiği ifade edilmektedir. Özellikle Anadolu'dan kopup giden oymaklara verilen değer, Osmanlı yönetimindeki Türkmen oymaklarının bu tekkeye gitmesinde ve orada kalmasında oldukça etkili olmuştur. Bununla birlikte, Yeniçeri Ocağına devşirme asker alınması ve bunların da Balkanlar'dan bulunup getirilmesi diğer sebepler arasındadır. Bu durum, ileride doğacak sorunların temelini teşkil etmiştir. Bu yöntem, Türkmenlerin devlet kademelerinde ilerlemesinin önünü kesmiş ve devlete yabancılaşmalarına yol açmıştır. Bu süreçte Safevilerin, Türkmenlere çok değer vermesi, Erdebil Tekkesi'ne gidişi hızlandırmıştır. Dahası bazı paşaların adaletsiz ve yanlı davranmaları da Erdebil Tekkesine Türkmenleri meylettirmiştir. Bir diğer sebep de Türkmen aşiretlerinin medrese eğitiminden uzak kalmasıdır. Sünni kesim tarafından dışlanmaları da bu konudaki başka bir sebeptir. Zamanla, yukarıda ifade ettiğimiz nedenler, Osmanlıda isyanları da beraberinde getirmiştir. Konu ile ilgili Mustafa Ekinci'nin şu ifadeleri bunun bir ispatıdır: *"İran Ülkesi Safevilerin eline düşünce bütün ülkede resmi mezhep Caferi mezhebi olmuştu. Safeviler İran'da kendilerini Caferi mezhebinin mürevvici gösterdikleri halde, Anadolu Alevilerine, kendilerini bir sahip-Zuhur, hatta İmam tanıtıyorlardı. Anadolu'yu da nüfuzları altına alabilmek için gönderdikleri halifeler, Erdebil Şehri'ni adeta Mekke'ye ve Kâbe'ye muadil gösteriyorlardı. Siyaset alabildiğine dini inançlar istismarına başlamıştı. Hem inançları yüzünden hem de gördüğü takibat ve zulüm dolayısı ile bütün Aleviler, Erdebil Ocağı'na bağlanmışlardır. Erdebil ziyaretini Hac töreni olarak sayacak kadar ileri, gidiyorlardı.*"¹²¹

Şah İsmail, Safevi soyundan olup, Şeyh Haydar'ın üç oğlundan birisidir. Erdebil şehrinde 1487 yılında dünyaya gelmiştir. Annesi Alemşah Begüm Sultan'dır. Bir dönem kardeşleri ile birlikte tutuklu kalmıştır. Akkoyunlu tehlikesine karşı müritleri tarafından saklanmıştır.¹²² Devlet tam kurulmadan önce Şii bilginlerinden Hoca Nasırüddin Tusi, Allame İbn-i Mutehhar Hali, İbn-i Mekk-i, Seyyid Haydar Ameli, Allame İbn-i

¹²⁰ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 137-138.

¹²¹ Mustafa Ekinci, **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yay., İstanbul 2010, s. 123-125.

¹²² Mustafa Ekinci, **Şah İsmail ve İnanç Dünyası**, Beyan Yay., İstanbul 2010, s. 29.

Fehadahli gibi zatlar devletin siyasallaşmasında etkili olmuşlardır.¹²³ Şah İsmail Anadolu'daki müritlerine haber yollayarak Erzincan'da bir araya gelmeleri için çağrıda bulunmuştur. Burada ordunun temelini oluşturan Kızılbaş kuvvetlerden Varsak (Tarsus Bölgesi Türkmenleri), Şamlu, Rumlu (Amasya, Tokat, Sivas), Dulkadir, Tekelu (Antalya), Kacar, Ustaclu Zulkadir (Dulkadir)¹²⁴ Türkmenleri toplanmıştır. Toplanan bu ordu, Şirvan'a hareket ederek Şirvan Şah'ı öldürmüş ve Şah İsmail babasının intikamını almıştır. Tarihteki bu olaylar yaşanırken bir taraftan da Akkoyunlu şehzadeleri aralarında anlaşarak devleti ikiye bölmüşlerdir. Şah İsmail, Akkoyunlu Elvend'in topraklarını ve Tebriz'i alarak şahlığını ilan etmiştir. On iki imam Şiiliğini devletin resmi dini olarak ilan etmiştir.¹²⁵ Aynı zamanda da Akkoyunluların saltanatına son vermiştir. Safevi Devleti hanedanlığını kurduktan sonra Şah İsmail kuzeybatıda Osmanlı, doğuda Şeybaniler, batıda ise Memlûklularla komşu bir devlet haline gelmiştir. Kendi adına bastırdığı sikkelere “*La İlahe İllallah ve Muhammed'ün Resullulah ve Aliyyün Veliyullah*” cümlesini yazdırmış ve Şah unvanını kullanmıştır. Şah İsmail döneminde, devlete farklı soy ve kabilelerden gelenler olmuştur. Bu nedenle sorun çıkmaması için hepsine “*Kızılbaş*” ismi verilmiştir. Şah İsmail bölgede Sünni olan çoğu yeri Şiileştirmiştir. O dönemde bölgede Halvetiye, Zehebiyye, Nimetullahiyye, Kevahibzadeler, Nurbahşiyye ve Kevahibzadeler isimindeki dini cemaat ve gruplar da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu gruplardan Şiiliği kabul eden Nurbahşiyye ve Zehebiyye haricindekiler yok edilmiş ya da bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır.¹²⁶ Bölgede güçlü bir lider olmayı hedeflemiş olan Şah İsmail, hâkimiyeti altındaki yerler haricinde Irak-ı Acem, Fars, Kirman'ı almış, Fırat'tan Ceyhun'a sınırlarını genişletmiştir.¹²⁷ Şah İsmail kendisini Kızılbaş Türkmenlerin tarikat Şeyh'i olarak görmüştür. Ayrıca İran halkına ise Safevilerin soyunun Hz. Ali'den geldiğini, kendisinin ise on ikinci İmamın suretinde görevlendirildiğini belirtmiştir.¹²⁸

Şah İsmail, 1505 yılı itibarıyla tüm İran'ı hâkimiyeti altına almış, Şii dünyasının dini lideri olarak tanınmıştır. Bunu fırsat bilen Avrupalı Osmanlı düşmanı devletler, Şah İsmail ile kısmen de olsa bazı konularda anlaşmışlardır. Şah İsmail, gözünü Anadolu ve

¹²³ Yılmaz Karadeniz, “Safevi Devleti'nin Kuruluş Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 3, Amasya 2014, s. 57.

¹²⁴ Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, s. 18.

¹²⁵ M. Serkan Taflıoğlu, “İran Türk Safevi Devletinin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, C: 4, S: 13, Kars 2012, s. 109-110.

¹²⁶ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 83-85.

¹²⁷ İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları İle Alevilik**, s. 50.

¹²⁸ Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 40.

Irak'a dikmiştir. Anadolu'da öncelikle Dulkadiroğulları ile karşı karşıya gelmiştir. Şah İsmail bölgede hüküm sürmek için Dulkadiroğlu Sultanı Alaüddeve'nin kızına talip olmuştur. Alaüddeve önce söz vermiş, sonradan sözünü tutmamıştır. Şah İsmail, Dulkadiroğulları ile tam olarak savaşmamış, Dulkadiroğulları'nın geri çekilmesi ile ülkesine dönmüş, dönerken de Diyarbakır ve çevre yerleri işgal etmiştir.¹²⁹ Osmanlı döneminde Safevilerin Anadolu üzerindeki dini ve siyasi emelleri devam etmiştir. Safevilerin başarılı olmasında, Osmanlı padişahları ve şehzadeler arasındaki çekişmeler, Türkmenlerden alınan vergiler, devletin içine ve ülkeye sızan kişiler etkili olmuştur.¹³⁰

Yavuz Sultan Selim döneminde Safevilerle Osmanlılar arasında gerçekleşen Çaldıran savaşıyla (1514) Safevi Devleti ortadan kaldırılmıştır. Bu savaş sonucunda, Anadolu'da bulunan Safevi taraftarı Türkmenler, Anadolu'nun dağlık bölgelerine çekilmişlerdir. Buralardan Şii propagandası gizlice yürütülmeye başlanmıştır. Anadolu Aleviliği, Osmanlı karşıtlığı merkezli bir zihniyete dönüşmüştür.¹³¹ Daha sonraki dönemlerde Alevi-Türkmen huzursuzluğu devam etmiş, 1519'da Yozgat bölgesinde isyanlar tekrar baş göstermiştir. Özellikle Kanuni döneminde Baba Zünun, Kalender Çelebi ve Üzeyirli Seyid adıyla anılan kişiler tarafından ayaklanmalar çıkarılmıştır.¹³²

1826-1827 tarihleri arasında Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tekkeleri kaldırılmıştır. II. Mahmut, yayınladığı gerekçeli fermanında: “*Şeriata aykırı davrandıkları, küfre götürecek fiiller işledikleri, haramı helal saydıkları, orucu ve namazı terk ettikleri, Raşid Halifelere sövdükleri ve tutumları ile bazı saf ve bilgisiz insanları saptırdıkları*” gibi nedenlerden dolayı yeniçeri Ocağını ve Bektaşî tekkelerini kaldırdığını ifade etmiştir.¹³³ Bunun sonucunda Alevi-Bektaşîlerin gücü önemli ölçüde azalmıştır.

Osmanlı'nın son padişahları döneminde Alevi grupları Osmanlı devleti ile iyi geçinmişlerdir. 1909 yılında Sultan Mehmet Reşat tahta çıkıp İttihat Terakki Partisi iktidarı ele aldığında, Talat ve Enver Paşalar, o dönemin ileri gelen Alevi-Bektaşî lideri Çelebi Cemallettin Efendi'yi ziyaret etmişlerdir. Bu paşalar, Çelebi Cemallettin Efendi'den savaş patlak verince Alevi-Bektaşîlerden meydana getireceği bir Mücahid alayı kurmasını istemişlerdir. Cemalletin Çelebi de tüm Seyyid ocaklarına ve aşiretlere

¹²⁹ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik**, s. 86-87.

¹³⁰ Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 44.

¹³¹ Harun Yıldız, **a. g. t.**, s. 54-55.

¹³² Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 46.

¹³³ Abdurrahman Küçük- M. Alparslan Küçük, **Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, s. 133-134.

durumu bildirmiştir. Bu Alevi dedeleri, Arguvan'ın Mineyik köyünde toplanmıştır.¹³⁴ Bu toplantıya Alevi dedeleri ve Bektaşî babalarının iştirak etmesinin nedenleri vardır. Bunlardan birincisi, padişahın alay kurulmasını emretmesidir. İkincisi de Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile bazı Dede ve Babaların sürgüne gönderilmesiyle kopan yol zincirini tekrar oluşturmaktır. Kurultaya şu Dedelerin katıldığı tahmin edilmektedir: “Ağuçan, Kureyşan, Şeyh Hasan, Kara Pir Bad, Baba Mansur, Üryan Hızır, Hıdır Abdal, Battal Gazi, Sinemil, Hubyar, Güvenç Abdal, Piri Baba, Derviş Cemal, Garip Musa, Gözü Kızıl, Hüseyin Abdal, Dede Kargın, Şih Bahşiş, Şeyh Ahmet, Şah İbrahim, Pir Sultan, Şah Şaddı, Hızır Samut, Saru Saltuk, Çoban Abdal, Şeyh Delil Berhican, Haydar Baba, Sey-yit Sabur, Celal Abbas, Zeynel Abidin, İmam Rıza, Koyun Baba, Şih Çoban, Veli Baba, Koca Leşker, Abdal Musa, Ali Baba, Hüseyin Gazi, Hasan Dede, Koç Baba, Dedemoğlu.” Toplantıda alınan kararlardan birincisi; “Hacı Bektaş Veli Ocağı'nın “Velayet Makamı” olduğu kabul edilmiş, ocağın temsilcisi ve Mürşid-i Kamil olarak da Ahmet Cemalettin Çelebi, “Anadolu'daki tüm Seyyidlerin başı” olarak tescil edilmiş ve Seyyidler kurulunca onaylanmıştır. İkincisi, Seyyid ocaklarının talipleri köy-köy, kasaba-kasaba belirlenmiştir. Üçüncüsü toplantıya iştirak eden Seyyid ocaklarının “Mürşit-Pir-Rehber” bağlantıları düzenlenmiştir. Dördüncüsü, Ocakzade Dedeler'in öğretim ve eğitimlerinin iyi yapılarak dedelerin gençleştirilmesi yönünde fedakârlık yapılması kabul edilmiştir. Bu bağlamda Şeyh Hasan ve Ağuçan temsilcilerinin önerisiyle ve Seyyidler Kurulu'nun kararıyla, toplantıda bulunan bütün Seyyid ocaklarının mürşidi olarak küçük yaşta olmasına karşın Doğanazade Seyyid Hüseyin benimsenmiştir. Eğitimi için özel öğretmenler tutulması ve tahsisat verilmesi karara bağlanmıştır.”¹³⁵

Cumhuriyet kurulmadan önce Kurtuluş Savaşı yıllarında Alevilerin lideri olarak kabul edilen Veliyyüddin Çelebi 1923 yılında şu bildiriye yayınlamıştır: “Anadolu’da bulunan ceddim Hacı Bektaş Veli hazretlerine samimi muhabbeti olan bi cümle muhibban-ı Hanedan taraf-ı halishanelerine: Bu milleti ihya ile istikbalimizi temin eden ve varlığı bütün Müslümanlara bais şeref olan TBBM Gazi namıdar Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin yayınladıkları beyannameleri cümlemizin malumudur. Gazi paşa Hazretlerinin, yurdun ilerleme ve yükselişi hakkındaki her bir arzularını yerine getirmek bizlere farz-ı ayındır. Milletimizi kurtaracak, saadetimizi temin edecek, Onun

¹³⁴ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g.e.**, s. 141.

¹³⁵ <http://www.arguvankuyudereliler.org.tr/dedeler-kurultay-.html> (11/12/2015)

isabetli fikirleridir. Bunu inkâr edenlerin bizimle katiyen ilgileri yoktur. Tarikat-i Aliyye'mizin bütün mensuplarına müşariün ileyh Hazretlerinin -Atatürk'ün- gösterdiği adaylardan başkasına oy vermemelerini, yurdumuzun kurtulması bu veçhile kabil olduğunu sizlere önemle tavsiye ederim."¹³⁶

Kurtuluş Savaşı döneminde, Anadolu'daki Aleviler, M. Kemal Atatürk'ün yanında yer almışlardır.¹³⁷ 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile Alevilerin toplanacakları ve ibadet edecekleri yerlerin durumu konusunda sıkıntılar oluşmuştur. Bu nedenle Aleviler, ibadetlerini gizlilik içerisinde sürdürmüşlerdir. 1937 Dersim olayları sonrası tepkilerini belirtmek için Demokrat Parti'ye oy verip yakınlık kurmuşlardır. Beklentilerinin karşılanmaması nedeniyle daha sonra 27 Mayıs hareketini desteklemişlerdir.¹³⁸

Aleviler, 1960 yıllarındaki şehirleşme ile birlikte gizlilik örtüsünü kaldırmışlardır. Özellikle Âşık Mahzuni Şerif, Âşık İhsani ve Kul Ahmet halkın o dönemlerde sözcüsü olmuşlardır. Ayrıca Cem, Ehlibeyt ve Gerçekler dergileri de 60'lı yıllarda çıkarılmıştır. 1966 yılında Birlik Partisi, 1996'da ise Barış Partisi kurulmuştur. 2000'li yıllarda da Alevi-Bektaşî Federasyonları ve Cem vakfının kurulması ile Alevilik belli bir örgütlenmeye gitmiştir.¹³⁹

6. Arguvan'ın Tarihi, Coğrafi ve Sosyal Yapısı

6.1. Arguvan Tarihi

Arguvan'ın, tarihteki ilk adı olan "arga" sözcüğü ile Helenleşme döneminde eklendiği düşünülen "ous" ekinin birleşmesiyle oluşan "Argaous" kelimesinden geldiği düşünülmektedir. "Argaous" kelimesinin anlamı ile ilgili kesin bir yargıya varılmasa da Luwi dilinde "yukarı ve sınır" anlamında; eski Anadolu dillerinde ise "ışıldayan, parlayan, ak, gümüş, pırıltı" anlamında kullanıldığı bilinmektedir.¹⁴⁰

Arguvan ve çevresinin tarihini yörede bulunan İlk Çağ kalıntıları ile başlatmak mümkündür. Arguvan ve çevresinde Eski Çağ'dan kalma altı yerleşim merkezi bulunmuştur. Bu yerleşim merkezlerinden Uzunoğlan Tepesi, Kalkolitik Dönem'den

¹³⁶ Mehmet Yaman, **Alevilik İnanç-Edep-Erkan**, Ufuk Matbaası, İstanbul 1993, s. 124.

¹³⁷ Baki Öz, **Kurtuluş Savaşı'nda Aleviler Bektaşiler**, Can Yay., Anadolu Matbaa, İstanbul 1989, s. 33.

¹³⁸ Ali Yaman, "Cumhuriyet Sonrası Aleviliğe Genel Bir Bakış", https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=672:cumhuriyet-sonras-alevilie-genel-bir-bak&catid=38:2014-11-29-00-06-44&Itemid=54 (24/12/2016)

¹³⁹ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 143-144.

¹⁴⁰ Ekrem Memiş, **Eski Çağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2003, s. 164; Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, Art Yay., Ankara 2002, s. 230.

kalmıştır. Tunç Çağı'ndan kalma Karababa harabeleri, Morhamam köyünde bulunan Demir Çağ devrine ait buluntular, Değirmenbaşı mevkiinde bulunan son tunç çağına ait eserler, Maaşır çevresinde bulunan bulgulara bakılarak yörede bu devirlerde yaşam olduğu bilgisine ulaşılmıştır.¹⁴¹

Bölgede Hititler, önce koloniler halinde (MÖ 2000 - 1660) varlığını sürdürmüş, daha sonra da bir krallık (MÖ 1660 - 1460), ardından da büyük bir imparatorluk (MÖ 1460 - 1190) kurarak bölgeye hâkim olmuşlardır.¹⁴² Özellikle yörenin de içinde bulunduğu topraklarda, Mezopotamya ve Orta Anadolu'ya geçen yolların bulunması, yörenin stratejik olarak önem kazanmasında etkili olmuştur. Hitit hâkimiyetinden sonra yörede Medler ve Persler hüküm sürmüştür. MÖ 612 tarihlerinde Asur devletinin yıkılmasıyla Malatya ve çevresi Asurluların hâkimiyetinden çıkmıştır. Bölge her ne kadar Med ve Perslerin yönetiminde olsa da burada kalıcı bir hakimiyet kuramadıkları anlaşılmaktadır.¹⁴³ Ahamenişler, Kapadokya dedikleri bölgeye ve Meliten (Arguvan ve çevresi dâhil) yöresine hâkim olmuşlardır. Meliten bölgesinde Hurriler, Mitanniler ve Hattilerinden kalma kalıntıların olduğu ancak sonraki tahribatlar nedeniyle de bu kalıntıların zaman içerisinde yok olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴⁴

Kral Antiokhos zamanında Selevkoslar devletinin kontrolünde olan bölgenin doğusuna Zariadres isminde bir satrap (vali) atanmıştır. MÖ 120'lerde Pontus Kralı Mitridates döneminde bölge tamamen Pontus devletinin egemenliğine girmiştir.¹⁴⁵

Urartuların bölgeyi vergiye bağladıktan sonra Urartu Kralı I. Argitis'in bu bölgeyi ele geçirmek için harekete geçtiği ancak daha sonra vazgeçtiği bilinmektedir.¹⁴⁶ Ayrıca Urartu Kralları tarafından yazdırılan anarlarda Hitit ülkesinden (tahminen Malatya ve çevresinden) birçok savaşçının Transkafkasya'da yaşamaya mecbur bırakıldıkları yazılmaktadır.¹⁴⁷

Bölge, önceki dönemlerde olduğu gibi Roma hakimiyeti sırasında da stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bundan dolayı Romalılar, bölgeye iki askeri lejyon yerleştirmişlerdir. Bunlardan bir tanesini Melitene'ye (Malatya ve çevresine) diğerini de

¹⁴¹ Mevlüt Oğuz, **Başlangıçtan Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul 1985, s. 8-9.

¹⁴² Ekrem Akargul, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yay, İstanbul 2000, s. 96.

¹⁴³ Mevlüt Oğuz, **a. g. e.**, s. 33.

¹⁴⁴ M. Şemseddin Günaltay, **Yakın Şark IV Perslerden Romalılara Kadar**, TTK Yay., Ankara 1987, s. 22.

¹⁴⁵ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2006, s. 101.

¹⁴⁶ Kadri Perk, **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İnkılap Yay., İstanbul, 1943, s. 87.

¹⁴⁷ Afif Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartular**, TTK Yay., Ankara 1984, s. 31.

Samosta'ya göndermişlerdir. Bu garnizonlar ve karargâhlar doğudan gelen saldırıları önlemede etkili olmuştur. Romalıların yörede güçlü bir hakimiyet kurması sınır devletlerinin sürekli yöreye saldırmasına sebep olmuştur. Bölgede birçok isyan gerçekleşmiş, bu isyanlar sonucu bölge sık sık el değiştirmiştir. Yöredeki Roma dönemine ait eserlerin birçoğu tahrip olmuş, günümüze ancak bir kısmı ulaşabilmiştir.¹⁴⁸ Armutlu köyündeki Roma döneminden kaldığı tahmin edilen Tümülslerin bulunması, Arguvan'da Romalıların hüküm sürdüğünün en büyük delilidir.¹⁴⁹

Roma İmparatoru Diocletianus zamanında (MS 284 - 313) yörenin önemi artmıştır. İran'a karşı Roma İmparatorluğunun ordusunun, bu bölgeden sevk edildiği bilinmektedir. Diocletianus döneminde yöreyi ilgilendiren bir konu da Putperestliğe geri dönüşlerin yaşanmasıdır. Bu dönemde imparator, tanrı mertebesinde görülmeye başlanmıştır. Bu durum, Roma'nın pagan dinine geri dönüşü olarak algılanmış ve yörede Hristiyanlık inancını benimsemiş olan halk, isyan etmeye başlamıştır. Özellikle bu dönemde yörede yaşayan Hristiyanlar büyük baskı ve zulümlerle karşı karşıya kalmıştır. Baskılar artınca da Suriye'ye göçler başlamıştır. Bölge yıllarca Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmıştır.¹⁵⁰ Romalılar, eski inançlarının tesiriyle, Mezopotamya'da olduğu gibi Anadolu'da da şimşeklerden, kuşların gökyüzünde uçuşlarından ve hayvanların karaciğerinden gelecek hakkında tahminde bulunmaya ve ilahi iradeyi anlamaya çalışmışlar, önemli kararlarını bu şekilde vermeye gayret göstermişlerdir.¹⁵¹

Pavlikianlar¹⁵² dönemi, Romalıların yörede hüküm sürdüğü dönemlere rastlamaktadır. Pavlikianlar'ın bir kısmı Malatya'nın kuzeyinde- şu anki Arguvan

¹⁴⁸ Mevlüt Oğuz, **a. g. e.**, s. 39; Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, Malatya Valiliği, Ankara 1996, s. 26-27.

¹⁴⁹ Sinan Haşhaş, Ünal İmîk, Can Aydoğdu, "Malatya/Arguvan Halk Müziği Kültürü Üzerine Bir Araştırma", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 75, Ankara 2015, s. 203.

¹⁵⁰ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s.118-119.

¹⁵¹ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi**, C.I. TTK Yay., Ankara 1998, s. 30.

¹⁵² Aziz Paul isminden hareketle mezhebe Pavlikian adının verildiği düşünülmektedir. Bu mezhep ilk önce VII. yüzyılda Erzurum'un güneyinde ortaya çıkmıştır. Bu mezhebin tarihi süreç içerisinde Hristiyanlık, Mecusilik ve Mani düalizminin karışımı bir anlayış içerisinde şekillendiği görülmektedir. Bu grubun düalizm anlayışı Zerdüşterden ziyade Maniheiztlerin düalizm anlayışına daha çok benzemektedir. Mani dini temelli "Paulicien" mezhebi olarak da kabul edilmektedir. Pavlikian kelimesi çeşitli kaynaklarda; "Pavlikyanlar, Pavlikyan, Bavlikyan, Paulician, Pavlikianos, Pavliciens, Pavlakiler, Pavlosçuluk" şeklinde geçmektedir. Bu grubun fikir babası Samsatlı Paul'un dini görüşü şu görüşler üzerinde şekillenmektedir: "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" diye üç farklı bir Tanrı anlayışı söz konusu olamaz. Sadece tek bir Allah vardır ve "Kitab-ı Mukaddes" onu "Baba" olarak adlandırmaktadır. Mesih ise Kutsal Ruh vasıtası ile Meryem'den doğmuş, tam ve mükemmel bir insandır. Onun bakireden doğması hem tanrı hem de insan olduğunu göstermez. O, saf bir beşerden

yöresindeki dağlarda- yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan bir dinsel grup olarak yaşamını sürdürmüştür; bir kısmı da İmparator Konstantin Kopronymus döneminde Trakya taraflarına göçe zorlanmıştır. Anadolu’da kalanlar 800’lü yıllarda Bizans İmparatorluğunun doğu sınırlarını korumuşlardır. Bizans İmparatorluğunun komutanları Teodos Melisennos öldürüldükten sonra dönemin kralı, Malatya ve çevresine sefer düzenleyince zor durumda kalan Pavlikianlar, Araplara sığınmıştır. Daha sonra kendisine sığınan Pavlikianları Arguvan ve çevresindeki yerlere yerleştirmiştir. Ayrıca Pavlikianların Argaus (Arguvan) Kalesi ile Tephrike (Divriği) Kalesi’ni yaptıkları tahmin edilmektedir.¹⁵³ Ayrıca, IX. yüzyılda Pavlikianlardan kalma bir kilisenin, Argoun (Argavun, Arguvan) yakınlarında bulunduğu belirtilmektedir.¹⁵⁴ Göçe zorlanan Pavlikianlar Balkanlarda Bogomil ve Kathar, Fransa’da da Albigeois adları altında tekrar ortaya çıkmışlardır.¹⁵⁵ Fakat Pavlikianlar heteredoks akımlardan etkilemişlerdir.¹⁵⁶ Pavlikianların Mehdi inancı Alevilikle benzerlik göstermektedir.¹⁵⁷

Orta Çağ’da varlığını sürdüren Bizans Devleti 395’ten 1453’e kadar tarih sahnesinde yer almıştır.¹⁵⁸ Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle birlikte bölgenin de içinde bulunduğu topraklar Bizans İmparatorluğunun sınırları içerisinde yer almıştır. Bizans İmparatorlarından, İmparator Akil Leon 457-474 tarihleri arasında Malatya’yı Bizans İmparatorluğu’nun 12. Temi olarak isimlendirmiştir. Bizanslılar Malatya’yı şehir olarak oldukça geliştirmişlerdir.¹⁵⁹ Bizanslılar Armenia ve Mezopotamya’ya bir sefer düzenlemişlerdir. Bu sefer sonucu Melitene (Malatya) ve Erzurum’u topraklarına katmışlardır. Ayrıca Bizanslılara karşı Arap saflarında savaşan Pavlikianlar’a yönelik

başka bir şey değildir.” Bu fikirlerinin yöreye ve daha doğudaki şehirlere yayılması Doğu kiliselerinin baskısına neden olmuştur. Hristiyanlıktaki Marconizmin etkisi ile de Bizanslılar tarafından kendilerine “Paulician” ismi verilmiştir. Bk. İskender Oymak, “Pavlikianların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Pratikleri”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Ankara 2008, C:11, S: 31, s. 137-138, 148; Irene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)**, s. 107; Orhan Tuğrulca, **Malatya Tarih Kent ve Kültür (Neolitik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar)**, C: 1, Malatya Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2013, s. 228; Mehmet Çoğ, “İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında Pavlikianlar”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13: 2, Elazığ 2008, s. 75.

¹⁵³ Orhan Tuğrulca, **Malatya Tarih Kent ve Kültür (Neolitik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar)**, s. 224.

¹⁵⁴ Gökür Göğebakan, **XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)**, Malatya Belediyesi Kültür Yay., Malatya 2002, s. 187.

¹⁵⁵ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1997, s. 70.

¹⁵⁶ Hamza Aksüt, **Hasançelebi ve Çevresi Tarihi**, Ersa Matbaacılık, Ankara 1998, s. 5.

¹⁵⁷ Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, s. 226.

¹⁵⁸ Ayhan Gaspak, “Türklerden Önce Harput’un Tarihi ve Dini Durumu Hakkında Bir Araştırma”, **Asia Minor Studies**, C: 3, S: 6, Kilis 2015, s.110.

¹⁵⁹ Mevlüt Oğuz, **a. g. e.**, s. 40-41.

çok sert tedbirler alınmış, birçoğu tecrit edilmiştir.¹⁶⁰ IV. yüzyıldan sonra Bizans kaynaklarında da Arguvan “Argaous” ismiyle geçmektedir.¹⁶¹

Bizanslıların şehir ve şehir dışındaki yerleşim yerlerinde de yöre halkını Hristiyanlaştırdığı tahmin edilmektedir. Birçok kalıntının Müslümanlarla Bizanslılar arasındaki savaşların sonunda yok olduğu anlaşılmaktadır. Bizanslılar bölgeyi Sasanilere karşı hudut şehri olarak kullanmışlardır. Bölge sürekli Araplar ve Bizanslılar arasında stratejik konumda bir yer olarak görülmüştür.¹⁶²

Araplar döneminde bölge, Bizanslılar ve Araplar arasında sık sık el değiştirmiştir. Emevi halifesi Muaviye’nin komutanlarından Mesleme, yöreye askeri birlik göndermiş, oradaki yönetimi atadığı bir valiye bırakmıştır.¹⁶³ Muaviye’nin ölümünden sonra bölge Emevilerin kontrolünden çıkmıştır.¹⁶⁴ Arap hâkimiyeti döneminde merkezi Malatya ve çevresi olan şehirlere o dönemde El-Cezire ismi verilmiştir.¹⁶⁵ VIII. yüzyıldan sonra Arguvan yöresi Arap kaynaklarında “*Argaun*” olarak geçmiştir.¹⁶⁶ Abdülmelik b. Mervan döneminde de bölge tekrar ele geçirilmiştir. Mesleme’den sonra yörenin ikinci valisi de Cavana b. Haris olmuştur. 713-740 yılları arasında yörede yapılan savaşlarda Abdülvahap Gazi’nin şehit olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶⁷ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yöre sık sık el değiştirmiştir. 934 yıllarında Musul Hamdanileri idaresinde varlığını sürdürmüştür. Yine o dönemlerde Hamdani emirlerinden Sayfûddeve bölgeye girmiştir.¹⁶⁸ Son olarak Bizanslılar 963-969 yılları arasında Güneydoğu Anadolu’yu ve Suriye’yi ele geçirmişlerdir. Bizans İmparatoru Suriye’de bulunan Yakubilerden Malatya ve çevresine yerleşmelerini istemiştir. Yakubiler bu tekliften sonra bölgeye yerleşerek Bizans hâkimiyeti altında hayatlarını devam ettirmişlerdir.¹⁶⁹

Doğu Anadolu’ya (Arguvan ve çevresi de dâhil) MÖ VII. yüzyılda ilk gelen Türklerin, İskitler (Sakalar)¹⁷⁰ olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra bölgenin de içinde olduğu yerlere bir süreliğine Hunlar hakim olmuştur. Diğer bir göç dalgası da Sabir

¹⁶⁰ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yay., Ankara 1999, s. 155,207.

¹⁶¹ Sinan Haşhaş, Ünal İmîk, Can Aydoğdu, **a. g. m.**, s. 203.

¹⁶² Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, s. 28.

¹⁶³ Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, s. 29.

¹⁶⁴ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s. 141.

¹⁶⁵ El-Belazuri, **Fütuhul Buldan**, Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 255.

¹⁶⁶ Sinan Haşhaş, Ünal İmîk, Can Aydoğdu, **a. g. m.**, s. 203.

¹⁶⁷ Mevlüt Oğuz, **a. g. e.**, s. 45-47.

¹⁶⁸ Mevlüt Oğuz, **a. g. e.**, s. 58-59.

¹⁶⁹ Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, s. 30.

¹⁷⁰ Mehmet Şeker, **Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi Ve İslamlaşması**, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1987, s. 17.

(Sabar) Hunlarının göç etmeye zorladığı Ağaçeri Türkmenlerinin bölgeye gelmesiyle başlamıştır. Tarihi süreç içerisinde bölgeye Sabirler hakim olmuştur.¹⁷¹

Abbasiler döneminde Horasan'dan ve Türkistan'dan getirilen bazı gönüllü gaziler bölgeye yerleştirilmiştir. Bu gaziler zamanla bölgede güçlenmiştir.¹⁷² Türklerin Anadolu'ya çok önceleri hatta Hristiyanlardan önce geldikleri ve Hristiyanlar döneminde yapılan birçok sanat eserini kullandıkları ve geliştirdikleri bilinmektedir.¹⁷³

Malazgirt Savaşı (1071) sonrası Anadolu'nun her yerini Türkler fethetmiş, kısmen de olsa bazı kalelerin fethini daha sonraları tamamlayabilmişlerdir. Selçuklu komutanları fethettikleri yerlerde kendi adları ile anılan devletler kurmuşlardır.¹⁷⁴

Danışmentler 1071-1252 yılları arasında Malatya ve Sivas bölgesinde hüküm sürmüşlerdir.¹⁷⁵ Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emirlerinden olan ve bölgede Battalgazi'nin soyundan geldiği söylenen Danışment Gazi, kendi adıyla anılan bir Türk devleti kurmuştur.¹⁷⁶ Bu devletin yönetim merkezinin Sivas Divriği olduğu ve bölgede bir süreliğine de olsa hüküm sürdüğü bilinmektedir.¹⁷⁷ Ayrıca Melik Danışment bölgede Sivas'ın yanı sıra Elbistan, Tokat, Niksar bölgelerini de hâkimiyeti altına almıştır.¹⁷⁸

Danışmentlerin Malatya yöresi ile ilişkilerini Urfalı Mateos, Vekayinamesi'nde şöyle ifade etmektedir: *"Bu yılda Sivas'ın ve bütün Rum memleketinin sahibi bulunan İranlı Emir Danişman, büyük bir ordu ile beraber Malatya üzerine yürüdü ve bu şehre karşı şiddetli hücumlar yaptı. Malatya kumandanı Khuril, Boemond'a adam gönderip onu yardıma çağırdı ve Malatya'yı kendisine vermeyi vadetti. Boemond ve Rişar askerlerini alıp Danişman'a karşı yürüdüler..."* Urfalı Mateos'un anlatımıyla bölge, Danışmentlerin eline geçmiştir.¹⁷⁹ Danışmentlerin merkezi olan Divriği'nin II. Kılıç Arslan tarafından 1174'de ele geçirilmesiyle bölge Selçuklu Devleti idaresine girmiştir.¹⁸⁰ Danışmentler ile Anadolu Selçuklular arasında bölge birkaç kez el

¹⁷¹ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s. 213-214.

¹⁷² Ali Sevim-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 29.

¹⁷³ Ayhan Gaspak, **a. g. t.**, s. 36.

¹⁷⁴ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Tarih İçinde Harput**, F.Ü.F.H.A.M Yay., Elazığ 1992, s. 24.

¹⁷⁵ A. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 201.

¹⁷⁶ Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 253.

¹⁷⁷ Hamza Aksüt, **Hasançelebi ve Çevresi Tarihi**, s. 7; M. Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 19.

¹⁷⁸ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, **Müsemmeretü'l Ahbar**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000, s. 13.

¹⁷⁹ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. H. D. Andreasyon, TTK Yay., Ankara 1962, s. 204-205.

¹⁸⁰ Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 10.

değiştirmiştir.¹⁸¹ Özellikle Malatya hâkimi Gabriel zamanında Danişment Malatya'yı kuşatmıştır.¹⁸²

Anadolu Selçuklu devleti Malazgirt savaşı ile birlikte Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesiyle Kutalmış oğlu Süleyman tarafından kurulmuştur.¹⁸³ Abu'l Farac, bölgenin fethi ile ilgili şu bilgileri belirtmiştir: “*Sultan Kılıç Arslan, Yunan Kralı Manuel ile sulh yaptıktan sonra büyük bir ordu ile gelerek Malatya'ya karşı dört ay karargâh kurdu fakat muharebeye girişmedi ve askerlerine emir vermesi üzerine bunlar kışı geçirmek üzere kendilerine tuğladan evler yaptılar. Sultan için de mezar taşları kullanarak büyük evler yaptılar. Şehrin içinde bulunan Emir, Danişment hanedanına mensuptu ve şehir içindeki eşrafın açlık yüzünden kendine ihanet etmelerinden korkuyordu. Onun için Sultan'a hemen haber göndererek nefsinin selameti namına söz almış ve buradan çıkarak Zaid Kalesi'ne geçmişti. Kılıç Arslan'da Yunanlıların 1489 yılının Teşrin ayının 25'ine müsadif haftanın dördüncü gününde başlayarak Malatya'ya hâkim oldu.*”¹⁸⁴ Bu olaydan sonra yöre, Anadolu Selçuklularının kontrolüne girmiştir.

II. Kılıç Arslan ülkesini 1188-1189 yılları arasında on bir oğlu arasında paylaştırmıştır. Malatya ve çevresini M. Kayserşah'a vermiştir. 1205-1211 yılları arasında bölgeyi Gıyaseddin Keyhüsrev yönetmiştir. Daha sonraki dönemlerde Türkiye Selçukluları zamanında bölgeyi birçok Selçuklu Sultanı idare etmiştir.¹⁸⁵ İbn Bibi “*El Evamirül Alaiyye Fil Umuril Alaiyye*” adlı kitabında Gıyaseddin Mesud döneminde yöre ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Dünya beldelerinin büyüklerinden Amid (Diyarbakır) bölgesini, Harput mülkünü, Malatya mahrusesini ve Sivas bölgesini, kaleleri ve bağlı yerleri ile birlikte her türlü vergiden muaf ve müsellemler olarak bütün gelirlerine herhangi bir müdahale ve engellemede bulunmamak şartıyla ona verdiler.*”¹⁸⁶ Türkiye Selçukluları Devleti Gıyaseddin II. Mesud'un 1308 ölümüne kadar bölgede hâkimiyetini sürdürmüş, daha sonra yıkılmıştır.¹⁸⁷

Karakoyunlu Devleti, XIV. yüzyılın ortalarında Doğu Anadolu'da hüküm sürmüş olan bir Türk devletidir. Karakoyunlular, Doğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde

¹⁸¹ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s. 243.

¹⁸² Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C.I, TTK Yay., Ankara 1990, s. 67.

¹⁸³ Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, s. 103.

¹⁸⁴ Gregory Abû'l-Farac (Bab Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Çev. Ö. Rıza Doğrul, C. II, TTK Yay., Ankara 1999, s. 423-424; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, **Müsameretül Ahbar**, s. 23.

¹⁸⁵ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s. 289, 298.

¹⁸⁶ İbn Bibi, **El Evamirü'l Ala'ıyye Fi'l Umuri'l Ala'ıyye (Selçukname)**, C. II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 249.

¹⁸⁷ Erdoğan Merçil, **a. g. e.**, s. 167.

yaşamını sürdürmüştür. Azerbaycan'da yaşayan Türklerin çoğu Ermeni zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelmiştir. Bu göçlerin sonucunda Doğu Anadolu'da bulunan birçok yerleşim yerinin adının, Karakoyunlulardan kalmış olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁸⁸ 1387 yılında Moğol zulmünden kaçan Karakoyunlu hükümdarı Arguvan yöresinde bulunan Dirican Obası'nı yağmalamıştır. O dönemlerde yörede Azerbaycan Horasan'ından gelen Karakoyunluların birçoğu Alevi kökenlidir.¹⁸⁹ Karakoyunlu Hasan Ali'nin intihar etmesi ve diğer kardeşi olan Ebu Yusuf'un Akkoyunlular tarafından idam edilmesi ile birlikte devlet yıkılmıştır.¹⁹⁰

Osmanlı döneminde bölge Yavuz Sultan Selim'in zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1514 İran Seferi ve 1516-1517 Mısır Seferleri sonucunda Osmanlı Devleti'nin bir şehri haline gelmiş, 1521 yılında ise Malatya yöresi Maraş, Antep, Samsat'ı da içine alarak Beylerbeylik statüsüne ulaşmıştır. Bölge 1516 -1923 yılları arasında 407 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır.¹⁹¹

XVI. yüzyılda yörede Eymür, Kızık, Iğdır, Karkın, Yıva, Kınık, Afşar, Bayat, Begdili, Bayındır, Salarcuk, Bügdüz boyları hâkim olmuşlardır.¹⁹² Bölgede 1582 yılında Kızir oğlu Mustafa isyan etmiş, bölgeyi haraca bağlamıştır. Daha sonra asilerin yakalanarak cezalandırılması ile Osmanlı Devleti ayaklanmayı bastırmıştır.¹⁹³ XVI. yüzyılda Arguvan Nahiyesi "*Rum (başkenti Sivas) eyaletine bağlı Malatya Livasının bir nahiyesiydi. Nahiye'ye bağlı köyler ve mezralar şunlardır: "Hacılar (Etek, Çeki, Taşağıl, Alhoş), Argavun (Karahisar, Yukarı Bayramlıca, Kızılcahan, Han-ı Arguvan, Çatçemen), Kumari (İldüzen), İçmekçi, Çemiş, Yaylacık (Mahsat), Hisarcık (Cendercik), Asmaca (Karabayır), Terbişçik, Salurcık, Yağca (Karşupınar, Cac, Sernegir, Karaağıl, Aynı zamanda Eğdir'in de yanında, Orat Bağ, Çayan Pınarı, Doyran (Kulum Uğrısı, Uzun Ağıl, Begdiz), Ağca Kınık (Kozluk), Hacı Köyü (Toros, Depe Köyü), Hanköyü (Uzunca Kuyu), Görür (Kösedik, Depe), Karaca Viran (Çakıl Viranı, Fenk, Kilisecik), Tatlar Kınık (Çil Feriğ), Kışla (Karıcık, Kühbağ, Aşağı Bayramlıca, Şaban Hacı, Fertuki), Tahir (Yar, Kavacık), Ağce Mescid (Gerzi), Hablus (Norşin), Mezra-i Karacalar, Eğder (Savcı), Bozan, Kilisecik (Ağce Mescit), Mihayil (Ulupınar, Sarı Damı, Pökürce), Musa (Mahmud Viranı), Eymür(Sazluca), Gerür*

¹⁸⁸ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=373228> (8/03/2016)

¹⁸⁹ Hamza Aksüt, **Hasançelebi ve Çevresi Tarihi**, s. 150-152.

¹⁹⁰ Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, Ötüken Yay., İstanbul 1990, s. 143.

¹⁹¹ Orhan Tuğrulca, **Malatya Siyasi Tarihi**, s. 411, 414.

¹⁹² Orhan Şen, **Doğanşehir Tarihi**, s. 22.

¹⁹³ Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, s. 38-40.

(Pertek, Göçen), Merzeme, Avşar, Toluca Mezrası-Ulupınar, Kızık, Tecir, Gökre, Kâfir Ataı, Abbasi (Gök Ağaç), Pezre ya da Perze, Menayık, Bimare (Kara Değın, Akdemir, Cefin), Kafir Viranı, Amuge, Yellu, Nur Hamam, Kara Öyük, Harin, Şami, Kuyucak, Karlık (Karaca Viranı). ”¹⁹⁴

1530 yılında Arguvan nahiyesinde 42, 1560 yılında da 48 köy bulunmaktaydı. Dolayısıyla yörenin en yoğun nüfuslu yerleşim birimi olarak tarihteki yerini almıştır. Arguvan nahiyesinin o dönemlerde kuzeyinde Karahisar, güneyinde Kızık Hacı, batısında Akçadağ ve doğusunda da Keban yer almaktaydı.¹⁹⁵ XVI. yüzyılda Arguvan yöresinin “1530’da yarım malikâne hissesi Buti evladı mülkü, yarım malikâne hissesi ise Yusuf b. Abdullah ve Seydi Mehmed b. Seydi Ahmed mülki idi. Köyün 1520’de 3247 akçe, 1530’da 3237 akçe hasılı bulunmaktadır. 1547’de 172 hisse Buti evladına, 1/2 mülk hissesi de Yusuf b. Ahmed İsmail’e bağlanmış olan köyün divani hissesi miriliva hassıdır. Bu tarihte köyün toplam hasılı 1700 akçedir. 1560’da ise 3/2 vakıf hissesi Buti evladından Seydi Ahmed’in oğulları Seydi Ömer ve Şah Ali’ye ait olup mülk hissesinin 1/3’ü Yusuf b. Hamza’ya bağlıdır. Divanı hisse ise padişah hassıdır. Bu tahrirde köy hasılı toplamı 4683 akçe olarak tespit edilmiştir. Köy ahalisi koyun yetiştirip arıcılıkla meşgul olmakta; buğday, arpa, darı, pamuk, nohut ve bostan ürünleri ziraatı yapılmaktaydı.”¹⁹⁶

Arguvan yöresinde Eymir ve Kızık köylerinin geçmişlerinin Oğuzların Eymür ve Kızık boylarından geldiği ifade edilmektedir. (KK: 2, 8) Osmanlılar döneminde 1560 tahrir defterinde Karye-i Eymür’ün 22 hane ve 34 neferan olduğu belirtilmektedir. Alınan toplam verginin ise 3412 akçe olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Kızık’ın ise 49 hane olduğu, 87 neferan ve alınan toplam verginin 6904 olduğu bildirilmiştir.¹⁹⁷ Arguvan’ın Kuşu köyü yakınlarında Avşar adında bir köyün olduğu, bu köyün de Oğuz boylarından Avşar boyu ile ilişkili olabileceği ifade edilmektedir.¹⁹⁸ Bu köyün yanında yer alan çay da Avşar çayı ismi ile anılmaktadır. Bu köyde Avşar adında bir sülale ve bu ismi taşıyan soyadı bulunmaktadır.¹⁹⁹ Osmanlı döneminde Arguvan’ın Arapgir’e bağlı olan Arakil

¹⁹⁴ Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, **Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)**, Gazi Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1983, s. 190; Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, s. 229.

¹⁹⁵ Gökür Göğebakan, **XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)**, s. 232.

¹⁹⁶ Gökür Göğebakan, **XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)**, s. 235.

¹⁹⁷ Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, **a. g. e.**, s. 176, 182.

¹⁹⁸ Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, s. 259.

¹⁹⁹ Hamza Aksüt, **Mezopotamya’dan Anadolu’ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240)**, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2006, s. 93.

(Çayırılı), Berik (Yoncalı), Doydum, Eğmir (Eymir), Germişi (Ermişli), Göçer Uşağı, Gökağaç, Kömürlük, Kurutaşlı (Kurutaş), Muşadi (Yamaç), Yenice isimli bazı köyleri olmuştur.²⁰⁰

Arguvan yöresinde çıkarılan ayaklanmalardan ilki 1578 yılında meydana gelmiştir. Safevi hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümünden sonra onu sevenler öldüğüne inanmamışlardır. Bu durumdan yaralanan bazı kişiler kendilerini Şah İsmail olarak tanıtmıştır. İşte, bu kişilerden biri de çalışma alanımızda ortaya çıkan Şah İsmail'dir. Bu kişi Yenili Türkmenleri içindeki Bayatlardandır. Şah İsmail, Malatya yöresinde taraftarlar toplamış, Arapgir, Maraş ve Karaman'dan da kendisine katılanlar olmuştur. O dönemin Malatya kadısı, Şah İsmail'in vezirini yakalamıştır. Daha sonraki çarpışmalar sonucunda Şah İsmail'in Malatya'nın Çalab köyünde bir süre tutuklu kalmış olabileceği, sonradan da serbest bırakılarak Fırat'ı geçip Acem'e gittiği rivayet edilmektedir. O dönemde yazılan bir fermenda: *“Livanıza bağlı İzoli ve Rişvan ve Solaklı ve Şeyh Hüseyinli ve Soydanlı ve Eğribüklü ve Adaklı ve Kalacıklı ve Bezki ve Çakalı ve Mihriman Ve Karasaz ve Kömürlü adlı topluluklar, Şah İsmail adına ortaya çıkan hayduta nezir gönderip bağlılık bildirirler diye içlerinden biri ele geçirilip itirafıdır.”* denilmiştir. Yöredeki ikinci ayaklanma da Arapgirli Kiziroğlu Mustafa isyanıdır. 1588'de Arapgir yöneticisine gönderilen fermenda, Kiziroğlu Mustafa'nın yanındakilerle birlikte yörede eşkıyalık yaptığı belirtilmiştir. Daha sonra Kiziroğlu'nun yakaladığı ve İstanbul'a götürülmüş olabileceği tahmin edilmektedir. Yörede başlatılıp yayılan başka bir ayaklanma da Karayazıcı ayaklanmasıdır (1598). Ayaklanma, Malatya ve Sivas yörelerinde çıkmış, sonradan taraftarların katılımıyla genişlemiştir. Ayaklanma, Osmanlılar tarafından bastırılmıştır.²⁰¹ Ayrıca 1835 yılında yörede eşkiya saldırılarının fazlalığı ve salgın hastalıkların yaygın olduğu belirtilmiştir. Malatya Livası 1847 yılında Harput eyaletine bağlanmıştır.²⁰²

Arguvan yöresi Osmanlı Devleti hâkimiyetinde iken Tahir bucağı adıyla Arapgir'e, daha sonraki dönemlerde Diyarbakır Sancağına, 1873 yılında ise Tahir ismi ile Keban'a, Cumhuriyet ilan edildikten sonra ise Malatya'ya bağlanmıştır. 1954 yılında

²⁰⁰ Ahmet Aksın- Erdal Karakaş, “Nüfus İcmal Defterine Göre 19.Yüzyılda Arabgir”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S: 13, Ankara 2002, s. 114-117; Enver Çakar- Füsün Kara, “17.Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 tarihli avârız-hane defterine göre)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 15, S: 2, Elazığ 2005, s. 406-408.

²⁰¹ Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, s. 195-204.

²⁰² Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, s. 38-40.

da Arguvan adı ile Malatya'nın bir ilçesi haline gelmiş ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.²⁰³

Günümüzde Arguvan yöresinde Alevilik dernekler ve dedelerin öncülüğü ile devam ettirilmektedir. Yörede faaliyet gösteren derneklerden bazıları “*Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı, Arguvan Abdal Musa Kültür Derneği, Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı Genel Merkezi, Malatya Cem Vakfı, İmam Zeynel Abidin Türbesi Kültür Vakfı, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, Kızık Köyleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Eymir Köyü Derneği, Atmahılar Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, Yukarı Sülmenli Köyü Derneği, Dolaylı(Halpuz) Kültür Derneği, Çavuş Köyü Kalkındırma ve Dayanışma Derneği, Akören Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği, Bozan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği, Armutlu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği*” şeklindedir.²⁰⁴

6.2.Arguvan Yöresinin Coğrafi ve Sosyal Yapısı

Arguvan Malatya merkeze 64 km uzaklıkta bulunan bir ilçedir. İlçenin sınırları batıda Hekimhan, doğuda Arapgir, kuzeyde Sivas ve Divriği ilçesi, güneyde Malatya ve Elazığ'ın Baskil ilçesiyle çevrilidir. (Bk. Ek. 3) İlçenin yüzölçümü 1.037 km² olarak ölçülmüştür. İlçe tamamen deprem kuşağında yer almaktadır. Bundan dolayı günümüze kadar önemli depremler yaşamış, meydana gelen bu depremler sonucunda da üç kez ilçe merkezinin yeri değiştirilmiştir. İlçe yeryüzü şekilleri olarak engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Özellikle kuzeyi dağlık olan yörenin güneyi ise düz arazilerden oluşmaktadır. İlçenin en büyük dağı Arapgir ilçesi ile arasında bulunan Göl Dağı'dır. İlçenin doğusunda bulunan köylerinin hemen yanında Fırat Nehri akmaktadır. Bömre Deresi, Şotik Çayı, Morhamam Deresi, Çavuş Çayı ilçedeki küçük ölçekli akarsulardır.²⁰⁵ Ayrıca yörede Çakmak, Gaçer ve Sarıçiçek Yaylaları bulunmaktadır. Sulama yetersizliğinin çözümü için Şotik Barajı ve İsaköy Göletleri az da olsa yöreyi rahatlatmaktadır.²⁰⁶

²⁰³ Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya, Evin Ofset Matbaacılık, Malatya 2004, s. 48.

²⁰⁴ <http://arguvanvakfi.org.tr/wp-content/uploads/ARGUVAN-KÖY-DERNEKLERİ-BAŞKANLARI-ve-TELEFONLARI-1.pdf> (19/03/2016)

²⁰⁵ Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya, s. 48; Komisyon, Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96, s. 57; Malatya 1989 İl Yıllığı, Yeni Malatya Ofset Tesisleri, Malatya 1989, s. 34; http://www.arguvan.gov.tr/default_B0.aspx?content=195 (02/03/2016)

²⁰⁶ Hüseyin Şahin-Süleyman Özerol, Arguvan Türküleri Halk Bilimsel Bir Araştırma Denemesi, Arguvan Köyleri Eğitim Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2004, s.14.

Arguvan ilçesi ve köyleri tamamen kırsal iklimin özelliklerini taşımaktadır. Özellikle yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise soğuk ve yağışlı bir şekilde geçmektedir. Yörenin geçim kaynağı yaygın olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Yörede buğday, arpa, meyve ve az da olsa sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır.²⁰⁷ Fırat Nehri'ne yakın bazı köylerde ise kayısı başta olmak üzere geniş meyveliklerin bulunduğu görülmektedir.

Arguvan yöresinde toplam 45 köy, ilçe merkezinde de dört mahalle bulunmaktadır. İlçe merkezinde Bahçelievler, Dolaylı (Harpuz), Tepebağ ve Yeni mahalle adında dört tane mahalle bulunmaktadır. Bu dört mahallede yaşayanların büyük bir kısmı Alevi'dir. 45 tane köyün 33 tanesinde Alevilerin, 12 tanesinin de ise Sünnilerin ikamet ettiği ifade edilmektedir. 2000 yılında yapılan sayımda toplam nüfusun 10.594 kişi olduğu görülmektedir. Çalışma sahamız olan alevi köylerinin nüfus dağılımları aşağıdaki gibidir:

Akören (Akviran)	145
Alhasuşağı	164
Armutlu (Kuşu)	65
Asar	163
Asmaca	120
Aşağı Sülmenli	174
Bozan	77
Çavuş	130
Çayırılı (Arakel)	104
Çobandere (Şotik)	460
Doydum (Eskiköy)	32
Ermişli (Germisi)	201
Eymir	286
Göçeruşağı	195
Gökağaç	149
Gümüşlü (Kesirik)	121
Güngören (Gadabela)	149

²⁰⁷ Ahmet Şentürk, **Malatya**, Aksa Yay., Malatya 1984, s. 46; **Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Malatya**, s. 48.

İsaköy	435
Karahöyük	303
Kızık	122
Koçak (Mamisa)	30
Konakbaşı (Apası)	70
Koyuncu (Gürge)	263
Kömürlük (Yukarı Atma)	128
Kuruttaş	77
Kuyudere (Mineyik)	166
Morhamam (Gülhamam)	137
Sığırcıuşağı (Çakmak)	182
Tarlacık (Ektir)	191
Yamaç (Musadi)	166
Yeniköy	36
Yoncalı (Brik)	68
Yukarı Sülmenli	222 ²⁰⁸

Arguvan merkezde 2014'te yapılan nüfus sayımıyla Yeni Mahalle 636, Tepebağ 601, Bahçelievler 255, Dolaylı 373 kişi olarak tespit edilmiştir.²⁰⁹

Yukarıda ifade edilen nüfus sayımı sonrası veriler sürekli değişmektedir. Öyle ki çoğu köyler, yazlık ve kışlık olarak kullanılmaktadır. Hatta kışın bazı köylerde bir iki aile yaşamaktadır. Yazları ise nüfus yoğunluğu artmaktadır. Arguvan'ın kuzeydoğu tarafındaki köylerde hayvancılığın gelir kaynağı olmasından dolayı yaylacılık kültürünün ön plana çıkması da köy nüfusunu, mevsimine göre değiştirmektedir. Göl Dağı ve Yama Dağı'ndaki yaylalara yakın köylerde küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca arıcılık da yörede yapılan iş kollarındandır.

Arguvan yöresinde Cumhuriyetle birlikte okuryazar oranı hızla artmıştır. Günümüzde köy ve ilçe merkezinde yaşayanların eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Toplumdaki eğitim seviyesinin yükselmesinde dini inançların da önemi göz ardı edilemez. İnanç önderleri olan dedelerin çocukların okutulmasının dini bir vazife olduğunu, eğitimin önemini topluma sürekli ifade etmeleri, yöre halkını da olumlu bir şekilde etkilemiştir. Arguvan Alevilerinin yaşadığı ilçe merkezinde ve köylerinde

²⁰⁸ [http://rapory.tuik.gov.tr/26-12-2015-16:07:54-92056992810727326131585145538.html\(26/12/2015\)](http://rapory.tuik.gov.tr/26-12-2015-16:07:54-92056992810727326131585145538.html(26/12/2015))

²⁰⁹ [http://www.nufusu.com/ilce/arguvan_malatya-nufusu\(01/01/2016\)](http://www.nufusu.com/ilce/arguvan_malatya-nufusu(01/01/2016))

toplamda 8 okul bulunmaktadır. Son yıllarda taşınalı eğitimin yaygınlaşması ile birlikte birçok köy okulu kapatılmıştır. Eğitim ve öğretim merkez okullarda sürdürülmektedir.

Yörede 2013 TÜİK raporlarına göre okuryazar olmayan 1272 kişiden 238'i erkek, 1034'ü kadın; okuryazar olan 6897 kişiden 3877'i erkek, 3020'i kadın olarak kayda geçmiştir.²¹⁰ Oysa ilçe dışına yapılan göçlerle okuryazar sayısı yükselmiştir.

Arguvan ilçesinin yeterince gelişmemesinde ilçe merkezinin, depremlerden dolayı üç kez yer değiştirmesi etkili olmuştur. Ayrıca son dönemlerde yoğun göçün şehre kaymasıyla ilçe merkezi ve köyler, yazlık alanlar olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlçe merkezinden ve köylerden genelde Malatya il merkezine, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlere göç yaşanmaktadır.

İlçe merkezinde Devlet Hastanesi, Polis Karakolu, Jandarma Komutanlığı, 1 lise, 4 ilkokul ve ortaokul bulunur. Ayrıca küçük ölçekli esnaflar ticari faaliyette de bulunmaktadır. İlçede çalışan memurların büyük bir kısmı Malatya merkeze gidiş-geliş yapmaktadır. Sosyal ve kültürel etkinlik olarak Arguvan Türkü Festivali, Abdal Musa Şenlikleri, İmam Cafer Şenlikleri, Sarı Baba etkinlikleri yapılmaktadır.

²¹⁰ <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/MALATYA.pdf> (28/02/2016)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARGUVAN YÖRESİNDEKİ ALEVİLERİN İNANÇ SİSTEMİ

Anadolu ve Arguvan Alevilerinin inanç sistemleri genel olarak Allah Muhammed Ali üçlemesi ile Ehlibeyt üzerine kuruludur.²¹¹ Buradan hareketle Arguvan ve çevresindeki inanç sistemini; Tanrı Anlayışı ve İnsanın Yaratılışı, Hz. Ali ve Miraç Olayı, Allah Muhammed Ali Üçlüsü, Tenasüh ve Devriyye İnancı, On İki İmam, Tevella ve Teberra İnancı, Mehdi İnancı, Kaza-Kader, Melek ve Ahiret İnancı başlıkları altında ele alıp inceleyeceğiz.

1.1. Tanrı Anlayışı ve İnsanın Yaratılışı

Yörede yaratıcı ile ilgili olarak genelde Tanrı ve Allah isimleri kullanılmaktadır. (KK: 8, 15, 20, 28, 67) Yöredeki Alevilere göre, Tanrı tektir, onun eşi benzeri yoktur ve her şeyi yaratmıştır. Tanrı'nın varlığını bilmenin kendi varlığını bilmekle ilgili olduğu görüşü daha çok kabul görmektedir. Bu inanca bağlı insanların Tanrı inancı ile ilgili yaygın olarak kullandıkları deyimler bulunmaktadır. Bu deyimlerle “*Allah seni oğdurmaya!*”, “*Tanrı hakkından gele!*” gibi beddualarda Tanrı inancının kabul gördüğü ve ahirette insanlardan bu dünyada yaptıklarının hesabının sorulacağı anlamı çıkmaktadır. (KK: 2, 8, 9, 15, 24, 41, 46)

Buyruk'ta Alevilikteki Tanrı anlayışı ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “*İmdi, onun hikmetinden soru sorulmaz. Bir buyruğu ile bir damla sudan güzel yüzlü adam yaratır, ay ve güneş onun güzelliğinden utanır. Tanrı'nın gücü sonsuzdur. Ancak Allah'ı Teâlâ'yı anmak yedi türlüdür. Bu anmalar sırasıyla “pirin hizmetini bilip işlemek, Allah'ın ikrarına razı olup onun yoluna düşmek, şeriata sağlam bağlı olmak, tarikata sıkı bağlı olmak, marifeti sağlam olmak, ilmi sağlam olmak, edep ve hayâsı sağlam olmak”*tır. Ayrıca besmelenin faziletli olduğuna, “*Bismillahirrahmanirrahim*” diyen bir kişinin günahlarının bağışlanacağına inanılmaktadır.²¹² Buyruk'ta belirtilen inançlarla ilgili hususlar yöredeki Aleviler tarafından kabul edilmektedir. (KK: 8, 15, 41, 42, 53)

²¹¹ Mehmet Ersal, “Alevi İnanç Sistemindeki Ritüellik Özel Terimler: Musahiplik”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/1 Spring 2011, p. 1058-1083, TURKEY.

²¹² **Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, s. 129-131.

Anadolu Aleviliği'nde olduğu gibi yöredeki Alevilerde de insan ve Tanrı bir görülmüş, birbirinden farklı düşünülmemiştir. Tanrı'nın Âdem'le yani insanla ortaya çıktığına inanılmaktadır. İnsanın fiziki görünümü topraktan, özü ise Tanrı'nın nurundan ortaya çıkmıştır. İnsanlar Âdem'i sevmeden Tanrı'yı sevemez. Çünkü Tanrı kendini Âdem'e vermiş ve onun suretine bürünmüştür. Bir başka deyişle Tanrı Âdem'in içinde saklanmıştır. Âdem'in sıfatı da Tanrı'nın kendisine verdiği sıfatı olmuştur, zati da sıfatın içinde gizlenmiştir. Dolayısıyla insan kendisinde Tanrı'nın nurunu taşımaktadır. İnsandaki bu özle İnsan-ı Kamil'e ulaşır. Anadolu Aleviliği'nde ve yörede Hz. Ali, İnsan-ı Kamil'in son noktası olarak kabul edilmektedir.²¹³

Anadolu Aleviliği'ndeki mitolojilerde “*Güruhu Naciye (seçilmiş topluluk)*” olarak ifade edilen, ilk insan Âdem ve Havva'nın bir küpe üflediği ve bunun sonucunda kırk günlük bir evrim sonucu ortaya çıkan yetmiş üçüncü çocuklarından bahsedildiği belirtilmiştir. Her ne kadar bu çocuk Âdem ve Havva'dan doğmasa da kendisine Naci ismi verilmiş ve Naciye isimli bir melek ile evlendirilmiştir. Mitolojideki bu olay Tanrı'nın yine insana indirgendiğinin bir sonucu olarak Aleviler arasında görülmüştür.²¹⁴

Yöredeki Alevilik inancına göre Allah'ın evi insanın kalbidir. Dolayısıyla insanın kiblesinin Kâbe değil, insan olduğuna, insanların birbirine secde ettiklerinde Allah'a secde etmiş gibi olacaklarına inanılmaktadır. Ayrıca insanın Tanrı tarafından en güzel şekilde yaratıldığı, Tanrı'nın Muhammed ile Ali'den tecelli ettiği, böylece birinin peygamber birinin de veli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Tanrı'nın, Muhammed ve Ali ile birlikte olduğuna göre ikisinin sözlerinin de aynı olduğuna inanılmaktadır. (KK: 15)

Yöredeki kanaat önderlerinden Ali İrfan'a göre, dünyaya gelen her insan Tanrı'nın varlığının özünü taşıdığından doğan her varlık Tanrı'ya yönelip varlığındaki hamlığı atar ve onu var ederse o kişi gerçek insan olmayı hak eder. O, Tanrı dünyayı var etmeden önce kendi nurundan şu beş kişiye halk ettiğini belirttikten sonra kendisi bunu “*Ruhi Ziba*” demiş ve eserinde şöyle sıralamıştır: “*Enel Mahmudu bihakkin Muhammed; Enel alayı bihakkin Ali; Enel Fatımatı zöhrayı bihakkin Fatima; Enel muhsinine bihakkin Hasan; Vemeni alayı bihakkin Hüseyin*” şeklinde ifade etmiştir.²¹⁵

²¹³ Kadir Bulut (Dede), **Alevilikte Tanrı Anlayışı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011, s. 79, 81; Ali İrfan, **Peygamberin İki Hak Emaneti**, Can Yay., İstanbul 2003, s. 31, 27.

²¹⁴ Komisyon, **Alevi-Bektaşî İnancının Esasları**, DABF Yay., Danimarka 2008, s. 9.

²¹⁵ Ali İrfan, **Peygamberin İki Hak Emaneti**, s. 17,18.

Yöredeki inanca göre Tanrı, Kuran-ı Kerim’de dünyanın ve kâinatın yaratılış sebebini şöyle açıklamıştır: *“Ya Muhammed Ali! Eğer siz olmasaydınız ben evreni yaratmazdım.”* Tanrı yeryüzündeki her şeyi yarattıktan sonra Âdem’i yaratmış ve ağzına kendi ruhundan (nurundan) üflemiştir. (KK: 8, 15, 41)

1.2. Hz. Ali ve Miraç Olayı

Hz. Ali’nin, Alevilik edebiyatında, deyişlerde, çocuklara verilen isimlerde öne çıkmasının yanı sıra tarihi bir şahsiyet olması da önem arz etmektedir. Özellikle Alevilik inancında Hz. Ali’ye uluhiyetlik izafe edilmesi ve velayet şahı sayılmasıyla birlikte, bazı şiirlerde ilahlık atfedilmesi onun Alevi-Bektaşî geleneğindeki yerini belirlemiştir.²¹⁶ Tarihi süreçte Hz. Peygamber ve Hz. Ali’nin bulunduğu özel anlatılar gerek yazılı kaynaklarda gerekse sözlü gelenekte nakledilmiştir.

Yörede, Miraç olayının Hz. Muhammedin manevi dünyasında meydana geldiğine inanılır. Peygamberin, o anda yatağından kalkmadığına, manevi âlemde olduğuna ve vücudunun sırlarını Cebrail meleğine bildirdiğine inanılmakla birlikte aslında miraç olayının, peygamberin kendi gönül evrenindeki seyahati olduğu düşünülmektedir. Onlara göre Hz. Peygamberi götürüp yükselten Burak, peygamberin aşkıdır ve bu aşk Ali’dir. Aşk, Tanrı’nın öz varlığıdır. Peygamber bir *“aşk”la* miraç yoluna gitmiş, önünde açılan kapıları görüp içeri girmiş ve masanın üzerinde dört büyük kitabı görmüştür. Bu kitapların kime ait olduklarını sorunca *“Bu kitapların biri senin, adı Kur’an-ı Kerim; diğerleri Davud’a inen “Zebur”, Musa’ya inen “Tevrat” ve İsa’ya inen İncil’dir.”* cevabını almıştır. Etrafına bakınca birçok kitap daha görünce *“Bunlar kimin kitapları?”* diye sormuş ve *“O kitaplar Ali’nindir.”* diye cevap almıştır. Hz. Peygamber cevabı veren sesin sahibini Cebrail’e sorunca Cebrail, *“Allah’ın sesidir.”* demiştir. Hz. Muhammed *“Ya Rabbi senin sesin Hz. Ali’nin sesine benzer, deyince Allah da ona şöyle demiştir: “Ya Muhammed sen Ali’yi çok sevdiğin için Ali’nin sedasıyla sesleniyorum. Öyle ise Ya Rabbi sen bir kere ortadaki perdeyi kaldır, cemalini göreyim.” dedi. Perde kalktı, onu gördüm” dedi.* Böylece Hz. Muhammed Tanrı’yı gördü sonra kırklar cemine geldi. Kırklar ceminde tevhit ibadetini yapıp semah döndü.²¹⁷ Miraçla ilgili bölgede anlatılan başka bir rivayete göre Hz. Muhammed

²¹⁶ İlyas Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 110-111.

²¹⁷ Ali İrfan, *Peygamberin İki Hak Emaneti*, s. 60-61.

Miraç'a çıkarken karşısında bir aslan görmüştür. Bu aslanın Hz. Ali olduğunu anlamış ve onunla birlikte gitmiştir. (KK: 41)

Yörede, Hz. Ali ile ilgili olarak anlatılan bir efsane de şöyledir: Selman Farisi bir gün bir yerden başka bir yere giderken bir göl görür ve serinlemek için göle girer. Elbiselerini giymek için kıyıya geldiğinde elbiselerinin üzerinde bir aslanın yattığını görür. O an Allah'a kendisini kurtarması için yalvarır. Mucizevî bir şekilde kendisine doğru gelen atlıyı görür, atlıyı gören aslan birden kayboluverir. Selman Farisi de kendisini kurtaran atlıya gölün kıyısında bulunan nergis çiçeklerinden bir demet toplayıp verir. Belli bir zaman sonra Selman Farisi Peygamber'in yanında kalır ve o sırada Hz. Ali'ye de hizmet eder. Ali hâlâ küçüktür. Bir gün oyun oynarken aralarında bir konuşma geçer. O konuşma esnasında Ali, Selman Farisi'ye sorar: *"Sen şu gün şu saate gölde yıkanırken senin elbiselerinin üzerinde yatan aslandan seni kim kurtardı?"*. Selman da beni bir atlı kurtardı, der. Ali, sen atlıya o zaman ne vermiştin, der. Selman da nergis çiçeği vermiştim, der. O anda Ali arkasına saklamış olduğu nergis çiçeklerini Selman Farisi'ye verir. O anda Selman Farisi çok şaşırır ve Ali'nin ne kadar keramet sahibi biri olduğunu görür ve bir ömür boyu ona tabi olur. (KK: 15, 41)²¹⁸

Yöredeki Hz. Ali ile ilgili inancı belirlemesi bakımından aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir:

Bana mezhepsizmiş söyleyen diller	Ederim şikâyet bahri hüdaya
Din Muhammed din imanım	Ali Sanma hakkım kalır ruzu cezaya
Hakikat bilmeyen zavallı kullar	Elinde zülfü kar hazır kazaya
Din Muhammed dinle imanım Ali	Hakikatte haktır Kur'an'ım Ali ²¹⁹

Yöredeki Alevi dedelerinin kaleme aldığı eserlerden birisinde Hz. Ali'nin değişik zamanlarda ve değişik kimliklerle yeryüzüne geldiği, haksızlıklar karşısında kötülerle savaştığı ifade edilmektedir. Aynı eserde, Hz. Ali'nin Zülfıkar isimindeki kılıcının iman ve insanlıktan çıkmışlar için kınından çıktığı ve Hz. Ali'nin mazlumun, yolda kalmışın kurtarıcısı olduğuna inanıldığından *"Yetiş Ya Ali"* denilen her yerde mevcut olduğu belirtilmektedir.²²⁰

²¹⁸ Ahmet Uğurlu, **Alevilikte Cem ve Musahiplik**, Anadolu Matbaası, İstanbul 1995, s. 62.

²¹⁹ Hüseyin Orhan (Dede), **Alevilikte İbadet**, Garip Dede Yay., İstanbul 2003, s. 206.

²²⁰ Arife Kalender, **Bendeki Malatya**, Heyamola Yay., İstanbul 2010, s. 124-125.

1.3. Allah Muhammed Ali Üçlemesi

Arguvan ve çevresinde “*Allah, Muhammed, Ali*” ifadesi hem beraber, hem de ayrı ayrı kullanılmaktadır. Genelde üçleme yapılarak söylenmesi daha yaygındır. Anadolu Aleviliği’ndeki Allah, Muhammed, Ali üçlemesinin aynılığını Arguvan yöresi Alevilerinde de görmek mümkündür. Hakk tek yaratıcı, Muhammed son peygamber ve Ali ise velayet kapısının piri olarak kabul görmüştür. Yöredeki bu birlik inancı aynı zamanda Alevi inancının temellerini temsil etmektedir. Arguvan yöresinde genelde yapılacak olan tüm işlere başlamadan önce “*Ya Allah! Ya Muhammed! Ya Ali!*” denilmektedir. Bu üçleme, yöre halkının günlük işlerinde kullandıkları bir dua formudur. Bu duayı söyleyen kişilerin işlerinin kolaylaşacağına ve bereketli olacağına inanılmaktadır. Üçlemenin bir arada söylenmesi gerekmektedir. Bunların bir tanesinin söylenmemesi günah olarak düşünülmektedir. (KK: 3, 12, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Bozan köyü’nde türbesi olan aslen İsaköylü Şah Sultan’ın üçleme ile ilgili deyişi önem arz etmektedir.

Peygamber Muhammed Ali’dir
Haydar Hasan Hüseyin’e endi bu çember
İmran dili söyler daima ezber
Zülfüne bend olduk toruna düştük²²¹

1.3.1. Tanrı Anlayışı ve Üçlemenin Değerlendirilmesi

Tarihi süreç içerisinde İslam öncesi Türklerin genelini inandığı din Geleneksel Türk Dini olmakla birlikte bazı Türk boyları arasında Budizm, Zerdüştlük, Konfüçyanizm, Taoizm, Musevilik, Mani Dini, Hristiyanlık gibi dinler yayılmıştır.²²² Geleneksel Türk Dini’nde kullanılan Tanrı kelimesi Anadolu Aleviliği’nde ve Arguvan yöresinde kullanılmaktadır. Bu bağlamdan hareketle Tanrı inancının sürekliliği ve kutsalın tezahürünün çeşitlilik göstermesi Geleneksel Türk Dini’nde örneklerle ifade edilebilmektedir.²²³ Divanü Lugati’t Türk’te “*Tengri*” sözcüğü Allah (Tanrı) anlamında kullanılmıştır. Bunun en büyük delili şu dizelerde ifade edilmiştir:

²²¹ Zeki Kaya Morbelikli arşivinden.

²²² Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 34; Mustafa Ünal, “Nasturilik ve Türkler”, **Dinler Tarihi Araştırmaları III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), 2000.Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)**, Ankara 2002, s. 529.

²²³ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 34.

“*Tün kün tapun, tengrike boynamagı*” (Allah’a gece gündüz ibadet et ve bu işten şaşma

“*Gorgup angar eymenü oynamağı*” (Ondan kork ve korkunda ve çekinmende oyunbaz olma).²²⁴

Ayrıca Dede Korkut Hikayeleri’nde de Tanrı ismi geçmekte ve “*Tanrı’nın birliğine yoktur güman.*” ifadesiyle Tanrı’nın varlığında şüphe olmadığı ifade edilmiştir.²²⁵

Allah’ın kendi nurundan Muhammed ve Ali’yi yaratması, kendi nurundan insana üflemesi inancı, Tahtacılar ve yörede de bulunmaktadır. Buradan hareketle Allah’ın nur olduğu görüşü Vahdet-i Vücut anlayışını beraberinde getirmektedir.²²⁶ Vahdet-i Vücut anlayışının temsilcisi olarak kabul edilen Muhyiddin İbn-i Arabi’nin felsefesinin özünde ışık (nur) ve karanlık (zulmet) bulunmaktadır.²²⁷

İmamiye Şia’sına göre nur ilk önce ilk insan olan “*imam*”a geçmektedir. Dolayısıyla İmam’ın Tanrı’dan ortaya çıkması bakımından İmamiye Şia’sı ve Anadolu Aleviliği aynı anlayış etrafında şekillenmiştir. Bu inanç, Safeviler aracılığı ile Anadolu Aleviliğini etkilemiştir.²²⁸

Yahudi inancına göre Tanrı insan şeklinde düşünülmüş, Hristiyanlıkta da İsa Tanrı olarak kabul edilmiştir.²²⁹ Yörede ve Tahtacılar yaratılış ile ilgili verileri incelediğimizde Hakk, Muhammed ve Ali’yi kendi nurundan yarattığı belirtilmektedir. Dolayısı ile Allah Muhammed Ali’nin nurdan yaratılması inancı bizi nur-ışık düşüncesi ile karşı karşıya getirmektedir. Nur ve ışık inancı gnostik düalizm’i²³⁰ içerisinde barındıran Zerdüştlük, Maniheizm ve Sabiilik inanç sisteminde bulunmaktadır.²³¹ Sabiilikteki ışık âleminde varoluş, hayat, verimlilik prensipleri (alma d nhura) sürekli bir hareketlilik içerisinde yer almaktadır. Bu âlemde yer alan varlıklar karanlık âleminden (alma d hşuka) uzakta güzellik ve nur içerisinde yaşamlarını

²²⁴ Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lugati’t Türk**, Çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yay., İstanbul 2005, s. 551.

²²⁵ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yay., İstanbul 2012, s. 66.

²²⁶ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 60-61.

²²⁷ Irene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)**, s. 106.

²²⁸ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 62.

²²⁹ Mustafa Erdem, **Hazreti Âdem (İlk İnsan)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011, s. 54.

²³⁰ Gnostisizm, düalizm üzerine inşa edilmiş kurtuluşçu bir din olarak adlandırılmaktadır. Bk. Detaylı Bilgi için; Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler Sabiiler**, Vadi Yay., Ankara 1995, s. 113-116; Fuat Aydın, “Sır Dinlerinde Kurtuluş”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 8, Sakarya 2003, s. 196.

²³¹ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 60; Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, s. 246.

sürdürmektedirler.²³² Zerdüştilikte yaratılış, ışıktan ve gerçekten ibaret olan Ahura Mazda'nın yaratılışıdır. Dolayısı ile yaratılış ruh ve beden şeklinde olmaktadır.²³³ Işıkla ilgili metinlerde şöyle bir ifade geçmektedir: *“Bizim hidayetçimiz Paraklit mübarektir. O, nurun elçisidir. Koruyucu muhafaza melekleri mübarektir. Işıkların askerlerini tesbih ederim.”* denilmektedir.²³⁴ Ayrıca Geleneksel Türk inançlarında gökyüzüne ışık âlemi ismi verilmiştir. Tanrı'nın ve iyi ruhların ışık âleminde yaşadıklarına inanılır. Gökte bulunan on yedi katın her bir bölümünde iyi ruhlar ve Tanrı bulunur.²³⁵

Uygurların Maniheizm'ine Işık dini adı da verilmektedir. Bu dinin tanrısına Işık Tanrısı ismi verilmiştir.²³⁶ Maniheizm'de dünya iki ögenin hâkimiyetindedir. İyi-kötü yani ışık ve karanlık gibi birbirine zıt olan iki farklı temele dayanmaktadır. Madde ve ışık bir araya gelip ruh mefhumunu ortaya çıkarmıştır. Tanrı insanlara akli ruhun bir yansıması olarak yollamıştır. İnsanlar akli ile ışığı maddeden kurtarıp ilk yurduna yani ışık ülkesine geri dönecektir. Işığın kutsiyeti çoğu dinde görülmektedir.²³⁷ Ayrıca Maniheizm'deki inanca göre; *“Yaşayan Ruh; Üç oğluna biriniz karanlıklar hükümdarının oğullarını öldürün, biriniz derilerini yüzün ve üçünüz bunları Hayat'ın Anası'na götürün. Bunlar kendilerine verilen görevleri yerine getirir. Hayat'ın Anası da onların derilerinden on kat Gök'ü etlerinden sekiz kat yeri, kemiklerinden dağları yaratır. Damarlarından nehirler meydana getirir.”* böylece yaratılış gerçekleşir. Maniheizm'deki bu yaratılış mitolojisinin Mazdeizmden alınmış olabileceği tahmin edilmektedir.²³⁸

Eski Türk mitolojisinde Işık simgesi hayatın devamlılığını sağlayan bir sembol olarak görülmüştür. Bu simge bazen ay, bazen güneş ışığı olarak Türkler arasında kabul edilmiştir. Işık sembolü kadınları ziyaret eden doğaüstü bir varlık olarak da

²³² Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler Sabiiler**, s. 113.

²³³ İskender Oymak, **Zerdüştlük (İnanç, İbadet, Adetler)**, Elazığ 2003, s. 45; Huzeyfe Sayım, “Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 16/1, Kayseri 2004, s. 93.

²³⁴ Harun Güngör, “Maniheizm”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Kayseri 1988, s. 161.

²³⁵ Nilüfer Yıldırım, “Türk Halklarının Destan Yaratılarında Üç Dünya”, **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p.1951-1965 TURKEY. s. 1955 (20/05/2016).

²³⁶ Necati Gültepe, **Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında**, Resse Yay., İstanbul 2014, s. 587.

²³⁷ Fuat Bozkurt, **Türklerin Dini**, Cem Yay., İstanbul 2003, s. 150; İskender Oymak, “İslam Kaynaklarına Göre Maniheizm”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 14: 1, Elazığ 2009, s. 75.

²³⁸ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, C: 1, Kabalcı Yay., İstanbul 2003, s. 376-397; Harun Güngör, **Türk Din Etnolojisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012, s. 147.

tanımlanmıştır.²³⁹ Bu bağlamda nur-ışık düşüncesi Türk topluluklarından Uygurların Türeyiş Efsanesi'nde de görülmektedir.²⁴⁰ Ayrıca Türk destanlarında ışık motiflerine sıklıkla rastlanmaktadır. Oğuz Kağan'ın ilk eşinin gökyüzünden yeryüzüne inen bir ışık içinde karşısına çıktığı bilinmektedir. Türk destanlarında Alp'lerin eşleri Tanrı tarafından mucizevî bir şekilde gönderilmiştir. Destan kahramanları ile evlenmiş olan kadınlar genelde kutsal bir ışıktan doğmuşlardır. Yaratılış Destanı'nda ön plana çıkan Ak Ana ışıktan doğmuş bir kadın sembolüdür.²⁴¹ Ayrıca Yaratılış Destanı'nda "*Daha hiçbir şey yokken Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Kayra Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu.*" ifadeleri ile Tanrının varlığından söz edilmiştir.²⁴² Eski Türklerdeki destanlarda ışık, insanın yaratılmasında başlıca etken olarak tanımlanır. İlk destanlarda mağarada meydana gelen çamuru yani ilk insanı Güneş ve Ay ışığı pişirmiştir.²⁴³

Türk mitolojisinde İlk insanın yaratılışı ile ilgili birçok efsane bulunmaktadır. Lebed Tatarlarına göre Tanrı yeryüzünün her tarafı su olduğu için suya bir ak kuğu göndermiş, ak kuğu gagasını suya soktuğunda gagasına yapışan küçük bir parça toprağı üflemiştir. Üflediği bu toz parçacıkları çoğalarak yeri oluşturmuştur. Tanrı ikinci bir kuş göndererek topraktan dağ ve vadileri, şeytan da boş durmayıp Kara Ormanı yaratmıştır. Daha sonra Tanrı yeryüzünde sadece bir erkek var etmiştir. Bu erkeğin göğsüne şeytan dokunmuş ve göğsünden düşen kemik parçası ile kadın yeryüzüne gelmiştir.²⁴⁴ Evrenin yaratılışı ve ilk insanla ilgili Altay, Yakut ve Tatar mitolojilerinin gerçekleşmesi ile yöredeki anlayış Türk mitolojisinin bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk mitolojisinde ilk insan Ay Baba veya Ay Ata²⁴⁵ olarak isimlendirilen ve ilk Türk hâkimiyetini kuran kişi olarak adlandırılmıştır. Bu mitin, Hristiyanlık ve İslam'a ait anlatılarla büyük benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ay Atam'ın Âdem'i, Ay-Wa'nın ise Havva'yı temsil ettiği görüşü yaygındır. Bu mite göre kadın balçıktan yaratılmıştır. Karatay dağlarındaki bir mağara ilk erkek ve kadına yaşam yeri olarak verilmiştir. Bu efsaneye göre Çin yakınlarındaki bir yerde yağmur sularının taşması ile insan bedenine

²³⁹ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, Çev. Musa Yaşar Sağlam, BilgeSu Yay., Ankara 2012, s. 80.

²⁴⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1993, s. 74-75.

²⁴¹ http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/mehmet_yardimci_destan_tipler_motifler.pdf

²⁴² Adem Tutar, "Dede Korkut Kitabında Dini Motifler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Elazığ 1996, s. 245.

²⁴³ Mehmet Naci Önal, "Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü", **Journal of Turkish Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II**, C: 31/II, s. 145-158.

²⁴⁴ Necati Gültepe, **a. g. e.**, s. 429-430.

²⁴⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 21.

benzeyen bir çukuru su doldurur. Yağmurun durması ve güneşin çamuru etkilemesiyle ilk erkek Ay-Atam yaratılır. Kırk yıl yalnız yaşar. Belli bir süre sonra aynı şekilde ilk kadın yaratılır. Ay-Atam ve Ay-Wa'nın birlikteliği sonucu kırk çocuk dünyaya gelir.²⁴⁶

Tanrı'nın insan şeklinde görülmesi ve kişileştirilmesi Geleneksel Türk dininde görülmemektedir.²⁴⁷ Bununla birlikte yöredeki Alevilerde insan Tanrı'nın yansıması olarak görülmesi inancının kaynağı Menakıbu'l Kudsiye'de şöyle belirtilmektedir: *“Bir gece Âşık-Paşa zaviyesindeyken nurani yüzlü biri gelerek kendisini “ilm-i ledünni” ıslısının, yani Tanrı'nın çağırdığını söyler.”* Miraç hadisesinde Hz. Muhammed'e yapıldığı gibi *“inşirah-ı Sadr”* denilen kalbin göğüsten çıkarılıp temizlenmesi ameliyesi Âşık Paşa'ya yapılır. Bundan sonra o kişi, şeyhi bir makama getirir; kendisi dışarıda kalır. Şeyh içeri girer nurdan içinde pırıl pırıl parlayan *“Kaba Türk”* suretinde ihtiyar bir zat görür fakat şiddetli nur yüzünden fazla bakamaz, yüzünü beri yana çevirmek zorunda kalır. İşte Âşık Paşa'nın ilm-i ledünniye, yani gizli şeylere ait Allah katında olan ilmi, bu *“Kaba Türk”* suretindeki ihtiyardan, daha doğrusu Tanrı'dan öğrenmiştir.” Bu motifteki durum Hz. Muhammed'in Miraç hadisesine benzetilmiştir. Bu manada başka bir efsane Altay Türklerinde bulunmaktadır. Anlatıya göre bir çocuk adının Tanrı tarafından konulacağını öğrenince onu aramaya çıkar. Ararken bir ses duyar, gaipten gelen bu sesi ararken kayın ağacının yanında duran bir ihtiyarı görür. İhtiyar bu çocuğa Ay-Mangus²⁴⁸ ismini verir. Çocuk kim olduğunu sorunca yaşlı adam ben Tanrı'yım, der. Altay masallarında ve efsanelerinde görülen Tanrı böyle tanımlanmaktadır. Kırgızlarda ise Tanrı'ya Kojo-Kuday ismi verilmektedir.²⁴⁹ Altaylarda ve Kırgızlardaki Tanrı insanların ve yeryüzünün yaratıcısı olarak tanımlanmıştır.²⁵⁰

Yöredeki alevilerde görülen Miraç olayının benzeri, farklı dinlerde de görülmektedir. Yahudilerde Musa'nın Tanrı ile dağda buluşması, İsa'nın çarmıha gerildikten sonra dirilip Tanrısal âleme yükselmesi ve Zerdüş'tün çölde gezerken bir melek tarafından fizikötesi bir yere götürülmesi gibi hadiseler, Alevilikteki Miraç

²⁴⁶ Pertev N. Boratav, **Türk Mitolojisi**, BilgeSu Yay., Ankara 2012, s. 35-37.

²⁴⁷ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 85.

²⁴⁸ http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf.

²⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 159-160.

²⁵⁰ Mehmet Alparslan Küçük, “Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini İnanışları”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C: 8, S: 23, Ankara 2005, s. 196.

vakasına benzemektedir.²⁵¹ Anadolu Aleviliği'nde Hz. Ali'ye ulûhiyet atfedilmesi olayı genelde şiirlerde ön plana çıkmaktadır.²⁵²

Anadolu Aleviliği'nde insanın zor durumda kaldığında Ali'yi kurtarıcı olarak görüp çağırması, Tanrı'nın Ali'ye ruhunu üflemesi ve Ali'nin de tüm peygamberlerin suretinde gelmesi, inkarnasyon²⁵³ inancını akla getirmektedir.²⁵⁴ Dahası Cenknamelerde Hz. Ali'nin insanların koruyucusu olduğu, devler ve ejderhalarla savaştığı belirtilmektedir.²⁵⁵ Abbasiler döneminde ortaya çıkan Rizamiyye, Cenahiyye, Beyaniyye, Numeyriyye, Hulmaniyye gibi gruplar Allah'ın Âdem peygamberden Ali'ye ve torunlarına kadar hülul ettiği görüşündedir.

Şah İsmail'in şu nefesi bu duruma örnektir:

La Feta İlla Ali şanında olmuştur nüzul
Hadd içinde sikke vü dinarsın sen Ya Ali
Evvelü Ahir de sensin Zahirü Batın da sen
Aklı evvel'den hüveyda yarsın sen Ya Ali
Deyip Ali'nin ulûhiyetini,
Yer Yer yoğ iken gök yoğ iken ta ezelden var idim
Gevherin yek danesinden ilerü perkar idim
Gevheri ab eyledim tutu cihanı ser be-ser
İns ü cinni Arş u Kürs'i yaradan Settar idim
Girdim Âdem donuna sırrımı kimsemi bilmedi
Men o beytullah içinde ta ezelden var idim.

Dizeleri ile Tanrının ondan sonra kendi bedeninde insanlaştığını ifade etmiştir.²⁵⁶ Anadolu Aleviliği'nde Tanrı tasavvuru ile ilgili bilgiler Alevi ozan ve şairlerinin deyiş ve nefeslerinde işlenmiştir.²⁵⁷

Arguvan ve çevresinde belirtilen insanın kiblesinin Kâbe değil insan olduğunun, Allah'ın Âdem'den olduğu görüşü, insanların birbirine secde ettiklerinde Allah'a secde

²⁵¹ Şinasi Gündüz-Yavuz Ünal- Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Yükseliş Motifleri**, Vadi Yay., Ankara 1996, s. 45, 55, 57.

²⁵² İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, s. 111.

²⁵³ İnkarnasyon: "Tanrı'nın insan şeklinde tezahür etmesi olarak kabul edilen inkarnasyona aynı zamanda hülul'da denilmektedir." Detaylı Bilgi için; Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 67.

²⁵⁴ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 67.

²⁵⁵ Mehmet Atalan, "Cenknamelerde Hz. Ali'nin Yeri", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, V/2 Güz 2012, ss. 7-29, ISSN 1309-5803.

²⁵⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi ve Bektâşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 201-202.

²⁵⁷ Fevzi Rençber, **Hakk Muhammed Ali Aşkı-Adıyaman Alevileri**, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2014, s. 59.

etmiş gibi olacaklarına benzer inançların Hurufilikten etkilendiğini düşünmekteyiz.²⁵⁸ Diğer taraftan Geleneksel Türk Dini'nde Güneş, Ay, Yıldız Üçlemesi Anadolu Aleviliği'nde Hz. Muhammed Güneş, Hz. Ali Ay, Hz. Fatma Zühre yıldızı olarak yorumlanmıştır.²⁵⁹

Hz. Muhammed'in "*Ben ilmin şehriyim; Ali'de onun kapısıdır.*"²⁶⁰ hadisine dayanılarak Ali'ye yüce bir sıfat kazandırılmıştır. Bu bağlamda iki Ali ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi dünyada yaşayan, yiyen, içen; diğeri ise "doktrinal Ali" olarak kabul edilen kozmik yönüyle ortaya çıkan Ali'dir. Bu durum Alevi ozanları tarafından Allah Muhammed Ali olarak ifade edilmiştir.²⁶¹ Anadolu Aleviliği'nde ve yörede Allah Muhammed Ali üçlemesinin diğeri dinlerde görmek mümkündür. Hristiyanlıkta teslis inancı kabul edilmekte, tek bir Tanrıya ve üç kişiye inanılmaktadır. Bu bağlamda Baba, Oğul ve Kutsal Ruh diye bir üçleme bulunur.²⁶² Yeni Ahit'te "*Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin.*"²⁶³ şeklinde bir ifade geçmektedir. Buna göre Baba kâinatı yaratmış, Oğul insanları kurtarmak üzere cesetleşmiş ve çarmıhta kendini feda etmiş, Kutsal Ruh da ilahi olarak kabul edilen sevgiyi insanın kalbine vermiştir.²⁶⁴ Gagauz Türkleri Baba, Oğul, Kutsal Ruh'tan oluşan teslis inancını benimsemişlerdir. Ayrıca Gagauzlar Hristiyanların tersine Allah kelimesini kullanmış, Tanrı sözcüğünü ikinci planda kullanmışlardır.²⁶⁵ Üçleme'nin kökenlerinin Eski Türklerdeki Şamanlarda da bulmak mümkündür. Altay ve Yakut Türklerinin dini inanışlarında Alevilikte yer alan üçleme ile on yedi kemerbest'e denk gelmekte olan on yedi yüksek ruh (han) inanışı bulunmaktaydı.²⁶⁶ Hinduizm'de üçleme olarak kabul edilen tanrılar panteonunda

²⁵⁸ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 68; Cenksu Üçer, "Hakk- Muhammed,-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Hz. Ali, **DEÜ İlahiyat Fakültesi İzmir İlahiyat Fakültesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü İşbirliği İle Düzenlenen Hz. Ali Sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007)**, İzmir 2009, s. 125.

²⁵⁹ Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 129.

²⁶⁰ Bk. Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, I, 231.

²⁶¹ Etem Ruhi Fırlı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, s. 226.

²⁶² Mehmet Taplamacıoğlu, **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi**, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara 1966, s. 187; Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, s. 46.

²⁶³ Matta 28; 19.

²⁶⁴ Mahmut Aydın, "Hristiyanlık", **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2010, s. 95.

²⁶⁵ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **Dünden Bugüne Gagauzlar**, Elektronik İletişim Ajansı, Ankara 1993, s. 58.

²⁶⁶ Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1992, s. 110.

Brahma yaratıcı, Vişnu koruyucu, Şiva ise yok edici Tanrı olarak görülmektedir.²⁶⁷ Hinduistler arasında Tanrı Güneş formunda olduğundan sabahları Brahma, öğleleri Vişnu, akşam vakitlerinde de Şiva şeklinde düşünülmüştür.²⁶⁸ Sümerlerdeki tanrılar panteonunda Anu, Enlil ve Ea oluşan üçlü bir tanrı anlayışı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Enlil yeryüzünün, Ea suların, Anu ise göklerin tanrısı olarak kabul edilmektedir.²⁶⁹

1.4. Tenasüh ve Devriyye İnancı

Tenasüh “*ruh göçü*” anlamına gelmektedir.²⁷⁰ Yöredeki Alevilerde ise tenasühün karşılığında devriyye kavramı kullanılmaktadır. Devriyye ise “*insanın sonsuz gerçeklikten gelip değişik aşmalardan geçip yine oraya varacağına*” inanmaktır.²⁷¹

Ali İrfan’a göre İmam Ali’nin gerçek sözü “*ölüm anı*” denilen o andır. Kişinin sırat köprüsünden geçip geçmeyeceği yaşamda kazandığı amele göre belirlenmektedir. Dolayısı ile ölüm denilen bir şeyin olmadığına yani devr-i daim olduğu görüşü kabul edilmektedir. Bu görünen âlemde ve Alevilikte ruhların devri daiminin, Hak Muhammed Ali divanında sorgulanacağı inancı ön plandadır. Ahiret’te Muhammed Ali şefaat ettiği ve şöyle denildiği belirtilmektedir: “*Ali’ye gitmeden bana gelmeyin. Hz. Ali tüm peygamberlere yol göstermiştir. Bütün peygamberler Hasan ve Hüseyin’e Seyyid’im dedikleri ve ilk insandan itibaren Allah’ın emir ve yasaklarının gizli imamlar tarafından insanlara bildirildiği düşünülmektedir.*” Hz. Muhammed’den önce de imamların olduğu, Hz. Ali ile birlikte tekrar imamlığın ortaya çıktığına inanılmaktadır. (KK: 8, 15)

Eymir’li Hasan Hoca konuyla ilgili şunları ifade etmektedir: “*İnsan birinci kez öldüğünde sorgu melekleri gelir, dirilme başlar. Böylece sorgular başlar ve kırk gün sürer. Kırk gün sonra sorgu bittikten sonra ikinci kez ölür. Ölü ruh tekrar menşesine döner. Bizde âdemiz çünkü Allah ruhunu ilk Âdem’e üfledi. Artık durumu neyse ahirette ona göre muamele görecektir, ruh bedenden ayrılacaktır. Ameline göre ve bazı rivayetlere*

²⁶⁷ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 178; Şaban Kuzgun, **Dinler Tarihi Dersleri**, C:1, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1993, s. 112; Günay Tümer, **Biruni’ye Göre Dinler ve İslam Dini**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s. 141.

²⁶⁸ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2010, s. 286.

²⁶⁹ Hüseyin G. Yurdaydın-Mehmet Dağ, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978, s. 35.

²⁷⁰ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, s. 353.

²⁷¹ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, s. 98.

göre ruhu bir hayvan veya bitkiye girmektedir. Örneğin yaşlı bir ağaca, insana girmesi devriyye olarak isimlendirilmektedir.” (KK: 8)

Arguvan yöresinde ruh, insana can veren güç ve nefes olarak tanımlanmaktadır. Ruhun ölümsüz olduğu, kişinin ameline göre şekilleneceği, dolayısıyla iyi veya kötü anlamda başka bir varlıkta hayat bulma imkânı bulabileceğine inanılmaktadır. Tenasüh adı ile tanımlanan bu durum, ruh bedeni terk edip gittikten sonra başka bir bedene geçebilmektedir. Bu geçiş herhangi bir bitki, hayvan da olabilmektedir.²⁷²

Yöredeki devriyye inancını ortaya koyması bakımından şu deyiş önemlidir:

Cihan var olmadan ketmi Âdem'den	Âdemin sülbünden Şit oldum geldim
Hak ile birlikte yektaş idim ben	Nuhu nebi olup tufana girdim
Yarattı bu mülkü çünkü o demde	Bir zamanlar bu mülke İbrahim oldum
Yaptım tasvirini nakkaş idim ben	Yaptım Beytullahı taş taşıdım ben
Ana sırdan bir libasa büründüm	İsmail göründüm bir zamanlar hey can
Hakı badi levhü abdan göründüm	İshak Yakup Yusuf oldum bir zamanlar
Hayrul beşer ile dünyaya geldim	Eyüp geldim çok çağırdım eleman
Âdem ile bile bir yaş idim ben	Kurt yedi vücudum kan yaş idim ben
Zekeriya ile beni biçtiler	İkrar verdik cümle dizildik yola
Yahya ile kanım yere saçtılar	Sırrı farş etmedik asla bir kula
Davut geldim çok peşime düştüler	Kerbelada İmam Hüseyin ile
Mührü Süleyman'ı çok taşıdım ben	Pak ettim demini gül taşıdım ben
Mübarek asayı Musaya verdim	Şükür matlubumu geçirdim ele
Ruhül Kudüs olup Meyreme erdim	Gül oldum figanı verdim bülbüle
Cümle evliyaya ben rehber oldum	Cem olduk bir yere Ehlibeyt ile
Cibril'i emine sağdıç idim ben	Kırklar meydanında farraş idim ben

²⁷² Sabahiye Noraşin, “Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, İnönü Üniversitesi, Malatya 2014, s. 91.

Tevvekkül eyledim ben kendi kendim Şu fani mülküne çok geldim gittim
 Mucize görmeden imana geldim Yağmur olup yağdım ot oldum bittim
 Şahı Merdan ile Düldüle bindim Urum diyarını ben irşat ettim
 Zülfikar bağladım tığ taşıdım ben Horasandan gelen Bektaş idim ben

Sülbü pederinden Ahmedi Muhtar Hidayet erişti bize Allahtan
 Rehnu malarından endi Zülfikar Biat ettik cümle Resullulahtan
 Cihan var olmadan Ehlibeyte yar Haber verdi bize seyri fillahtan
 Kul iken zat ile sırdaş idim ben Şahı Merdan ile sırdaş idim ben

Sekahüm hamrinden içildi şerbet Gâhi Ahmet gâhi Ali göründüm
 Cem olduk bir yere ettik muhabbet Gâhi veli gâhi nebi göründüm
 Meydana açıldı sırrı hakikat Gâhi uslu gâhi deli göründüm
 Aldığım esrarı çok taşıdım ben Kimse bilmez sırrım kalles idim ben

Şimdi hamdillah Şiri dediler
 Geldim gittim zatım hiç bilmediler
 Sırrımı kimseler fehmetmediler
 Hep mahlûk kuluna kardeş idim ben ²⁷³

Yukarıdaki deyişten de anlaşıldığı üzere Hz. Ali ilk insan ve ilk peygamberden itibaren tüm peygamberlerin donunda (suretinde) geldiği inancını açıkça görebiliriz.

Ali İrfan, arzularının peşinden gidenleri manevi yönden bir hayvana benzetmiştir. Ona göre; ölüm anında kişinin nefsi hangi hayvan donunda ise o hayvanın donuna girer. Ruh tekrar doğuş esnasında hayvan bedenine girerek cezasını çeker. Bu konuyla ilgili olarak Araf suresi 165-166 ayeti delil olarak gösterilmiştir. “*Onlar kendilerine verilen öğütleri unutup yapmakta oldukları kötülükten ötürü şiddetli bir azap ile cezalandırdık. Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara adi maymunlar olunuz dedik.*” Yine “*Deki Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah’ın lanetlediği gazap ettiği, aralarında maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar,*

²⁷³ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 143-144.

durumu daha kötü olan ve doğru yoldan sapmış olanlardır.” şeklindeki Maide suresi 60. ayetin mealı de bu konuyla ilişkilendirilmektedir. (KK: 15)²⁷⁴

1.4.1. Tenasüh ve Devriyye İnancının Değerlendirilmesi

Yörede görülen ruh göçü ve devriyye inancı Anadolu Aleviliği’ndeki inançla paralellik göstermektedir. Anadolu Aleviliği’nde ve yörede ortaya çıkan hulul ve don değiştirme inanışının, Bâtını yorum geleneği ile ilgili olduğu kabul edilmektedir.²⁷⁵ Tenasühte asıl olan iyi ruhların insan bedeninde rahat bir hayat yaşaması, kötü ruhların da hayvan bedenine girip işkence ve azap çekmesidir.²⁷⁶ Devriyye sözcüğüne göre vücudu mutlaktan kopan nur evreni, yeri, tabiatı ve gökleri dört kuvvetini oluşturmuştur. Aleviliğe göre insan ruhunun geldiği ana kaynağa ulaşması insanın olgunlaşma süreci ile ilgilidir. Ruh, bu süreçte nesne, bitki, hayvan ve insan bedenlerine girerek insanı kâmile ulaşıp geldiği ana kaynağa döner. Kendisini yaratan ile bütünleşir, onun içinde erir. Yani insanı kamilin yaratanla bütünleşmesi ile bu devriyye süreci tamamlanır. Ayrıca devriyye inanış ve uygulamalarının bir parçası olarak ruhun göçüne de inanılmaktadır. Anadolu Aleviliği’ndeki bu inanışa göre beden ölür ama ruhlar ölmez. Bu inanış şu ifade ile ön plana çıkmaktadır: “*Can ölmez, ten ölür.*”²⁷⁷

Anadolu Aleviliği’nde, Tenasüh, Reenkarnasyon ve Devriyye ile ilgili şu ayetler delil olarak gösterilmektedir: “*Siz nasıl olur da Allah’ı inkâr edersiniz. Siz ki ölüldünüz, sizi o diriltti. Sizi yine öldürecek ve yine diriltecektir. Sonunda yine ona döndürüleceksiniz.*” “*Aranızda ölümünüzü önceden biz belirledik. Kimse bizi engelleyemez. Yerinize başka benzerleriniz getireceğiz ve sizi bilemeyeceğiniz bir biçimde yeniden yaratacağız. İlk yaratılışımızı biliyorsunuz, öyleyse niçin düşünmezsiniz?*”²⁷⁸

Ruh göçü (Tenasüh)²⁷⁹ Gulat-ı Şia’nın tüm gruplarınca benimsenmiştir. Bu gruplardan bir tanesi olan Sebeiyye Allah’ın ruhunun Hz. Ali’den geçtiğini ön plana çıkarmaktadır. Ravendiyye, Hattabiyye, Cenahiyye, Beyaniyye gibi gruplar da kendi imamlarını ulûhiyetin tezahürü olarak görmüşlerdir. Özellikle Nusayrilik ve İsmaililikte

²⁷⁴ Ali İrfan, **Peygamberin İki Hak Emaneti**, s. 504, 505.

²⁷⁵ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 255.

²⁷⁶ Şaban Kuzgun, **a. g. e.**, s. 114.

²⁷⁷ Erdoğan Çınar, **Aleviliğin Gizli Tarihi**, Kalkedon Yay., İstanbul 2013, s. 80-81.

²⁷⁸ Mustafa Cemil Kılıç, **Kur’an’daki Alevilik**, Kamer Yay., İstanbul 2015, s. 21-22.

²⁷⁹ Annamari Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Güven Matbaası, Ankara 1975, s. 251-252; Osman Cilacı, **Günümüz Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1995, s. 151.

tenasüh inancı ve hulul inanışını bir arada görmek mümkündür. Hatta onların görüşlerine göre kendilerinden olan günahkârlar, Sünni Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi olarak dünyaya tekrar gelirler. Ali'den haberi olmayanlar veya kabul etmeyenler ise hayvan suretinden yeryüzüne tekrar geleceklerdir.²⁸⁰ Rivayete göre Yezid'in ruhunun bir tavşanın bedenine girdiği belirtilmiştir.²⁸¹

Anadolu Aleviliği'nde ruhun Âdem'le başlayıp tüm peygamberlerin bedeninde vuku bulduğu son olarak da Hz. Muhammed'e geçtiği ifade edilmektedir. Bunlardan başka Hz. Ali'nin daha sonra Hacı Bektaş Veli'nin bedeninde yaşadığı ve sonsuza kadar bu devir işleminin devam edeceği inanışı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu duruma don değiştirme isminin İranlılar tarafından verildiği bilinmektedir. Anadolu'ya gelen Türklerin İranlılardan etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Tahtacı ve Kızılbaşlar arasında tenasüh inancı hala yaşamaktadır. Tahtacılar da ölen kişinin durumuna göre insan veya hayvan bedenine gireceği inancı mevcuttur. Özellikle iyi bir insanın ruhunun başka bir insanın bedenine, kötü bir insanın ruhunun da yaptığı kötülüklerin durumuna göre bir hayvanın bedenine girdiğine inanılmaktadır. Kızılbaşların ise Hak Muhammed Ali'ye inanması ve mürşitlerine ikrarlarını vermesi gerekmektedir. Aksi halde bunları yapmayanların ve kötülük yapmaya devam edenlerin hakka yürüdükten (vefat ettikten) sonra hayvan donuna girdiklerine inanılmıştır. Ayrıca bu tür inanışların Türkler arasında Budizm'le birlikte de girmiş olabileceği düşünülmektedir. Alevi Bektaşî dini liderlerinin yani Dede ve babaların ruhunun torun ve evlatlarla ortaya çıkması durumu bu konuyla da yakından ilgili olduğu belirtilmektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki tenasüh inancı Türkler arasında VI. yüzyıldan sonra Budizm'in Göktürk ve Uygurlar arasında yayılması ile ortaya çıktığı kabul görmektedir.²⁸² Budizm mezhebinin rahiplerine Çin'de Bonz; Tataristan ve Tibet'te ise bu rahiplere Lama ismi verilmiştir. Lamaların en başındaki rahip öldüğü zaman ruhunun yeni doğan bir çocuğun kalbine girdiğine inanmaktadırlar. Yeni doğan çocuklar toplatılıp baş Lama'nın eşyaları gösterilir, oradaki çocuklardan biri baş Lama'nın eşyalarına dokunup sarılırsa onda baş Lama'nın ruhunun olduğuna inanılır.²⁸³

²⁸⁰ Adnan Bülent Baloğlu-Mehmet Bulğen, "Tenasüh" Maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2011, s. 443.

²⁸¹ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 231.

²⁸² Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 188-195.

²⁸³ Şemsettin Sami, **Esatir-Dünya Mitolojisinden Örnekler**, Hazırlayan: Cengiz Batuk, İnsan Yay., İstanbul 2007, s. 82-83.

Kaşgarlı Mahmud “*Divan-ü Lugati’t Türk’te*” ruh sözcüğünü “*tın (nefs)*” anlamında kullanmıştır.²⁸⁴ Eski Türklerde ölen bir kişinin durumunu anlatmak için kullanılan “*şunkarboldi*” yani “*şahin oldu*” ifadesi ile Anadolu Aleviliği’ndeki “*don değıştirme*” ifadesi aynıdır. Altay Türkleri ölen kişinin öldükten sonra ruhunun çeşitli hayvanların bedenine gireceğine inanıyorlardı. Özellikle ruhların ağaç, taş, toprak, böcek, ateş ve kuş suretine girdikleri inancı mevcuttu. Bunlar arasında kuş suretine girenlerin iyi ruhlar olduğu bilinmektedir. Kamların ve Alevi erenlerinin ölmeden de hayvan donuna girebildikleri belirtilmektedir. Bu tür durumlara Altaylılar arasında “*Töz (Tös)*”, Yakutlar “*Emeget*”, Kırgız-Kazak Baksıları “*arvak*” ismini vermişlerdir.²⁸⁵ Altaylılar ölümlerin serseri olarak dolaşanlarına “*Üzüt*”, Yakutlar ise “*üör*” adını vermişlerdir.²⁸⁶ Ayrıca ruhun belli bir hayvanın bedenine girmesi eski Türklerde “O akbaba oluyor.” sözüyle de anlatılmıştır.²⁸⁷ Genelde uçan bir kuşun ruhuna girip göklerde özgürce uçuşması anlayışı Türkler arasında yaygın olan bir inanıştır. Anadolu Türk Aleviliğinde de bu durum Hacı Bektaş Veli’nin güvercin donuna girerek Anadolu’ya gelmesi ile bağdaştırılmaktadır. Anadolu’da yaşayan Doğrul Baba da bir doğan donuna girer ve Hacı Bektaş Veli’yi yakalamak ister. Hacı Bektaş Veli buna müsaade etmez, kendisine itaat ettirir.²⁸⁸

Tarihi süreçte Tenasüh inancına baktığımızda akla ilk gelen Mısırlılardır. Onlara göre insan öldükten sonra ruhu cesedinin içerisinden çıkmakta ve herhangi bir hayvanın bedenine girmektedir. Bu döngü yaklaşık olarak üç bin yılda tamamlanmaktadır. Bu döngüden sonra tekrar yeryüzünde yaşamakta ve bu sürecin sonunda öldüğünde Oziris’in başkanlığını yaptığı bir mahkemede yargılanmaktadır. Yargılanma sonucunda cezasını çeker veya mükâfatına kavuşur.²⁸⁹

Hinduizm, Caynizm, Sihizm ve Budizm gibi Hint kökenli dinlerde karma-tenasüh inancı bulunmaktadır.²⁹⁰ Karma yasasına göre, insanların bugün yaptıkları geçmişte yaptıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Budizm’de bu süreç Nirvana’ya ulaşınca sona ermektedir.²⁹¹ Ayrıca Yunan ve eski Anadolu dinlerinde de

²⁸⁴ Kaşgarlı Mahmud, **a. g. e.**, s. 563.

²⁸⁵ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, s. 434-435.

²⁸⁶ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 176.

²⁸⁷ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 113.

²⁸⁸ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 129.

²⁸⁹ Şemsettin Sami, **a. g. e.**, s. 54.

²⁹⁰ Ali İhsan Yitik, “İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnancı”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s: 16, İstanbul 2012, s. 46.

²⁹¹ Ali İhsan Yitik, **Hint Dinleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2005, s. 66.

Tenasüh inancı mevcuttur.²⁹² Bu dinlerdeki Samsara tenasüh çarkının ana ögesini oluşturur. Bu durum tüm Hint dinlerinin ortak özelliğidir. Ruh çarkın içinde dönmekte yeni hayatlarda beden bulmaktadır.²⁹³

1.5. On İki İmam, Tevella ve Teberra İnancı

Şia ve Alevilere göre, Hz. Muhammed'den sonra Ehlibeyt soyu On İki İmam olarak bilinen Hz. Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer-i Sadık, Musa-i Kazım, İmam Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri, Muhammed Mehdi'yle devam etmiştir. Alevi inancına göre On iki İmam'ı inkâr eden veya herhangi birini kabul etmeyen Alevi olarak kabul edilmemektedir. Araştırma sahamızda On İki İmam ile ilgili söylenenlerin hepsinin genel Alevilik inancı ile benzerlik gösterdiğini tespit ettik. Ayrıca oruç konusunda da ifade edileceği gibi Muharrem ayında tutulan orucun yörede on iki gün tutulmasının On İki İmam inancı ile doğrudan bağlantısı olduğu söylenmektedir. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Yöredeki Alevilere göre, On İki İmam'ın atası İmam Ali, anası ise Fatıma anadır. Kevser suresinin hükmüne göre Hz. Resullulah'ın soyu sonsuza kadar (Ahirete kadar) Fatıma ve Ali'den devam edecektir. Alevi inancına göre tüm İmamlar birbirine eşittir. Alevi dedeleri imam soyundandır. (KK: 3, 12, 15, 17, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63)

Arguvan'ın Bozan köyünde türbesi bulunan ve bu yörede büyüüp vefat eden Şah Sultan On İki İmam ile ilgili nefeslerinden bir tanesi konunun anlaşılması bakımından önemlidir.

Severim Allah'ı canı gönülden
Aşkına düşmüşüm deruni dilden
Vücudum evini zapteden sultan
Hak mihmanımızdır tanıdık tanıştık

Derviş Muhammed'im böyle oluptur
Evliya enbiya ondan geliptir
Şah Sultan ilmine âlim oluptur
Artık küfürümüz imana düştük

Vücudum şehrini eyleyip evsan
Feleğin bendine bir kandil asan
Firavun kavmiyle cenk eden
Musa üstat nazarında ikrara düştük

Fatmada kürsüden eyledi nişan
Cihana doğunca âlem ürüşan
Küçük yaşında ol İmam Hasan
Sinasin doğradı cazı serine

²⁹² A. Faruk Sinanoğlu, **Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 173.

²⁹³ Mehmet Aydın, **Dinler Tarihine Giriş**, Literatürk Yay., Konya 2012, s. 105.

Peygamber Muhammed Ali'dir	Hasan vardı atasıynan görüştü
Haydar Hasan Hüseyin'e endi bu çember	Sahabeler figan etti ağlaştı
İmran dili söyler daima ezber	Onda nöbet Hüseyin erişti
Zülfüne bend olduk toruna düştük	Görelim ne ne gelir hak yazısından
İmam Zeynel Abidin Basrada	Başımıza bunca haller geliptir
İmam Bakır zuhur etti orada	Gam eyleme dünya kime kalıptır
İmam Cafer messeb ulu divanda	İmam Zeynel İmam Bakır ölüptür
Okuyan hatmetti ilmine düştük	Hak bizi yâd etme hak sıfatından
Musayı Kazım'ın şavku Veli'den	İmam Cafer Kazım Musa er idi
Meskeni anlattı aşkın elinden	İlim idi Kur'an idi din idi
İmam rızanın sesi Ali'den	Dört köşeye şevle veren nur idi
Öter dertli dertli gülşana düştük	Dağlar sedalandı bülbül sesinden
Takıyı Nakıyı ele alalım	İmam Rıza Takı'yı sevdim
Hasan Askeriye yüzler sürelim	Dervişlik hırkasın eynime geydim
Mehdi gelir İmamların zulalı	Bahroldum bir zamanlar ummana daldım
Üstadın önünü alana düştük	Gönül karar kıldı aşk deryasından
Hasan Ali Askeri cabbayur âlem	Derviş Muhammed'im çağlayıp akar
Muhammed Mehdi'de hamdoldu kelim	Şu aşkın ateşi sinemi yakar
Sabah seherinde bir yeşil âlem	Şah Sultan gariptir yoluna bakar
Kendi verir şu cihanın fetini	Bülbül feryad eder gözler gülzari ²⁹⁴

Yörede, tevella kelimesi Ehlibeyt dostlarını dost kabul etmek, onlarla iyi ilişkiler kurmak, Ehlibeyt soyundan gelenleri sevmek ve onlara bağlanmak anlamında kullanılmaktadır. Teberra kelimesi ise Ehlibeyt düşmanlarını düşman kabul etmek ve onlardan uzak durmak anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, Ehlibeyt dostlarına rahmet, Yezidlere lanet ön plandadır. Tevella ve Teberra'ya Hz. Ali'nin "*Mazluma yardımcı ol, zalime düşman kesil.*" sözleri delil olarak gösterilmektedir. Ayrıca yörede Hz. Ali'ye

²⁹⁴ Zeki Kaya Morbelikli arşivinden.

atfedilen rivayete göre, Hz. Ali buyurdu ki: Peygamberin vefatı sonrası Hz. Ali'nin hakkının gasp edilmesi ve Ehlibeyti incitmelerinden dolayı Hz. Fatıma babasının mezarına gitmiş ve Ehlibeyt düşmanlarını şikâyet etmiştir. Bu hadise sonrası Hz. Fatıma Ehlibeyt düşmanlarından uzak durmuştur. (KK: 8, 15, 41)

Arguvan ve çevresinde “*Tevella ve Teberra*”ya Hz. Muhammed’in torunları İmam Hasan ve İmam Hüseyin için söylediği “*Allah’ım! Ben bunları seviyorum, sen de sev, bunları sevmeyenler düşmanım, sen de düşman ol.*” Hadisi ile Şura suresinin 23.ayeti indirilirken Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’i abası altına alarak “*Allah’ım benim yakınlarım bunlardır. Bunları sevenleri sev, sevmeyenleri sevme.*”²⁹⁵ demesi de delil olarak gösterilmektedir. (KK: 15) Alevilik inanç sisteminde, On iki İmam, Hacı Bektaş Veli, Derviş Muhammed gibi kutsal kişilere dara düşüldüğünde sığınılmakta ve onlardan yardım beklenmektedir.²⁹⁶

Yörede Tevella ve Teberra inancı ile ilgili olduğu görülen aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir.

Olup zuhur tecelli nur mescidi ara
Çıktı o ravzayı per nurdan yedi beyza

Tamamen gördüler ki salar enbiya elidir
Muhammed arabi yani Mustafa elidir

Yüceldi sevti cenabı resul rabbi celil
Hatib kıldı o bişerme ey lain pahil

Sebep nedir böyle tez kâfir oldun ey kemera
Olup gazap el halife edüp sün azim güna

Bu dem iş bu zulmümüz cihana saldı fesat
Şeriatı bozuben din evini kılıb berbat

Bu fitne bies olur Ali şhadetine

²⁹⁵ Bk. Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, **Sünen, I-V**, Çağrı Yay., 1992, Menâkıb, 31; Ali İrfan, **Hak İle Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, Can Yay., İstanbul 2000, s. 220-221.

²⁹⁶ [https://aliseydisevim.wordpress.com/2011/08/17/sah-sultan-hatun-turbesi-bozan-arguvan-2/\(02/01/2016\)](https://aliseydisevim.wordpress.com/2011/08/17/sah-sultan-hatun-turbesi-bozan-arguvan-2/(02/01/2016))

Bu fitne bies olur kербela musibetine
 Dökülse hasere kadar her ne deqluna hak kan
 Cümlesinin sebebi bu fitnetir bigüman

Deyüb bu sözleri hayran nisa bi hal gamin
 Bu fikire düştü ki o kavma ede nefrin

Koptu bir alamet kıyamet etti zahir
 Seda geldi mescitten vuruldu sanki sur

Gördü bu halı selman ki heyrel beşer
 Eğer aça başını yıkılır cihan yekser

Yalvardı dedi ey nuri ayın Mustafa
 Emin oğlun haydar saftır değil bu emre razı

Belaya sabr etmek sizlere adettir
 Sebep odur ki atan dü âleme rahmettir

Bu sözleri eşitip Fatıma bintü Resul
 Çekti elini başından bu sözü kıldı kabul

O demde Fatıma terk etti figanı
 Sabr eyle teskin eyledi yaralı canını ²⁹⁷

1.6. Mehdi İnanişı

Arguvan yöresinde Mehdi, On İki İmamın sonuncusu olarak kabul edilmektedir. Bazı rivayetlere göre Hz. Ali'nin oğlu olduğu da söylenmektedir. Mehdi'nin öldürölme tehlikesi olduğu için tüm peygamberler kendilerinden sonra gelen peygamberlere, bütün İmamlar da kendisinden sonrakine Mehdi'nin gizli tutulması gerektiğini söylemişlerdir. Yöredeki inanca göre, Hz. Ali'nin soyundan gelen Mehdi sıkıntılar baş gösterince bir mağaraya gizlenmiş, sonra da sır olmuştur. Zamanı gelince yeryüzüne dönecek olan

²⁹⁷ Ali İrfan, **Hak İle Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, s. 38-39.

Mehdi'nin nerede ve nasıl olduğuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Zamanın sahibi olduğu kabul edilen Mehdi'nin kıyametten önce geleceğine ve gelişiyile yeryüzünde adaleti sağlayacağına ve dünyadaki haksızlığı durduracağına inanılmaktadır. Ayrıca bu dünyada ve öteki dünyada onun ismi anıldığında tüm bela ve musibetlerin def olunacağına inanılmaktadır. (KK: 15, 41, 42)

Yöredeki başka bir inanca göre Mehdi, dönemin hükümdarı tarafından öldürülmesin diye bir kadın tarafından mağarada saklanmış, daha sonra mağarada sır olmuştur. İmam Mehdi kıyamet günü tekrar gelecek herkes mezarından kalkacaktır. İyiiler cennete kötüler cehenneme girecektir. Cennet'te insan dilediğince yaşayacaktır. Dolayısı ile yörede Mehdi bir nevi kurtuluş ve adalet temsilcisi olarak görülmektedir. (KK: 8)

Kuyudere köyünden Hüseyin Orhan dedenin Mehdi inancı ile ilgili şu deyişi dikkat çekicidir:

Var Allahtan dilek dile
Mehdi sahip zaman gele
Dedem oğlu secde kıla
Gel dertlere derman eyle ²⁹⁸

1.6.1. On İki İmam, Tevella-Teberra ve Mehdi İnancının Değerlendirilmesi

Anadolu Aleviliği'ndeki Ehlibeyt yani On İki İmam inancı yöredeki Alevilerde de bulunmaktadır. Alevilikte kullanılan İmam, Allah'a yakın ve kutsal özelliklere sahip kişidir. On İki İmam inancında, İmam Cafer Sadık mezhebini kabul etmek ve ilk halifenin Hz. Ali, son imamın da Mehdi olduğuna iman etmek gerekmektedir.²⁹⁹ Ehlibeyt, Hz. Peygamberin soyunu devam ettiren kişiler olarak görülmekte ve bu bakımdan önem arz etmektedir. Cemlerde, diğer inanış ve uygulamalarda On İki İmam'ın zikredildiği, kutsal kabul edilen ve Alevi kültürünün ana esaslarından biri olan deyişlere “*düvazde imam*” veya “*düvaz imam*” ismi verilmektedir.³⁰⁰ Ayrıca On İki İmam'ın günahsız ve masum oldukları inancı Anadolu Aleviliği'nde ön plana

²⁹⁸ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 66.

²⁹⁹ Mehmet Yaman, **Alevilik İnanç-Edep-Erkan**, s. 228.

³⁰⁰ Etem Ruhi Fırlı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, s. 237; Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar-Harun Işık, **a. g. e.**, s. 245.

çıkılmaktadır. Özellikle dedelerin şecerelerinin On İki İmam'a dayandırıldıkları görülmektedir.³⁰¹

Arguvan ve çevresinde On İki İmam inancının doğup gelişmesinde Anadolu'da etkili olan Safevi politikasının büyük bir etkisi olmuştur.³⁰² Şah İsmail, On İki İmam inanışını kabullenmekle Şia mezheplerinden biri olan On İki İmam (İsnaaşeriyye)³⁰³ mezhebini ve bu bağlamdaki rükunlarını kabul ettiğini göstermiştir. Dolayısı ile Şah İsmail (Hatayi) şiirlerinin birçoğunu On İki İmam'a ayırmıştır.³⁰⁴

İmam Muhammed Bakır İmam anlayışını *“Her kim Allah tarafından bir İmam'a ve öndere sahip olmadan ibadette kendini yorarsa onun yaptığı ibadet kabul olmaz; sapık ve hayran bir insandır o. Allah da onun ibadetinden hoşlanmaz. O, çobanını ve sürüsünü kaybetmiş bir koyuna benzer. Öyle bir koyun, gün boyu başıboş dolaştıktan sonra başka bir sürü bulur ve geceyi onların ağılında geçirir. Sabah olunca çoban sürüyü alır gider ve o, yeniden çöle düşer. O, kendi çobanına ve sürüsüne götürecek birini bulamadığı için sonunda kurtlara yem olur. Bil ki ümmetten her kim Allah tarafından belli ve adil bir imamı olmadan sabahlarsa hayran ve sapık olur; eğer bu durumda dünyadan giderse küfür ve nifak ölümüyle ölmüştür.”* biçiminde ifade etmiştir.³⁰⁵

On iki sayısı tarihi süreç içerisinde inanç sistemlerinde, kozmolojide ve astrolojide insanlarla âlem arasında doğaüstü ve kutsal bir anlam ifade etmiştir.³⁰⁶ Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın on iki öğrencisi olduğu ve bunların Kur'an-ı Kerim'de de Hz. İsa'nın havarileri olarak ifade edildikleri belirtilmektedir.³⁰⁷ Sümerlerde tören ve merasimlerde bereket tanrıçası İştâr'a on iki kap şarap verilmiştir.³⁰⁸

Anadolu Aleviliği'nde ve Bektaşilikte öne çıkan başka bir durum da Tevella *“On iki İmam'ı sevmek”*, Teberra *“Yezid ve diğer Ehlibeyt düşmanlarından yüz çevirmek”* anlamında kullanılan inanç biçimleridir.³⁰⁹ Bu iki kavram Kur'an-ı Kerim ve hadislerin dışında birçok Alevi-Bektaşî kitabında da ele alınıp işlenmiştir. Özellikle

³⁰¹ Rıza Zelyut, **Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)**, s. 95.

³⁰² Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 83.

³⁰³ Bk. Şehristani, **El-Milel Ve'n Nihal**, Çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2011, s. 153-157.

³⁰⁴ Mustafa Ekinci, **Şah İsmail ve İnanç Dünyası**, s. 107-108.

³⁰⁵ İskender Özdemir, **Aleviliğin Yazılmayan Tarihi**, s. 211.

³⁰⁶ Emine Nas-Gülizar Çelebilik-Aliye Demirbaş, “Tokat Nebiköy Yöresel Kadın-Erkek Giyiminde Alevilikteki Üçleme, Dört Kapı-Kırk Makam ve On İki İmam Kavramlarının Yansımaları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 60, Ankara 2011, s. 258.

³⁰⁷ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yay., Ankara 1998, s. 161.

³⁰⁸ Abdullah Altuncu, **Sümerlerin Dini Tarihi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011, s. 84.

³⁰⁹ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 63.

İmam Cafer Sadık'ın Buyruk'u, Nehc'ül Belağa, Virani Risalesi, Hüsniye ve Alevi ozanlarının deyişlerinde görmek mümkündür.³¹⁰ Nechü'l Belağa'da bu konu ile ilgili olarak şunlar geçmektedir: “Allah'ın kulları! Size Allah'tan sakınmayı tavsiye ediyor ve sizi münafikların hususunda uyarıyorum. Onlar sapan ve saptıranlar, ayakları kayan ve kaydıranlardır.”³¹¹

Alevi deyişlerinde özellikle de Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde kılıç kuşanıp savaşmanın ve onların intikamını almanın öncelikli bir iş olduğu vurgulanmaktadır. Bu deyişlerden biri aşağıda verilmiştir.

Gelin canlar bir olalım Pir Sultan'ım geldi cuşa
Münkire kılıç çalalım Münkirlerin aklı şaşā
Hüseyn kanın alalım Takdir olan gelir başā
Tevekkeltü taalallah Tevekkeltü taallah³¹²

Özü söze bağlıyalım
Sular gibi çağlayalım
Bir yürüyüş eyleyelim
Tevekkeltü taallah

Arguvan ve çevresinde ve çoğu inanç sisteminde düzenin bozulduğu, inançsızlıkla savaşıldığı ve inançla toplumdaki düzeni sağlayan bir kurtarıcının yani Mehdinin kıyametten önce geleceği ve kıyamete kadar hâkimiyetini sürdüreceği kabul edilmektedir.³¹³ Mehdi inancı, IX. yüzyıldan itibaren Şia'nın bir kolu olan İşnaaşeriyye³¹⁴ arasında hayat bulmuştur. Daha sonraki dönemlerde Emeviler ve Abbasiler arasında yayılmıştır. Genel olarak İslam inancında yer etmiş Mehdi inancı yabancı kültürlerden de etkilenmiştir.³¹⁵

Mehdi inancı Şia'da hicri I. asırdan sonra “Mehdi, Kaim, Kahtani, Süfyani” isimleri ile anılmaya başlanmıştır. Sıffin savaşında Hz. Ali, Mehdi olarak anılmıştır.³¹⁶ Şah İsmail ve taraftarları ile İmamiyye mezhebi mensupları On İkinci İmam'ın Mehdi

³¹⁰ Muzaffer Doğanbaş, “Alevi İslam Anlayışında Tevella, Teberra ve Mehdi Kavramları Üzerine”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 19, Ankara 2001.

³¹¹ Eş-Şerif er-Radi, **Hz. Ali Nechü'l Belağa**, s. 224.

³¹² Abdülbaki Gölpınarlı, **Pir Sultan Abdal**, Varlık Yay., İstanbul 1969, s. 35.

³¹³ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 253-254.

³¹⁴ Mahmut Aydın, **Ana Hatları ile Dinler Tarihi**, Ensar Yay., Samsun 2013, s. 465.

³¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “İslam İnancında Mehdi”, **Din ve Hayat Dergisi**, **Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S: 16, İstanbul 2012, s. 69.

³¹⁶ Abdülaziz ed-Duri, “Abbasi Propagandası Sürecinde ve Abbasilerin İlk Asrında Mehdi Tasavvuru”, Çev. M. Bahaüddin Varol, **İstem Dergisi**, S: 3, Konya 2004, s. 221.

olduğuna ve ahir zamanda yeryüzüne hâkim olacağına inanmıştır.³¹⁷ Şia'da Mehdi tasavvurunun ortaya çıkıp yayılmasında Fars (İran) kültürü oldukça etkili olmuştur.³¹⁸ İran'da İslam dininin yayılması ile birlikte İslam kültürü içerisine Şiilik girmiştir.³¹⁹ Zerdüştlükteki Saoşyant kurtarıcı figürü, Şii inanışındaki mehdi düşüncesini etkilemiştir. Maniheizm'de İsa Mesih karakterine bürünmüştür. Dolayısı ile Şia'daki Mehdi düşüncesi, Maniheizm ve Zerdüştlüğün sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³²⁰ Anadolu ve Arguvan Aleviliğinde Mehdi'nin "*Sahibu'l Zaman, Kaim, Muntezar*" gibi lakapları da mevcuttur. Alevilikte, Şia kaynaklarında belirtilen Hz. Muhammed'in Mehdi ile ilgili şu hadisi önemli yer tutmaktadır: "*Mehdi benim evlatlarımdandır adı ve künyesi, benim adım ve künyemle aynıdır. Ahlak ve yaratılıştaki da insanlar arasında en çok o, bana benzer. Gaybete çekildiğinde insanlar şaşkınlığa düşecek ve yollarını kaybedeceklerdir. Daha sonra yıldızlar gibi parlayacak, ortaya çıkacak, zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaklardır.*" Şia kaynaklarına göre İmam Asker'in şehit oluşundan sonra İmam Mehdi, Allah'ın emri ile gaybete çekilmiştir. Mehdi bu süre zarfında kendi yerine Osman bin Said Ömer-i Saman'ı, Ebu Cafer Muhammet bin Osman bin Said-i Ömer'i, Ebu'l Kasım Hüseyin bin Revh'i, Ebu'l Hasan Ali bin Muhammet-i Semuri'yi naip olarak bırakmıştır. Yine Şia'ya göre dördüncü naibin ölmesi ile başlayan gaybet yaşadığımız çağda devam etmektedir. Kıyamete yakın tekrar Mehdi gelecek ve Süfyan'ı yenip yeryüzünü adaletle dolduracaktır.³²¹ İmamiyye Fırkası'nda gaybete giren veya kaybolan On İkinci İmam Muhammed el-Hasan el-Askeri'nin Mehdi olduğu ve kıyamet gününden önce geleceği ve insanı kurtuluşa erdireceği inancı mevcuttur.³²²

Etem Ruhi Fıglalı; "*Müslümanlar arasında, Yahudi ve Hristiyanlıktaki gibi "beklenen kurtarıcı" fikri bulunmakla birlikte bu "Mesih" ve "Mehdi'nin" şahsında ayrı ayrı roller yüklenmiş gibidir.*" demektedir. Beklenen Mehdi inancı tüm dinlerin eskatolojilerinde yer bulmaktadır.³²³ Kur'an-ı Kerim'de de Mesih kelimesi Hz. Meryem ile birlikte geçmektedir. Bu ayetlerin hiçbirinde Hristiyanlık ve Yahudilikteki gibi

³¹⁷ Mustafa Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s. 110.

³¹⁸ Fatih Topaloğlu, "Şia'da Mehdi İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, V/2 (Güz 2012), ss. 109-148. ISSN 1309-5803, s. 141.

³¹⁹ İskender Oymak, *Zerdüştlük (İnanç, İbadet, Adetler)*, s. 20.

³²⁰ Detaylı Bilgi için Bk. İskender Oymak, *Zerdüştlük (İnanç, İbadet, Adetler)*, s. 20; Fatih Topaloğlu, *a. g. m.*, s. 141.

³²¹ İskender Özdemir, *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*, s. 112-114.

³²² Abdulaziz Sachedina, "İmamiyye'nin On İkinci İmamın Gaybeti İnancı Üzerine Bir Risale", Çev. Hanifi Şahin, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C: 12, S: 2, Samsun 2012, s. 238.

³²³ Etem Ruhi Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 266-267.

beklenen kurtarıcı anlamında kullanılmamaktadır.³²⁴ Yahudilikte kısmen de olsa beklenen Mesih'in gökte bulunduğuna ahir zamanda bir grup semavi varlıkla gökten ineceğine dair inanışlar bulunmaktadır. Hristiyanlıkta ise beklenen İsa Mesih'in göğe yükseltildiğine, şu an orada bulunduğuna ve dünyanın sonunda tekrar yeryüzüne ineceğine inanılmaktadır.³²⁵

Budizm'de mehdi kavramı "*Maytreya*", Mecusilikte "*Saoşyant*", Yahudi ve Hristiyanlarda "*Mesih*", Hindular da "*Kalki*", Azteklerde "*Quetzalcoatl*", eski Mısırlılar da "*Ameni*", Amerika yerlilerin de ise "*Tsekabec*" şeklinde isimlendirilmiştir.³²⁶ Konfüçyüsçülükte Mehdi anlayışı Çin kültürünün özelliklerini taşımaktadır. O aynı zamanda Tao felsefesinin taşıyıcısı olarak kabul edilmektedir. Mecusilikteki olağan güçlere sahip olan Ahura Mazda'nın ilk yaratıklarındandır. Dinlerdeki mehdilerin geliş ve yayılma yerleri kendi dinlerinin etkili olduğu yerler olarak düşünülmektedir.³²⁷ Hristiyan eskatolojisinde Mesih dünyanın sonuna doğru yeryüzünün tam ortasına oturacak, sağdaki iyiler ışıık âlemine yükselecektir. Mesih'in sol tarafına oturanlar da cehenneme atılacaktır. Maniheizmde ise kurtarıcı olarak İsa'yı düşünürler. Onlara göre İsa, Âdem'i uyarmak üzere yeryüzüne iner. Bu uyarı sonuncunda Gnosis'i öğretmesi ile Âdem kötülüklerden vazgeçer ve kurtuluşa ulaşır.³²⁸ Kurtuluş anlayışını ortaya atan, Hristiyanlığın mimarı olarak kabul edilen Pavlus'tur. Onun kurtuluş anlayışında Mesih, İncil, vaftiz ve kurtuluş kavramları yer almaktadır.³²⁹ Adventistler İsa Mesih'in yeryüzüne gelmesinin sadece kurtuluş olmayacağını hatta yeryüzünün tahrip olacağını öne sürmektedirler. Evrende bu yüzden hiçbir canlı kalmayacaktır. İsa Mesih'in "*Bin Yıllık Saltanatı*" zarfında evren boş kalacaktır.³³⁰ Yahudilikte, gelecekte mehdi olarak beklenen kişinin İsa Mesih'in kutsadığı inancı bulunmaktadır.³³¹

³²⁴ Etem Ruhi Fırlalı, "Mehdi ve Mesih İnancı Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: XXV, Ankara 1982, s. 183.

³²⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Sidre Yay., Samsun 1997, s. 51.

³²⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 13-15; Baki Adam, **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi**, MEB Devlet Kitapları İhlas Gazetecilik A.Ş., Ankara 2006, s. 78.

³²⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mehdi" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 370.

³²⁸ Şinasi Gündüz, **Pavlus Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011, s. 145.

³²⁹ Kemal Polat, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtası ile Kurtuluş", **EKEV Akademi Dergisi**, S. 27, Erzurum 2006, s. 187.

³³⁰ Ali Rafet Özkan, **Fundamentalist Hristiyanlık**, Alperen Yay., Ankara 2002, s. 200.

³³¹ Hüseyin G. Yurdaydın-Mehmet Dağ, **a. g. e.**, s. 181.

1.7. Kaza-Kader, Ahiret ve Melek İnancı

Kaza ve kader inancı hususunda Arguvan ve çevresindeki Alevilerdeki genel kanı, hayır ve şerrin, insanın kendi elinde olduğu şeklindedir. “*Hayır ve şer Allah’tandır*”, söyleminin yanlış olduğu kanaati yaygındır. Çünkü onlara göre, her şey insanın elindedir ve insan özgürdür. (KK: 15)

Yöredeki Alevilerdeki ahiret inancı genel Alevi inancı ile benzerlik göstermektedir. Yörede Ahiret, ayak kaydırma yeri olarak tanımlanmaktadır. Ehlibeyti seven ve onun yolundan gidenlerin ahirette istedikleri şekilde yaşayacakları ve mutlu olacakları, sevmeyenlerin ise cehennemde yanacakları ifade edilmektedir. (KK: 15, 41)

Şah Sultan’ın konuyla ilgili bir deyişini burada ifade etmek istiyoruz:

Dinle size bir nasihat edeyim	Gafil olma gafil bu deme
Ahiretin tedarikin görmeli	Geçti ömür getti fırsat ne çare
Dağda yollarına çöker karanlık	Ne cevap veririsin vardığın yere
Kardayken bir menzile varmalı	Kiramen kâtipte hesap görmeli
Şeytana (İblis) uyanlar orada kalır	Haktan hidayettir bize bu saadet
Kişi bilgisiyle menzil mi alır	Muhammed Mustafa Aliden hürmet
Böyle sözler ile ahret mi olur	Cesed kalır burda can çeker zahmet
Cümle varı ile teslim olmalı	Canı kurtarmağa sahip olmalı

Bismillah dedim de açtım gözümü	Derviş Muhammedim Ali aman Mürvet
Haki payene sürdüm kara yüzümü	Umarım ahrette çekirtme zahmet
Kipçe tut kulağın dinle sözümü	Şah Sultan kapıdan diler rahmet
Buradayken bir gerçeği bulmalı	İrahmet dileyen sadık olmalı ³³²

Gerçek nedir arif nedir kul nedir
Hakk’a doğru giden yol nedir
Bahçede açılmış iki gül nedir
Derip goncasını haber vermeli

Yörede, kıyametin büyük bir depremle gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Onlara göre asıl kıyamet saati, ruhun bedeni terk ettiği, ruhun bedenden ayrıldığı zamandır. Her nefis sahibi, o andan itibaren hak ettiği yere yönelecektir. Her benliğin, yaptıklarının

³³² Zeki Kaya, Kişisel arşivinden

karşılığını bulacağına inanılmaktadır. Pir Sultan Abdal bu konuda “*Dünya yetmiş defa dolup boşaldı. Dolduran ve boşaltan Ali’dir.*” İnsanların Hz. Ali’yi ölüm esnasında ve Sırat köprüsünde görücekleri kabul edilmektedir. (KK: 15)

Yörede, ölüm denilen durum devridaim olarak düşünülmektedir. Genel olarak Alevilikte ruhların devridaimine ve Hak Muhammed Ali divanında sorgulanacağına inanılmaktadır. Ahiret yurdunda Muhammed Ali’nin şefaati kabul edilmektedir. (KK: 15)

Yörede “*ölmeden önce ölmek*” felsefesi yaygın olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile kişinin özünü dara çekmesi ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Yörede ahiretle ilgili kabul edilen başka bir konu da kul hakkıdır. Kul hakkı ile Allah’ın huzuruna çıkılmamasına inanılmaktadır. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Anadolu Aleviliği’nde olduğu gibi yörede de insanoğlunun iç âlemi kendi cenneti olarak görülmektedir. Bu manada insan iç aleminde kendini bulursa yani Tanrı’yı bulursa tüm güzelliklerin bir anda hazır olduğu düşünülmekte ve mutlu bir şekilde hayatını devam ettireceğine inanılmaktadır. (KK: 15)

Ali İrfan, insanın en büyük düşmanının nefsi olduğunu ifade etmektedir. Nefsine uyan kişinin cehennemlik olduğu görüşünü savunmaktadır. Alevilikte insan yaptığı işlerde nefsini aradan çıkarmalı ve ona göre ibadetini yapmalıdır. Eğer insan böyle yapmazsa yaptığı tüm ibadetlerin boşuna gittiği ve birer hayvana benzediği görüşü ön plana çıkarılmıştır. Böylece kişi benzediği o hayvanın bedenine girer ve cezasını orada çeker.³³³ Yörede, Hz. Ali’nin eşi ve Hz. Peygamberin kızı Fatıma’nın ahirette kadınların şefaati olduğu inanılmaktadır. Hz. Ali ve diğer imamların ise tüm insanların şefaati olduğu inancı mevcuttur. (KK: 8, 15, 41, 42, 53)

Arguvan yöresinde dört büyük meleğin kabul edildiğini belirten şu deyiş dikkat çekicidir:

Hakikat kitabın okur Cebrail
Marifet lokmasının sunar Mikail
Canın hakka teslim eder Azrail
İsrafil dilinde surdur muhabbet³³⁴

³³³ Ali İrfan, **Peygamberin İki Hak Emaneti**, s. 504, 505.

³³⁴ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 278.

Yukarıdaki deyişten de anlaşılacağı üzere yöredeki Aleviler, dört büyük meleğe inanmaktadır ve meleklerin Allah'ın yaratmış olduğu soyut varlıklar olduğu kabul edilmektedir. Yörede Cebrail meleğinin ismi çokça anılmaktadır. Baş melek denilen Cebrail'in akıl olduğu inancı yörede yaygındır. Ayrıca insanın sağ taraftaki meleğin iyilikleri yazdığına, solundaki meleğin ise kötülükleri yazdığına inanılmaktadır. Meleklerle ilgili “*Melekler yazmayalım der, yaptıkça yazar.*” deyişi yörede sıklıkla kullanılmaktadır. (KK: 15, 41)

1.7.1. Kaza-Kader, Ahiret ve Melek İnancının Değerlendirilmesi

Anadolu Aleviliği'nde hayır ve şer konusu “*Allah'a vermek düşüncesi, Ehlibeyt'e zulmeden ve masumları öldürüp kanlarını akıtanların kabahatlerini örtmek için ortaya attıkları boş iddialar olarak görülür.*” Fakat bazı ihtilaflara rağmen Alevilikteki kaza ve kader anlayışı Sünni-Maturudi felsefesi ile paralellik gösterir.³³⁵ Altay Türklerindeki destanlarda kaza ve kader şöyle işlenmiştir: “*Oğlanın eline kaderi, ak yazı ile Tanrı tarafından yazılıyordu.*” Kırgız Türklerindeki destanlarda ise “*Yiğidin ölümü atının alnına yazılmış.*” ifadesi bulunmaktadır.³³⁶ Bu bağlamda yöredeki kaza ve kader anlayışı ile Türklerdeki bu anlayış farklılık arz etmektedir.

İslam'a göre ölümden sonraki hayat “*ahiret yurdu*” olarak adlandırılmaktadır. Bu manada ahirete, dünya hayatının bir sonucu olarak bakılmaktadır.³³⁷ İslam dininde ahiret yurdunda ve dünya hayatında önem verilen kul hakkı Alevilikte de önem teşkil etmektedir. Özellikle cem başlamadan önce kul hakkı yiyen ve haksızlık yapanların kendi aralarındaki sorunları halledip temize çıkarmaları hatta ölmeden önce kişinin kendisini hesaba çekmesi istenmektedir.³³⁸

Geleneksel Türk dininde ve Moğollarda dünyanın sonu, yok oluşu, kıyamet ve kozmogoni ile ilgili konularla az ilgilenilmiştir.³³⁹ Eski Türkler kıyamet gününe “*uluğ gün*”, ahirete de “*ol ajun*” ismini vermişlerdir.³⁴⁰ Geleneksel Türk dininde ahiretin varlığına şunları delil olarak gösterebiliriz: Ölüncü insanların gelecek hayatta kendilerine lazım olacaklarına inanarak hayatta iken kullandıkları eşyalar, oklar, yaylar,

³³⁵ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 224.

³³⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II, s. 583.

³³⁷ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 225.

³³⁸ Fevzi Rençber, **Hakk Muhammed Ali Aşkı-Adıyaman Alevileri**, s. 80.

³³⁹ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı Yay., İstanbul 2011, s. 113.

³⁴⁰ Fatih M. Şeker, “İslam Öncesi Türklerde Ahiret Algısı ve İslamlaşma Sürecine Etkileri”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S: 16, İstanbul 2012, s. 125.

köleler, atlar, yiyecekler kendileri ile birlikte mezara gömülürdü. Özellikle kendileri ile birlikte gömülen atların sırtında cennete gideceklerine inanılmıştır. Ayrıca öldürdükleri kişi sayısınca ağaçlardan suretler yontarak mezarın üstüne dikilirdi. Bu kişilerin ise cennette kendilerine hizmetçilik yapacaklarına dair inanışlar bulunurdu.³⁴¹ Çuvaşlarda ahiret hayatı dünyadaki hayatın devamı olarak tanımlanmaktadır. Onlara göre ölen kişilerden iyi olanlar “*çatmak’a*” yani bolluk ve ışık ülkesi olan cennete gider. Kötüler ise “*tamak’a*” gidip cehennem ateşinde yanar.³⁴² Tahtacılar da görülen evrenin, dünyanın sonunda büyük bir depremle yok olacağı inancı yöredeki inanışlara benzerlik gösterir. Kıyamet tasvirlerindeki depremin meydana gelmesi Sünni topluluklarla aynı şekilde kabul edilmiştir. Bu inanışın temelinde Kur’an-ı Kerim’in ayetleri gösterilebilir.³⁴³

Alevilik ve Sünni inancında görülen sırat köprüsü inanışı bazı dinlerde de görülmektedir. Özellikle Zerdüştükte ölen kişinin ruhu iyi ise gök cennetine gitmektedir. Eğer ruhu kötü ise dünya ve ahireti birleştiren ve adına sinvant köprüsü denilen geçitten geçerken cehennem çukurlarına düşer. Kötü ruh karşıya geçerken köprü dikine genişleyerek kıldan ince ve kılıçtan keskin olur, kötü ruh cehennem çukuruna düşüp cezasını çeker.³⁴⁴

Şii kaynaklarda şefaât inancı yer almaktadır. Şefaât konusunda Muhammed El Kummi: “*Biz ister büyük günah işlesin ister küçük, Allah’ın dinini kabul ettiği kimsenin şefaate kavuşacağına inanırız. Günahlardan tövbe edenlere gelince onların şefaate ihtiyaçları yoktur.*”³⁴⁵ İslam dininde Allah şefaât yetkisini peygamberlere, meleklerle vermiştir.³⁴⁶ Yörede de Tahtacılar’da olduğu gibi kadınlara Hz. Fatma’nın şefaâtçi olacağı ifade edilmektedir. Şefaât etme yetkisinin Hz. Ali, Hz. Fatma ve On İki İmam’da olduğuna inanılmaktadır.³⁴⁷

³⁴¹ Fatih M. Şeker, “İslam Öncesi Türklerde Ahiret Algısı ve İslamlaşma Sürecine Etkileri”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S. 16, İstanbul 2012.

s. 125.

³⁴² Harun Güngör, “Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı”, **Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)**, Dinler Tarihi Derneği Yay./2, Ankara 2000, s. 246.

³⁴³ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 89.

³⁴⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitapevi, Isparta 2011, s. 112-113.

³⁴⁵ Emrullah Yüksel, “İslam’da Şefaât Yetkisi”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, İstanbul 2002, s. 24.

³⁴⁶ M. Fatih Kesler, “Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnancı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Erkam Matbaası, Ankara 2004, S: 13, s. 137-138.

³⁴⁷ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 91.

Eski Türkler’de ahiretle ilgili olarak “uç-“ yani “uçmak” ifadesi kullanılmıştır.³⁴⁸ Geleneksel Türk dininde “uçmak” kelimesi göğün üçüncü katında bulunan peri ve meleklerle dolu olan göksel bir mekân olarak tanımlanan Cenneti temsil etmektedir. İnsanların öldükten sonra ruhlarının yer altında bulunan Tamu (Cehennem) denilen yere gitmesine bu ad verilmektedir.³⁴⁹

Eski Türk kaynaklarında cennet şu ifadelerle anlatılmaktadır:

türlüg çeçeg yazıldı çeşit çeşit çiçekler yarılarak açıldı
barçın yadım kerildi (Sanki) ipekten bir halı serildi
uçmaq yeri körüldi cennet ülkesi görüldü
tumlig yana kelgusuz (mevsim o kadar ılıman ki) kış bir daha hiç gelmeyecek³⁵⁰

Geleneksel Türk dininde iyi ruhlar gökyüzünün katlarında olan uçmağ (cennet)’da Tanrı ile insan arasında şefaathçi olurlar. İnsanlar, Tanrı’ya yalvarmak yerine aracı koyarak uçmağdaki ölmüş atalarına yalvarırlar. Bu dileklerini değişik kılıklarda gezen Şamanların yaptığına inanılmaktadır. Özellikle hak kahramanlarının da kuş şekline girerek uçmağa (cennette) ulaştıkları inanışı bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Ahmet Yesevi ve müritlerinin kuş şeklinde uçtuğu belirtilmektedir.³⁵¹

Yörede dört büyük melek inanışı kabul edilmektedir. İslam dininde melekler çeşitli şekillerde görünen, Allah’ın verdiği işleri yapan ve devamlı ibadet eden, erkeklik ve dişilikleri olmayan nurdan yaratılmış varlıklar olarak gösterilmişlerdir. Mücened cevher olmaları nedeni ile insan ruhuna benzeseler de özünde ondan farklıdırlar.³⁵² Türk mitolojisinde Sümer ve İslam dininde insanın yaratılmasında dört meleğin Tanrı’ya yardımcı olduğu ve Adem’in bağışlanmasının Cebrail sayesinde mümkün olduğu belirtilmektedir.³⁵³ Alevi ozanların deyişlerinde Cebrail meleğinin adı sıkça kullanılmaktadır.³⁵⁴ Yahudilikte melek inancına baktığımızda meleklerle verilen isimleri çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunlar arasında Mesajcılar, Mukaddesler, Tanrının Danışmanları, Göklerin Ordusu, Ruhlar, Savaşçılar, Gözcüler gibi isimler kullanılmaktadır. Bu inancın temeli vahye dayanır. Eski ahitlerde anlatılan bütün

³⁴⁸ Yusuf Has Hacı, **Kutadgu Bilig**, Hazırlayan: Yaşar Çağbayır, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013, s. 147.

³⁴⁹ Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2003, s. 153, 145.

³⁵⁰ Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lügati’t Türk**, s. 613.

³⁵¹ Mustafa Talas, “Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevilik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş’ı Veli Araştırmaları Dergisi**, S: 33, Ankara 2005.

³⁵² Ali Erbaş, **Melekler Âlemi (İlahi Dinlerde Melek İnancı)**, Paradoks Yay., İstanbul 2012, s. 185-186.

³⁵³ Fuat Bozkurt, **Türklerin Dini**, s. 68.

³⁵⁴ İskender Özdemir, **Aleviliğin Yazılmayan Tarihi**, s. 229.

olaylarda meleklerin varlığından söz edilir. Tevrat'ta beş tane meleğin varlığından söz edilir. Yahudi mezheplerinden Sadukiler kötü melekleri reddetmektedir. Yahudilikteki melek inancı Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya kadar farklı değişikliklere uğramıştır.³⁵⁵

Çuvaşlarda melekler iyi ruhlardan kabul edilmektedir. İnsanlara zarar vermek isteyen kötü güçlere karşı insanları koruyan “*Pireşti*” adındaki melekler bulunmaktadır. Bu melekler daima insanları korurlar. Pireşti melekleri insanlar doğunca Tanrı'nın yanından uçup insanın yanına gelir, ölünce de tekrar geldikleri yere dönerler. Pireşti meleklerinin imtihan köprüsü olarak adlandırılan “*siretkiperi*” köprüsünden insanları geçirdiklerine inanılmaktadır.³⁵⁶

³⁵⁵ Ali Erbaş, **Melekler Âlemi (İlahi Dinlerde Melek İnancı)**, s. 69-70; Ali Erbaş, “Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Sakarya 1996, s. 113.

³⁵⁶ Harun Güngör, “Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı”, s. 233.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARGUVAN YÖRESİNDEKİ ALEVİLERDE İBADETLER

Aleviliğe göre ibadet Allah'ın emrettiği iyi ve güzel şeyleri, gösteriştan uzak ve aşkla yapmaktır. Bu duruma delil olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen “*Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.*”³⁵⁷ ayeti esas alınmaktadır. Ayrıca Hüseyin Orhan Dede, “*Alevilikte İbadet*” isimli eserinde şu bilgileri vermektedir: Alevilikteki ibadet, Mevlana'nın “*İbadet başı yere koyup arkayı havaya kaldırmak değildir.*” sözü ile anlatılmaktadır. Mevlana'nın bu sözü; Necm 62, Mürselat 46-47, Nahl 49, Ali İmran 191, Cuma 10, Ahzap 41 ve Ankebut suresi 45. ayetler ile ilişkilendirilmektedir, ki bu ayetler ibadetlerde olması gerekenleri belirtmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin “*Eline, beline, diline, özüne, sözüne, gözüne, aşına, eşine, sahip ol!*” ifadesi, ibadetlerde asıl kastedilenin iç ve dış güzelliği olduğu gösterilmektedir. Yani yalan söylememek, gıybet etmemek, ayıbı yüze vurmamak, alay etmemek, helal kazanç sağlamak, insanları küçümsememek, kul hakkı yememek, kusur aramamak, emaneti kutsal bilmek, sabırlı olmak, tatlı dilli olmak gibi tutum ve davranışlar yörede ibadet olarak kabul edilmektedir.³⁵⁸

Yöredeki Alevilerin ibadetten ne anladıklarını ortaya koyması bakımından Gökağaç köyünden Ali İrfan'ın şu deyişi dikkat çekicidir.

İbadetten eğer sual edersen	Münkir fırkasından kalmadı eser
Kiblemdir Muhammed, secdemdir	Ali Fırkayı Naciden almışım haber
Kulluğumdan benim cevap istersen	On sekiz bin âlemi viran eder
Kiblemdir Muhammed, secdemdir	Ali Kiblemdir Muhammed, secdemdir Ali
Yedi gök, yedi yer bünyad olmadan	Âşık isen bugün gezme havada
Ay ile gün, yıldız icad olmadan	Muhammed, Ali'nin nuru dünyada
Dünya dedikleri abad olmadan	Yer ile gök durmuş hep inkıyada
Kiblemdir Muhammed, secdemdir	Ali Kiblemdir Muhammed, secdemdir Ali ³⁵⁹

³⁵⁷ Maun Suresi, 4.ayet.

³⁵⁸ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 89-94,97.

³⁵⁹ Ali İrfan, **Hak İle Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, s. 373.

2.1. Cem Töreni

Cem, Alevilikte ibadet etmek amacıyla bir araya gelen insanların oluşturduğu topluluğa verilen addır, denilmektedir. Başka bir ifade ile cem, zikir ve tevhit ibadetidir. (KK: 3, 14, 15, 17, 24, 32, 38, 41, 44, 56, 58, 65)

Yöredeki Aleviler, Hz. Muhammed'in Mîraç'tan sonra Kırklar cemine geldiğine ve orada bulunanlarla semah döndüğüne inanmaktadır. Bu olaydan sonra cem ibadetinin günümüze kadar ulaştığı söylenmektedir. (KK: 8, 15, 41, 42) Başka bir rivayette de *"Kırklar Cemi'nde otururken Hz. Muhammed'e Cebrail'in 'Hz. Ali'nin büyük kardeşi Caferi Tayyar Hazretleri cennetle müjdelendi.' demesi üzerine Caferi Tayyar ile Ali ve Zeyd'in ayağa kalkıp boynunu bükerek semah döndüğü Hz. Muhammed'in de zaman zaman kırklar ceminde coşa gelip semah döndüğü"* de ifade edilmektedir. (KK: 68)

Anadolu kırsalındaki cem törenlerinde Allah, Muhammed, Ali üçlüsünü anmanın yanı sıra burada bulunan fertlerin sorunlarının çözülmesi, ikrarlarının yenilenmesi, küskünlüklerinin giderilmesi, birlik ve beraberliğin sağlamlaştırılması ve gelecek nesillere Alevilik öğretilerinin aktarılması amaçlanmaktadır.³⁶⁰

Cem, yaratanla yaratılanın bir noktada birleşmesine sebep olan bir ibadet şekli olarak kabul edilmektedir. Yörede İsmail Sarıaltun dede bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de *"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."* ifadesinin buna delil olduğunu belirtmektedir. Ayrıca cem'de insanların sorgulanıp Allah'a yaklaştırıldığı bir makam olarak görüldüğü ve cem ibadetinin en yüksek seviyesinin aşk ve sevgi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Mürşidi kâmiller buyurmuşlardır: *"Kul kulluğu ile kula dönmez, kul önündeki hakka döner."* Kur'an-ı Kerim'de *"Yalnızca sana kulluk ederiz. Yalnız senden medet umarız."* diyerek cem'in vahdete dönmek olduğunu, zikir ve tevhidiyle, duasıyla, edasıyla, sazıyla ve nefesleriyle insanın damarlarında dolaştığı ifade edilmektedir. (KK: 42)

Cem töreninin yapılış zamanı ile ilgili köyden köye bazı değişiklikler olabilmektedir. Cem töreni köylerde genelde kışın köy işlerinin olmadığı ve herkesin evde olduğu zamanlarda yapılmaktadır. Ayrıca bazı önemli gün ve gecelerde, kışın

³⁶⁰ Arife Kalender, a. g. e., s. 120.

Abdal Musa şenlikleri sonrasında cem yapılmaktadır. (KK: 2, 12, 20, 40, 55, 69) Genelde cem törenleri Perşembe akşamı gerçekleştirilmektedir. Cuma akşamı yapılmasının en büyük sebebi Hz. Ali'nin doğum gününün cuma gününe denk gelmesine inanılmasıdır. Bununla birlikte başka günlerde de cem yapılabilir. (KK: 41, 42)

Yörede Abdal Musa Cemi, Hızır Cemi, Lokma Cemi, Hz. Ali'nin doğumu kabul edilen Nevruz Bayramı Cemi, Görgü Cemi, Musahip Cemi, Muharrem orucu sonrası yapılan Matem Cemi yapılan cem çeşitlerindendir. (KK: 1, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)

Yörede Görgü Cemi pir, mürşit, rehber önderliğinde ve bazı kurallara uyularak yapılır. Kış aylarında Görgü Cemi on iki hizmet ile birlikte yılda bir kez yapılmaktadır. Yöredeki yıl boyunca yaptıklarının ve Alevilik yolunun kurallarına uyup uymadıklarının hesabını vermek için cem meydanına çıkmaktadırlar. Böylece dede huzurunda görülmüş olduklarına inanmaktadırlar. Yöredeki Alevilerde yaygın olan inanca göre törene girecek olan kişilerin kesinlikle birbirine dargın olmamaları, dargın kişilerin ise ceme girmeden barışması gerekmektedir. Çünkü Hz. Muhammed, İslamiyet'in yayılmaya başladığı dönemlerde kırk kişiyle kırklar cemini kurarken bu kişilere kimseyle küskün olmayacaksınız, bir davanız olmayacak, diye emretmiştir. Kul hakkı yiyenlerin birbirine dargın olup musahip olmayanların cemlerinin kabul olunmayacağına inanılmaktadır. (KK: 2, 8, 15, 41, 52, 53, 68, 74) Arguvan yöresinde cemlerde yapılan semahlardan Kırat Semahı, Hz. Hızır'ın atını sembolize etmekte, Bozok semahı Oğuz'ların Bozok boyunu, Yâ Hızır semahı Hz. Hızır'ı; Kırklar semahı Hz Muhammed ile bütünleşen kırk kişiyi, Ağbaba semahı ise yörede kutsal bir şahsiyet olan Ağbaba'yı simgelemektedir. Özellikle Kırat semahını kadınlar dönmekle beraber Bozok ve Kırklar semahını ise hem kadınlar hem de erkekler dönmektedir. Ağbaba, Ali Nur, Yâ Hızır semahlarını ayırım yapılmaksızın herkes dönebilmektedir. Gençlerin erken yaşta semah dönmelerinin öğretilmesinin amacı bu uygulamanın devam etmesini sağlamak ve sonraki nesillere aktarmaktır.³⁶¹ Ayrıca semaha kalkanların bellerinde kuşaklar bulunmaktadır. Dedenin huzurunda semaha kalkanlar eğilip üçlü dizilmekte ve

³⁶¹ Seval Eroğlu, **Arguvan Yöresinde İcra Edilen Semahların Müzikal Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 24.

semah duası yapıldıktan sonra kollar havalanmakta, adımlar hızlanıp dairesel dönüşler yapılarak semah tamamlanmaktadır.³⁶²

Törene başlamadan erkekler Dede ve Zakir'e göre sağ tarafta, kadınlar ise dedeye göre sol tarafta karşılıklı oturur. Daha sonrasında zakir bağlama eşliğinde Hz. Ali, Ehlibeyt, Kerbela ile ilgili deyişler ve düvazimamlar okur. Cemlerde dedenin önerdiği kişiler semaha kalkmakta ve böylece semah dönülmektedir. (KK: 2, 8, 15, 41, 52, 53, 68, 74) Özellikle Alevilikte ve yörede her talibin pir, rehberi yanında musahibinin de olması önemli bir kuraldır. Görgü Cemi'nde asıl amaç görülüp sorulmak olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda kişi Cem'de dedenin ve orada bulunanların huzuruna çıkar, onlara yaptıklarının hesabını verir. Yapılan bu Cem'le kişinin günahlarından arınmış olduğuna inanılır. Bu inanış ve uygulamadan maksat kişinin kendini rahatlatması olarak tarif edilmektedir. Görgü ceminin tarihçesi Peygamberin “*Ölmeden önce ölü, mahşer olmadan hesabınızı görün.*” hadisine dayandırılır. Zakir on iki hizmet sahiplerini tek tek aşağıdaki Şah Hatayi'nin beyitlerini okuyarak şöyle çağırmaktadır:

Haktan bize nida geldi	Zakirlerin zikri sazdır
Pirim sana ayan olsun	Hakka kılınan niyazdır
Şahtan bize elçi geldi	Okunan nefes düvazdır
Rehber sana haber olsun	Zakir sana haber olsun
Hak kuluna eyler nazar	Gel gidelim hak yoluna
Seyyah olup âlem gezer	Tavaf edelim erkânına
Kalleş gelir cemi bozar	Tekbir verelim kurbana
Gözcü sana haber olsun	Kurbancı'ya haber olsun
Her can cemde kardaş, bacı	Ta ezelden dedik beli
Onlardır hakka duacı	Muhammed, Ali'nin yolu
Seyyid'i farraş süpürgeci	Şah hüseyini geldi dolu
Süpürgeci' ye haber olsun	Saka sana haber olsun

³⁶² Arife Kalender, **a. g. e.**, s. 122.

Hak yoluna giden hacı	Daim illallah diyelim
Evliya güruhu naci	On iki imama uyalım
Cemin kilidi kapıcı	Er hak versin biz yiyelim
Kapıcı'ya haber olsun	Nakip sana haber olsun

Şeyda bülbül bağı ister	Âşık olan dolu iç
Haktan yolun sağın ister	Muhabbete güller saçar
Delil yanmaz yağın ister	Canlar gelir ceme geçer
Delilci'ye haber olsun	Peyik sana haber olsun

Tariki müstakim haktır	Şah Hatayi'm Pir'e geldi
Müminlerde hile yoktur	Hak yolunu süre geldi
Tezeker Selmanı Paktır	Cümle âlem dara geldi
Tezeker'e haber olsun	İznikçi'ye haber olsun

Bu beyitler okunduktan sonra hizmet sahipleri meydana gelip dedenin huzurunda dururlar. Dede bu hizmet sahiplerine: “Allah, Muhammed, Ali, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa yetiše, ulaşa, saklaya, bekleye, göre, gözete, dilde dileğimizi, gönülde muradımızı vere, On İki İmam'ın, Ehlibeyt'in, On İki Hizmet sahiplerinin himmeti ve keşfi kerameti üzerinizde hazır ve nazır ola, hizmetimizden şefaata bulasınız, gerçeğe hü mümine ya Ali.” diye dua ettikten sonra hizmet sahipleri yere diz çöker, sonra büyük bir post serilir. Postu seren hizmet sahibi dedenin karşısında dara durup “Eyvallah Pir'im, cem birliğine, sohbet sırlığına, evliya keremine, uğur açıklığına, dest, post, pirim.” diye dua eder. Dede ona karşılık “Destinle, postunla, kalbindeki dostunla, post kadim ola, yol erkan yerin ala, dileğin vere, hizmetin kabul, muradın hasıl ola, hizmetinden şefaata bulasın, Muhammed Mustafa Ali'yyel Mürteza cümlemizi şefaatten mahrum etmeye, gerçeğe hü mümine ya Ali” diyerek dua eder. Daha sonra on iki hizmet sahipleri dedenin karşısına çıkıp dara durur ve dualarını okurlar. Musahip olacaklar için çeşitli törenler yapılır, semahlar dönülür, düvazimamlar okunarak cem bitirilir (Bazı köylerde küçük farklılıklar olsa da genelde aynı düzen kullanılmaktadır).³⁶³

Cemlerde görev yapan bu on iki hizmet sahipleri ve görevlerini şu şekilde ifade edebiliriz:

³⁶³ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 33-39

1.Dede: Cemin başından sonuna kadar yönetilmesinden sorumludur. Ayrıca sorunların çözülmesi, düşkünlük, musahiplik gibi uygulamaların da yöneticisidir. Pir postunda İmam Hüseyin'e vekil olarak dede oturur. Yörede Mürşit, Pir, Rehber yerine dede kelimesi daha çok kullanılmaktadır.

2.Rehber: Dedenin cemdeki en büyük yardımcısıdır. Cemde yol gösterir, ceme katılanlara rehberlik eder. Aynı zamanda ikrar verecek olanların hazırlanmasında yol göstericidir. Rehber'in Hz. Ali'yi temsil ettiğine inanılmaktadır.

3.Kapıcı: Görgü ceminde meydana önce kapıcı gelir, dedenin karşısında durur. Duasını okur. Dedenin karşısında secdeye eğilip niyaz eder ve elinin içini öper. Daha sonra ayağa kalkarak asasını alır. Kapıda gelen gideni kontrol eder. Onun izni olmadan cem evine kimse girip çıkamaz. Kapıda gelen misafir ve çıkan sorunları gözcüye, gözcü de dedeye söyler. Gözcünün yardımcısıdır.

4.Delilci (Çerağcı): Cemde kapıcıdan sonra delilci gelir. Meydana gelip dedeye niyaz ettikten sonra duaları okur. Sonrasında halkada yerini alır. Delilci, cem evindeki ışıkların yanmasından ve etrafın aydınlatılmasından sorumludur. Cem başladığında delili uyandırıp cemin sonunda da delili sır eder.

5.Gözcü: Görgü ceminde delilciden sonra gözcü meydana gelir. Elinde asası ile dara durur. Dudasını okuduktan sonra görevini icra eder. Cemin adabına uygun bir şekilde yürütülmesini sağlar. Gürültü yapanları uyarır, usulüne uygun bir şekilde cemin işleyişini sağlamaktadır.

6.Zakir (Aşık): Gözcüden sonra on iki hizmet sahiplerinden biri de zakirdir. Elinde sazı ile dara durup duasını okur. Cem boyunca düvazlar, mersiyeler, deyişleri okuyup insanları coşturur.

7.Kurbancı (Lokmacı, Sofracı): Cem esnasında getirilen lokmaları eşit bir şekilde dağıtır. Getirilen tercüman kurbanlarının ayarlanmasını sağlar. Kurban sahipleri kurbanlarını kesmek için ona vekâlet verirler. Kurbanları kestirerek lokma yaptırır. Köylerde kurbancı farklı isimlerle anılabilmektedir.

8.Süpürgeci (Ferraş): Süpürgeci de dara durup duasını okuduktan sonra yerine geçer. Cem evinin ve cemin temizliğinden sorumludur. Ancak bu kişi bazen kadın olabilir. Kadın olursa üç kişi, erkek olursa bir kişi bu görevi yapar.

9.Peyik (Haberci, Davetçi): Meydana çıkıp secdeye eğilerek elinin içine niyaz eder, sonra yerine geçer. Peyik cemin ne zaman olacağını köylülere haber veren kişidir.

10.İznikçi: Peyik'ten sonra meydana gelip dara durur. Dedenin duasını alır. Yerine geçer. Ceme katılanların ayakkabılarının dizilmesi ve giderlerken yanlış ayakkabı giymelerini önlemek için çalışır. Aynı zamanda cemde süpürgecinin de yardımcılığını yapar.

11.Tezeke (İbrikar, İbrikçi): Cemde cemaate tarikat abdesti aldırır. Elinde havlu, ibrik, leğenle beraber dedenin huzuruna çıkar. Duasını okur ve yerine geçer.

12.Saka: Cemde su dağıtan kişiye denir. Özellikle musahiplik ceminde ikrar veren kişilere su verir. (KK: 1, 8, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)³⁶⁴

Yörede yapılan başka bir cem çeşidi de Birlik Cemi adıyla da bilinen Abdal Musa Cemi yılda bir kez kış aylarında yapılmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 42) Genellikle Arguvan'ın merkezinde veya Arguvan'a bağlı bazı köylerde yapılan Abdal Musa Cemi iki gün sürmektedir. Birinci gün köy adına daha önce toplanan paralar ile kurbanlar kesilmekte, ikinci gün ise insanlar kesilen bu kurbanların başlarıyla kömbe yapıp cem evine gelmektedir. Bu ceme gelmeden Muhammed Ali yoluna girmek isteyen canlar eğer evliyse eşleriyle ev ev gezerek “*Biz Muhammed Ali yoluna gidiyoruz, hakkınız varsa helal edin.*” diyerek gezdikleri evlerde yaşayanlardan rıza almaktadırlar. Bu uygulamadan sonra cem yerine gelinip orada musahip olmak isteyenler kalkıp dara durmaktadırlar. “*Dede, biz Muhammed Ali yoluna girmek istiyoruz, yani görülmek istiyoruz (veya musahip tutmak) istiyoruz.*” diyerek çengel darında durup, dua almaktadırlar. Bundan sonra Abdal Musa Cemi sona ermektedir.³⁶⁵ Yine bu cemde dede “*küskün varsa ortaya atın, biz düzeltelim.*” deyip küskünleri barıştırmak istemektedir. (KK: 42, 43) On iki hizmet yörede, cemin en önemli unsurları olarak kabul edilir. On iki hizmete başlamadan canlar çoraplarını çıkarıp bellerine kemerbest bağlar. Peygamber Miraç'tan dönerken kırklar cemine katıldığı, semaha kalktığı vakit başındaki imamesinin yere düştüğüne inanılmaktadır. Bu mecliste bulunanlar bu imameyi kırk parçaya bölüp bellerine bağlamış, buna da kemerbest ismini vermişlerdir. Kemerbest uygulaması günümüzde genelde kuşak veya eşarbin bağlanması ile devam etmektedir.³⁶⁶

Yapılan cemlerde İmam Cafer'in Buyruğ'u gereği genelde musahip olanlar kurban kesmektedir. Özellikle maddi durumu iyi olan kurban alır. Alınan bu kurbanların

³⁶⁴ Bk. Detaylı Bilgi için; Hüseyin Orhan, **a. g. e.**, s. 38-49.

³⁶⁵ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 32-33.

³⁶⁶ Abbas Yıldırım, **Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı**, Işık Matbaası, Ankara 2006, s. 71.

veya kurbanın tırnakları yıkanıp temizlenmektedir. Yapılan bu uygulama kurbanların abdesti sayılmaktadır. Kurbanı abdest aldırdıktan sonra kurbanlar cem evine getirilir, meydana dizilir, kurbanların sağ ayağı yüzüne tutulur. Daha sonra dede kurbanları tekbirlemekte ve sonrasında kesilmektedir.³⁶⁷ (KK: 8, 15, 41, 42, 74)

2.1.1. Cem Töreni ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

İlk insandan beri yeryüzünde ibadet edilen yerler bulunmaktadır. Topluca ibadet edilen kutsal yerlere mabet denmektedir. Her dinde ve gruplarda mabet kelimesi farklı şekillerde kullanılmaktadır. Söz gelimi İslam'da mescit, Yahudilikte sinagog, Hristiyanlıkta kilise bu durumun en güzel örneklerindendir.³⁶⁸ Konuya bu bağlamdan bakıldığında Alevilikte de topluca ibadet edilen kutsal mekânlara cemevi ismi verilmektedir.³⁶⁹ Bu yönüyle cemevi dinlerdeki ibadet yerlerine benzemektedir.

Yörede en önemli dinsel törenlerin başında cem ayini gelmektedir. Anadolu Aleviliği'nde cem ibadetine Ayin'i Cem, Ali Cemi, İçeri Kurbanı isimleri de verilmektedir. Bu dinsel ayinin kış aylarında ve Cuma akşamı yapılması temel kurallardandır.³⁷⁰

Tarihi süreç içerisinde cemevi; dergâh, tekke, zaviye olarak isimlendirilmiştir. Özellikle Ahmet Yesevi Dergâhı, Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve XIII. yüzyılda yapılan Seyit Gazi Dergâhı "*meydanevi, kırklar meydanı*" isimleri ile Mevlevilikte ise bu mabetler "*huzur, huzur-ı pir, pir evi, pir makamı*" olarak anılmıştır. Cumhuriyet dönemi ile beraber tüm bu ibadethaneler cemevi kelimesi ile kullanılmaya başlanmıştır.³⁷¹

Anadolu Aleviliği'ndeki ortak görüşe göre cem ibadetinin temeli Miraç sonrası "*kırklar Cem'ine*" dayandırılmaktadır.³⁷² Eski Türklerde kırk sayısı önem arz etmektedir. Oğuz kağan destanında Oğuz Bey'in kırk günde konuşup yürümesi, Kaf dağının etrafını kırk günde aşması önemli motiflerdir. Ayrıca Battalgazi, Danişment Gazi gibi yörede hüküm sürmüş kişilerin kahramanlar etrafında yer etmiş önemli kırk Alp ve kırk Erendir.³⁷³ Son zamanlarda beş bin yıl önce Sümerlerden günümüze ulaşmış

³⁶⁷ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 75.

³⁶⁸ Ahmet Güç, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Düşünce Kitapevi Yay., İstanbul 2011, s. 3-4.

³⁶⁹ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü**, s. 73.

³⁷⁰ Mehmet Yaman, **Alevilikte Cem**, Can Yay., İstanbul 2012, s. 7; Esat Korkmaz, **Dört Kapı Kırk Makam**, s. 251.

³⁷¹ Ali Rıza Uğurlu, **Aşk-ı Muhabbet**, Seçil Ofset, İstanbul 2009, s. 69-70.

³⁷² Ali Yaman, **Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi**, Nokta Kitap, İstanbul 2007, s. 222.

³⁷³ Mehmet Yardımcı, **Destanlar**, Ürün Yayınları, Ankara 2007, s. 50-69.

bir silindir tabletinde Ayin'i Cem'in hazırlık bölümleri ve on iki hizmetli değişik figürlerle anlatıldığı görüşü ortaya atılmaktadır.³⁷⁴

İslam dininde ise temiz olan her yer ibadet için kullanılabilir. Her üç dinde de ibadeti din adamları yönetir.³⁷⁵ Alevilikte de din adamı olan dedeler Tanrı ile insanlar arasında aracı bir konumdadır. Yapılan niyazlarda “*Hakk'a*” denilmesi ifadesi bu durumun bir göstergesi olarak kabul görmüştür.³⁷⁶ Hristiyanlıkta buna benzer bir durum söz konusudur. İsa için Tanrı ile insanlar arasındaki sözü ileten kişi olarak belirtilmektedir.³⁷⁷

Cem ibadetinin cuma akşamı yani perşembeyi cumaya bağlayan akşam yapılmasının gerekçesi Kur'an'ı Kerim'de şu ayete dayandırılmaktadır: “*Ey inananlar, Cuma günü toplu yakarış için çağrıldığınız zaman hemen Hakk'ı anmaya koşun ve işlerinizi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha iyidir.*”³⁷⁸ “*Ey inananlar*” ifadesi ile cem ayininin topluca yani; kadın erkek birlikte yapılması gerektiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.³⁷⁹ Cem ibadetinin toplu bir şekilde yapılması, Menakıbu'l-Kudsiye ve Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de geçmiştir. Baba İlyas'ın Amasya yakınlarında bulunan Çat Köyü'nde yetmiş iki bin müridi olduğu, bu müritlerin erkek ve kadın bir arada ibadet ettikleri ve birbirlerine karşı herhangi bir kötü niyet beslemedikleri belirtilmektedir. Başka bir rivayette ise Rum erenlerinin, bacı denilen kadın velilerle bir arada oturdukları bilinmektedir. Anadolu Aleviliği'ndeki Ayin'i Cem ile Eski Türklerdeki şu iki olayda benzerlik göstermesi açısından önemlidir: Özellikle kurban törenlerinde kadınların bu ayin için bir çadır hazırladıkları, akşamında da bir ateş yaktıkları bilinmektedir. Bu ayini yönetmek için törene önce şamanın daha sonra da eşleriyle erkeklerin geldikleri belirtilmektedir. Benzer başka bir törende de Altaylı Türkler erkek ve kadın bütün yetişkinler akşam bir evde daire halinde oturmaktadır. Yakutlarda bu ayine Isı-ah adı verilir. Bu ayin sırasında orada bulunanlar birbirlerinin ellerinden tutup bir daire meydana getirmekte ve daha sonra “*hu hu*” diyerek raks etmektedirler. Yapılan törenlerin bir bölümünde de şaman yalnız dans etmektedir. Sonrasında dokuz erkek ve dokuz kadının kendisine eşlik ettiği belirtilmektedir. Bu uygulama ve inanışlar İslam dininin kabul edilmesinden sonra göçebe Türkler arasında

³⁷⁴ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, s. 108.

³⁷⁵ Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, s. 278-279.

³⁷⁶ Ali Selçuk, *Tahtacılar*, s. 104.

³⁷⁷ James L. Cox, *a. g. e.*, s. 153.

³⁷⁸ **Cuma Suresi**, 9.ayet.

³⁷⁹ Mustafa Cemil Kılıç, *Kur'an'daki Alevilik*, s. 31-32.

değişiklik gösterip tarihi süreç içerisinde Ayin'i Cem şekline dönüşmüştür.³⁸⁰ Şaman ayinlerinde ateş ve ocak ön plandadır. Buradan hareketle Alevilikte ateş kültürünün ortaya çıktığı görülmektedir. Cem törenlerinde çerağ uyandırılmadan (ateş) tören sonlandırılmamaktadır.³⁸¹

Hristiyanlıktaki vaftiz ile cem töreni öncesi alınan abdestin şekil olarak birbirlerinin aynısı olduğu belirtilmektedir.³⁸² Hristiyanlıktaki vaftiz genel olarak Hristiyan olacak olan kişilere papaz tarafından yapılan bir giriş ritüeli olarak kabul edilmektedir. Bu ritüelde su serpmeye, bedeni kısmen veya tamamen yıkamak şeklinde bir uygulama vardır.³⁸³

Yörede yapılan cem törenlerinde bağlama önemli bir yer teşkil etmektedir. Anadolu Aleviliği'nde de olduğu gibi bağlama "*telli Kur'an*" anlamında kullanılmaktadır. Bağlama olmadan cem törenleri icra edilmemektedir. Bağlama çalan bu kişiye de "*zakir*" denilmektedir. Zakir aynı zamanda on iki hizmet sahiplerindendir. Yörede yapılan törenlerde başta Görgü Cemi bağlama ve zakir olmadan icra edilmemektedir. Eski Türk tarihine baktığımızda Anadolu Aleviliği'ndeki bağlamanın yerini kopuz almaktadır. Eski Yenisey Kırgızları'nın düzenledikleri şaman ayinlerinde saz çaldıkları bildirilmektedir. Günümüzde Kırgız Kazak baksıları hala kopuz kullanılmaktadır. Oğuzlarda, İslam dinini kabul etmelerinden sonra ozanlar kopuzu kutsallaştırmıştır. Bunun en güzel örneği Dede Korkut'un ad verirken, meydana çıkarken ve alkış (yani dua) ederken kopuz çalmasıdır.³⁸⁴

Anadolu Aleviliği'nde cemlerde yapılan bir başka uygulama da semah ritüeli geleneksel Türk çalgısı olan bağlama (saz) eşliğinde dönülür. Bu ibadette Tanrı'ya ulaşma ön plandadır. Haşr suresinin 24. ayeti semah dönülmesine delil olarak gösterilmektedir.³⁸⁵ Bazı Alevi yazarları semahın kaynağının eski Türk kültürü olduğunu belirtmişlerdir. Eski Türklerdeki raks alışkanlığının İslami dönem sonrası değiştirilmiş hâli olarak görülmüştür.³⁸⁶ Bu bağlamda Göktürklerin bir top üstünde durarak kollarını yana kaldırıp diğer ayakla döndükleri belirtilmiştir. Bu şekildeki bir

³⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, s. 175-179.

³⁸¹ Ali Tayyar Önder, *a. g. e.*, s. 143.

³⁸² Nejat Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, s. 445.

³⁸³ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara 1987, s. 144-145.

³⁸⁴ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 93.

³⁸⁵ Alper Çağlayan, "Alevilikte Semah Olgusu", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 14, Ankara 2000.

³⁸⁶ Metin Bozkuş, *a. g. t.*, s. 194.

uygulamanın Çin’de ortaya çıkarılan bir mezar duvarındaki tasvirlerden anlaşılmıştır. Göktürklerin davul eşliğinde yaptıkları dansın aynısının (Kengere rakslarının) Çin saraylarında da yapıldığı kaynaklarda ifade edilmiştir.³⁸⁷ Anadolu Aleviliği’ndeki semah ile Mevlevi ayinindeki sema birbirine benzerlik göstermektedir. Günümüz Çin Uygurlarının törenlerde yapmış oldukları figürler ile Arguvan yöresindeki cemlerde dönülen semah çoğu yönden aynı özellikleri taşımaktadır.³⁸⁸

2.2. Arguvan Yöresinde Dedelik Kurumu

Anadolu Aleviliği’nde dedelik kurumu ve ocakların temsil etmiş olduğu değerlere büyük önem verilir. Alevi-Bektaşî cemaatleri genel olarak ocaklara ve dergâhlara bağlı olarak yaşamlarını sürdürürler. Ocakları oluşturan ailelerin soylarının Hz. Peygambere ve Ehlibeyt’e dayandırıldığı görülür.³⁸⁹

2.2.1. Dedelik Kurumu

Anadolu Aleviliği’nde ocak denilince dedelik kurumu akla gelmektedir. Dedelik de ocak adı verilen dede ailelerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla Alevi kültür ve sosyal hayatını ocaklar şekillendirmektedir. Bu soydan gelen kişilere Ocakzade veya Seyyid adı verilmektedir.³⁹⁰ Alevilik’te ocağın başında kesinlikle dede olmalıdır. Dede mürşit olarak da kabul edilir. Alevilikte her ocağın başında bir dedenin olması gerekmektedir. Anadolu Aleviliği’nde bölgelere göre çok sayıda ocak bulunmakla birlikte, Bektaşilikte, tek bir ocak vardır. Bütün Bektaşî dergâhları Hacı Bektaş Veli ocağına bağlıdır.³⁹¹

Dedeler, Alevi toplumunun Ehlibeyt soyundan gelen inanç önderleri olarak kabul edilmektedir. Şecerelerini Ehlibeyt’e dayandırmak zorunda olan dedelerin yanında soy şecerelerini belirten beratlar da bulunmaktadır. Genel olarak her Alevi’nin bir dedesi, her dedenin de başka bir dedesi yani mürşidi vardır. Dedeler, taliplerinin inanç boyutundan sorumludur. (KK: 15, 41)

³⁸⁷ Nejat Birdoğan, **Alevilik Anadolu’nun Gizli Kültürü**, s. 392-393.

³⁸⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=qZ-F3U-Jy8I> (22/02/2017)

³⁸⁹ https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=66 (26/01/2017)

³⁹⁰ Harun Yıldız, “Amasya Yöresi Alevi Ocakları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:4, S: 19, Güz 2011, s. 228-229; Şuayip Özdemir, “Malatya Örneği Düzleminde Tarihsel Süreç İçerisinde Alevi Toplumunca Dini-Sosyal Otorite Olarak Kabul Gören Dedeliğe Günümüz Aleviliğinin Bakış Açısı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, S: 47, Ankara 2008, s. 68.

³⁹¹ Veli Saltık, **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2011, s. 49-50.

Dedenin görevini yapıp yapmadığı mürşidi tarafından denetlenmektedir. Dede, kendine bağlı köyleri arada bir ziyaret eden, köylülerin sorunlarını dinleyen, gerektiğinde birer şifacı olan ve halk arasında davaları çözen birer hâkim konumundadır. Araştırma yapılan bölgede edinilen bilgilere göre eski dönemlerde, Arguvan ve köylerinde mahkemeye giden olmadığı için adli vakalar olmamıştır. Dedelerin başlıca görevleri arasında cem yapmak, musahiplik ayarlamak, düşkünlük kaldırmak, dardan indirmek, bazen de cenaze namazı kıldırmak gibi vazifeler yer almaktadır. (KK: 2, 3, 7, 30, 38) Ayrıca dedelerin görevlerinden bir diğeri insanları dini, ahlâkî ve sosyal konularda eğiterek onlara önderlik yapmaktır.³⁹²

Mineyikli Hüseyin Orhan Dede bir deyişinde dedede olması gereken meziyetleri şu şekilde ifade eder:

Oturmuş postuna öğüt veriyor
Sen kendine öğüt verdin mi dede
Aklınca yaraya merhem sürüyor
Sen yarana merhem sürdün mü dede

Evliyanın enbiyanın aşkına
Şah Hüseyini Kerbela'nın aşkına
Şahı mihman edip gönül köşküne
Kırkların cemine girdin mi dede

Evliyanın sırrı gizli bilinmez,
Yalan dolan ile dedelik olmaz,
İkrarsız imansız menzil alınmaz,
Verdiğin ikrarda durdun mu dede?³⁹³

Günümüzde Malatya'ya bağlı köylerin çoğunda dede olmadığı için düzenlenen cemlere başka köylerden ve Malatya merkezden dedeler çağrılmaktadır. Yöreye farklı dedelerin gelmesinden dolayı cem ve diğer uygulamalarda az da olsa farklılıklar gözlemlenmektedir

³⁹² Arife Kalender, **a. g. e.**, s. 112.

³⁹³ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 249.

Yörede cemevleri, dedelerin önderliğinde yürütülen uygulamaların yapıldığı mekânlardır. Alevi Bektaşî geleneğinde cem evi müridin yetiştiği, yol ve erkan hakkında eğitildiği ve geleneğin aktarıldığı kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Yörede, Kızık, Gürge, Eymir, Morhamam, İsaköy, Bozan (Bk. Ek 2/ Foto. 9), Aşağı Sülmenli, Ermişli, Mezirme, Arakel, Çayırli köylerinde cemevi kültür merkezi, Arguvan'ın merkezinde ise Abdal Musa Kültür Derneği adı altında cemevleri faaliyet göstermektedirler. Gökağaç, Güngören, Çavuş, Armutlu, Kuyudere, Karahöyük, Konakbaşı, Gümüşlü köylerinde ise cemevi bulunmamaktadır.

2.2.2. Yörede Etkinliği Süren Ocaklar

Yörede dedelik kurumu olarak etkinliği devam eden yedi tane ocak bulunmaktadır:

2.2.2.1. Zeynel Abidin Ocağı (Mineyik Ocağı)

XV. yüzyılda yazılan “Saltukname”de bu ocağa “Zeynel Abidin Ocağı” adı verilmektedir. Saltukname’de “Şerif, Malatıyyavi Sultan’la varıp Battal Gazi oğlu Ali’yi ziyaret ettiler. Oradan Sarı Saltuk, Malatya’ya gitti. Seyyid Gazi Sultan’ın yurtlarını ve evini ziyaret etti. Atalarının ruhuna dua etti. Sonra da dönüp Kırşehir’e geldi. O kentteki velilerle buluştu. Fakih Ahmet ölmüştü. Onun kabrini ziyaret etti. Hacı Bektaş Veli, Ahi Evren, Seyyid Yusuf Kaşgari, Üryan Baba, Doğan Ata ve nice erenler gelip Sultan Sarı Saltuk’la söyleştiler.” diye yazmaktadır.³⁹⁴ Ayrıca Zeynel Abidin Ocağı, bir mürşit ocağı olarak da tanınmaktadır. Muharrem Naci Orhan Dede, bu ocağın ilk temsilcisinin Tacül Arifeyn Ebu’l Vefa Hazretleri olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁵

On iki İmamların dördüncüsü olan İmam Zeynel Abidin’in adıyla anılan bu ocağa aynı zamanda Mineyik Ocağı ismi de verilmektedir. Ancak İmam Zeynel Abidin’in türbesi Battalgazi ilçesinin Atabey köyünde bulunmaktadır. Arguvan ilçesinin Kuyudere köyü bu ocağın merkezi konumundadır. Bu ocağın yakın tarihteki en önemli dedeleri Mehmet Dede, Mahmut Dede ve Muharrem Naci Orhan Dede’dir. Bu dedelerden Muharrem Naci Orhan Dede, 2010 yılında vefat (hakka yürümüş) etmiştir. Ölmeden önce birçok cem yürüten dedenin, birçok şiiri, nefesi bulunmaktadır. Çevre köylerde ve özellikle de İstanbul’da bu ocağın talipleri bulunmaktadır. İsmail Sarı Altun

³⁹⁴ Veli Saltık, a. g. e., s. 365.

³⁹⁵ Orhan Türkdoğan, a. g. e., s. 405.

Dede bu ocağa bağlı olarak cem işlerini hâlâ yürütmektedir. Günümüzde bu ocağın dedeleri, Arapkir’de Onar köyü, Arguvan’da ise Gürge ve Çavuş köylerinde varlıklarını devam ettirmektedirler. (KK: 41, 43)

2.2.2.2. Şah İbrahim Veli Ocağı

Şah İbrahim Veli İran’ın Erdebil şehrinden Elazığ’ın Sün köyüne gelmiştir. Orada belli bir süre yaşamını devam ettirdikten sonra Arguvan’ın Eymir köyüne gelip yerleşmiştir. Bir süre sonra da Kozdere köyüne gittiği rivayet edilmiştir. En son Mezirme’de kendisine bağlı talipler bulup orada yaşamıştır. Mezirme de yaşadığı süre boyunca Kerbela’ya sıklıkla ziyarete gitmiştir. En son ziyaretine gitmeden önce artık Mezirme’ye dönmeyeceğini belirterek taliplerine iki emanet bırakmıştır. Burada bıraktığı emanetler arasında şu an köyde bulunan ayağının pabucu ve Karadirek asasıdır. Gitmeden “*Beni görmek isteyen bu emanetleri görsün.*” deyip bir daha dönmek üzere Kerbela’ya gitmiştir. Bu yaşanan olaydan sonra yörede yaşayanlar herhangi bir sıkıntıları olduğunda gelip bu emanetleri ziyaret edip şifa bulmaya çalışmışlardır. Yöredeki rivayete göre Şah İbrahim Veli ve Hacı Bektaş Veli, XII. İmam Musa-i Kazım’ın soyundan gelmiştir.³⁹⁶

Anadolu Aleviliği tarihinde Şah İbrahim için “*Şeyhlerin Şahı*” unvanı kullanılmıştır.³⁹⁷ Arguvan köylerinin büyük bir kısmı Şah İbrahim Veli Ocağı’na bağlı olup bu ocağın asıl merkezi Mezirme yani bugünkü Ballıkaya’dır. (KK: 53, 54, 55, 56)

Şah İbrahim Veli Ocağı’na bağlı Arguvan’daki talip köyleri şunlardır: Akören, Bozan, Kızık, Kuruttaş, Eymir, Güngören, Şotik, Arguvan merkez, Morhamam, Çermik, Kesrik, Asar, Yukarı Sülmenli, Aşağı Sülmenli, Gecekodu, Minayık (bir kısmı), Çavuş, Ektir. Ayrıca Şah İbrahim Veli soyundan olup Mezirme köyünden diğer köylere giden dedelerin yerleştikleri yerler de Arguvan’ın Aşağı Sülmenli, Yukarı Sülmenli, İsaköy, Asmaca köyleridir.³⁹⁸

Arguvan yöresinde tanınmış olan Şah İbrahim Veli’nin bu deyişi dikkat çekicidir:

³⁹⁶ <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu> (28/11/2015)

³⁹⁷ Rıza Zelyut, **Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)**, s. 332.

³⁹⁸ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 51; Hamza Aksüt, “Dede Ocaklarının İşlevi ve Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim Ocağı”, **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I Bildiriler ve Müzakereler (28 Eylül 2005)**, Isparta 2005, s. 344.

Şah Safının gediğe çıkınca	Suçluları Mansur darına çeken
Ballıkaya'nın balı akınca	Haram lokmayı sofradan atan
Erenler çerağ yakınca	Kul hakkını üstün tutan
Seyit Şah İbrahim Veli	Seyit Şah İbrahim Veli
Yedi günlük ölüyü diri kılan	Soyumuz Şah İbrahim Veliden
Karadireği Mezirme'ye veren	Şah Veli, Şah Hüseyin Dede'den
Dertlilere derman olan	Postu bize bu yüce soydan
Seyit Şah İbrahim Veli	Seyit Şah İbrahim Veli ³⁹⁹

2.2.2.3. Şeyh (Şah) Süleyman Ocağı

Tarihi süreç içerisinde Şeyh Süleyman Ocağı'nın kökeni on iki İmamlardan dokuzuncusu olan Muhammed Taki'ye kadar uzanmaktadır. Şeyh Süleyman Ocağı'na, "*Muhammed Taki Ocağı*" ismi de verilmektedir. Bu ocağın, yaklaşık yedi sekiz asır önce Horasan'dan Anadolu'ya gelip Arguvan'ın Gürge köyüne yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Rivayete göre Horasan'dan Gürge'ye gelen Şeyh (Şah) Süleyman'ın taştan duvara binme ve karayılanı kamçılama gibi kerametlerinin olduğu belirtilmektedir. (KK: 41) Sözü edilen ocağın merkezi bu köydür. Derviş Hasan ve Derviş Hüseyin'den gelen soy daha sonra Şeyh Süleyman'la buradan yayılmıştır. Şeyh Süleyman'ın gömüldüğü yerde sonradan Şah Süleyman'ın talipleri tarafından Kara Kapı (orta ocak) ismi verilen cemevi ve tekke yapılmıştır. Bu ocağa yörede aynı zamanda "*Abdallar Ocağı*" da denilmiştir. Abdal ismi, Şeyh Süleyman'ın derviş olarak sürekli gezmesi ve insanları bilgilendirmesinden dolayı verilmiştir. Ocağın beratlarına göre Şah Mustafa ve Şahkulu Dede isimleri, Şah Süleyman'dan sonra ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde: Şahkuluoğlu Dalı Mustafa, Hüseyin, Veli, Mahmut dedeler, bu ocakta yetişmiştir. Ahmet Dede ailesinde de Ahmet dede ve çocukları, Ahmet Dede'nin oğlu ve torunları, İbrahim Dede ailesinden de Ali Dede bulunmaktadır. Günümüzde Veli Akkol Dede ile Ahmet Dede ailesinden Haydar Dede, dedelik görevini üstlenmişlerdir.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 197.

⁴⁰⁰ Burhan Kocadağ, "Şah Süleyman Ocağı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 34, Ankara 2005, s. , Bak: [http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/810\(8/12/2015\)](http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/810(8/12/2015))

Gürge köyünde bu ocak haricinde Bektaş Dal Dede'ye bağlı olarak varlığını devam ettiren Musa-i Kazım Ocağı da bulunmaktadır. Aynı zamanda Musa-i Kazım Ocağı'nın bir kısmı da Baskil ilçesinin Adaf ve Şeyh Hasan köyünde bulunmaktadır. Bu ocağın Konakbaşı köyünde ve Arguvan'da "*Koçikliler*" adı ile anılan talipleri vardır. Ayrıca, Konakbaşı köyündeki Ali Ekber Dede'nin Yukarı Atma'da bazı taliplerinin varlığından söz etmektedir. (KK: 41, 52)

2.2.2.4. Sinemilliler Ocağı

Sinemilli, Maraş'ta yaşayan Alevi aşiretinin ve o aşiretin bağlı olduğu dede ocağının ismidir. Bu ocağın dede soyundan geldiği kabul edilen ailelerinin Maraş'ta yaşadıkları bilinmektedir. Yaşadıkları yerlerin başında Elbistan'a bağlı Kantarma köyü gelmektedir. Ayrıca Maraş'ın Pazarcık ilçesinin Maksutuşağı ile Bozlar köylerinde bu koldan gelen Sinemilli Dedeleri bulunmaktadır. Sinemilliler'in mürşit olarak kabul ettikleri Ağuichen Ocağı'nın Koca Seyit kolundan gelen dedeler Elazığ'ın Sün köyündedir. Tarihi süreç içerisinde Sün köyünden Erzincan'a, Maraş'ın Pazarcık ilçesine, Elbistan'ın Gücük ve Kantarma köylerine göç etmişlerdir. Dedelerin, yurt içindeki ve yurt dışındaki değişik yörelere göçmelerinde 70'li yıllarda meydana gelen Maraş Olaylarının önemli etkisi olduğu söylenmektedir. Maraş dışında Sinemillilerin yaşadıkları yerler genellikle Malatya (Arguvan ve Akçadağ köyleri), Kayseri (Sarız, Pınarbaşı), Adıyaman'dır. Sinemilli aşiretinden olmayan ama Sinemilli Dedelerine bağlı köy ve aşiretler de bulunmaktadır.⁴⁰¹ Arguvan'ın Gökağaç, Kuruttaş ve Şotikler köylerinin bir kısmının Sinemilliler Ocağı'na bağlı olduğu söylenmektedir. Özellikle Gökağaçlılar, rehber yönünden Sinemilliler Ocağı'na, Pir'e bağlılık konusunda Saz köyündeki dedelere, mürşit bağlılık konusunda Elbistan ilçesindeki dedelere bağlıdır. Ayrıca Gökağaç köylülerinin Maraş'ın Pazarcık ilçesinden geldikleri ifade edilmektedir. (KK: 15) Arguvan yöresindeki Atma aşiretinin Sinemilliler Ocağı'na bağlı olduğu bilinmektedir.⁴⁰² Konakbaşı köyünün Sinamil mezrasında oturan dedelerin Elbistan'dan geldikleri ve bu ocağın temsilcileri olarak varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.⁴⁰³

⁴⁰¹ <https://kulseyyid.wordpress.com/sinemilliler-bir-kurt-alevi-asireti/> (28/11/2015)

⁴⁰² Veli Saltık, **a. g. e.**, s. 309.

⁴⁰³ Bülent Güzel- Mehmet Güzel, "Konakbaşı Köyü", **Arguvan Olgusu Dergisi**, İstanbul 2010, s. 11.

2.2.2.5. Ağuiçen (Ağucanlar) Ocağı

Ağuiçen Ocağı'nın tarihte bilinen diğer ismi de Kara Donlu Can Baba'dır. İlk çıkış yeri Tunceli'nin Pertek ilçesinin Bargini köyü olan ocak, bölgedeki Alevi ocaklarının en önemlilerinden biridir. Bu ocağın önde gelen şahsiyetlerinden biri de Elâzığ merkeze bağlı Sün köyünde türbesi bulunan Koca Seyyid'tir.⁴⁰⁴ Sün köyündeki Ağuiçen Ocağı'nın, hem kendi yöresinde hem de Arguvan ilçesindeki bazı köylerde talipleri olduğu gibi Sün köyünden Arguvan yöresine göç eden talipleri de bulunmaktadır. Bu köylerden biri de Morhamam köyüdür. Morhamam'da yaşayan köylülerden bazıları, atalarının Sün köyünden geldiklerini ve Ağuiçen Ocağı'na bağlı olduklarını ifade etmektedirler. (KK: 74)

2.2.2.6. Üryan Hızır Ocağı

Üryan Hızır Ocağı'nın kurucusu, Ehlibeyt imamlarından olan ve Kerbela'da şehit edilen İmam Muhammed Bakır'ın soyundan gelmektedir. Kutsal kabul edilen bu şahsın türbesi, Tunceli ilinin Pertek ilçesinin Zeve köyünde bulunmaktadır. Bu ocak, aynı zamanda Hubyar Sultan Ocağı'nın mürşidi olarak tanınmıştır.⁴⁰⁵ Üryan Hızır'ın Medine'den gelip Harput'a yerleştiği ve bu bölgede etkili olduğu belirtilmektedir.⁴⁰⁶

Çavuş köyünün Himolar mezarası Üryan Hızır Ocağı'na bağlı olup ocağın bu köyde talipleri bulunmaktadır. (KK: 36)

2.2.2.7. Seyyid Garip Musa Ocağı

Seyyid Garip Musa Sultan, Alevi-Bektaşî geleneğinden gelen bir Türkmen dedesidir. Türbesi Sivas'ın Divriği ilçesinin Güneş köyündedir Bu köy aynı zamanda Seyyid Garip Musa Ocağı'nın da merkezi kabul edilmektedir. Dede'nin türbesinin yanında ziyarete gidenlerin kutsal kabul ettikleri bir ardıç ağacının da olduğu söylenmektedir. Bu ocağın talipleri büyük oranda Sivas, Kars, Ardahan'da bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Bu ocak, aynı zamanda Arguvan yöresinde oldukça etkili olan Şah İbrahim Veli Ocağı ile tarihsel ve düşünsel bağlantısı olan ocaklardan biridir. Az sayıda

⁴⁰⁴ <http://www.kureyşan-ocağı-web>.

⁴⁰⁵ <http://www.uryanhizir.com/?pnum=36&pt=%C3%9CRYAN+HIZIR+VE+OCAK+HAKKINDA> (17/12/2016)

⁴⁰⁶ Sadullah Gültekin, "Üryan Hızır Menakıbnamesi", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S: 3, s. 87.

⁴⁰⁷ Coşkun Kökel, Seyyid Garip Musa Ocağı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 38, Ankara 2006= Bak: [ww.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view](http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view) (11/12/2015)

da olsa Arguvan'ın İsaköyü'nde ocağın taliplerinin olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁸ Seyyid Garib'in Hacı Bektaş Veli'nin yeğeni olduğu iddia edilmektedir. Çoğu ziyarette olduğu gibi çocuk sahibi olmak için bu ziyarete gidenlerin, eğer ziyaretten sonra çocuk sahibi olurlarsa çocuklarına Garip, Musa, Güneş isimlerini verdikleri ve yörede bu isimle çok sayıda vatandaşın olduğu da söylenmektedir.⁴⁰⁹ Arguvan'ın Sülmenli köyünde bu ocağın talipleri bulunmaktadır. (KK: 60, 64) İsaköyünde Garip Baba Ziyareti bulunmakla birlikte Seyyid Garip Musa'nın buraya geldiği ve burada vefat ettiği, taliplerinin onu İsaköy'e gömdükleri rivayet edilmektedir. (KK: 67) Akören köyünün, Sivas Kangal'dan geldiği ve bu ocağa bağlı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Arguvan'ın bazı köylerinin bu ocağa bağlı olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁰

2.2.3. Dedelik Kurumu ve Ocak Sisteminin Değerlendirilmesi

Alevilik, ocak sistemi adı altında ana ocak etrafında toplanmıştır. Fakat ana ocağa bağlı alt ocaklar ile günümüze kadar dedelik kurumu sayesinde devam ettirilmiştir.⁴¹¹

Dedelik kurumu ile Orta Asya şamanlarına, kamlarına bakıldığında birbirine benzer birçok özellik görebiliriz. Geleneksel Türk Dininde Şaman; kam, bahşi, oyun, beki isimleri anılmıştır.⁴¹² Anadolu'da Alevilik ve Bektaşilikte dini lider olarak kabul edilen dede-baba tipolojisine, Oğuzlarda “*ozan*”, Tonguzlar da “*şaman*”, Altaylı Türklerde “*kam*”, Yakutlarda “*oyun*”, Kırgız Türklerinde ise “*bahşı/baksı*”⁴¹³ isimleri verilmiştir.⁴¹⁴ Dede kelimesi, Orta Asya'da yaşayan Türklere yol gösteren bilge kişiler için kullanılan “*ata, baba*” kelimeleri ile benzer anlamda kullanılmıştır. Bu kelime, zamanla Anadolu'da efsane kahramanlar ve dini şahsiyetler için kullanılmıştır.⁴¹⁵ Kırgız ve Kazaklar, şamanları şarkıcı, hekim, müzisyen, kâhin, halk geleneklerinin devamı

⁴⁰⁸ <http://www.cemvakfi.org.tr/alevilikte-ocaklar/seyyid-garip-musa-ocagi/8> (11/12/2015)

⁴⁰⁹ <http://garipmusa.com/hakkimizda/> (11/12/2015)

⁴¹⁰ <http://www.radyoarguvan.com/malatya-arguvan/muhammet-gani-baba.html> (25/12/2015)

⁴¹¹ Cenksu Üçer, “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”, **Dini Araştırmalar**, C. 12, S. 33, Ankara 2009, s. 67-68.

⁴¹² Harun Güngör, “Türk Alevi-Bektaşî İnanışlarında Şamanizmin İzleri”, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, s. 103.

⁴¹³ Baksı: Detaylı Bilgi İçin Bk. Komisyon, **Türkler**, C: 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1645-1646.

⁴¹⁴ Mustafa Erdem, Kırgızlarda Dini ve Sosyal Hayat: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364825> (11/03/2016) ; Rıfat Araz, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 84; Cemal Şener, **Şamanizm Türkler'in İslamiyet'ten Önceki Dini**, Etik Yay., İstanbul 2003, s. 116.

⁴¹⁵ Ali Yaman, **a. g. t.**, s. 41.

ettiricileri olarak görmüşlerdir.⁴¹⁶ Bektaşilerde babaya mürşit denilmekte, Alevilerde ise mürşide dede ismi verilmektedir.⁴¹⁷ Tarihi süreç içerisinde dedeliğin kurumsallaşması Safevilere dayandırılmaktadır. Selçuklu, Memluklu ve Osmanlı döneminde dedeler askere alınmamışlar ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Yıldırım Beyazıt döneminde sadece Seyyidlerin işleri ile ilgilenilsin diye “*Sadet Nıkabeti*” adı altında bir kurum oluşturulmuştur. Osmanlı döneminde dedelere maaş bağlanmıştır.⁴¹⁸

Eski Türk kültüründe devam ettirilen şamanlık ve dedelerinin geleneksel işlevleri, Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.⁴¹⁹ Ayrıca dede, baba ve kam arasında giydikleri kılık kıyafetler, yapmış oldukları hizmetler, bulundukları bölge ve yöredeki itibarları, okudukları dualar bakımından benzerlikler vardır. Kamlar ve dedeler, görevlerini soylarına dayanarak yapmaktadırlar. Mesela, Altaylı Türklerde kam olmak için herhangi bir kamin soyundan gelmek gerekmektedir. Yakutlarda bu şart yokken Kazak ve Kırgızlarda ise kamlık babadan oğula geçmektedir. Altaylarda kam olmak istemeyenlerin ruhuna “*töz basıp yat*”⁴²⁰ (ruh basıyor) denilmektedir.⁴²¹ Şamanlar, hastalıklara şifa veren kişiler olarak görülmektedirler.⁴²² Kamlarda bunlar hayır duası, Alevilikte de gülbang diye varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde pek işlevi kalmasa da bu ikisi arasındaki benzerliklerden biri de “*yol hakkı*” anlamındaki kamlara ve dedelere verilen hediyelerdir.⁴²³ Hakaslarda, şamanların soyla beraber bazı kehanetlerde bulunabilmesi, ruhlarla konuşması gibi ayırt edici özelliklere sahip olması gerekmektedir.⁴²⁴

Alevi-Bektaşî geleneğinde Dede Korkut ile Anadolu Aleviliği’ndeki dedeler arasında bir irtibat kurulmaktadır. Hikâyelerde geçen “*Hey Dede Sultan, Karıcık Ana*” günümüzde de kullanılmaktadır.⁴²⁵ Dede Korkut’un destanlarının sayısının on iki olduğu ve bunların On İki İmama atfedilerek yazıldığı da belirtilmektedir.⁴²⁶

⁴¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s. 37.

⁴¹⁷ Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, s. 57.

⁴¹⁸ İbrahim Arslanoğlu, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 20, Ankara 2001.

⁴¹⁹ Harun Yıldız, “Amasya Yöresi Alevi Ocakları”, s. 230.

⁴²⁰ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 76.

⁴²¹ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, s. 292.

⁴²² Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 55.

⁴²³ Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanç) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 12-32.

⁴²⁴ Bekir Şişman, “Hakaslar ve Hakaslar ’da Şaman Kültürü”, **Milli Folklor Dergisi**, Geleneksel Yay., S: 31/32, Ankara 1996, s. 127.

⁴²⁵ İbrahim Arslanoğlu, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, s. Belirtilmemiş.

⁴²⁶ Veli Saltık, **a. g. e.**, s. 18.

2.3. Alevi Hukuk Sisteminde Düşkünlük

Alevilik ahlak sisteminin toplumsal kurumlarından biri de d şk nl kt r. Düşkünlük bir nevi Aleviliğin ceza sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Suç işleyen bir kişinin dede veya mürşit tarafından toplum dışına atılması durumudur. Düşkünlük ıkrarlı kişilere uygulanır ve herhangi bir ocağa bağlı olmayan kişiler düşkün ilan edilmemektedir. (KK: 8, 15, 41, 74)

Alevi geleneğinde önemli bir kaynak olarak kabul edilen Buyruk'da düşkünlükle ilgili şu ifadeler geçmektedir: *“Ve bir sufi bir sufi'yi incitse, ol yıktığı yeri yapamayınca onu mürşit, mürebbi, pir, rehber kabul etmeyeler... Ve eğer bir sufinin hak ile kendi arasında bir günah olsa pir yamacına gelip yargılansa onu bir dahi sormak erkân değildir.”*⁴²⁷

Yörede Allah-Muhammed-Ali yolunu inkâr etmek, musahiplikten sonradan vazgeçmek, zina etmek, evli kadını kaçırmak, adam öldürmek, hırsızlık yapmak, borcunu kasten ödememek gibi suç işleyenler düşkün kabul edilmektedir. Kısaca eline, beline, diline hakim olma, birisini ihlal etmek düşkünlük sebebi olarak görülmektedir. Düşkün kabul edilen kişi ceme giremez, kurban kesemez ve yapılan lokmayı yiyemez. Bazı durumlarda ailesi bile düşkün sayılan kişiye tavır almaktadır. D şk nl kteki asıl amaç kişiyi manevi yönden bir daha aynı suçu işlememeye teşvik etmektir. Düşkün sayılan kişi, dede huzurunda mahkeme edilmeyi kabul etmediğinde geçici ve sürekli düşkün olarak kalabilmektedir. (KK: 1, 2, 3, 8, 15, 41, 42, 74) Düşkün olan kişi, suçunu kabul edip bedel ödemeye razı olursa önce rehberine sonra konu dedeye iletilir. (KK: 35, 44) Dede haksızlığa uğramış kişiyi konu ve düşkünü cem esnasında dinler ve ona göre hüküm verir. Eğer düşkün gereğini yaparsa sorun üzülür. Bundan sonra cemde düşkünlük kaldırma ayini yapılır. Yörede düşkünlük kurumu artık eskisi gibi uygulanmamaktadır. Bunun en önemli sebebi olarak dedelik kurumunun zayıflaması gösterilmektedir. (KK: 15, 52, 53)

Günümüzde pek uygulanmamakla birlikte eskiden düşkünlüğün kaldırılması için düşkünün ayağının altına ateş, boynuna iki teneke su, ayağı saca koyma gibi uygulamalar yapılmıştır. Daha sonra kurban kestirilir ve lokma dağıtılırdı. Kesilen kurbanı musahibin yemesi yasaktır. Ayrıca dağıtılan lokmayı sadece çocuklar yiyebilmektedir. Başka bir ceza türü ise düşkün kişinin boynuna taşlar asılmasıdır.

⁴²⁷ Talip Tuğrul, **Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı  rneği)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 170.

Uygulanan bu cezalardan sonra düşkünün cezasını çektiğine inanılarak toplum önünde manevi yönden tekrar itibar kazanmış olduğu düşünülmektedir. (KK: 3, 41, 52, 53, 74)

Eymir’li Aşık Sefili’nin düşkünlükle ilgili şu deyişi önem arz etmektedir:

Nefis galip gelir doğrudan şaşar

Beşeri Adem’dir hataya düşer

Çile kazanında kaynayıp pişer

Medet Allah’ım yardım eyle düşküne⁴²⁸

Yukarıdaki deyişe göre düşkünlüğün toplum içerisinde kabul görmeyen bir durum olduğu açıkça görülmektedir.

2.3.1. Düşkünlük İnanışının Değerlendirilmesi

Geçmiş dönemlerden günümüze her kavim ve millet kendi içerisinde bir ceza sistemi uygulamıştır. Hunlar ve Göktürklerde cezalar iki kategoriye ayrılmıştı. Bu cezalardan ağır olanları ölümle cezalandırılmış, hafif olanları ise para cezası veya diyetle sağlanmış. Örneğin hırsızlık, hayvan kaçırma kesinlikle yasaktı. Kız kaçıranlar para cezası veya diyetle cezalandırılırdı. Özellikle kasten adam öldürmenin cezası ölümdü. Fakat kişi hata ile adam öldürmüş ise kayın ağacına asılıp ölüme terk edilmiştir. Türklerde zinanın cezası ölüm olarak kabul edilmiştir. Kadına da aynı ceza uygulanmıştır.⁴²⁹ Türklerde devletin liderine ve il törenlerine saygı göstermeyenler veya bir sebeple ceza alıp başıboş dolaşan kimselere de “kazak” adı verilmiştir.⁴³⁰ Biz buradaki “kazak” kelimesinin karşılığının Anadolu Aleviliği’nde ve yöremizde düşkün olabileceğini düşünüyoruz. Düşkünlük sisteminin yürütücülüğü, Türklerde şaman ve kamlara, Müslüman Türklerden sonraki dönemlerde de dedelere verilmiştir.⁴³¹

İslam tarihinde de düşkünlük örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Tebuk Seferinde üç sahabeye uygulanan dışlama uygulamasını tarihçiler düşkünlük olarak görmektedirler. Bu sahabeler toplum içerisinde dışlanmış, pişman olmaları sağlanmıştır. Bu uygulamada aynı suçun tekrar edilmemesi amaçlanmaktadır.⁴³²

⁴²⁸ T. Volkan Aslan, *Eymir’li Aşık Ali Asgar (Sefili) Berktaş’ın Hayatı ve Eserleri*, Ataşehir Ajans, İstanbul 2008, s. 67.

⁴²⁹ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364385> (03/06/2016)

⁴³⁰ Nejat Birdoğan, *a. g. e.*, s. 237.

⁴³¹ Fevzi Rençber, *a. g. e.*, s. 187.

⁴³² Ömer Faruk Savuran, *Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu ve Günümüzde İşlevselliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s. 81.

Düşkünlük kurumunun bir benzerini Moğollarda görmekteyiz. Moğollarda, kurban törenlerine aynı kabileden olanlar katılabilir. Yapılan bu törene katılmama, düşkünlük sebebi sayılır ve o ortamdan uzaklaştırılma cezası verilirdi. Kurban törenine iştirak etmeyenlerin kabile ile ilgilerinin kesilmesi gerektiğine inanılmıştır.⁴³³

Anadolu Aleviliği'nde ve Tahtacılardaki düşkünlük Hristiyanlıktaki aforoz⁴³⁴ ile benzer özellikler göstermektedir.⁴³⁵ Nejat Birdoğan Anadolu Aleviliği'ndeki düşkünlükle ilgili olarak: “*Günah çıkarmak baş okutmaya, aforoz da Bektaşilikteki düşkünüğe eşittir.*” ifadesini kullanmıştır.⁴³⁶ Orhan Türkdoğan da düşkünüğün bir çeşit aforoz olduğunu söylemektedir.⁴³⁷ Hristiyanlıktaki günah çıkarma, bağışlanma veya kefarete olarak kişiye herhangi bir ceza verilmesi düşkünlükle dolaylı olarak benzerlik teşkil etmektedir. Ayrıca ilahi dinlerdeki (özellikle Hristiyanlık ve Yahudilik'te) şirk koşmak, zina etmek, boşanmak, emanete ihanet etmemek, hırsızlık yapmak, adam öldürmek gibi durumlar ile Anadolu Aleviliği'ndeki düşkünlük sayılan suçlarla aynıdır.⁴³⁸

2.4. Arguvan Yöresinde Dar

Dar, kişinin dedenin ve orada bulunanların huzurunda nefsi ile baş başa kalarak yaptığı yanlışları, işlediği suçları toplum önünde itiraf etmesi anlamına gelmektedir. Bu manası ile dar, Alevilikte kişiyi doğruya, güzele ve iyiye yönlendiren, hatalardan ve günahlardan arınmasına sebep olan bir sosyal durumdur. Bu bağlamda darda duran kişinin insanlardan razılık alması için dede şu duayı okur: “*Ey cemaat, bu canlar Darda, Ali divanında, yüzüm yerde, özüm darda, hak divanında, Mansur gibi asılacağız, Nesimi gibi yüzüleceğiz, malımızla, canımızla, yoldayız, ölmek var dönmek yok derler, haklı ister haktır. İçinizde bu canlardan incinmiş ve herhangi bir hakkı olan bir kişi varsa hakkını talep etsin, yoksa hakkınızı helal edin.*”⁴³⁹ Dar ifadesi kent Bektaşilerinde “*peymanceye durmak*” anlamında kullanılmıştır. Anadolu kırsalında ise “*ayak mühürlemek, ayakları mühürlü olmak*” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Aslında

⁴³³ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, s. 320.

⁴³⁴ M. Süreyya Şahin, “Aforoz” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1988, s. 412-413.

⁴³⁵ Ali Selçuk, Tahtacılar, s. 105-106.

⁴³⁶ Nejat Birdoğan, **a. g. e.**, s. 445.

⁴³⁷ Orhan Türkdoğan, **a. g. e.**, s. 61.

⁴³⁸ Abdulkadir Kıyak, “Alevilikteki Düşkünlük İlkesinin İlahi Dinler (Yahudilik-Hristiyanlık) Açısından Değerlendirilmesi”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, C: 1, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2014, s. 688-693.

⁴³⁹ **Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, s. 116-117; Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 122-123.

kelimenin çıkış yeri olarak Farsça'da “*paymaçan duruşu*” olarak Anadolu Aleviliği ayinlerine girmiştir.⁴⁴⁰ Dar ile ilgili bir deyişte:

O ceme ölü girilir

Aşk ile dara durulur

Mürşide ikrar verilir

Sen bu ceme gelemesin⁴⁴¹ ifadeleri yer almaktadır.

Dar kavramı, Alevi literatüründe aynı zamanda özünü dara çekmek (kendi kendisini hesaba çekmek) anlamında da kullanılmaktadır. Aslında cem ayininde yapılan bazı uygulamalar darda durma veya özünü dara çekmeyle aynı şekilde görülmektedir. Görgü ceminde önce on iki hizmet sahibi olan kişiler dardan geçerek görevlerine başlamaktadır. Cemler boyunca darda durma pratiği sürekli ön plandadır. (KK: 15, 41, 42) Bu yüzden cemlerde darın hala yerini koruduğunu söyleyebiliriz.

Yörede Hallacı Mansur Darı, Fazlı Darı, Hz. Fatıma Darı, Hz. Hüseyin Darı, Nesimi Darı gibi dar çeşitleri az da olsa görülmektedir. (KK: 8) Yukarıdaki dört çeşit dar, düşünceleri uğruna hayatlarını feda etmiş dört şahsiyetin adıyla anılmıştır. Birincisi, Mansur darı ve bu asılma duruşu ile simgelenir. Bundaki amaç Hallacı Mansur gibi yol uğruna ölümü göze almayı ifade eder. Cemdeki meydanda canını vermeye hazır olduğu, ayakları mühürlenmiş, kollar göğüs hizasında çapraz şekilde bağlanmış, baş öne eğilmek sureti ile bir süre beklenerek yapılan bir uygulama şeklidir. “*Ben hakikatim*” dediği için öldürülen Hallacı Mansur’un ölüm şeklinin çok kötü olması ve çarmıhla birlikte yakılması, dara isminin verilmesinde etkili olmuştur. İkinci dar şekli Nesimi darıdır. Nesimi de taassubu eleştirmekle dizleri üzerine çöktürölüp derisi yüzülmüştür. Cemde edep erkân üzere oturmaya bu isim verilmiştir. Buradaki amaç Nesimi gibi yol uğruna derisini yüzdürmeye hazır olmayı simgelemektir. Üçüncüsü Fazlı darıdır ve yüzüstü yere kapanma uygulaması ile temsil edilmektedir. Hançerlendiği zaman sağ ve sol elin, sağ ayağın başparmağı, sol ayağın başparmağının üstünde durmaya bu isim verilmiştir. Dördüncüsü Fatma darıdır. Bu darın diğer ismi de Darı Hüseyin’dir. Bu dar da ayak mühürleme ile temsil edilir. Rivayete göre; “*Peygamber torunlarından su ister. Hasan ve Hüseyin koşarak su getirmeye çalışırken İmam Hüseyin sol ayağının başparmağını yere çarpar, parmağını kanatır. Bunun üzerine, Fatıma babası üzülmesin*

⁴⁴⁰ İsmail Kaygusuz, *Alevilikte Dar-Dar’ın Pirleri*, Alev Yay., İstanbul 1995, s. 12.

⁴⁴¹ Hüseyin Orhan (Dede), *a. g. e.*, s. 288.

diye kanayan parmağı bağlar. Hz. Hüseyin dedesinin karşısında yaralı parmağını gizlemek amacı ile sağ başparmağını, sol başparmağının üstüne basarak durur.”⁴⁴²

2.4.1. Dar İnanışının Değerlendirilmesi

Alevilik kaynaklarında Mürşit/Dede huzurunda cemde iken razılık alınması olayının Hz. Peygamber döneminden kalma bir uygulama olduğu iddia edilmektedir. Fazlı b. Abbas’tan rivayet edilen bir hadise göre “Hz. Peygamber hastalık günlerinde bir gün Fazlı b. Abbas’ın elinden tutup odadan çıktı ve mübarek başına mendil bağlayıp minber üzerine oturdu, sonra da Bilal’e halkı toplanmak için seslenmesini emretti, “Onlara vasiyet kılalım ki bu benim son vasiyetimdir! diye konuştu. Bilal aldığı emir üzerine halkı topladı. Hz. Muhammed hutbesine şöyle başladı. “Ey Kavmim! Size hükümlerimi bildirdim, ıslahınıza çalıştım ve belalara uğradım, artık sohbetinizden alakayı kesmek ve sizden ayrılmak zamanıdır. Kimin bende hakkı varsa alsın, kimin müşkülü varsa sorsun ki Tanrı dergâhına bütün davalardan sıyrılmış olarak gideyim. Yalnızlık eteğimi, kimse tutmasın ve bana sızlanmasın!” bunun üzerine mecliste hazır bulunanlardan biri ayağa kalkıp şöyle dedi. “Ya Allah’ın Resul’ü senin zimmetinde benim üç dirhemim var!” Peygamber emretti ve hemen borç ödendi. Daha sonra ashaptan Ukkuşe isminde biri kalkıp “Ya Resullallah! Tebük seferinden dönerken deveme kırbaç vurdun. Kamçı deve yerine bana erişti. O darbeden çok acı duyuyorum.” dedi ve kisas istedi. Kamçı getirildi. Kısastan vazgeçilmesi için Ukkeşe’ye oradakiler tarafından ısrar edildi. Sonrasında Ukkeşe kırbacı aldı ve peygamberin nübüvvet mührünü gördü kamçıyı elinden bıraktı. Peygambere dönerek dedi ki: “Ya Allah’ın Resulü! Benim kisas istememdeki sebep senin sabırlı ve insaflı olduğunu halka göstermek ve de kavlince mübarek vücuduna yüzümü sürmek cehennemden kurtulmaktır”.⁴⁴³ hadisi gösterilmektedir.

Bektaşiler genelde Muharrem ayının ilk cuma gecesi mürşidin ve cemde hazır bulunanlardan razılık dilerler. Er meydanı denilen cem meydanında dara durmaktadır.⁴⁴⁴ Osmanlı döneminde Aleviler arasında dar meydanları aktif rol oynamış ve çoğu davayı

⁴⁴² Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 125-126.

⁴⁴³ Ukkuşe’nin kamçı olayı geçmemekle birlikte anlatılan kıssa için Bk. Muhammed b. Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübrâ, (thk: İhsân Abbâs)**, Dâru Sadr, Beyrût, 1968, II, 255 (8 Cilt); Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 123-124.

⁴⁴⁴ İsmail Kaygusuz, a. g. e., s. 35.

çözümüne kavuşturmuştur.⁴⁴⁵ Arguvan yöresinde dar yani halk mahkemeleri eski dönemlerde faal olarak çalıştırılmıştır.

Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile Hallacı Mansur'un darağacına asılması arasında benzerlik bulunmaktadır.⁴⁴⁶ Hıristiyanlıkta günah itirafı gizli bir bölmede rahiple konuşularak, Alevilik inanışında ise bu itiraf pir huzurunda direk topluma açık bir şekilde yapılmaktadır.⁴⁴⁷

2.5.Kurban

Anadolu Aleviliği'nin genelinde dini inanış ve uygulamalarda kurban kesme ritüeli önemli bir yer tutmaktadır. Kurban kesme işlemine Alevilikte “*kurban tığlamak*” ismi de verilmektedir. Kurban tığlamak, kurbanın tarikat yoluna uygun bir şekilde kesilmesi anlamında kullanılmaktadır.

Yörede kurban Abdal Musa ceminde, Tarikat ceminde, Kurban bayramının birinci gününde, Muharrem ayının sonunda, yöredeki ziyaretlere gidildiğinde, yağmur duasına çıkıldığında, herhangi bir kaza veya beladan sonra, adanmış bir adağın gerçekleşmesinde kesilmektedir. Arguvan yöresinde kesilen kurbanlar genel olarak şükür, korunma ve tapınma amaçlı olmaktadır. Özellikle adaklar gerçekleştiğinde kesilen kurbanlar, askerlik dönüşü kesilen kurbanlar şükür amaçlı kurbanlardandır. Yörede ziyaret yerlerine gidip orada dilek dileyen ve daha sonra bu dilekleri gerçekleştirenler bir daha ki gidişlerinde de orada şükür amaçlı kurban kesmekte ve lokma dağıtmaktadır. Korunma amaçlı sunulan bu kanlı kurbanlardan biri de “*ölü aşı*”dır. Yörede ölen kişi için belli günlerde kesilen kurbanlar ve dağıtılan bu lokmalar bu kategoriye girmektedir. Tapınma amacı ile kesilen kurbanlar ise kurban bayramındaki kurbanlar, Abdal Musa şenliklerinde kesilen kurbanlar, Sarı Baba etkinliklerinde kesilen kurbanlar ve atalar için sunulan kurbanlardır. Bu kurbanların bir kısmı cem töreni ile birlikte yapılmaktadır. (KK: 1, 8, 10, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)

⁴⁴⁵ Hüseyin Dedekarkınoğlu, “Alevilikte Tanım ve Terimler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 60, Ankara 2011, s. 390.

⁴⁴⁶ Ernest Renan, **İsa'nın Hayatı**, Çev. Ziya İhsan, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 232; Muhammed Atau'r-Rahim Ahmed Thomson, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, Çev. Gülsüm Mehdiyev, İnsan Yay., İstanbul 2009, s. 71.

⁴⁴⁷ İsmail Kaygusuz, **a. g. e.**, s. 38.

2.5.1. Sunuş Şekli Bakımından Kurban

2.5.1.1. Kanlı Kurban

Arguvan yöresinde kurbanlar cemde ve cem haricinde kesilmesine göre de içeri ve dışarı kurbanlar olarak adlandırılmaktadır. İçeri kurbanlar dediğimiz cemin on iki hizmeti ile birlikte kesilen bu kurban çeşitleri arasında Görgü Kurbanı, Abdal Musa Kurbanı, Dardan İndirme Kurbanı, Musahip Kurbanı ve Düşkün Kaldırma Kurbanları bulunmaktadır. Görgü Kurbanı, yılda bir kez cemde görgüsü görülecek kişilerin ceme getirdikleri duası dede tarafından yapılarak tıglanan kurbanlardır. Abdal Musa Kurbanı, yörede yılda bir kez kış aylarında Abdal Musa şenliklerinde kesilen kurbandır. Dardan İndirme kurbanı, ölen bir kişinin yakınları tarafından geride kalanlarla helalleşmesini sağlamak için kestiği kurbandır. Musahip Kurbanı, musahip olacak iki kişinin eşleri ile birlikte ceme kesilmek için getirdikleri kurbandır. Düşkün Kaldırma Kurbanı da daha önce dede tarafından düşkün ilan edilen kişinin kendisine verilen ceza karşılığında cemde düşkünlüğünün kaldırılması için sunduğu kurbandır. Dileklerin gerçekleşmesi için adanmış olan kurbanlar ve cem törenleri haricinde kesilen kurbanlara da dışarı kurbanı ismi verilmektedir. Bu kurbanlar adak kurbanı, Hızır orucu kurbanı, Hıdırellez kurbanı, Sultan Nevruz Bayramı kurbanı, Kurban Bayramında kesilen kurban, Ehlibeyt için kesilen kurbanlardır. Dışarı kurbanlarından olan adak kurbanı herhangi bir konuda adak adanmış kişinin adağı gerçekleşince kestiği kurbandır. (Bk. Ek 2/ Foto. 38) Bu adak ziyarete adanmışsa orada kesilmesi gerekir. Hıdırellez kurbanı, mayıs ayında Hıdırellez kutlamaları için kesilen kurbanlardır. Sultan Nevruz kurbanı, baharın gelişinin bir simgesi olarak kesilmektedir. Kesilen kurbanlar lokma şeklinde yapıp dağıtılmaktadır. (KK: 1, 8, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)

Kanlı kurbanda önemli olan kesilen hayvanın kanını akıtmaktır. Yörede kanlı kurban ritüeli için genelde koç tercih edilmektedir. Kesilecek hayvan ayakları ve karnı yıkandıktan sonra bolca tuz ve su verilmektedir. Eski dönemlerde cemden önce kesilen kurbanı tercüman kurbanı adı verilmiştir. Kesilen kurbanlarda kemikler satır ile kesilmemekte ve etler kemikten sıyrılarak çıkarılmaktadır. Bu uygulamadaki amaç kişi öbür dünyaya gittiği zaman o kurbanın kişiyi orada karşılayacağı inancıdır. Ayrıca Tercüman kurbanının kemikleri, kanı gibi gömülmemekte, başka bir yere atılmamaktadır. (KK: 8, 15, 41, 74) Musahiplik kurbanı da parçalanmadan bir bütün olarak pişirilip yenmektedir. (KK: 63, 64)

Alevilikte adak kurbanı sıkça yapılmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 39) Adak kurbanı genelde çocuğu olmayan, hastası olan, üniversiteyi kazanamayan, oğlu askerden sağ-salim dönen, çocuğu sınavı kazanan kişiler tarafından kesilmektedir. Adak kurbanı için Baskil’de Abdulvahap Gazi’ye, Arguvan’ın Malatya’ya doğru olan köylerinde Zeynel Abidin’e, Arguvan’ın Hekimhan’a doğru yerleşim yerlerinde de Mezirme’ye gidilmektedir. (KK: 1, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)

Yörede kesilen kurbanlarda dede hazır bulunuyorsa şu dua okunur: *“Üç tekbir getirilir ve dua okunur. Allah..., Allah..., Fermanı celil, kurbanı halil, canı İsmail, peyki Cebail. La İlahe illallah. Muhammed’en Resullulah, Aliyun veliyullah. Allahu Ekber, . Allahu Ekber..., La ilahe illallahü vallahüekber. Allahü ekber ve lillahi hamd. Bismillahi tekbir, Allahu ekber, La feta illa Ali la seyfe illa. Ardından şu Gülbang okunur: “Allah, Allah, Kurbanlarımız kabul, muradımız hasıl ola. Her ne niyetle kesmiş iseniz, Hak Muhammed Ali niyetlerinizi ulu dergâhında kabul-ü makbul eyleye., hayırlı evlatlar, hayırlı kısmetler, hayırlı kazançlar nasip eyleye. Evladınızı, ayalinizi, eşinizi, dostunuzu, görünür görünmez, bilinir bilinmez kazalardan, belalardan, afetlerden, saklaya bekleye. Kazalardan kalkan, belalardan bekçi ola. Hz. Peygamberin kurbanı kabul olduğu gibi, sizin kurbanlarınızda İmam Hüseyin Dergâhında kabul ola. Emekleriniz boşa gitmeye. On iki imam ağzımızın tadını bozmaya. Ağrı, acı, elem, keder vermeye. Gerçeğe hü.”*⁴⁴⁸

Yörede Abdal Musa Kurbanı bazı köylerde ve Arguvan merkezde yılda bir kez yapılmaktadır. Özellikle Arguvan merkezde bulunan Abdal Musa Kültür Derneği öncülüğünde düzenlenen cemlerde kesilen kurbanlar ve dökülen lokmalar beraberce yenmekte, ardından da cem yapılmaktadır. (KK: 1, 2, 8, 10, 11) Abdal Musa kurbanı ile ilgili yörede birçok rivayet anlatılmaktadır: Abdal Musa döneminde salgın bir hastalık olan cüzzam her tarafa yayılmıştır. Abdal Musa’ya halktan birileri gelip bizim için “dua et ki bu hastalık bir an önce yok olsun, biz de sana her yıl kurban keselim” diye ikrar da bulunulmuştur. Bunun üzerine Abdal Musa dua etmiş ve hastalanan herkes iyileşmiştir. Dua isteyen kişi de Abdal Musa için kurban kesmiştir. O günden sonra bu gelenek halini alıp günümüze kadar sürdürülmüştür.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Mürteza Aksüt, **Cenaze İle İlgili Kişisel Notlar**.

⁴⁴⁹ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 144, 145.

2.5.1.2. Kansız Kurban

Yörede kansız kurbanda amaç kan akıtmadan bir şey için bir yere yiyecek veya içecek sunmaktır. Bu kurban genelde dilekte bulunulan bir şeyin gerçekleşmesi durumunda adağın yerine getirilmesiyle gerçekleşmektedir. Arguvan yöresinde kansız kurban olarak saç uygulaması, fakirlere para verme, durumu kötü olan komşusuna buğday verme, ağaca bez bağlama, gelinin damat evine getirilirken gelinin başından aşığıya şeker, çerez, para atılması gibi uygulamalar gösterilebilir. Toplu veya bireysel yapılan törenlerde dağıtılan şeker, çerez karışımları ve yörede meşhur olan kömbe de kansız kurban geleneğinin bir örneğidir. Ayrıca düğün törenlerinde gelinin damat evine girerken küp kırması, kucağına oyuncak bebek verilmesi veya bu erkek oyuncak bebeğin arabanın önüne konulması da kansız kurbanın günümüze ulaşmış şekillerindendir. (KK: 3, 6, 9, 12, 23, 34, 35, 41, 42)

2.5.2. Kurbanın Sunulduğu Varlıklar

Kurban bayramlarında kesilen kurbanlar genellikle Tanrı için kesilmektedir. Tarihçesi Hz. İbrahim'e dayandırılan kurbanlar kesilirken hane halkının rızalığı alınarak kesilmektedir. Kurban bayramında kesilen kurbanlar da ev halkı doyduktan sonra komşulara eşit bir şekilde dağıtılmaktadır. Ayrıca dağıtılan etlerle yoksullar sevindirilmeye çalışılmaktadır. (KK: 1, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74)

Arguvan yöresinde atalar kültü bağlamında ziyaret yerlerinde kesilen kurbanlar, muharrem ayının sonunda kesilen İmam Hüseyin kurbanları bu gruba girmektedir. İmam Hüseyin Kurbanı'nın kemikleri satır ile kesilmemektedir. Kişi öbür dünyaya gittiği zaman o kurban kişiyi karşılayacağı inancı bulunmaktadır. Kesilen bu kurbanların kanına basılmamakta, kanları ve derileri ayak basılmayacak bir yere gömülmektedir. (KK: 8, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42)

Arguvan yöresinde ölen kişi için yedisinde, kırkında, senesinde tüm komşular ve akrabalar çağrılarak yemekler verilmektedir. Bu yemekler için kişinin maddi durumuna göre kurbanlar kesilmektedir. Bu yemeklere yörede "ölü aşısı" adı verilmektedir. Kesilen bu kurbanlar lokma şeklinde dağıtılmaktadır. Buradaki amaç ölü ruhunu rahatlatmaktır. Bazen de mezar kazanlar için yemek verilmektedir. Özellikle arife günlerinde, özel gün ve gecelerde yapılan mezarlık ziyaretlerinde de mezar üzerine çeşitli yiyecekler bırakılmaktadır. Bu yiyeceklerden yiyen insan ve hayvanların ölü ruhuna huzur vereceği

inancı da yaygındır. (KK: 1, 2, 3, 5, 9, 11, 15, 23, 28, 35, 38, 41, 42, 44, 49, 51, 52, 53, 67, 74)

2.5.3. Kurban ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Orta Asya'da yaşamış olan Türkler kurban ritüeline “tolu veya dolu” ismini vermişlerdir. Ayrıca “*Göktürkler de Gök tanrı için kurbandan hazırlanan nezir ipine asılan dokuz kat elbiseye de tolu ismi verilmiştir.*” Eski Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra kurban örf ve adetlerinde pek değişme olmamıştır. Kızılbaş Türkmenler ve Bektaşiler kurban kesmeye “*tığlamak*” demişlerdir. Bundaki temel unsur kesilen kurbanın kanının yere damlamaması için çaba göstermektir. Yesevi tarikatı mensuplarınca da bu uygulamaya dikkat edilmiş, toprağı kazılıp çukura kan gömülmüştür. Kurban edilecek hayvanın kanının akıtılmamasına Kızılbaş Türkmenlerinde de dikkat edilmektedir. Altaylıların Bay Ülgen için kestikleri kurbanlarla Kızılbaş Türkmenlerin içeri kurbanları arasında çok az farklılıklar görülmektedir. Ayrıca Anadolu Aleviliği’nde ve yöremizde kurbanların kemiklerinin kırılmaması inancı ve uygulamaları Altaylılar ve Teleütlerde de görülmektedir. Bu durum şu şekilde yapılmıştır: “*Et mafsallardan kesilir, kemikler kırılmaz. Önce ön ve arka kısımların kemikleri yumuşak etten çıkarılır. Sonra da arka kaburga ve göğüs kısmı ayrı ayrı konulur. Kemikten ayrılmış et, çiğ et olarak dağıtılır. Sırtı, sağrı, kaburga parçaları, küçük kemikler ve göğüs kısmı hiçbir şey katılmadan büyük ustalıkla kazanda suda pişirilir.*” Kurbanın pişirilmesi işini yörede kurbancı yapmaktadır. Şamanlıkta kurban etinin kemiklerinin kırılmaması ve kazancı denilen iki kişi tarafından kazanda pişirilmesi Anadolu Aleviliği ve yörede görülmektedir. Ayrıca Aleviler kurbana “*terceman veya tercüman*” ismini de vermektedir. *Bütün olarak kazanda pişirilen bu kurbanlara*” tercüman lokması” adı verilmektedir. Kuşbaşı şeklinde dağıtılan kurban etine de “*ülü, hak, pay*” veya “*lokma*” isimleri verilmektedir. Türk topluluklarında görülen bu pay etme (ülüş) sistemi Tahtacılar da görülmektedir.⁴⁵⁰ Ülüş geleneği Eski Türklerde saygı ifadesi olarak görülmektedir. Cemlerde ve diğer kurbanlarda kesilen hayvanın kellesi (başı) dini lidere veya başkana

⁴⁵⁰ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 40, 45, 48-49; Nejat Birdoğan, *a. g. e.*, s. 332; Ali Tayyar Önder, *a. g. e.*, s. 143.

sunulur. Bu açıdan bakıldığında Anadolu Aleviliği'nde kesilen kurbanlarda kellenin dedeye ikram edilmesi Türk geleneğinin devamı niteliğindedir.⁴⁵¹

İlk insandan bu yana ilk kurban Habil ve Kabil'in Allah'a sundukları kurbanlardır. Habil Allah'a kurban olarak kanlı bir kurban sunması, Kabil'in ise kansız bir kurbanı sunduğu bilinmektedir.⁴⁵² “Hayvanı boğazlayarak kanını akıtma” uygulaması Nuh peygamber döneminde de yapılmış ve o dönemde “*mezbah*” adı verilen bu kurban şekli yakılarak Tanrı'ya sunulmuştur.⁴⁵³ Daha sonraları Hz. İbrahim ile birlikte ilahi dinlerde gelenek halini almıştır. Eski Çağlardan günümüze kadar insanlar Tanrılara hoş görünmek, dileklerinin kabul edilmesini sağlamak, cezalandırılmamak, başlarına gelebilecek bir felaketi engellemek amacı ile Tanrılara ve doğadaki herhangi bir varlığa kurbanlar sunmuşlardır. İlk Çağ uygarlıklarında yapılan kanlı kurbanlar arasında insanların da kurban edilmesi dikkat çekici bir durumdur. Her dönemde kansız kurbanlar genelde yiyecek ve içeceklerin dağıtılması şeklinde olmuştur.⁴⁵⁴

Türk tarihinde sunulan kurbanların önemli bölümü Gök Tengri'ye yönelik olmuştur. Doğu ve Batı T'u-küelerde de bu duruma rastlanmıştır.⁴⁵⁵ Türklerde kurban ritüellerinde farklılıklar bulunsa da kesilen hayvanın kanının akıtılması tüm Türk topluluklarında önem arz etmektedir. Özellikle kurban edilen hayvanın kemiklerinin kırılmaması, ateşte yakılmaması, köpeklere verilmemesi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Türklerde kurban olarak sunulan hayvanlar arasında koyun, at, öküz, deve gibi hayvanlar ön plana çıkmaktadır. Putperest Araplarda hayvanların canlı canlı tanrılara adanması geleneği mevcuttu. İlkel kabilelerden Mayalarda kansız kurbanlar tanrılara adanmakla birlikte kuşlar ve köpekler de kurban edilirdi. Gürcüler'de tanrılara sunulan kurbanlar arasında kanlı kurbanlar olan koyun, keçi, oğlak gibi hayvanlar boğazlanırdı.⁴⁵⁶ Bu bağlamda Arguvan ve çevresinde yaygın olarak uygulanan kanlı kurbanın birçok dinde ortak olduğu görülmektedir.

⁴⁵¹ Ali Tayyar Önder, **a. g. e.**, s. 145.

⁴⁵² Ali Rafet Özkan, **Dinlerde Kurban Kültü**, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 45.

⁴⁵³ Ahmet Güç, “İslam Öncesi Dinlerde Kurban”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S: 11, İstanbul 2010, s. 5.

⁴⁵⁴ Suzan Akkuş Mutlu, “Eski Mezopotamya’da Tanrılara Sunulan Kurbanlar”, **Tarih Okulu Dergisi**, S: XVII, Mart 2014, s. 1, DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh415>.

⁴⁵⁵ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 88.

⁴⁵⁶ Ali Rafet Özkan, **Dinlerde Kurban Kültü**, s. 64-68.

Altaylı Türklerde kam, Tanrı'ya dua ederken kurban kesmektedir.⁴⁵⁷ Buradan hareketle yöredeki köylerde yapılan cemlerde kesilen kurban için dua edilmesi Eski Türk Kültürünün bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızlar'da da kurban kesme ritüeli önemli bir yer teşkil etmektedir. Çin ve İslam kaynaklarına göre kurban hayvanının kesilme zamanı belirtilmemektedir fakat Tanrı, Atalar ruhu, yer/su ruhları için kurbanların kesildiği belirtilmektedir. Anadolu Aleviliği'nde olduğu gibi Kırgızlar da kurbanın kesilme amaçları bu yönden benzerlik göstermektedir.⁴⁵⁸ Kreşin Tatarlar'ında yaz aylarında tavuk kurbanı uygulamasının olduğu belirtilmektedir. Ayrıca üç yılda bir beyaz bir sığırın kurban edilmesi gibi ritüeller yer almaktadır.⁴⁵⁹ Türklerde saç ve ıduk haricinde yalma, tös, yedirme, ateşe yağ atma ve şarap serme gibi kansız kurban çeşitleri kullanılmıştır.⁴⁶⁰ Kutsal ağaçlara bez bağlama inaniş ve uygulamaları yörede yapılmaktadır. Geleneksel Türk dininde bu uygulamaya yalma veya yalama denilmektedir. Bu ritüelin şaman davuluna bağlanan çaputlardan geldiği düşünülmektedir.⁴⁶¹

Türklerde hayvanın erkeğini kurban etmek gelenektir. Baharın gelişi ile yapılan ilkbahar bayramları, Gök Tanrı için kesilen kurban, dağ kurbanı ismi verilen büyük törenlere o boydaki herkes katılır. Bu törenlerde kanlı kurban kapsamında hayvanlar kesilir, kansız kurban olarak da kımız sunumu yapılır. Türkler de kansız kurban olarak Gök Tanrı'ya, yer/su ruhlarına bu bağlamda kurban sunulur. Bu kurbanlar genelde bir sıvıyı ateşe serpmeye, bir yiyeceği çevreye saçma veya bir şeye bez bağlama şeklinde olur.⁴⁶² Ayrıca kurban ifadesine çeşitli metaforik anlamlar ve sembolik değerlerin yüklenildiği aşıkardır. Özellikle yaratılış, doğum, ölüm, özgürlük gibi kavramların öne çıkarılmasında sembolik bir ritüel olarak görülür.⁴⁶³ Eski Türk topluluklarında Tanrı Gölü'ne atılan kurbanların canlı at olması gerektiği, ayrıca toprağa ise koyun ve koç kurban edilmesi yaygın olarak yapılan uygulamalardan olduğu belirtilmiştir. İskitler sultan öldüğünde onun ruhu için binlerce koyun ve at kurban etmişlerdir. Daha sonra

⁴⁵⁷ Abdurrahman Küçük- M. Alparslan Küçük, **Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, s. 40.

⁴⁵⁸ Durmuş Arık, "Kırgızlar 'da Kurban Fenomeni", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Ankara 2005, s. 158.

⁴⁵⁹ Durmuş Arık, "Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hristiyan Tatarlarının Dini İnanışları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, s. 83-84.

⁴⁶⁰ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 98.

⁴⁶¹ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 151.

⁴⁶² Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, s. 92.

⁴⁶³ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Tanrıya Yaklaşma Aracı Olarak Kurban", **Uluslararası Kurban Sempozyumu**, 8-9 Aralık 2007 İstanbul, s. 73.

kesilen hayvanların etleri cenazeye gelen misafirlere ikram edildiği bilinmektedir. Anadolu’da bile temeli atılan bina veya çocuğu olmayan kadın için adak kurbanı kesilirdi. Eski Türklerde Yada Taş’ı üzerine kanlı kurban kanı sürülmekte böylece yağmurun yağacağına inanılmıştır. Yörede Atma aşiretinde kutsal yerlerde kurban kesilip yemek pişirilmesi ve ağaçlara kırmızı yeşil bezler bağlanması uygulaması yer almaktadır.⁴⁶⁴

Eski Türklerde kansız kurban olarak ruhlara bağışlanarak serbest bırakılan “*ıduklar*” gelmektedir.⁴⁶⁵ Iduk sözcüğü Tanrı için adanmış ve salıverilmiş hayvandır. Bu hayvanın kutsal görüldüğü sütünün sağılmadığı, yük vurulmadığı ve yününün kırılmadığı bildirilmektedir. Altay, Yenisey, Yakutlarda “*ıtk, ızık, ıyk*” diye adlandırılmaktadır. Özellikle bu kansız kurban çeşidinin Moğollar döneminde yaygın olduğu söylenmektedir.⁴⁶⁶ Kansız kurbanların başka bir çeşidi de Saçı uygulamasıdır. Kanlı kurbanlara nasıl ki Türkler arasında “*tayılga veya hayılga*” deniliyorsa saç’ya da “*saçılga*” ismi verilmektedir. Türk boylarında genelde yağ, bulgurla karıştırılmış olan süt, kımız ve süt saç olarak kullanılan kansız kurban örnekleridir. Saçı uygulamasında iyeler ve ruhlara sunulan bu kurbanda onların ruhlarının kendilerine yardımcı olmasını sağlamak ve onları memnun etme inancı bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Ayrıca Eski Türklerde cenaze törenlerinde ölümlere sunulan saç uygulaması önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda sunulan yiyecek ve içecekler ölünün ruhunu rahatlatması için yapılmaktadır. Bazı Türk toplulukları ve Moğollar da ölünün mezarının karşısına belli dönemlerde et ve süt konulmuştur.⁴⁶⁸

2.6. Oruç

Yörede iftar, sahur, imsak gibi terimler kullanılmamakla beraber iftar vaktine “*oruç açma*” ismi verilmektedir. (KK: 8, 42, 37, 60, 63) Arguvan yöresinde tutulan oruçların gün sayısı ve tarihleri yerleşim birimlerine göre farklılık gösterebilmektedir.

⁴⁶⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 60-61.

⁴⁶⁵ Abdurrahman Küçük- M. Alparslan Küçük, **Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, s. 52; Selahaddin Bekki, “Türk Mitolojisinde Kurban”, **Akademik Araştırmalar**, S:3, Ankara 1996, s. 16-28.

⁴⁶⁶ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 77.

⁴⁶⁷ Selahaddin Bekki, “Türk Mitolojisinde Kurban”, s. 16-28.

⁴⁶⁸ Ahmet Gökbil, “Türk Halk İnançlarında Din ve Din Anlayışı (Kurban Kültü Örneği)”, **Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)**, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 2000, s. 182.

Genelde yaptığımız görüşmeler esnasında Türkiye genelindeki Alevilerin, oruç tutma takvimine göre hareket edildiği ifade edilmektedir.

Yörede oruç ibadeti olarak Muharrem ve Hızır oruçları yaygındır.

2.6.1. Muharrem Orucu

Arguvan yöresinde kurban bayramından yirmi gün sonra başlayan Muharrem Orucu; İmam Hüseyin Yassı Orucu, On İki İmam Orucu veya Matem Orucu isimleri ile de anılmaktadır. Niyet edilerek tutulmaya başlanan oruç, güneşin batmasıyla açılmaktadır. Muharrem orucu on, on iki veya otuz gün tutulmaktadır. Kişiden kişiye, yöreden yöreye gün sayısı farklılık göstermektedir. Yörede Muharrem orucundan sonra kurbanlar kesilmekte ve aşure yapılıp dağıtılmaktadır. (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 38, 41, 42, 45, 46, 53, 58, 59, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74)

Yörede Muharrem orucunun tarihi ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete Hz. Hüseyin'in doğumunu Cebrail, Hz. Peygamber'e müjdelemektedir. Bu müjdeden sonra Cebrail, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edileceğini söylemiş ve bunun üzerine Hz. Muhammed ağlamaya başlamıştır. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye Hz. Cebrail'den duyduklarını söylemiş, daha sonra Hz. Fatıma'nın da haberi olmuş ve o da üzülmeye şöyle demiştir: *"Hüseyin'im in yassını kim tutar? Gayıptan bir ses gelir o anda ve der ki: Hz. Muhammed'in has ümmetleri kıyamete kadar yas tutacaklar. Hüseyin'in matemi dünya kaldıkça tutulacaktır."* Anlatılan bu rivayetten sonra Aleviler *"on bir'de traş, on iki'de de aş"* diyerek bu orucu tutmaktadırlar. Yani on birinci günü traş olup temizlenmekte son günde de kurban keserek yaptıkları lokmaları dağıtmaktadırlar.⁴⁶⁹ Genelde Muharrem orucu on iki gün tutulmaktadır. Fakat yöredeki dedeler bu orucu genelde on beş gün tutmaktadır. (KK: 1, 2, 8, 64, 41, 68)

Yöredeki başka bir rivayete göre de İmam Hüseyin ve yetmiş iki kişi Kerbela'da Muharrem ayında öldürülmüştür. Katliamdan Zeynel Abidin kurtulmuş ve Ehlibeyt soyu onunla devam etmiştir. Bu kötü durumda iken yardım etmeleri için farklı kabile ve devletlere mektup yazılmış ama yardım edilmemiştir. Bu olaylardan belli bir süre sonra yardım etmeyenler pişman olup Allah'tan bağışlanma dilemişlerdir. Yaptıklarının affedilmesi için tövbe orucu tutulmuşlardır. Aleviler ise bu üzücü duruma karşın yas orucu tutmaya başlamışlardır. (KK: 8)

Yörede muharrem ayının önemi ile ilgili aşağıdaki deyiş dikkat çekicidir.

⁴⁶⁹ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 101, 103.

Yine geldi Mahi Muharrem ayı
 Deli gönül ne duruyun durma yan
 Müminler bu ayda alırlar payı
 Ne duruyun gözüm ağlasana kan

Yüklediler Ehlibeytin göçünü
 Zeynep yolar sırma gibi saçını
 Süslediler ol cennetin yükünü
 Ne duruyun gözüm ağlasana kan

Şahribanım kara giymiş ağlıyor
 Ümmü Gülsüm sinisini dağlıyor
 Fırat suyu kırmızı kan çağlıyor
 Ne duruyun gözüm ağlasana kan

Ehlibeyt üryan bindi deveye
 Kesik başlar mızraklarda havaya
 Bir gün gelir Mehdi el kor davaya
 Ne duruyun gözüm ağlasana kan

Kul Hüseyim durma Şah Hüseyine yan⁴⁷⁰

İmam Zeynel hasta çadırda yatar
 Zekiye'nin feryadı cihanı tutar
 Haktan emir geldi Hüseyim yeter
 Ne duruyun gözüm ağlasana kan

Yörede aşure muharrem orucundan sonra yapılmakta olan bir ibadet şekli olarak kabul edilmektedir. Aşurenin tarihçesi Nuh peygamberle ve yanındakilerin tufan esnasında gemide kalan son kırıntılarla bir çorba yapıp içmesi olayına dayandırılmaktadır. Yörede On İki imamları sembolize etmek amacı ile aşurenin içerisine on iki çeşit malzeme konulmaktadır. Aşure yapılırken Hz. Hüseyin'le ilgili deyişler ve dualar dedeler tarafından okunmaktadır. Dede dua okurken kazanın etrafında bulunanlar da Allah Allah diyerek dua etmektedirler. Aşure hazırlandıktan sonra aşureyi, en az yedi kişiye vermek zorunluluğu bulunmaktadır. (KK: 2, 9, 33, 41, 42, 59)

2.6.2. Hızır Orucu

Yörede Hızır orucu Şubat ayının 12-13-14 günlerinde tutulması gerektiğine inanılmaktadır. Hızır haftası girdiğinde üç veya yedi gün “*Hızır Orucu*” tutulmaktadır. (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 38, 41, 42, 45, 46, 53, 58, 59, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74) Bu orucu bekâr birinin tutması halinde üç gün boyunca sulu içeceklerin içilmemesi gerektiği inancı bulunmaktadır. Hızır orucunun üçüncü günün akşamında bekâr bir gencin rüyasında kendisine su veren kişiyle evleneceğine inanılmaktadır.

⁴⁷⁰ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 178.

Ayrıca kendisine su veren kişi yakınsa yakından, uzaksa uzaktan evleneceği inancı bulunmaktadır. Hızır ayında evlerde “*Hızır gavutu, Hızır kömbesi*” ismi verilen yemekler yapıp yedi komşuya dağıtılmaktadır.⁴⁷¹ Perşembeyi cumaya bağlayan gece Hızır gelerek Kavuta bir işaret koymakta, kavut kesilmişse bu kavut lokma ile birlikte komşulara dağıtılmaktadır. (KK: 6, 36)

Yörede Hızır’ın boz atı ve beyaz kıyafeti ile insanlara yardıma geldiği, kendisine bu yüzden “*Boz Atlı Hızır*” lakabı verildiğine inanılmaktadır. (KK: 35, 36, 41) Hızır’ın Hz. Musa döneminde yaşadığı ve ona ilim öğrettiği ifade edilmektedir. Hızır’ın karalarda, İlyas’ın ise denizlerde hâkimiyet kurduğu bilinmektedir. Hızır ve İlyas’ın sonsuz yaşamın kaynağı olan suyu buldukları ve o suyu içerek kıyamete kadar ölümsüz bir şekilde yaşadıklarına inanılmaktadır. Dolayısı ile Hızır’ın her zaman yardıma muhtaç olanlara yardım ettiği ve insanlar arasında gezdiği ifade edilmektedir. Anadolu Aleviliği’nde ve Arguvan yöresinde eve her gelen misafir, Hızır gibi karşılanmakta, ikramlarda bulunmaktadır. (KK: 8, 15, 41, 42)

Yörede Hızır orucunun tarihçesi ile ilgili olarak anlatılan başka bir rivayete göre Hz. Nuh ile yanındakilerin tufanda yaptığı duaya dayandırılmaktadır. Tufanın çok şiddetli olması ile gemide bulunanlar “*Yetiş Ya Hızır kurtar, bizi bu zorluktan!*” diye dua etmişlerdir. Belli bir süre sonra tufan bitmiştir. Orada bulunanlarda Hızır’ın kendilerine yardım ettiği ve kurtulduklarına inanıp üç gün şükür orucu tutmuşlardır. Anadolu Aleviliği’nde tutulan bu üç günlük oruç Hızır orucu olarak günümüze kadar gelmiştir. (KK: 41)

2.6.3. Oruçlarla İlgili Genel Yasaklar

Yörede Muharrem ve Hızır oruçlarında aynaya bakılmaz, saç taranmaz, gıybet edilmez. Ayrıca bu süre içerisinde yaş ağaç kesilmez, kan akıtılmaz, yumurta kırılmaz, soğan kesilmez, elma ve et yenilmez, su içilmez, bıçak kullanılmaz, tırnak kesilmez, saç ve sakal kesilmez, bıçakla kesilen hiçbir şey yenmez, bulanık su veya ayran içilmez, aynaya bakmak hoş karşılanmaz. (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 38) Diğer taraftan Muharrem ayında zevk ve eğlence veren durumlardan uzak durulmaktadır. Hz. Hüseyin’i ve Kerbela’da şehit olanlar düşünülüp çile çekilmektedir. (KK: 41, 42, 53,74)

⁴⁷¹ Hüseyin Şahin, “Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar”, **II. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu, (24- 26 Kasım 2010 Van)**, İstanbul 2011, s. 240-257.

2.6.4. Oruç ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Alevi yazarlar tarafından muharrem orucunun birçok Peygamber ve Hz. Muhammed tarafından da tutulduğu ve bu orucu Bakara suresi 183-184. ayetlere dayandırıldığı belirtilmektedir.⁴⁷²

Yörede ve Tahtacılar da muharremin ilk on günü, orucun ve yas tutma inanişinin Şiilikten geçtiği düşünülmektedir. Özellikle İran’da muharrem ayındaki bu günlerde yas tutulmaktadır.⁴⁷³

Muharrem ayının sonundaki Aşure Türkler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Aşure gününün kutsiyeti İslam öncesi dönemlere götürülmektedir. Kaynaklarda Aşure gününün İslam öncesi temellerinden biri, Hz. Musa’nın kavmiyle birlikte Firavun’un zulmünden kurtulmasına binaen Yahudilerin oruç tuttuğu gün olarak kabul edilmiştir. Dolayısı ile Müslüman Türklerin tuttuğu bu oruç Yahudi geleneğine dayanmaktadır.⁴⁷⁴ Müslüman Türklerde aşure geleneği hâlâ devam ettirilmektedir. Özellikle Osmanlılar döneminde her yıl aşure pişirilmesi gelenek halini almıştır. Bu uygulama tekkelerde, zaviyelerde, Asakir-i Şahane’de, Mekteb-i Fünun-i Tıbbiye’de, İmam-ı Hüseyin’in Halep’teki makamlarında mersiyeler eşliğinde halka aşure dağıtılarak gerçekleştirilmektedir. Osmanlı’da dağıtılan aşure iki türdür. Birincisi; Kerbela olayına dayandırılarak hazırlanan Muharrem aşuresi, ikincisi de İmam Zeynel Abidin’in Kerbela’da sağ salim kurtulmasının vermiş olduğu sevinçle hazırlanan aşuredir.⁴⁷⁵ Arguvan yöresinde ve Anadolu Aleviliği’ndeki aşure ve matem orucu Osmanlı dönemindeki şekli ile devam ettirilmiştir.

Hristiyanlık’ta tutulan şükür orucu akşam bir defa yemek yenildikten sonra diğer akşama kadar devam etmektedir. Ayrıca çarşamba ve cuma günleri tutulan “ızdıraplar cuması” orucu da halk arasında geçmişte yaygın bir uygulama olarak görülmüştür.⁴⁷⁶ Bu iki çeşit oruca bakıldığında Anadolu Aleviliği’ndeki yas için tutulan muharrem orucu ile ortak yanlarının olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Muharrem orucunda su içilmemesi durumu, Sabiilerde yılın belli zamanlarında et yememe orucu ile eşdeğerlik göstermektedir.⁴⁷⁷

⁴⁷² Metin Bozkuş, **a. g. t.**, s. 164.

⁴⁷³ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 182.

⁴⁷⁴ Metin Bozkuş, “Aşure Günü, Muharrem Matem /Orucu ve Sivas’ta Aşure Uygulamaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: XII/1, Sivas 2008, s. 35, 42, 47.

⁴⁷⁵ Zeynel Özlü, “Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 57, Ankara 2011, s. 195.

⁴⁷⁶ Ali Erbaş, **Hristiyanlıkta İbadet**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2003, s. 56.

⁴⁷⁷ Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler Sabiiler**, s. 191.

Hızır inancı eski Türklerde de kabul edilmiştir. İslam dinindeki Hızır anlayışı arasında benzerlikler azdır. Eski Türklerdeki “*Gök sakallı, Aksakallı, Kocalar*” gibi ulu kişiler Hızır inancısındaki bu kişiden pek ayrılmamıştır hatta eski Türk kocaları isim değiştirerek Hızır olarak isimlendirilmişlerdir.⁴⁷⁸

Hızır orucu sonrası kutlanan bayramın eski Türklerdeki on iki hayvanlı takvime göre yılbaşı olarak kabul edilen yeni yıl bayramı ile aynı olduğu belirtilmektedir. Azerbaycan Türklerinde kutlanan bu bayram, İran’da da İd-i Haydar ismiyle adlandırılmaktadır. İran bölgesindeki Alevilerde de Hızır Nebi bayramı ismiyle kutlandığı bilinmektedir. Bayram öncesi hazırlıklar yapılmaktadır. Bu bayram öncesi Anadolu’da kömbe ve gavud yapılmaktadır. Gavud hazırlanması âdeti İran’daki Çihiltanlar’da de bulunmaktadır.⁴⁷⁹

Anadolu Aleviliği’nde tutulan Hızır orucunda Hristiyanlık tesiri olduğu düşünülebilir. Bunun delili olarak Doğu kiliselerine mensup Hristiyanların Ninova orucu gösterilebilir. Bu oruç şubat ayı içerisinde üç gün tutulur. Hristiyan Süryanilerde de bu oruç Hıdırillas olarak tanımlar.⁴⁸⁰

2.7. Hac, Kutsal Kitap ve Zekat Anlayışı

Yöredeki inanca göre, Hac’dan maksat insanların birbirini ziyaret etmesi ve birbirlerinin gönüllerini hoş tutmasıdır. Tanrı’nın evinin Adem olduğu ve Adem’in beytullahı da insanın kendi özü olduğu düşünülmektedir. Hac ibadetinin Araplardan kalma bir ibadet olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden Alevilik düşüncesi ile herhangi bir ilgisinin olmadığına ve Hacca gitmek yerine memleket yararına olan işler yapmanın daha iyi olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. (KK: 8, 15)

Yörede Sünni inancında olduğu gibi rükünleri olan hac inancı ve ibadeti bulunmamaktadır. (KK: 1, 3, 8, 15) Bazı köylerde Hıdır Abdal Türbesine, Zeynel Abidin Türbesine, Hacı Bektaş Veli’ye, Hasan Basriye, Karadirek Ziyareti’ne (Şah İbrahim Veli), Vayloğ Dede ziyaretine gitmek hac olarak kabul edilmektedir. (KK: 8, 41, 63, 68, 74) Ayrıca Yöredeki Alevilerde Hz. Hüseyin ve Hz. Ali’nin türbesini ziyaret edenlerin hac görevini yerine getirdiklerine inanılmaktadır. (KK: 49, 50, 53, 54, 55, 56)

⁴⁷⁸ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1994, s. 89.

⁴⁷⁹ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1999, s. 140-141.

⁴⁸⁰ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 139.

Bunun yanında yedi defa Hacı Bektaş Veli ziyaret edilirse hac ibadetini tamamladıklarına dair inanışlar da bulunmaktadır. (KK: 28, 29)

Yörede hac ibadeti ile ilgili olarak aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir.

Hararet nardadır sacda değildir

Keramet baştadır tacda değildir

Her ne arar isen kendinde ara

Kudüs'te Mekke'de hacda değildir.⁴⁸¹

Yöredeki Alevi düşüncesinde, kutsal kitaplardan biri olan Kur'an-ı Kerim'in surelerinin yerinin değiştirildiğine inanılmaktadır. Alevi inanışına göre Peygamber ve Hz. Ali döneminde Kur'an-ı Kerim'i topladıkları ve kitap haline getirip çoğalttıkları belirtilmektedir. Fakat Kureyşliler'in Kur'an-ı toplatıp yaktıkları, kendilerinin bir komisyon kurup tekrar Kur'an-ı yazdıkları düşüncesi kabul edilmektedir. Kur'an'ın son şeklinin Hz. Osman'ın değil, Haccac-ı Zalim ve Mervan'ın düzenlemiş oldukları ve asıl olan Kur'an'ın Hz. Ali'nin yazdığı Kur'an olduğu ifade edilmektedir. (KK: 15)

Yörede, indirilen tüm kutsal kitapların varlığına inanılmaktadır. Kur'an'ın Türkçe meallerinin farklı yorumlar içerdiğinden dolayı itibar edilmemesi gerektiği dedeler ve hocalar tarafından tavsiye edilmektedir. (KK: 8, 15, 41, 42, 53, 68)

Mineyik'li Hüseyin Orhan Dede'nin konu ile ilgili deyişi dikkat çekicidir.

Ali ismi dört kitapta yazılı

Dört kitapta doğru sundu

Lailaha illallahı yazılı

Cebrail üstadım dedi

Zikredenler ezezulden sakınır

Birliğinde nişan gördü

Lailaha illallahı yazılı

Allah bir Muhammed Ali⁴⁸²

Arguvan yöresinde Aleviler mallarını sadakasını vermekte toplum içerisinde bulunan fakirlere yardım etmektedir. Bunları yaparken de gösteriştan uzak olunmasına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Hz. Ali bu konuda: *“Bir elinle verdiğini, diğer elin bilmeyecektir. Bir gözünle gördüğünü, diğer gözün görmeyecektir.”* sözü önemli yer teşkil etmektedir.⁴⁸³

Yörede Sünni inancındaki gibi malın 1/40 verme inancı bulunmamakla beraber, imanın bir şartı olarak da kabul edilmemektedir. Günümüzde pek olmamakla birlikte eski dönemlerde zekatın bir benzeri olarak görülen *“hakkullah”* bu manada

⁴⁸¹ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 107-108.

⁴⁸² Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 147, 193.

⁴⁸³ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 109.

kullanılmıştır. Hakkullah, dedelere yılın belli bir zamanında verilen para ve benzeri yardımlara denilmektedir. Özellikle dedeler Hacı Bektaş Veli dergâhından gelmekte ve yardımları oraya götürmektedirler. Günümüzde daha çok ocakların olduğu yerlere ve ziyaretlere gönüllü olarak bağışlar yapılmaktadır. (KK: 8, 15, 41, 42, 46, 52, 58, 64, 74)

2.7.1. Hac, Kutsal Kitap, Zekât İnanış ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Anadolu Aleviliği'nde önemli bir yere sahip olan Nesimi'nin şiirlerinde hac motifi sıkça kullanılmıştır. Seyyid Nesimi Hurufiliğin önemli temsilcilerinden olup Kuran'ın birçok ayetini telmih yoluyla kullanmış ve şiirlerinde Hurufî figürlere yer vermiştir. Özellikle hac konusundaki şiirlerinde bu etki hâkimdir. Hurufilikte gerçek manada hac kabul edilmiştir. Ama gerçekte Allah'ın evinin insanın yüzü olduğu görüşü ön plandadır.⁴⁸⁴

Hac tasavvufi ve batını etkiler sonucunda zamanla Anadolu Aleviliği içerisine girmiştir. Bu bağlamda batını yorumlar ortaya konmuştur. Buna göre Kâbe insanlık noktasıdır. Kâbe kaldırıldığında insanlar birbirlerinin yüzlerine dua etmekte ve secde'ye kapanmaktadır. İnsanın gönlü Allah'ın evi sayılmaktadır. İnsanın gönlünü kazanmanın gerçek hac olduğu belirtilmektedir.⁴⁸⁵

Anadolu Aleviliği'nde ve yörede Hac yeri olarak Kerbela ve Ehlibeytin mezarlarının olduğu yerler gösterilmektedir. Hac yeri isteyen de değil de gerçekte buraya çağrılanın gidebileceği bir yer olarak bilinmektedir. Bu yerin üzerinde yetmiş iki bin meleğin toplandığı rivayet edilmektedir. İranlılar için mukaddes bir şehir olarak kabul edilen bu şehrin akıl hastalarına, yatalak hastalara, hamilelere şifalı olduğu inancı her daim kabul görmektedir.⁴⁸⁶

Mineyik Ocağı Dedesi Muharrem Naci Orhan ölmeden önce Orhan Türkdoğan'la yaptığı röportajda kutsal kitaplardan Kur'an-ı Kerim ile ilgili şöyle demiştir: “*Kuran'ın tahrif edildiği kanısındayım. Bugün Topkapı müzesinde iki adet Kur'an vardır. Biri Hz. Ali'nin ki öteki de Hz. Osman'ın el yazıları ile yazılmıştır. Her iki Kur'an'da da Arabi bakımından bir takım noktalama işaretleri mevcuttur. Hâlbuki Peygamber, Ali, Ömer ve Ebubekir zamanlarında bu tür noktalamalara rastlanmaz. Bu*

⁴⁸⁴ Mustafa Ünver, “İslam'ın Solunda Bir Kur'an Şairi: Nesimi ve Hac Motifleri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 14/15, Samsun 2003, s. 230.

⁴⁸⁵ Fevzi Rençber, **a. g. e.**, s. 110-111.

⁴⁸⁶ Esra Doğan, “Kacarlar Dönemi İran Hac Seyahatnamelerinde Kerbela Hadisesi ve Hz. Hüseyin'in Kerbela Yolu”, **Çeşitli Yönleri İle Kerbela**, C: 1, Sivas 2010, s. 215.

da gösteriyor ki orijinal Kur'an üzerinde oynanmıştır. Keza, Hz. Osman'ın ölümünden sonra hilafete geçen Hz. Ali, Kur'an için bir heyet teşkil ediyor. Şüphesi olmasaydı Hz. Ali böyle bir yola sapar mıydı?" demektedir.⁴⁸⁷

Alevi kültürü ve şiirinin önemli isimlerinden olan Virani de kutsal kitapları kabul etmekle beraber Kur'an'a göndermeler yapmaktadır. Virani'de Nesimi gibi Hurufi öğretileri çerçevesinde batını yorumlara bağlı kalmaktadır.⁴⁸⁸

Anadolu Aleviliği'nde Kuran'ın tahrif edildiği konusunda yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Özellikle bu konuda "*Kuran'a el katılması*" şeklinde adlandırmalarda bulunmaktadır. Ayetlerin bazılarının çıkarıldığı veya eksik olduğu gibi düşünceler Anadolu Aleviliği'nde ortaya atılmaktadır.⁴⁸⁹

Yörede dört kutsal kitabın varlığı kabul edilmektedir. İslam dini dört kutsal kitabı kabul etmekle birlikte son kitap Kur'an-ı Kerim'in geçerliliğini kabul etmektedir. Hristiyanlar Tevrat'ı kabul etmekle beraber kendi kutsal kitapları içerisinde görmüşlerdir. Yahudiler ise kendi kutsal kitapları olan Tanah'ı kabul etmiş, kendi kitapları haricindeki kitapların varlığını kabul etmemişlerdir.⁴⁹⁰

Bektaşiler gelirlerinin beşte birini Ehlibeyt hakkı olarak Hacı Bektaş Veli dergâhına verirler. Kızılbaş'lar ise ocaklara ve dedelere verir.⁴⁹¹ Yörede bu bağlamda yardımlar yapılır. Son zamanlarda daha çok dede ocakları, ziyaretlerin yapım ve tadilatı anlamında yardımlar yapılması benzer özellikler gösterir. Günümüz zekât anlayışı İslami anlayışla farklılıklar göstermektedir.

Kırgızlarda şamanların belli yerlere gittikleri, orada çalgı ve müzik eşliğinde ayin yaptıkları belirtilmektedir. Yapmış oldukları bu törenlerde şamanlara belli bir ücret verilmesi ile Anadolu Aleviliği'ndeki dedelere verilen Hakkullah arasında benzerlik bulunmaktadır.⁴⁹²

Yahudilikte zekât İsa'dan önceki tarihlere rastlamaktadır. Homeros döneminde sadaka verme uygulaması yaygın olarak yapılmıştır. Zekât kavramı Eski Ahit'te

⁴⁸⁷ Orhan Türkdoğan, **a. g. e.**, s. 412.

⁴⁸⁸ İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, s. 137.

⁴⁸⁹ Cenksu Üçer, **a. g. t.**, s. 168.

⁴⁹⁰ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., Ankara 1997, s. 466.

⁴⁹¹ Etem Ruhi Fırlıklı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, s. 290; İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, s. 175.

⁴⁹² Nejat Birdoğan, **a. g. e.**, s. 410.

geçmektedir. Hristiyanlıkta da bu uygulamaya yer verilmiş olmakla beraber Yeni Ahit'te zekât ile ilgili pasajlar bulunmaktadır.⁴⁹³

⁴⁹³ Abdus Samed; Lowell M. Glenn, “Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı”, Çev. Faruk Özdemir, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:3, Rize 2013, s. 255-258.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

İnsan hayatının önemli olaylarından olan doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemleri olarak isimlendirilmektedir. Her toplumda geçiş dönemleri, kendi içerisindeki dinsel, büyüsel ve kültürel bazı ritüellerle karşılanmaktadır. Bu evrelerde yapılan ritüellerin amacı, kişinin durumunu belirlemek, kutlamak, kutsamak ve karşılaşılabilecek tehlikelerden korunmaktır. Zira inanışa göre kişi, bu dönemlerde dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı savunmasız kalmaktadır. Geçiş dönemindeki gelenekler, görenekler, töreler, âdetler ve uygulamalar her yörenin ve bölgenin halk inanışlarının temelini oluşturmaktadır.⁴⁹⁴

3.1. Doğum

Geçmişten günümüze doğum, neslin devamını sağlaması bakımından önemli bir olaydır.⁴⁹⁵ Doğum olayı, her zaman ve her toplumda sevinçle karşılanmıştır. Doğan her çocuk annesi ve babası hatta bütün akrabaları tarafından soylarının devamı için önemli bir etken olarak görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde aileler her devirde soylarının çokluğu ile kendilerini daha rahat ve güçlü hissetmiştir. Ayrıca kadının doğurganlığı da aile ve akraba çevresi içerisindeki yerini sağlamlaştırmaktadır. Halk arasında yaygın olan “Çocuk, ailede ocağı tütürür.” deyiimi bu durumun kırsalda ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Kadının toplumda doğurganlık vasfının olmayışı onun küçümsenmesine hatta çevresi tarafından dışlanmasına bile neden olmaktadır.⁴⁹⁶

Doğumla ilgili inanış ve uygulamaları doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olmak üzere üç başlık halinde tasvir edip değerlendireceğiz.

3.1.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalar

Doğum öncesi inanış ve uygulamaların birçoğu, kısırlığı gidermek ve hamilelik dönemi ile ilgilidir. Yörede, kısırlığı giderme noktasında yapılan uygulamaların çoğunluğu halk hekimliği bağlamında yapılmaktadır. Bu uygulamalardan sonuç

⁴⁹⁴ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 131; Serkina Galina, “Geçiş Ritüellerindeki Benzerlikler”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/galina.pdf> (15/11/2015)

⁴⁹⁵ Yahya Mustafa Keskin, “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar”, **F.Ü.İ.F Dergisi**, S: 6, Elazığ 2001, s. 41.

⁴⁹⁶ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 131-132.

alınmadığı takdirde tıbbi tedavi yöntemlerine müracaat edilmektedir. Hamilelik dönemi inancı ve uygulamaları ise genel olarak sakınma ve tavsiyeler niteliğindedir.

3.1.1.1. Kısırlığı Giderme

Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi yörede de yeni evlenen çiftlerin bir an önce çocuk sahibi olmaları istenmektedir. Hamilelik döneminin uzaması durumunda aileler, tıbbi tedavi yöntemlerinin dışında, dinsel-büyüsel ve halk hekimliği bağlamında bazı uygulamalar yapmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu Arguvan yöresinde de kusur genel olarak kadında arandığından, yukarıda bahsettiğimiz uygulamalar genel olarak kadın etrafında kümelenmektedir.

3.1.1.1.1. Dinsel-Büyüsel Nitelikte Olanlar

Yörede çocuğu olmayan kadınların başvurdukları dinsel-büyüsel nitelikte olan uygulamalar arasında, muska yaptırmak ve ilgili türbeleri ziyaret etmek gelmektedir.

3.1.1.1.1.1. Muska İle İlgili İnanışlar

Yörede eskiye nazaran sık olmamakla birlikte günümüzde çocuğu olmayan kadınların başvurduğu uygulamalardan birisi muska yaptırmaktır. Bu manada yapılan uygulamalar arasında kutsal olduğuna inanılan yerdeki ağacın dalının kesildikten sonra dedeye veya hocaya okutulmasıdır. Okutulan bu ağaç parçası eşik altına konulmakta veya çocuğu olmayan kadın boynunda taşımaktadır. (KK: 5, 6, 9) Eskiden Akören ve Eymir köylerinde muska için Niyazi Hoca'ya başvurulmaktaydı. (KK: 5, 9) Gökağaç köyünde ise çocuğu olmayanların başvurdukları eskiden Şeyh Hasan muska yaptığı ve gelenlerin bu sayede dileklerine kavuştukları ifade edilmektedir. (KK: 15)

3.1.1.1.1.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili Uygulamalar

Yörede çocuğu olmayan kadınlar, her köyün bağlı olduğu ziyaretlere ve ocaklara gidip, dua yapmaktadır. Bu manada Arguvan'ın Fırat Nehri'ne doğru olan köylerinde Abdulvahap Gazi'ye ve Sıddı Zeynep'e, İsaköyünde Gani Baba Ziyareti'ne, Bozan köyünde Şah Sultan'a, Battalgazi'de Zeynel Abidin'e ve Hasan Basri'ye, Gürgede bulunan Karataş'a, Aşağı Sülmenli'de bulunan Kösender Baba'ya gidilmektedir. (KK: 58, 59, 63, 70, 67, 74) Arguvan yöresinde ve Hekiman'a yakın olan köylerde ise Mezirmedeki Vayloğ Dede ziyaretine gidildiği ifade edilmektedir. (KK: 53, 54)

Yörede çocuk sahibi olmak için gidilen ziyaret yerlerinden birisi de Gürge'deki Karataştır. Buraya gelen çocuğu olmayan kadın Karataş'ın etrafında üç defa dönerek *"Benim bir kısrağım var. Alan var mı?"* diye sorar. Ayrıca bu esnada orada bulunanların doğacak olan çocuk için pazarlıkla bir fiyat belirlenir. Orada bulunanlardan birisi çocuğu satın alması ile uygulama sona erer. Daha sonra çocuğu olmayan kadın orada bulunanlara lokma dağıtır. Ziyaret bitiminde çocuğu olmayan kadın, Karataş'ın yanında bir avuç toprak veya Karataş'tan bir parça alıp, bunu çocuk doğuncaya kadar saklamaktadır. (KK: 41, 48, 50)

Herhangi bir ziyaretten alınmış *"cöher"* ismi verilen ziyaret toprağının içirilmesi veya ziyaretteki yeşil bezlerden kesilerek kadının boynuna ya da koluna bağlanması uygulamaları da kullanılan yöntemler arasındadır.⁴⁹⁷

Gürgedeki uygulamanın bir benzeri Eymir köyünde bulunan Yumru taşın etrafında yapılmaktadır. Yumru taşı ziyaret edilmeden önce kısır olan kadın evinde sac ekmeğini yağlayıp komşularını çağırır. Komşuları ile birlikte Yumru taşa gidip orada bulunan taşa çivi çakmaktadır. Şayet taşa çaktığı çivi düşmeyecek olursa ve bu çiviye bilezik şeklinde burdurup koluna takmaktadır. Yapılan bu uygulama ile çocuğunun olacağına inanmaktadır. (KK: 9, 10)

Çavuş köyünde ise çocuğu olmayan kadınlar, Kıratlı Ziyareti'ne gitmektedir. Ayrıca köyün üst tarafında bulunan Payamlı Ziyaretinin bulunduğu dağın ağacına bez bağlanıp çocuğun olması için adaklar adanmakta, kurban kesilmektedir. (KK: 36, 39)

Bazı kadınların bahsedilen ziyaret yerlerinde bir gece yattığı olmaktadır. Bu işlemlerin sonrasında kurban kesilir veya lokma dağıtılır. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar dedeye de müracaat etmektedir. Dedenin kısır kadınların sırtını üç kez *"Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali"* diye sıvazladığında çocuğunun olacağına inanılmaktadır. (KK: 8, 9, 41)

3.1.1.1.2. Halk Hekimliği Kapsamına Giren Uygulamalar

Yörede çocuğu olmayan kadınlara halk hekimliği bağlamında karnına testi vurulması veya bastırılması, su ısıtılmış bir kazanın içine oturtulması, bitkilerden

⁴⁹⁷ Hüseyin Şahin, "Morhamam Köyü Doğum Folkloru", **Hamle Gazetesi**, Sayı: 662-679, 6-22.3.1989, Malatya.

yapılan karışımların çocuğu olmayan kadına içirilmesi, kadının karnının üzerine sıcak bir şeylerin konulması gibi uygulamalar yapılmaktadır.⁴⁹⁸

3.1.1.1.3. Hamilelik Dönemi

Yörede hamile olan kadına “*gebe, hamile, ağır ayak, gümenli, ayağı ağır ve guzlacı*” isimleri verilmektedir.⁴⁹⁹ Doğum yapacak bayanın tarlada, bahçede çalıştırılmaması doğuma iki ay kala ağır işler yaptırılmaması ve kadının yalnız bir yere gönderilmemesi gibi uygulamalar bulunmaktadır. (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 38, 41, 42, 45, 46, 53, 58, 59, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74) Diğer taraftan Morhamam köyünde kadınlar, gece vakti hamile kadının yolunu kesmemeye dikkat etmektedirler. Buna “*uğurunun kesilmemesi*” denilmektedir.⁵⁰⁰ Bu uygulamanın, hamile kadının karnındaki bebeğin erkek olabileceği düşüncesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira Anadolu kırsalında kadınların erkeklerin yolunu kesmedikleri bilinen bir gerçektir.

3.1.1.1.3.1. Hamile Kadının Kaçınmaları

Halk arasında hamile kadının yapmış olduğu eylemleri ile karnındaki bebek arasında bağ olduğuna inanıldığından bazı sakınmalar ortaya çıkmıştır. Gebe kadın, çirkine bakarsa çocuğunun çirkin, köre bakarsa kör, tavşana bakarsa kulakları tavşan gibi uzun olacağına, yılan veya balığa bakarsa yılan ve balık gibi elinden kayıp gideceğine inanılmaktadır. Ayrıca hamile kadın, fiziksel olarak sakat olan biri ile şaka yaparsa çocuğunun sakat doğacağına; baykuşa, kirpiye bakarsa bu hayvanlara benzeyeceğine inanılması yöre genelinde yaygındır. (KK: 5, 6, 9, 34, 37, 54, 72) Diğer taraftan hamile kadının güzel ve hoş olan şeylere bakması, birisi ile dalga geçmemesi tavsiye edilmektedir. (KK: 5, 6, 34, 48)

Gebe kadının kaçınması gereken durumlardan biri de cenazeye bakmaması ve cenaze törenlerinden uzak durmasıdır. Eğer bulunduğu evden biri ölürse evinden yedi adım çıkması ve cenaze götürüldükten sonra eve geri gelmesi gerekmektedir.⁵⁰¹ (KK: 50, 72, 73)

⁴⁹⁸ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

⁴⁹⁹ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

⁵⁰⁰ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

⁵⁰¹ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

Yörede görülen uygulamalardan biri de uğur alma âdetidir. Bu uygulama ve inanişâ göre hamile kadın ile karşılaşıldığında hemen durulup beklenilmektedir. Bekleyen kişilerin omuzunda bir yük olsa bile bu kural değişmemektedir. Hamile kadın önlerinden geçtikten sonra bekleyenler yollarına devam etmektedir. Eskiden yörede uygulanan bu inanişâ “*uğur alma veya uğurun kesilmemesi*” denilmektedir. Eğer hamile kadının uğuru alınırsa yani beklemeden geçilirse bunun büyük bir günah olacağına inanılmaktadır. Doğuracağı çocuğun erkek olması istediği dikkate alınarak uğurun kesilmemesine özen gösterilmektedir. Uğur alma veya uğurda durma inanişının başka bir şekli de; erkekler yoldan geçerken kadınların onların geçmesini beklemesi veya erkek geçerken kadının ayağa kalkmasıdır.⁵⁰² (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 58, 59, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74)

3.1.1.1.3.2. Aşerme

Yörede, hamile kadının bazı yiyecek ve içecekleri aşırı istemesi haline “*aşyerme, aşerme, yerik yerme*” gibi isimler kullanılmaktadır. Aşyeren kadının istediği şeyi alıp yemediğinde “*umma*” olacağına inanılmaktadır. Umma olan kadının göğüslerinin şiştiği ve bu şişkinliğin de büyük ağrılara sebep olduğu ifade edilmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, hangi mevsimde olursa olsun hamile kadının istediği yiyeceğin temin edilmesi gerekmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan uygulamalardan biri de aşyeren kadına Hacı Bektaş Veli Dergâhı’ndan getirilen buğdayın yedirilmesidir. Yedirilen buğdayın doğacak çocuğun vücudunun herhangi bir yerinde ben oluşturacağına inanılmaktadır. Aşeren kadınlara bazen de doğacak çocuklarının sağlıklı ve yanaklarının kımızı olması için kırmızı elma yedirilmektedir.⁵⁰³

3.1.1.1.3.3. Çocuğun Cinsiyetinin Tespiti İçin Yapılan Uygulamalar

Hamilelik dönemi boyunca aile fertlerinin ve akrabalarının merak ettiği konulardan en önemlisi çocuğun cinsiyetidir. Bunu öğrenmek için yörede, hamile kadının canının çektiği yiyecekler ve fizyolojik özelliklerine bakılarak bazı tahminlerde bulunulmaktadır. Hamile kadının bebeği karnında yukarı doğru ve yavaş hareket ediyorsa erkek, aşağı doğru ve hızlı hareket ediyorsa kız olacağına inanılmaktadır. Annenin hamilelik döneminde yüzü güzelse erkek, çirkinse kız çocuk olacağına;

⁵⁰² Hüseyin Şahin, “Arguvan Köylerinde Uğur Alma Âdeti”, **Milli Folklor Dergisi**, Geleneksel Yay., S:3, Ankara 1989, s. 30.

⁵⁰³ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

annenin canı tatlı çekerse erkek, ekşi canı çekerse kız çocuğunun olacağı düşünülür. Diğer taraftan hamile kadının kalçası darsa erkek çocuk olacağına, genişse kız olacağına, hamile kadın yere sırt üstü uzandığı zaman karnı ikiye ayrılıyorsa ikiz olacağına inanılmaktadır. Ayrıca eskiden yörede kesilen bir hayvanın kafası ağız bölümünden iki elle tutularak ayrılır, ağzı ayrılan kellenin dişlerinin arka kısmı gürüs çıkarsa (düz, etsiz çıkarsa) çocuğun erkek, püsküllü çıkarsa kız olacağına inanılmaktadır. Yörede çocuğun cinsiyetini tespit etmek için diğer bir uygulama da Abdulvahap Türbesinde yapılmaktadır. Mağaradaki kısmet kapısı denilen küçük kapının içinde hayvan kemikleri bulunmaktadır. Hamile kadın çocuğunun cinsiyetine niyet ederek gözlerini kapatıp ellerini kemiklere dokundurur. Eğer hamile kadının eli önce ayak kemiğine değerse doğacak çocuğun erkek, kaburga veya bel kemiğine ise çocuğun kız olacağına inanılmaktadır. Annenin rüyasında altın bilezik görmesi kız çocuk doğuracağına, altınların çok olması ve sıra sıra dizilmesi de erkek çocuk doğuracağına yorumlanmaktadır.⁵⁰⁴ (KK: 9, 27, 36, 37, 48, 54, 72, 73)

3.1.2. Doğum Sırası

Yörede günümüzde doğumların hemen hemen tamamı hastanelerde yapıldığından doğum esnasındaki uygulamalardan söz etmek mümkün değildir. Fakat eskiden köylerde doğumu, doğum işinde uzmanlaşmış “ebe” ve yardımcısı yaptırdı. Doğum sancısı başlayınca, doğum odasından ebe ve kadının yaşıtı olan doğum yapmış kadınlar dışındakiler çıkarıldı. Doğumu kolaylaştırmak için ebe kadın “*elim Fatma ananın eli olsun, biz göçtük sen de göçesin.*” diyerek kadının sırtını üç defa sıvazladı. Doğumu kolaylaştırmak için ziyaretlerden daha önce getirilmiş evde hazır bulundurulan “cöher” ismi verilen toprak suya katılarak hamile kadına içirilirdi. Yine doğumu kolaylaştırmak için Kerbela’dan getirilmiş olan tespih, dua okunarak bir tas suya atılır ve bu su kadına içirilirdi. Ayrıca aynı amaca yönelik olarak, köydekiler doğum yapacak olan kadının evi etrafında gürültü yaparak silah atmaktadırlar. Akören köyünde doğumdan önce hamile kadının çok fazla sancısı olduğunda, Sancı Ocağı’na götürülür ve ocaklı M. Ali Kutlar’a, ağrısının geçmesi veya hafiflemesi için sırtı sıvazlatır. (KK: 5, 6, 9)

Arguvan’ın Morhamam köyünde anlatılan bir söylenceye göre eski dönemlerde devamlı kız çocuğu olan bir aile Elazığ’ın Baskil ilçesine bağlı Kale köyünde bulunan

⁵⁰⁴ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

Abdulahap Ziyareti'ne gitmiştir. Ziyarete dua ederken eğer erkek çocukları doğarsa her yıl yalınayak ziyarete geleceklerini adanmışlardır. Daha sonra erkek çocukları doğmuş ve yedi yıl boyunca aile, adaklarını yerine getirmek için yalınayak yürüyerek oraya gidip kurbanlarını kesmiş, lokmalarını dağıtmışlardır.⁵⁰⁵

3.1.3. Doğum Sonrası

Eskiden doğumdan hemen sonra doğum yapan kadının kocası veya ebesi plasentayı yıkayıp beyaz bir çaputa koyduktan sonra ayak değmeyecek bir yere gömerlerdi. Günümüzde de bebeğin eşinin dışarı atılması veya başka bir yere konulması günah sayılmaktadır. Bebeğin göbek bağı kesildikten sonra, annesi tarafından, bir ömür ailesine bağlı kalması amacıyla, saklanmaktadır. (KK: 5, 6, 9, 16, 27, 36, 37, 48, 50, 66, 72, 73) Diğer taraftan yörede, doğum yapan kadının odasının belli bir süre veya kırk gün geceleri aydınlatılması uygulaması günümüzde de devam etmektedir. (KK: 6, 9, 34, 36) Ayrıca doğum gerçekleştikten sonra, bebeğin göbeğinin kesildiği makas kırk gün yıkanmadan saklanmaktadır.⁵⁰⁶ (KK: 5, 6, 9, 16, 27, 36, 37, 48, 50, 66, 72, 73)

Yörede doğum sonrası dikkati çeken uygulamalardan birisi doğum sonrası çocuğu ölenlerin, çocuğunun yaşaması için yaptıkları işlemlerdir. Çocuğu yaşamayan kadınlar öncelikle en yakın ziyarete, daha sonra civar köylerdeki ziyaretlere gitmektedir. Yörede çocuk doğduktan hemen sonra ölürse kebe hastalığına yakalandığına inanılmaktadır. (KK: 5, 6, 34, 36, 37, 39) Böyle bir durumla karşılaşmamak için bebek Gürge'de bulunan kebe ocağına götürülmektedir. (KK: 5, 6, 9, 16, 27, 36, 37, 48, 50, 66, 72, 73) Ayrıca Kebeyi önlemek içinde siyah bir tavuk, bir iğne ve bıçak alınarak Gürge'deki Karataş ziyaret edilmektedir. Karataş'ın etrafında üç kez dönüldükten sonra tavuk kesilmekte, tavuğun başı bir beze sarılıp üstü dikilmektedir. Dikilen bu tavuğun kafası Karataş'ın yanında bir yere gömülmekte ve yapılan bu uygulamaya "*kebe bağlama*" denilmektedir. Diğer taraftan çocuğu doğup da ölen kadınların çocuklarının saçlarını yedi yaşına kadar kesmemesi, yedi yaşına gelince dilek diledikleri ziyarete gidip orada çocuğun saçlarını kesmesi ve adaklarını dağıtması yöredeki yaygın uygulamalardandır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Hüseyin Şahin, "Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar", s.240-257.

⁵⁰⁶ Hüseyin Şahin, "Morhamam Köyü Doğum Folkloru", 6-22.3.1989.

⁵⁰⁷ Gülsen Balıkcı, Geçiş Dönemleri, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya 2014, s. 63, 65.

3.1.3.1. Lohusalık Dönemindeki Uygulama ve Âdetler

Yörede “*dığaskan*” adı verilen yeni doğum yapmış kadına sıcak süt veya herle⁵⁰⁸ adı verilen bir karışım yedirilmektedir. Bu karışıma bazı köylerde kuymak ismi de verilir. (KK: 9, 22, 27, 36, 37, 38) Yapılan bu uygulamanın amacı kadının midesinin rahatlamasını sağlamaktır. Ayrıca eskiden kadın ve bebeğin altına “*öllük*” toprağı denilen bir toprak ısıtılarak konulmaktaydı. Bu toprağın lohusaya ve bebeğe iyi geleceğine inanılmaktaydı. Ayrıca yörede, kadının doğum yaptığını simgesel olarak ifade etmek için beyaz tülbent bağlanması gelenek halini almıştır.⁵⁰⁹

Bebek doğduktan belli bir süre sonra tuzlanmaktadır. Bir gece geçtikten sonra sabah ilk iş bebek banyo yaptırılmaktadır. Bu uygulamadaki amaç çocuğunun tuzlanarak pişik olmasını önlemektir. Ayrıca bebeğin büyüyünce terinin kokmasını engellemektir. Günümüzde de çocuğun tuzlama uygulaması kırsalda az da olsa varlığını sürdürmektedir. (KK: 5, 6, 9, 16, 27, 36, 37, 48, 50, 66, 72, 73)

Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Arguvan yöresinde de yeni doğum yapmış kadınlara ve çocuklara zarar verdiğine inanılan al/albastı/alkarası inancı bulunmaktadır. Yörede alkarası, doğum yapmış kadının ciğerlerini yiyen, bebeği boğmaya çalışan ve memelerini omuzlarına atan kötü bir ruh veya cin olarak tanımlanmaktadır. Yörede Albastıdan korunmak için doğum yapan kadının yatağının etrafı keçi kılından örme sicimlerle çevrilmekte ve yatağının baş tarafına bıçak, kaşık, iğne konulmaktadır. Ayrıca yorgana al geldiğinde ağzına batması için iğne konulmaktadır. (KK: 5, 6, 9, 36, 48, 49) Albastıdan korunmak için yapılan başka bir uygulama ise çocuğun yastığının altına soğan, ekmek, su veya süpürge konulmasıdır. Yine bu amaca yönelik olarak yörede kırkı çıkana kadar kadın ve çocuk yalnız bırakılmaz ve yattığı odanın lambaları söndürülmez. (KK: 9) Ayrıca evlerin bacalarından içeriye al gelirse yaralansın diye orak koyulmaktadır. (KK: 5, 6, 9)

Alkarasından korunmak için ilçe genelinde Al ocağına gidilmesi uygulaması da bulunmaktadır. Bu manada Bozan köyündeki Al Ocağı’na gidilmekte ve dilekte bulunmaktadır. Al Ocağından doğum yapan lohusa kadın için ekmek alınmakta ve kadına yedirilmektedir. Ayrıca evin ocağından biraz kül alıp eve götürme inancı da bulunmaktadır. (KK: 27, 28, 37, 38) Bozan köyünde yaşayan Hıdır isimindeki bir köylü Al Ocağının oluşumu ile ilgili şunları aktarmaktadır. Hıdır köyde bir gün tarlasını

⁵⁰⁸ Herle: Bir miktar una su karıştırılarak yapılan hamura, pekmez ve tereyağının ilave edilmesi ile yapılmaktadır.

⁵⁰⁹ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, 6-22.3.1989.

sularken ileride bir kadını görmüştür. Ona yaklaştığında kadının elinde üç tane ciğer olduğunu ve onları su ile yıkadığını fark etmiştir. Onun al karası olduğunu anlayınca yanında bulunan iğneyi o bayanın omuzuna saplamış ve onu yakalamıştır. Adam bayana bu ciğerleri götürüp yerine bırakırsan ben de seni serbest bırakırım, demiştir. Al karası olan bayan ciğerlerden ikisinin sahibi öldü ama bir tanesini hemen götürüp bırakabilirim, diye söz vermiştir. Elinde bulunan ciğeri sahibine götürüp bırakmış, tekrar adamın yanına dönmüştür. Adam bu bayanı birkaç gün misafir etmiş, sonra ona tövbe ettirerek dere kenarına bırakmıştır. Al karası suya dalıp gözden kaybolunca suyun içi kan rengine dönmüştür. O günden sonra orada bulunan Al Ocağı'na insanlar gelmiş, özellikle doğum yapan kadınlar toprak alıp götürmüşlerdir. Al Karası ve Al Bastıdan korunmak için bu inanış ve uygulamayı devam ettirmişlerdir.⁵¹⁰ Çavuş köyünde ise şu anda yıkılmış olan ocaklı Ali Yalçın'ın evinden biraz kül getirilmekte, doğum yapan kadının evine konulmaktadır. (KK: 36, 37, 39)

Yörede Alkarasından korunmak için ziyaret edilen ocaklardan birisi Bozan köyünde bulunmaktadır. Rivayete göre yeni doğum yapan bir kadına alkarası zarar vermesin diye aile üyeleri ve komşular ocak başında toplanıp beklerlermiş. Bu süre içerisinde köye başka bir gelin geldiği ve gelinin yeni doğmuş yapmış kadını aradığı haberini alan erkekler onu yakalamak için yola çıkmışlardı. Erkeklerden biri koluna iğne batırınca kaçamamış ve hareketsiz bir şekilde beklemiştir. Daha sonra köylüler al karasını suya atmışlardır. Suya attıkları yere de al ocağı adında bir ziyaret yapmışlardır. Al karası ile karşılaşmamak için çevre köylerden kadınlar gelip bu ocaktan kül almaktadır. Bu kül suya katılıp içildiğinde Al karası ile karşılaşılmayacağına dair inanışlar da bulunmaktadır.⁵¹¹

3.1.3.2. Kırk Basması ve Koruyucu Önlemler

Kırk basması, kırkı çıkmayan kadınların ve bebeklerin aynı ortamda bulunması sonucu meydana gelen, istenmeyen bir durumdur. Bu durumda lohusa kadının kırkının çıkması uzar. Bu nedenle yörede, kırklı kadınların ve bebeklerin aynı ortamda bulunmamasına dikkat edilmektedir. Kırkı basarsa, kadınların hastalanacağına,

⁵¹⁰ Kudret Yağbasan, **Malatya Efsaneleri**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., İstanbul 2013, s. 175.

⁵¹¹ <http://paylasimalemi.com/merak-ettiklerimiz-efsaneler/303-alkarisi-ve-kirklama-adetleri-uzerine-arastirma.html> (03/02/2016), Hüseyin Şahin.

bebeklerin ise gelişmeyip rahatsızlanacağına inanılmaktadır. Yörede, kırk basmasının önüne geçmek için uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin Akören köyünde, cenaze kaldırılacağı zaman kırklı çocuk dışarı çıkarılmamaktadır. Gümüşlü ve diğer köylerde kırklı kadın dışarı çıkarılmamakta ve evde de tek başına bırakılmamaktadır. Kırk basmaması için yapılan başka bir uygulamada ise keber otunun yakılıp dua edilmesi ve kırklı kadının evinden ekmek, tuz verilmemesidir. (KK: 5, 6, 9, 16, 27, 36, 37, 48, 50, 66, 72, 73) Çavuş köyünde ise kırklı eve çiğ et getirildiğinde et eve girmeden çocuk dışarı çıkarılır ve et eve girdikten sonra çocuk eve alınır. Benzer uygulama gelin eve geldiğinde de uygulanmaktadır. (KK: 36, 37)

Arguvan'nın Dolaylı mahallesinde bulunan Kırk Basığı ocağına genelde kırklı kadın ve bebeği götürülmektedir. Ocaklı, bir geniş gömlek veya elbise giyip çocuğu üç kez boynundan koyup eteğinden çıkartmaktadır. Bu işlemden sonra orada bulunan ocak sahibine çocuğun elbiselerinden verilmektedir.⁵¹² Bu uygulama sırasında “*parpı olsun, diye yapıyoruz*” sözü söylenmekte ve bu sözün kırk basmasını önlediğine inanılmaktadır.⁵¹³

3.1.3.3. Kırklama Töreni

Yöredeki köylerde çocuk doğduktan sonra ilk kırk ve son kırk adında kırklama törenleri yapılmaktadır. İlk kırklamada kazanda kaynayan suya yirmi kaşık su eklenerek yapılmaktadır. Çocuğun başı üzerinde bir elek tutularak “*yılan kırkı, çıyan kırkı, adam kırkı, it kırkı, tosbağa kırkı, eşek kırkı gibi*” denilerek kırk tas su dökülmektedir. En sonunda ise bir tas su dökülerek “*Ağrın acın hep bu sularla aksın.*” denilerek temizlenildiği belirtilmektedir. Bebeğin yıkandığı su, ayak değmeyecek bir yere dökülmelidir.⁵¹⁴ Son kırklama töreni annenin başı üzerinden kalbura üç defa elle vurularak yapılmaktadır. Ayrıca kırk suyu içerisine kırk nohut, kırk taş da konulmaktadır. (KK: 5, 6, 9, 36, 37, 39)

⁵¹² Gülsen Balıkcı, **a. g. m.**, s. 68.

⁵¹³ <http://paylasimalemi.com/merak-ettiklerimiz-efsaneler/303-alkarisi-ve-kirklama-adetleri-uzerine-arastirma.html> (03/02/2016)= Hüseyin Şahin, “Malatya Arguvan Köylerindeki Lohusallık Dönemi, Alkarısı ve kırklama adetleri üzerine bir araştırma”

⁵¹⁴ <http://paylasimalemi.com/merak-ettiklerimiz-efsaneler/303-alkarisi-ve-kirklama-adetleri-uzerine-arastirma.html> (03/02/2016)= Hüseyin Şahin, “Malatya Arguvan Köylerindeki Lohusallık Dönemi, Alkarısı ve kırklama adetleri üzerine bir araştırma”

3.1.3.4. Çocuğa Ad Verme

Yörede çocuğa ad verilirken genelde aile büyüklerinin ismi tercih edilmektedir. Çocuğa isim herhangi bir hastalık veya sıkıntı olmaması durumunda doğumdan sonraki hafta içerisinde verilmektedir. Çocuğu doğduktan sonra yaşamayan, aileler çocuklarına isim verirken daha hassasiyet göstermektedir. Özellikle çocuk doğmadan önce gittikleri ziyaretlerin isimlerini çocuğa isim olarak vermektedirler. Çocuk kız olursa çocuğa Fatma, Durdu, Yeter, Satı, Sultan, Hatice gibi isimlerden biri konulmaktadır. Erkek olursa Duran, Hasan, Hüseyin, Sadık, Zeynel Abidin, Rıza, Yusuf, Murtaza, Ahmet, Ali, Bektaş, Haydar, Cafer gibi isimlerden biri konulmaktadır. Bunların yanı sıra On iki İmam ve Yedi Uluların isimleri verilmektedir. Buradaki amaç çocuğun uzun süre yaşamasını sağlamaktır. Özellikle Ömer, Osman, Ebubekir, Yavuz isimleri çocuklara verilmemektedir. Eskiden Akören ve çevresinde doğan çocuklara babalarının veya dedelerinin askerde iken kendilerine komutanlık yapan kişilerin de isimleri verilmiştir. (KK. 1, 2, 5, 9, 16, 18, 24, 44, 70, 74)

Yörede çocuğa isim konulurken kulağına ezan okuma ve tören yapma geleneği yoktur. Bunun yerine aile büyüklerinden birisi çocuğa isim verir. (KK: 30, 31, 44, 65, 69, 70, 73)

3.1.3.5. Çocuk Görme

Çocuk doğduktan belli bir süre sonra komşular ve akrabalar çocuk görmeye gitmektedir. Çocuk görmeye gelenler maddi imkânlarına göre hediyeler alıp çocuğa vermektedir. Aile bireyleri gelen misafirlere çeşitli ikramlarda bulunmaktadır. Bu süreçte çocuğa nazar değmemesi için mavi boncuk takılması, kulağının arkasına “is” sürülmesi pratikleri bulunmaktadır. Ziyarete gelen misafirlerden sonra çocuk uzun süre ağlarsa nazar olduğuna inanılmaktadır. Bu tür olumsuz durumlardan korunmak için çocuğa muska yaptırılmaktadır. Bu muska çocuğun omuzuna asılır ve yastığının ucuna konulur. (KK: 5, 6, 9, 34, 36, 37, 66)

3.1.3.6. Diş Hediği

Diş hediği, çocuğun dişi ilk çıktığında yapılan bir uygulamadır. Çocuğun olduğu evde buğday taneleri kazanda pişirilmekte bazen de buğdayla birlikte on iki çeşit yiyecek konulmaktadır. Yapılan bu küçük tören için komşular ve akrabalar davet edilmektedir. Gelen misafirler diş hediğini topluca yemektedir. Giderken de para, havlu,

atlet gibi hediyeler bırakmaktadırlar. Davete gelemeyen komşulara tabakta diş hediği götürülür, buna karşılık komşular da hedik kabına çeşitli hediyeler koyarak çocuğa gönderirler. Bu uygulamanın yapılmasının amacı çocuğun diğer dişlerinin sağlıklı ve kolayca çıkması, bir ömür boyu sağlıklı dişlerinin olmasıdır. (KK: 2, 11, 14, 15, 17, 21, 27, 33, 38, 41, 42, 45, 46, 53, 58, 59, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74)

3.1.4. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

3.1.4.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Orta Asya'daki Türklerde şaman veya kamların bazı büyüsel işlemlerle hastaları tedavi ettikleri belirtilmektedir. Dolayısı ile ocaklar ile şamanlığın bu bağlamda hastaları tedavi etmesi her iki tarafın ortak noktası olarak görülebilmektedir.⁵¹⁵ Yörede çocuğu olmayan kadınların dedeler ve ocaklılardan yardım istemesi yönü ile benzerlik göstermektedir.

Çocuğun kötü ruhlardan korunması veya bir dileğin gerçekleşmesini istemek için geçmişten günümüze muskaya başvurulmuştur. Oğuz lehçesinde bitig (muska) sözcüğü geçmektedir.⁵¹⁶ Kuzey Afrika'da hurz, Araplarda hamaya, ülkemizde de nuska veya muska sözcükleri kullanılmıştır.⁵¹⁷ Yusuf Has Hacı'nın "*tabipler (otacı)'dan sonra muazzimler (yani efsuncular) diye bahsettiği sınıf, şüphe yok ki kamlardır. Bunlar hakkında şöyle diyor: Otacılardan sonra afsuncular gelir. Yel, şeytan (yek⁵¹⁸) hastalıklarını bunlar tedavi ederler. Tabip ilaç kullanırsa hasta iyi olur, der. Afsuncu ise muska kullanırsa cin ve şeytan uzaklaşır, der. Kamlar, şeytanları uzaklaştırmak için muska yöntemini*" kullanmışlardır.⁵¹⁹ Buradan anlaşılıyor ki eski Türklerde hastalıklardan ve kötü ruhlardan korunmak için muska taşıma âdeti görülmüştür. Bu uygulamalara arkaik toplumda ve ilk dönem Hristiyanlarında da rastlanmıştır. Ayrıca Budist ve Maniheizt Türklere ait muskalar Doğu Türkistan'da yapılan kazılar sonucu bulunmuştur. Özellikle Yakut Türklerinde erkek çocuk isteyen kadınların şamanlarca

⁵¹⁵ Sami Kılıç, "Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 63, Ankara 2012, s. 304.

⁵¹⁶ Kaşgarlı Mahmud, **a. g. e.**, s. 190.

⁵¹⁷ Sedat Veyis Örneke, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhaları İle İlgili Batıl İnançların Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1981, s. 50.

⁵¹⁸ Orta Çağ'a ait lügatçelerin tercümesine göre kötü cin, şeytan, iblis. Orta Asya Türk kültüründe oldukça geç ortaya çıkar, belki de özellikle Kıpçak boyunda. A. Zajaczkowski tarafından yayınlanan, Memluk Devleti dönemine ait Arapça-Kıpçakça Küçük sözlük, bu kötü cini "kendisine toz bulutlarının eşlik ettiği sert bir rüzgâr'a benzetir. Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 137.

⁵¹⁹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 73.

efsunlandıkları ifade edilmiştir. Orta Asya'daki şamanların bu bağlamdaki görevini Anadolu'da hocalar üstlenmiş, muska ve büyü uygulamaları günümüze kadar ulaşmıştır.⁵²⁰ Muskaların kullanılış amacı tüm eski toplumlarda ve Anadolu Aleviliği'nde aynı olmuştur.

Kırgızlarda çocuğu olmayan kadınlar pek itibar görmezdi. Bu durumdaki kadın çocuğunun olması için uygulamalarda bulunurdu. Özellikle kutsal yerlere sığınma uygulaması önemli bir ritüel olarak görülmüştür. Bu yerler arasında mezarlar, türbeler, dağlar, sular kutsal yerler bulunurdu. Belirtilen yerlere giden Kırgız Türkleri bu mekânlarda kurban kesip dua eder, kutsal yerlerde bulunan ağaçlara çaput bağlanıp dilekte bulunulurdu.⁵²¹

Abdulahap Gazi ve Gürge Karataş'ta yapılan “*çocuk satım*” uygulamasının bir benzeri Başkurtlarda bulunmaktadır. Çocuğu doğuran ebe kadın çocukla birlikte evin dışına çıkar. Komşuları dolaşip geldikten sonra pencerede sarkan babasına “*Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?*” der.” Bu konuşmadan sonra çocukla ilgili pazarlık başlar. Sonunda bebeğin ağırlığı kadar demir verilip çocuk satın alınır. Yakutların bu uygulamasındaki amaçları aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak ve yeni doğmuş bebeği korumaktır.⁵²²

Türklerde üremeyi sağlama işi, umay'a⁵²³ verilmiştir. Bu konuda “Umayka tapınsa oğul bolur.” atasözü kullanılmıştır. Bu atasözünün anlamı “*Kişi ona hizmet eder ve hürmet gösterirse oğul, evlat edinir.*”dir. Çocuk sahibi olmak isteyen Türkler, Tanrı için dilek diler, kutlu kişilerin alkışını (duasını) alır, fakirlere yardım ederlerdi.⁵²⁴

Anadolu Aleviliği'nde ve yörede hamile kadının aşerme durumu, çoğu Türk topluluğunda bulunmaktadır. Özellikle Manas, Dede Korkut, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zöhre gibi Türk destanlarında aşermek kelimesi geçmektedir. Suriye Türkmenlerinde aşeren kadın için istenilen yiyecek veya içeceğin temin edilememe durumunda çocuğun sakat kalabileceği inancı bulunmaktadır. Suriye Türkmenleri aşermeye aynı zamanda “süt humması” adını da vermektedirler. Ayrıca Nahçıvan Türkleri, Ahıska ve Kazaklar

⁵²⁰ Ali Selçuk, “Tahtacıların Doğum İle İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, **TÜBAR-XVI-/2004-Güz**, s. 173.

⁵²¹ Kemal Polat, **Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008, s. 69-71.

⁵²² İsmail Görkem, “Abdülvehhab Gazi'ye Ait İnanış ve Gelenekler”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988, s. 136.

⁵²³ Sergei G. Skobelev, “Eski ve Çağdaş Türklerde Umay Tanrıçası Görüntüsünün Parçaları ve İkonografisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C: 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.1655-1671.

⁵²⁴ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999, s. 82.

arasında da bu inanış ve uygulamanın yaygın olarak görüldüğü belirtilmektedir.⁵²⁵ Kırgız Türklerinde hamile kadına “*boyunda bar ayal, oor ayak, kümönü bar, gümangar*” isimleri verilmiştir. Aşerme ise “*talğak*” sözcüğü ile ifade edilmiştir. Kırgız ve Türk halk inanışlarına göre doğacak olan çocuğun sağlam, cesur olmasında annesinin hamile iken yediği (yani aşerdiği) yiyeceklerin etkili olduğu düşünülmüştür. Onlara göre hamile kadına, istenilen yiyeceğin verilmemesi çocukta fiziksel eksikliklerin olmasına neden olabilir. Kırgızlarda hamile bayanın yediği yiyecek ile çocuğun kişiliğinin ilişkili olduğu düşünülür. Örneğin aslan ciğeri yiyen bir kadının çocuğunun aslan gibi cesur olacağı inancı mevcuttur. Kırgızlarda aşeren kadının isteği muhakkak yerine getirilmelidir.⁵²⁶ Kaşkay Türklerinde aşerme olayına “*arma*” ismi verilmiştir. Çocuk sahibi olmak isteyen Kaşkaylar türbe ve ziyaret yerlerine gitmişlerdir. Türbelerde bulunan ağaçlara bez bağlama ve dilekte bulunma uygulamaları ile yöredeki ritüeller arasında benzerlikler tespit edilmiştir. Bu inanış ve uygulamaların Şamani unsurların etkisi ile oluştuğu düşünülmektedir.⁵²⁷

Çocuğun cinsiyetinin tayini için Türkmenistan’da hamile kadının sağ tarafında hareketlilik varsa bebeğin erkek, sol tarafta hareketlilik varsa kız çocuğu olacağına inanılmaktadır. Ayrıca hamile kadının karnı sivriyse erkek, yanlara doğru yayılmışsa kız çocuğunun olacağı inanışı vardır. Gelinin kucağına verilen erkek bebeğin doğacak çocukların ilkinin erkek olacağı inanışı mevcuttur.⁵²⁸ Türkmenistan’da cinsiyetin tayini ile ilgili örneklerle bakıldığında Arguvan yöresindeki inanış ve uygulamalarla aynı olduğu görülmektedir. Türk Kültüründeki cinsiyet belirleme inanışlarına Mısırlılarda Firavun dönemlerinde de rastlanmaktadır.⁵²⁹

Altay Türklerinde hamile kadının doğumun gerçekleşeceği gün erkekler dışarıda beklemişlerdir. Hamile kadının ağrısı başlar başlamaz, erkekler çadırın etrafında gürültü

⁵²⁵ Yaşar Kalafat, “Sivas Yöresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Aşermek/ Yeriklemek”, **TÜBİAR-X**-/2001/, s. 171.

⁵²⁶ Kemal Polat, **Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar**, s. 78-79.

⁵²⁷ Mehmet Karaaslan, “Kaşkay Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 1435-1448 TURKEY (19/03/2016)

⁵²⁸ Ekrem Özbay, **Türkmenistan’dan Anadolu’ya Örf, Adet ve Halk İnançları**, IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 41.

⁵²⁹ Orhan Acıpayamlı, “Türk Folklorunun Bazı Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C: 26, S: 1/2, Ankara 1969, s. 14.

yaparak koşmaya başlamaktadırlar.⁵³⁰ Yörede buna benzer inanış ve uygulamaların bulunduğu ifade edebiliriz.

3.1.4.2. Doğum Esnası ve Sonrası İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Yörede doğumu kolaylaştırmak için kullanılan “*Fatma ananın eli inanışı*” Azerbaycan ve Doğu Türkistan’da rastlanmaktadır. Doğum esnasında doğumu yaptıran ebenin Hz. Fatma’nın manevi gücünü temsil ettiği ve doğumu kolaylaştırdığına inanılmaktadır.⁵³¹ Laplar ve Tatar aşiretleri “*şaman davullarındaki resimlerinin yanında ebem kuşağı veya Hz. Fatma’nın kuşağı adı verilen “Gökkuşağı motifinin”* yer alması buna örnek teşkil etmektedir.⁵³²

Uygur Türklerinde çocuğun anne karnındaki eşi (plesenta) atılmazdı. Kimsenin ayak basmayacağı yere gömülürdü. Ayrıca Uygurlarda erkek ve kızların eşi farklı biçimlerde gömülürdü. Erkek bebeğin eşi evin girişine, kız bebeğin eşi ise dışarıda ocağın sağ tarafına gömülürdü.⁵³³

Uygur Türklerinde ise lohusa kadın tek başına evde bırakılmamaktaydı. Evin içinde kırk gün boyunca ışıklar söndürülmemekteydi.⁵³⁴ Moğollar ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu kazan altında üç gün saklamakta ve bu arada annesi çocuk yanındaymış gibi davranmaktadır. Daha sonra çocuğun annesi ağlayarak çocuğum öldü, diyerek beze sarılı sahte bebeği mezara gömmektedir. Yapılan bu uygulama ile kötü ruh aldatılır. Buna benzer bir uygulama da Başkurlarda bulunmaktadır.⁵³⁵ Eski Türklerdeki bu uygulamaya benzer bir tören Gürge köyündeki Karataş’a giden kadınlar tarafından da yapılmaktadır.

Gagauz Türklerinde ve Anadolu Aleviliği’nde kırk gün lohusalıktan dolayı dışarı çıkmama ve yıkanmama açısından benzerlik olduğu söylenebilir.⁵³⁶ Kırgız Türklerinde

⁵³⁰ Orhan Acıpayamlı, **Türkiye’de Doğum İle İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Sevinç Matbaası, Ankara 1974, s. 42.

⁵³¹ Ali Selçuk, “Tahtacıların Doğum İle İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, s. 175.

⁵³² Rıfat Araz, **a. g. e.**, s. 122.

⁵³³ Adem Öger, “Uygur Türklerinin Doğum Adetleri”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.1679-1694, TURKEY.

⁵³⁴ Harun Güngör-Bekir Köylü, **Türk Halk İnanışları**, Tezmer Kitap Fotokobi İnternet, Kayseri 2014, s. 81.

⁵³⁵ Durmuş Arık, “Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme İle İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 13, S. 36, Ankara 2010, s. 9-10.

⁵³⁶ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 70.

yöredeki kırklama işlemine benzer bir tören yapılmaktaydı. Bu törene göre köydeki yaşlı kadınlar bir araya gelip toy ismini verdikleri bir merasim yapmaktaydı. Bu törende yemekler pişirilmekte ve kırk çıkarma uygulaması başlayınca bebeğin baş tarafına bir mum yakılmakta ve ensesinde bulunan saç kesilmekteydi. *“Hazırlanan suya kırk ayrı kişiden toplanan kırk kaşık su atılmaktaydı, ardından oradaki misafirler dilek tutmaktaydı. Bu suya kırk kaşıkla birlikte tuz atılmaktaydı.”* Kırklama yapıldıktan sonra bebeğe kırk köynök⁵³⁷ giydirilmekteydi. Bu elbise kırk komşudan alınan bez parçaları ile dikilmektedir.⁵³⁸ Kırım Türklerinde kırklama işlemi yörede olduğu gibi kırk tas su dökülerek yapılmaktadır. Kırklama hem anne hem de bebek için yapılmaktadır. Kırkı çıkmayan anne dışarı çıkartılmamaktadır.⁵³⁹ Kırklama ritüeli Kazak Türkleri ve Hazar Türklerinde de görülmektedir.⁵⁴⁰

Türk mitolojilerindeki Abası, Biçura, Şörelî, Su Anası gibi karakterlerin alruhuna ait olduğu düşünülmektedir. Bu inanış ve uygulamalar Çin’den balkanlara ve Kuzey denizinden Hindistan’a kadar hüküm sürmüş Türk topluluklarında mevcuttur. Ayrıca Ermeniler Al ruhuna *“Ar-moz”*, Gürcüler *“Tar-mod”*, Araplar *“Ebullibat”* adını vermektedir. İlk dönem Hristiyanlarına ait bir frekte *“Alabasdrîa”* adlı bir çocuğun tasviri konuya açıklık getirmesi bakımından önem teşkil etmektedir.⁵⁴¹ Eski Türklerde albastı inanışı mitolojik Ana’nın, Gök Tanrı inancının baskısı sonucu arka plana itilmiş şekli olarak belirtilmektedir.⁵⁴²

Türklerde ad verme kültürünün kaynağı olarak Orta Asya gösterilmektedir.⁵⁴³ Eski Türklerde çocuklara verilen ilk isimler anne ve babanın verdiği isimlerdi. Çocuklar, belli bir seviyeye geldikten sonra herhangi bir savaşta veya avda gösterdiği kahramanlık sonucu gerçek adlarını almaktaydı.⁵⁴⁴ Yakutlar çocuklara küçük yaşta verdikleri isimleri daha sonra değiştirebilmekteydi. Bu yüzden çocuğun gerçek adı yay

⁵³⁷ Köynök: Annenin çocuğuna kırkında dikip giydirdiği gömlek anlamında kullanılır. Detaylı Bilgi İçin Bk. Nezir Temür, “Kırgız Folklorunda Ritüelistik Türler”, **Gazi Türkiyat**, S. 6, Ankara 2010, s. 302.

⁵³⁸ Kemal Polat, **a. g. e.**, s. 110-111.

⁵³⁹ Yılmaz Yeşil, **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri**, Grafik Ofset Matbaacılık, Ankara 2014, s. 111.

⁵⁴⁰ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyası Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C: 3, S: 9, Ankara 2014, s. 124.

⁵⁴¹ Orhan Acıpayamlı, **Türkiye’de Doğum İle İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, s. 80-81.

⁵⁴² Seyit Gezer, **Yedi Bucak Avşarları Üzerine Sözlü Kültür İncelemesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2016, s. 155.

⁵⁴³ Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru’nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C: IV, Ofset Repromat Matbaası, Ankara 1992, s. 1.

⁵⁴⁴ Abdurrahman Daş, “Türklerde Ad Koymanın Dini ve Milli Boyutu”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Elazığ 1996, s. 398.

çekip ok attıktan sonra verilmekteydi. Yakutların bu geleneğini Oğuzlar devam ettirmektedir. Altaylılar destan kahramanlarının, Kırgızlar toplumda saygınlığı bulunan kimselerin adlarını verirlerdi.⁵⁴⁵ Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte çocuklara Türk isimlerinin yanı sıra Fars ve Arap isimleri de verilmiştir. Özellikle Fars kültürü ad verme konusunda Anadolu'yu çok etkilemiştir.⁵⁴⁶ Arguvan yöresinde çocuk isimleri verilirken büyüklerin ön plana çıkarılması yönü bakımından Eski Türk kültürünün izlerini görmek mümkündür. Ayrıca yörede çocuklarının yaşaması için verilen isimler ile Eski Türklerdeki isimler arasında da yakınlık bulunmaktadır.

Bektaşî geleneğinde yeni doğan çocuğa isim koyma töreni mürşit tarafından genelde cuma günü düzenlenmekteydi.⁵⁴⁷ Yörede bu bağlamda günümüzde pek tören yapılmamaktadır.

3.2. Sünnet

Sünnet, yörede erkek olmanın bir gereği olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda hem dinen hem de sağlık açısından faydalı görülmektedir. Arguvan yöresinde sünnet olmanın temeli Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e dayandırılmaktadır. (KK: 8, 15)

Yörede, çocuklar genelde yedi ile on yaşları arasında sünnet ettirilmektedir. Fakat son zamanlarda tıbbın gelişmiş olması, sünnet olma yaşını doğumdan sonraki zamanlara kadar indirmiştir. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Sünnet olacak her erkek çocuğun muhakkak bir kirvesinin olması gerekmektedir. Anadolu kırsalında olduğu gibi yörede de kirvelik önemli sayılmakta ve nesilden nesile devam etmektedir. Kirve seçiminde akrabalar veya hatırı sayılır kişiler tercih edilmekte ve kirvelik teklifi yapıldıktan sonra bundan cayma hoş karşılanmamaktadır. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74) Kirve seçildikten sonra sünnet töreni için hazırlıklar başlamaktadır. Törenden bir gün önce sünnete davet edilmesi gerekenlerin evlerine tek tek gidilmektedir. Özellikle davetiye için çocuklar tercih edilmektedir. Çocuklar köydeki evleri dolaşp "akşama falancanın evine kahve içilmeye gelinsin", demektedir. Akören'de haber veren kişi için ulak ismi, Eymir'de saçıcı ismi kullanılmaktadır. Sünnet törenine davet

⁵⁴⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 174.

⁵⁴⁶ Varis Abdurrahman, "Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme", **Milli Folklor Dergisi**, S: 61, Ankara 2004, s. 130.

⁵⁴⁷ Bedri Noyan, **a. g. e.**, s. 84.

etmenin bir başka şekli de saçı adı verilen elma veya şeker gönderilerek yakın akraba ve komşuların çağırılmasıdır. Davet etme şekli köyden köye değişiklik gösterebilmektedir. (KK: 1, 5, 9)

Sünnet töreninden önceki akşam sünnet evinde kahveler içilip sohbet edilmektedir. Ertesi gün tören merasimi için hazırlıklar sabahın erken saatlerinde başlamaktadır. Bu hazırlıklardan en önemlisi gelecek misafirler için yapılan ekmek ve yemek hazırlamaktır. Yörede “*sac*” ismi verilen daire şeklindeki aletin üzerinde ekmek pişirilmektedir. Bu işleme Arguvan yöresinde “*sac vurma*” denilmektedir. Öğlen yemeği için etli bulgur (tirit adı verilen) pilavı, hoşaf ve kuru fasulye pişirilmektedir. (KK: 1, 5, 9, 27, 33) Arguvan yöresinde düğünlerde hazırlanan yemeklere “*yemek dökme*” ismi verilmektedir. Yemek hazırlamak için komşu kadınlar ve akrabalar ev sahibine yardımcı olmaktadır. Davetliler ve kirve öğlen yemeği için çocuğun evine doğru hareket etmektedir. Kirve gelirken eli boş gelmemekte maddi imkanlarına göre hediyeler getirmektedir. Kirve, sünnet olacak çocuğun sünnet kıyafetini, saatini ve gerekli olan bazı eşyaları almaktadır. Gençler, kirve ile gelenlerin önünü kesince kirve de onlara bahşiş vermek zorunda kalmaktadır. Gençler aldıkları bahşiş ile eğlenceler düzenlemektedir. Daha sonra kirve düğün evine götürülüp odanın başköşesine oturtulmaktadır. Altına yünden yapılmış özel bir döşek serilmektedir. Bu döşeğe kirveden başkasının oturması yasaktır. Düğün evinde gün boyu davul-zurna çalınmakta ve halaylar çekilmektedir. Düğün günü sünnetçi, çocuğun babası ve yakın akrabalarından gelenler bir odaya toplanmaktadır. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74) Günümüzde pek görülmemekle beraber eskiden törene katılanlar sünnet edilecek çocuğun etrafında daire şeklinde ayakta durmakta ve Mürşit şu gülbangi okunmaktaydı: “*Bismişah Allah Allah Celili Cebbar, Muin’ü Settâr, Halikül Leyli vennehar. Layezali Zülcelal Birdir Allah. (canlar Allah Allah der.) Hakkın birliğine, erin erliğine, Küffarın körlüğüne, müminin gürlüğüne Allah Allah. Dinin İslamın kuvvetine, Türklüğün eyyamı devletine gazaganların savletine diyelim aşk ile şevk ile Allah Allah. Evveli Kur’an Ahiri Kur’an Tebarekkellezi ezelel Furkan eli kan, kılıcı kan, sinesi üryan ciğeri püryan Kerbeladaki Şah-ı şehidan aşkına diyelim Allah Allah. Evveli gaza, ahiri gaza, inayeti Hüda, kasd-i ada kuvveti Enbiya himmeti Evliya Resulühü Kibriya Muhammedül Mustafa ve Aliyüyül Mürteza aşkına diyelim Allah Allah. Allah Allah Gaziler, Hacılar, Mümin Bacılar diyelim Allah Allah. Üçler, Beşler, yediler, Kırklar gülbangi Muhammedi, nurü Nebi, Keremi, Ali, Pirimiz Hacı Bektaş*

Veli, sırrı Balım Sultan ve Gerçek erenler demine diyelim Allah Allah.” Bu gülbanktan sonra sünnetçi çocuğu sünnet etmekteydi.⁵⁴⁸ Okunan yukarıdaki gülbangdan sonra kirve çocuğu kucağına alıp tutmakta ve sünnetçi de çocuğu sünnet etmektedir. Çocuk sünnet edilirken kanın döküldüğü andan itibaren bir ömür kirveliğin başladığına inanılmaktadır. Sünnet yapıldıktan sonra çocuk yatağına yatırılmakta gelen akraba ve komşular hediyeler takmaktadır. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Sünnet töreninden sonra kirve, artık çocuğa bir amca veya baba kadar yakın kabul edilmektedir. Kirve, aile bireylerinden sayılmaktadır. Bu manada yörede, *“kirve olan aileler arasında kapı baca yoktur”* ifadesi sıkça kullanılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24)

Törenden sonra kirve, adabına uygun bir şekilde düğün evinden uğurlanmaktadır. Kirve uğurlanmadan önce kendisinin düğün töreninde yaptığı masraflar göz önünde bulundurularak hediyeler verilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Kirveler arasında kız alma ve verme kesinlikle yasaktır. Bu duruma göre kardeş çocukları evlenebilmekte ama kirve çocukları kesinlikle evlenememektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Sünnet töreninden belli bir süre sonra sünnet olan çocuğu kirvenin eşi ve komşuları görmeye gitmektedir. Yörede yapılan bu ziyarete *“göre”* ismi verilmektedir. Göre’ye gelen kadınlara daha önceden hazırlanmış olan yemekler ikram edilmektedir.⁵⁴⁹

3.2.1. Sünnet İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Yörede kirvelik ve kirvelik teklifi önemli görülmektedir. Alevi geleneğinde anlatılan bir rivayete göre Hz. Muhammed torunları Hz. Hasan’la Hz. Hüseyin’i sünnet ettirip bizzat kendisi de kirvesi olarak bu işe önem vermiştir. Bu yüzden kirve olan aileler, birbirine akrabalıktan daha yakın bir bağla bağlandıklarına inanmaktadır. Bu iki aile arasında musahiplikte de olduğu gibi kız alıp verilmemesi bir geleneğe dönüşmektedir. Çünkü kirvelerin arasına On İki İmam kanı akmış ve ona ikrar verilmiş olduğuna inanılmaktadır. Kirveler birbirlerini her zaman sevmiş ve birbirlerine saygı

⁵⁴⁸ Mürteza Aksüt, Cenaze ile İlgili Kişisel Notlar.

⁵⁴⁹ Hüseyin Şahin, “Morhamam Köyünde (Malatya) Kirvelik Kurumu Gelenekleri”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1991**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara 1991, s. 128.

göstermiştir. Kirve, anne ve babasından sonra çocuk üzerinde en çok hakkı olan kimse sayılmaktadır. Bir kimse, güvendiği bir kişiye kirvelik teklif ederse teklifi mutlaka kabul edilmektedir.⁵⁵⁰

Anadolu kırsalı ve yöredeki sünnet uygulamasının bir benzeri Yahudiliğin kutsal kitabında geçmektedir. Buna göre *“İbrahim, kendi evindeki bütün erkekleri-oğlu İsmail’i, evinde doğanların, satın aldığı uşakların hepsini- Tanrı’nın kendisine buyurduğu gibi o gün sünnet ettirdi. İbrahim sünnet olduğunda doksan dokuz yaşındaydı. Oğlu İsmail ise on üç yaşında sünnet oldu. İbrahim oğlu İsmail’le aynı gün sünnet edildi. İbrahim’in evindeki bütün erkekler-evinde doğanlar ve yabancılardan satın alınanalar- onunla birlikte sünnet oldu.”*⁵⁵¹ Yahudiler çocuklarını, doğumundan sonraki sekizinci günde sünnet ettirmektedir. Sonrasında çocuğa ismi verilmektedir. Erkek çocuklarının sünnet ettirilme Tanrı ile Hz. İbrahim arasındaki Ahit’in görünen bir nişanesi olarak kabul etmektedirler.⁵⁵² Kirvelik, süt ve kan kardeşliği gibi uygulamalar, Alevilik gibi topluma kapalı toplumlarda akrabalığı güçlendirmektedir. Bu yüzden kirvelik ve musahiplik önemli görülmektedir.⁵⁵³

Genelde Anadolu’da kirvelik *“yarı baba, ikinci baba, baba vekili, amcası, dayısı, dünya ve ahiret dostu”* şeklinde görülmektedir. Kirvenin çocuk üzerinde de *“aileden biriymiş gibi söz hakkı”* bulunmaktadır.⁵⁵⁴ Kirvelik, Ziya Gökalp’in ifadesi ile Türklerde yaygın olan potlaç⁵⁵⁵ geleneğinin Anadolu’daki bir yansıması olarak görülmektedir. Bazı Türk kabilelerinin Müslüman olduktan sonra sünnet uygulamasını benimsedikleri bilinmektedir. Kirvelik kurumunun İran ve Araplarda görülmediği özellikle Aleviler, Yezidiler ve Sünnilerce benimsendiği aşikardır.⁵⁵⁶

Geleneksel Türk dininde sünnet olma gibi bir durum yoktur. Kırğızlar erkek çocukları sünnet ettirmeyi Müslüman olmanın bir şartı olarak saymaktadır. Yedi yaşına

⁵⁵⁰ http://www.gelincanlar.com/soru/3568_alevilikte-sunnet-ve-kirvelik-sorusu_1_sayfa.html (11/06/2016)

⁵⁵¹ Yaratılış, 17/23-27.

⁵⁵² Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 238-239; Mahmut Aydın, **Anahatları ile Dinler Tarihi**, s. 334-335, 353; Nuh Aslantaş, **İslam Dünyasında Samiriler**, İz Yay., İstanbul 2010, s. 139.

⁵⁵³ Orhan Türkdoğan, **a. g. e.**, s. 557.

⁵⁵⁴ Sedat Veyis Örnek, **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1979, s. 14.

⁵⁵⁵ Potlaç: “Eski Türklerde toplumsal toplantılardan biri olarak kabul edilmektedir. Hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir gelenektir.” Detaylı bilgi için Bk. Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyetten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, TSA YIL 16 S: 2, 2012; <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tsadergisi/article/viewFile/5000146768/5000133931>

⁵⁵⁶ Mustafa Aksoy, “Türkiye’de Kirveliliğin Kültür Sosyolojisi Açısından Tahlili”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri**, Ankara 1997, s. 48.

gelmiş ve sünnet olmamış çocuklar ayıplanmakta, günah işlemiş kabul edilmektedir. Sünnet törenlerinde koyun, sığır kesilip törenler yapılmaktadır.⁵⁵⁷ Ayrıca Kazak Türklerinde de sünnet Toyu (sünnet töreni) yapılmaktadır. Bu törenlerde yemekler verilmekte, eğlenceler düzenlenmekte ve oyunlar oynanmaktadır.⁵⁵⁸ Türkmenistan’da sünnet olacak çocuklar on yaşına kadar sünnet ettirilmektedir. Ayrıca Türkmenistan’da ulu toy adı verilen görkemli düğün törenleri de yapılmaktadır.⁵⁵⁹ Türkistan’da sünnet edilen çocuklardaki fazlalık, çığı adı verilen ağacın üzerine takılıp kurutmaya bırakılmaktadır.⁵⁶⁰

3.3. İkrar Alma/Verme

Alevilikte ikrar vermek, tarikata girmek için verilen söze denilmektedir. İkrar almak ise dede huzurunda bulunan kişinin tarikata girmek için yapılan sözlü açıklamayı dinlemesine denilmektedir.⁵⁶¹ Ayrıca ikrarla ilgili Hacı Bektaş-ı Veli, “*Tarikat ikrar vermektir.*” demektedir. Alevilikte Tarikat kapısının makamları, Mürşidin işleğine uymak, temiz giyinmek, iyilik yolunda savaşmak, hizmetli olmak, haksızlıktan korkmak, Tövbe etmek, ibret almak, nimet dağıtmak, özünü fakir görmek ve umutsuzluğa düşmemek şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁶² Diğer taraftan Yörede Alevilik inancının esaslarına bağlılığı bildirmek, eline, diline, beline sahip olmak, Alevilikteki sırları başkaları ile paylaşmamak amacı ile ikrar alındığına ve verildiğine inanılmaktadır. (KK: 1, 2, 8, 15, 23, 41, 42, 67, 74)

Genelde on beş veya yirmili yaşlardan sonra ikrar verilmektedir. İkrar verecek kimselerin toplumda herkesle barış içinde olması ve birbirleri arasında sorun olmaması gerekmektedir. Fakat Morhamam köyünde ergenlik çağının girmesi ile birlikte ikrar verilmesi gerektiğine inanılmaktadır. (KK: 8, 43, 59, 74)

Yöredeki Alevilerde hem kadın hem erkek ikrar vermektedir. Fakat bazı köylerde kadın ikrar vermek zorunda değildir. Kadınlar ikrar töreninde eşlerinin yanında olmaları ikrar vermeleri için yeterli kabul edilmektedir. Yapılan ikrarda eşinin ikrarına bağlı kalma zorunluluğu bulunmaktadır. Evlenmeden önce ise babasının

⁵⁵⁷ Kemal Polat, **a. g. e.**, s. 123.

⁵⁵⁸ Yılmaz Yeşil, **a. g. e.**, s. 143.

⁵⁵⁹ Ekrem Özbay, **a. g. e.**, s. 59.

⁵⁶⁰ Harun Güngör-Bekir Köylü, **a. g. e.**, s. 80.

⁵⁶¹ Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, s. 181.

⁵⁶² Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 34; Mürteza Aksüt, **Deryayı Ummana Giden Yol**, Rektur Matbaası, Malatya 2012, s. 42.

ikrarına bağlı olmaları gerekmektedir. (KK: 2, 8, 34, 40) Ayrıca Alevilikte ikrar vermek babadan oğula geçmektedir. Çünkü kişinin babası On İki İmam'a bağlı olmaya ve emrinden çıkmamaya söz vermişse, o kimsenin çocuğunun ikrarı vermesine gerek olmadığına inanılmaktadır. (KK: 15, 25, 74)

Alevilik yoluna girecek olan iki kişi biz kardeş olmak istiyoruz, diye dedeye başvururlar. (KK: 15, 41, 42) Cemde Pir taliplere hitaben: *“Ey talip, pir huzurunda erenler meydanında mürşidine teslimi rıza oldun mu? Yalan söyleme, haram yeme, zina yapma, elinle koymadığını alma, gözünle görmediğini söyleme. Emanete hıyanet etme. Kimsenin sınırına tecavüz etme, kimseye iftira atma, yalan yere yemin etme, yalancı şahitlik etme, kimseyi aleyhte çekiştirme, sebepsiz yere adam öldürme, memleketine ve milletine hainlik etme, cemiyete faydalı olmaya çalış. Böylece Allah Muhammed Ali On İki İmam Hanedan-ı Ehlibeyt'e ikrar ettin mi? Allah Muhammed Ali'yi mürşidin vasıtası ile bir bildin mi? Tarık-i Naciye'den olup İmam Cafer-i Sadık'ın içtihiadı üzere Hak dediğimize Hak, Batıl dediğimize batıl dedin mi? Suret-i Hak'tan görünüp münafık olan kimsenin sözüne aldanıp yolundan dönersen, Ali divanında yüzün kara olsun mu? Rehberin Ali, mürşidin Muhammed'i hak bildin mi? Hz. Muhammed'in sevdiğini sevip tevella (kabul etme), sevmediğini sevmeyip teberra (reddetme) ettin mi? Eğer bu ikrardan dönersen iki cihanda yüzün kara olsun mu?”* der. Talip bilinçli olarak eyvallah derse, ikrar almış olmaktadır.⁵⁶³ (KK: 8, 15, 41, 42, 74)

Yörede ve tüm Alevi inancına göre ikrardan dönmek suç sayılmaktadır. İkrarından dönen düşkün sayılır. İkrarı alınmayan kişilere düşkünlük cezası verilemez. İkrar almak demek peygamber soyundan birine bağlanmak anlamına gelmektedir. (KK: 1, 12, 14, 15, 23, 28, 33, 40, 41, 42, 47, 49, 55, 58, 63, 65, 69, 71, 74)

Yörede İkrar vermenin öneminin ortaya konulması bakımından aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir:

Ta kalu Bela'den ikrar verdik	Kün deyince var oldu kevnu mekân
Alevi'yiz İslam'ız Mürşit'imiz Ali'dir.	Elindedir levhi kelem ulu yaradan
Tarık-i müstakim yolun yolcusuyuz	Yüz yirmi dört bin nebinin carına ceren
Alevi'yiz, İslam'ız pirimiz Ali'dir.	Alevi'yiz, İslam'ız pirimiz Ali'dir.
Yol gösterici güzel şahımız	Zahiren Muhammed'le dünyaya gelen
Secdegahımız kıblegahımız	Evvel ahir zaman batın donuna giren

⁵⁶³ Ali İrfan, **Hak Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, s. 257-258.

Hünkâr Bektaş-i Veli ulumuz
Alevi'yiz, İslam'ız pirimiz Ali'dir.

Hak Muhammed aşkına Zülfikar çalan
Alevi'yiz, İslam'ız pirimiz Ali'dir.

Men İrfan Ali bendei Ali Resul
Pençe-i aba yolu, ezel kadim yol
Gafil gezme serseri Ali'yi tanı bil
Alevi'yiz, İslam'ız pirimiz Ali'dir.⁵⁶⁴

3.3.1. İkrar Alma/Verme Ritüeli'nin Değerlendirilmesi

Eski Türklerde hakanlar seçilirken ant içirilirdi. Yapılan bu ant içme töreni Bektaşî ikrar ritüeline benzetilmektedir. Bu törende Kağan seçilecek olan Bey bir post üzerinde oturtulurdu. Daha sonra etrafında bulunan dokuz boy beyi hakanın oturduğu postun kenarlarından tutarak onu dokuz defa kaldırıp tekrar yere indirdikleri belirtilmektedir. En son devlet işlerini doğru yapması için yemin ettirilirdi.⁵⁶⁵

Anadolu Aleviliği'nde bir kişinin yola girebilmesi için öncelikle *“Tanrı'dan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğuna ve Hz. Ali'nin de Tanrı'nın velisi olduğuna inanması ve inandığını söylemesi gerekmektedir.”* Yola girmek ancak ikrar Cemi ile olmaktadır. Bu kişinin dede huzurunda söz vermesine ikrar denmektedir.⁵⁶⁶ Tasavvufta ikrar ise tasavvuf yoluna giren bir kişinin şeyhi huzurunda Allah yolundan dönmeyeceğine dair söz vermesidir.⁵⁶⁷ Bu yönüyle bakıldığında Alevilik Bektaşilikteki ikrar ile Sünni inanışındaki ikrarın benzer olduğu görülmektedir.

Buyrukta erkek ve kızların ikrar alma uygulamasından bahsedilmiştir. Arguvan yöresinde genel olarak bu bağlamda ikrar verme törenleri yapılmaktadır. Fakat Anadolu Aleviliği'nde ve yörede Buyruk'ta belirtilen Cebrail kurbanı yerine koyun kurbanı yaygındır. Ayrıca yörede eline, beline, diline sahip olma ilkesi kabul edilmektedir. Genel olarak Alevilikte kullanılan bu üç prensibin Zerdüştlük ve Maniheizm yoluyla Anadolu Aleviliği'ne girmiş olabileceği düşünülmektedir. Maniheizm'in *“ağzın mührü, elin mührü ve kalbin mührü”* şeklindeki üç mühür kuralı vardır.⁵⁶⁸ Osmanlı döneminde Ahiler ve Bektaşiler'de *“şedd ya da kuşağın üç düğümlü bağlanması ahde, beyate ve vasiyete”* işaret sayılırdı. Yapılan bu üç düğümün Bektaşilikte olduğu Ahilikte de

⁵⁶⁴ Ali İrfan, **Aleviliğin Kuralları**, Can Yay., İstanbul 2014, s. 9.

⁵⁶⁵ Bedri Noyan, **a. g. e.**, s. 121.

⁵⁶⁶ Mustafa Cemil Kılıç, **Kur'an'daki Alevilik**, s. 28.

⁵⁶⁷ Yasin İpek-Ender Atalay-Murat Serdar- Harun Işık, **a. g. e.**, s. 275.

⁵⁶⁸ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 171-172.

“eline, beline, diline sahip” olmak anlamında belirtilmiştir. Bu durumu İslam dininin temel kaynaklarında görebiliriz.⁵⁶⁹

Yeryüzündeki çoğu dinlerde ikrar vermenin Anadolu Aleviliği’ndeki benzer şekilleri görülmüştür. Örneğin Hristiyanlık ve Sabiilikte vaftiz, Yahudilikte sünnet, İslam’da kelime-i şehadet dine ilk girişlerde yapılan bir nevi ikrar törenleridir.⁵⁷⁰ Kuran-ı Kerim’de “*Hani Allah, peygamberlerden ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz, diye söz almış. Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi, dediğinde kabul ettik cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Allah, o hâlde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim.*” diye buyurmuştu.”⁵⁷¹ Bu ayetle insanların ikrarlarını dil ve kalp ile yapması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. İlk insan Adem’in de Hibil ziva tarafından vaftiz edildiği Sabiilik mitolojilerinde yer almaktadır. Ayrıca Sabiilikteki vaftiz törenlerinde de din adamlarının çeşitli dualar okuyarak ayin düzenledikleri belirtilmiştir.⁵⁷² Hristiyanlardaki vaftizde ise dine giriş olarak kabul edilmiş ve yapılan vaftizle insanların günahlarından temizlendiği belirtilmektedir.⁵⁷³ Yahudilikte Hz. İbrahim ve Allah arasındaki ahitleşme (ikrar) Tevrat’ta şu şekilde geçmiştir: “*Tanrı İbrahim’e, sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmama bağlı kalmalısınız, dedi. Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu budur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancidan satın alınmış köleler dâhil sekiz günlük her çocuk sünnet edilecek. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak çünkü o kişiler antlaşmayı bozmuş, demektir.*”⁵⁷⁴

3.4. Evlenme

İnsan yaşamının ikinci geçiş dönemini evlilik oluşturmaktadır. Evlilik ile ilgili toplumdan topluma farklılık gösteren uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Eski âdetlerin sıkı bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı köyler ile kendini yeniliklerin etkisine bırakan

⁵⁶⁹ Cenksu Üçer, **a. g. t.**, s. 232.

⁵⁷⁰ Caner Işık, “İkrar Cemi ve Ritüelleri”, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi-Online Thematic Journal Of Turkic Studies**, Yıl V, Sayı 2, Temmuz 2013, s. 3.

⁵⁷¹ **Ali İmran Suresi**, 81.ayet.

⁵⁷² Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler Sabiiler**, s. 170-172.

⁵⁷³ Şinasi Gündüz, **Hristiyanlık**, İSAM Yay., İstanbul 2015, s. 161.

⁵⁷⁴ **Yaratılış**, 17/9-14.

şehir merkezleri arasında bazı farkların ortaya çıkmasıyla birlikte yine de her yörenin her yerinde benzer şekilde uygulamaların olduğu görülmektedir.⁵⁷⁵

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Arguvan yöresinde de evlilik kurumunun merkezini kadın teşkil etmektedir. Geçmiş dönemlerde erkek üstünlüğü ön plana çıksa da günümüzde bu durum geçerliliğini hızla kaybetmektedir. Tek eşlilik yaygın olduğundan birden fazla kadınla evlilik yörede söz konusu değildir. (KK: 2, 28)

3.4.1. Evlilik Öncesi

Arguvan yöresinde günümüzde pek görülmemekle beraber eski dönemlerde görücü usulü ile evlilik oldukça yaygındı. Ayrıca yörede başka bir evlenme biçimi olan beşik kertmesi uygulaması az da olsa görülmektedir. Beşik kertmesi, bebekler daha beşikte iken yapılan bir söz kesme uygulamasıdır. Beşik kertmesi uygulamasındaki amaç akraba veya ahabap çocuklarının yabancı ile evlenmesini baştan önlemektir. Yörede evlenme biçimlerinden biri de kız kaçırma'dır. Kızların fikrinin alınmaması ve büyüklerin istediği kişi ile evlendirmeleri bu yola başvurulmasında etkili olmaktadır. Özellikle geçmiş dönemlerde kız kaçıran kişilerin dini yönden düşkün sayıldığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan günümüzde toplumsal değişiklikler, okuma yazma oranının artması gibi sebeplerden dolayı gençler tanışarak evlenmektedirler. (KK: 15, 16, 18, 41, 42, 72)

Eskiden evlenme yaşı genel olarak erkeklerde 18 yaş ve üstü, kızlarda ise 16 yaş civarlarında olmuştur. Okuma düzeyi, askerlik, iş bulma gibi durumlar evlilik yaşının değişmesini etkileyen faktörlerdendir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Yörede kısmetinin kapalı olduğunu düşünen genç kızların ve ailelerinin yöredeki ziyaretlere gittikleri ve burada mum yakarak dilekte bulundukları ifade edilmektedir. Ayrıca bu ziyaretlerde bulunan ağaçlara çaput bağladıkları ifade edilmektedir. (KK: 5, 6, 9)

Yörede, kirve ve musahip çocukları kardeş olarak görüldükleri için evlenmeleri yasaktır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74) Yörede kardeş çocukları evliliğine eski dönemlerde rastlanmıştır. Bunun yanında diğer akrabalarla evlilikler oldukça fazladır. Ayrıca tanıdık birinin kızı ile kendi oğlunu evlendirme uygulaması veya aynı aşiretten birinin olması tercih edilen en önemli

⁵⁷⁵ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 185.

özelliklerdendir. Şehirleşme ve toplumsal değişimin artışı ile birlikte bu evlilik türünde azalmalar olmuştur. (KK: 2, 15, 28, 33)

Yörede, evlenecek gence kız bulma veya aramaya “*görücü gezme, kız bakma, kız görme*” adı verilmektedir. Aile büyükleri çocuklarına kız bulmakta, damat adayına “*biz sana falancanın kızını layık görüyoruz*” deyip kızı istenecek olan aileye haber göndermektedir. Kızın ailesinden olumlu cevap alınır, “*şu gün kızınızı istemeye geleceğiz*”, denilmektedir. Kız tarafına haber verilince onlar da “*biz büyüklere danışıp sonra size haber vereceğiz,*” diye haber yollamaktadır. (KK: 28, 33) Daha sonra aile büyükleri kız evine gitmektedir. Kız isterken oğlanın babası “*Bismillahirrahmanirrahim Allah’ın adıyla, peygamberimiz Muhammed Mustafa’nın kavli kararı üzerine, mezhebimiz İmam Cafer Sadık mezhebi üzerine ve burada bulunan tüm cemaatin tanıklığı ile her iki tarafın hüsnü razılığı ile oğlumuzla kızıma hiçbir baskı yapılmadan birbirlerini dilediklerinin kararı üzerine kızınız.....’yı oğlumuz.....’e Allah’ın emriyle verdiniz mi?*” diye sorar. Kız babası da Allah’ın emriyle üç kez verdim, der. Tekrar oğlan babası “*Allah’ın emriyle verdin mi?*” diye kızın babasına sorar. O da üç kez verdim, der. Üç kez de oğlan tarafı “*Verdin mi?*” diye sorar. Bazen de erkek ve kız tarafında vekil tayin edilmektedir. Ehlibeytin adını anarak dede tarafından dua edilmekte ve şerbetler içilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Kız istendikten sonra belli bir süre sonra nişan töreni için hazırlıklar yapılmaktadır. Nişan töreninden önce yapılan alışverişlere yörede “*göre pazarlığı, pazarlık, şirinlik, üst baş görmeye gitmek, pazarlık görme*” isimleri verilmektedir. Fakat nişan törenine ise bazı köylerde “*göre*” ismi verilmektedir.⁵⁷⁶ Nişan töreni için yörede yemekler hazırlanmakta kız evinde düğün öncesi kısa bir tören yapılmaktadır.

Kız tarafı için alınan eşyalara galat (halat) ismi verilmektedir. Alınan bu eşyaların yanısıra “*dayı yolu, amca yolu, ana keteni, baldız yüzüğü, kardeş yolu*” gibi yollar bulunmaktadır. Bu yollar bir çeşit gönül alma olarak tanımlanmaktadır. (KK: 1, 3, 5, 6, 9, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74) Erkek tarafıyla kız tarafı bir araya geldikten sonra erkek tarafına “*Bu kızın bir dayısı var, siz dayısını razı edeceksiniz.*” denilmektedir. Erkek tarafı da “*Evet, ne istiyorsa razıyız; vereceğiz.*” demektedir. Bazen de bir takım elbise, saat, gömlek gibi hediyeler alınarak

⁵⁷⁶ Yasemin Özüberk Gümüş, “Malatya İline Bağlı Arguvan İlçesinde Uygulanan Evlenme Adetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya 2014, s. 76.

kız tarafı razı edilmektedir. Kızın dayısı için alınan bu hediyeye “*dayı yolu*” ismi verilmektedir. (KK: 28, 29, 32, 48) Daha sonra gelinin erkek kardeşi için pazarlıklar başlamaktadır. Kardeş çok değerli olduğu için bazen maddi imkanlara göre bir tabanca veya değerli bir hediye alınmaktadır. Gelinin annesi için de elbiselik kumaşlar alınmakta bu hediyeye “*ana keteni*” ismi verilmektedir. Bunun yanı sıra gelinin kız kardeşi için alınan hediyelere de “*Kardeş Yolu*” denilmektedir. (KK: 1, 3, 5, 6, 9, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

Günümüzde pek uygulanmayan süt parası geleneği eskiden oldukça önemli bir yer tutmuştur. Kız ailesinin erkek ailesinden istediği bu paraya yörede “*galın, kalın, süt parası, başlık parası*” isimleri verilmektedir. Kız babasına mihri muaccel diye yazılı bir belge verilmekte ve bu belgede kız babasının kızına verdiği mücevher, yatak, sergi, valiz, sandık, eşyalar yazılmaktadır. Bu belgenin imzalanıp kız tarafına verilmesinin nedeni ileriki zamanlarda yaşanabilecek bir boşanmada belgede yazılı olanları kıza verilmesinin sözünü almaktır. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68)

3.4.2. Düğün Esnası

Arguvan yöresinde düğünler genelde tarım işlerinin yoğun olmadığı veya hasatların kaldırıldığı dönemlerin sonlarında yapılmaktadır. Yörede tarımsal faaliyetler ön planda olduğu için genelde düğün mevsiminin yaz sonu olduğu belirtilmektedir. Fakat ailelerin karşılıklı zaman belirlemelerinde, daha çok ihtiyaçlar ve maddi imkanlar etkili olmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

Arguvan yöresindeki köy düğünleri genelde üç gün sürmektedir. Fakat son zamanlarda bu süre yarım günle sınırlandırılmıştır. Düğün töreninde birinci gün akrabalar ile komşu kadınlar erkek tarafında toplanmaktadır. Düğün yemeğinin hazırlanmasından önce sac⁵⁷⁷ vurulmaktadır. Sac vurulurken düğüne gelen misafirler tarafından sacın tahtasına para atma uygulaması bulunmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33)

Yörede, yapılacak düğünden önce, düğünde hizmet edecek görevliler tespit edilmektedir. Bu görevlilerden düğün kâhyası/ vekili adı verilen kişi, düğün boyunca

⁵⁷⁷ Sac vurma: düğün töreni için yapılan ekmek veya yufka ekmeğinin sac üzerinde pişirilmesi işlemine denilmektedir

yapılacak işleri organize etmektedir. Düğün kâhyasının denetiminde yapılacak olan ekmekleri hazırlayan kişilere de ekmekçi ismi verilmektedir. Düğünde görev yapan başka bir görevli de kahvecidir. Kahveci, düğünde kahve yapıp dağıtan kişiye verilen isimdir. Ayrıca erkek tarafındaki damadın evinin damına bayrağı diken kişiye bayraktar adı verilmektedir. Bayraktar kız evine gelin almaya giderken önde bayrağı tutan ve onu muhafaza eden kişiye verilen isimdir. Bayraktar ve yanındaki arkadaşları, damat tarafından bahşişler verilerek memnun edilmektedir. (KK: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 11, 36, 37, 66) Düğünlerde ana yemekleri yapan kişilere Keyveni adı verilmekte düğüne gelen misafirler tarafından kendisine bahşiş verilmektedir.⁵⁷⁸ Ayrıca damadın evli bir arkadaşı veya akrabası sağdıçlık görevini üstlenmektedir. Sağdıçın eşinin de geline evlilik ile ilgili örf ve âdetleri anlatabilmesi için evli olması gerekmektedir. Düğün boyunca sağdıç damadın yanında durup ona destek olmakla görevlidir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

Düğünün ilk günü yemek ve eğlence erkek tarafında yapılmaktadır. Davul ve zurna törenlerdeki en önemli eğlence araçlarından. Ayrıca düğünde yöreye has oyunlar oynanmaktadır. Yörede oynanan oyunların başında Tura oyunu gelmektedir. (KK: 14, 15, 17, 69, 70, 74) Bazı köylerde Tura oyunu düğünlerde aktif bir şekilde oynanmaktadır Bazı köylerde ise dedelerin tavsiyesi ile yasaklanmıştır. (KK: 42, 49) Bu oyun davul zurna eşliğinde oynanmaktadır. Tura oyunu için kalın bir ip (kendir) suya bir gün önceden konulmaktadır. Suya konulan bu ip belli bir süre sonra sopa gibi sertleşmektedir. Tura hazırlandıktan bir gün sonra köy meydanında oyunu oynayacak olan kişiler bir araya gelmektedir. Tura oynanacak meydanda gruplar oluşturulmaktadır. İki grup karşılıklı tura almakta ve birbirinin sırtına vurmaktadır. Özellikle kafa bölgesine vurulmamasına dikkat edilmektedir. Genelde bu oyun Atmalılar'ın yoğun olarak yaşadıkları köylerde oynanmaktadır. (KK: 14, 15, 17, 18) Arguvan yöresinde oynanan oyunlardan biri de sin sin oyunudur. Bu oyun, davul zurna eşliğinde ritim tutularak oynanan bir oyundur. (KK: 2, 5, 11, 14, 15, 17, 45)

Yörede bazı şenliklerde ve düğünlerde cirit oyunu oynanmaktadır. Geniş bir alanda iki grup oluşturulmaktadır. Her grupta atları ile birlikte 5-6 kişi oyun alanında yerini almaktadır. At üzerinde bulunan kişilerin sağ elinde bir değnek, sol elinde de yedek bir değnek bulunmaktadır. Bunlar karşılıklı olarak at üstünde birbirini kovalayarak değnekleri atmakta kim diğerinin atına değdirmeden sadece at üzerinde

⁵⁷⁸ Yasemin Özüberk Gümüş, **a. g. m.**, s. 78.

bulunan kişiye değneği vurursa puan almaktadır. Belli bir süre devam eden bu oyun kazananlara hediyeler verilmesi ile sonlanmaktadır. (KK: 15, 17, 19, 23, 24, 25, 65, 67)

Günümüzde düğünlerde pek oynanmamakla beraber eski dönemlerde oynanan oyunlardan biri de Deve oyunudur. Bu oyunda iki kişinin omuzlarına iki kalın sopa uzatılır ve üzerine bez örtülür. Önde duran kişinin eline eğri bir sopa verilir. Bu sopa devenin başını simgelemektedir. Temsili olarak düğün alayının olduğu yere yanlarında iki jandarma, yaşlı bir adam ve gelin gider. Gelini sürekli birileri kaçırmaya çalışır. Yaşlı adam gelini göremez ve gelin için ağıtlar yakar. Ağıttan sonra yaşlı adamın da içinde bulunduğu kişiler halay çekmeye başlar. Bu gelini kaçıranlardan birileri yakalanır. Yakalanan bu kişiler deveye bindirilir. Deveye binen herkesten bahşiş alınır. Toplanan para ile yenilir, içilir ve eğlenilir.⁵⁷⁹ (KK: 28, 67)

Yörede Damat Övme (Bey Övme) oyunu eskiden oynanan oyunlar arasındadır. Düğün zamanı sağdıç evine damat götürülür. Geniş bir odada oynanan bu oyunda bir kadı tayin edilir. Kadı bir mindere oturtulup göreve başlaması sağlanır. Gençlerden birkaç tanesi jandarma görevi yapar. Jandarmalar damadın yakınlarında bulunan damadın arkadaşlarını veya akrabalarını kadı huzuruna zorla getirir. Bunun üzerine kadı sorguya başlar. Kadı şöyle der: *“Senin dedenin dedesi, filan mevkideki tarlanın vergisini vermemiş; şimdiyse bu tarlayı siz ekip biçiyorsunuz. Bu borcu sizin ödemeniz gerekiyor. Borcunuz hayli kabarmış yoksa köy meydanında idam edileceksiniz. Ne diyorsunuz, konuşun.”* der. Jandarma görevi yapan gençler, bu arada davalıyı döver. Adam bu işten kurtulamayacağını anlayınca *“Ödeyeceğim, efendim.”* der ve kurtulur. Bunun üzerine kadı, yazılı kâğıdı uzatır. Borcunu gösterir ve parayı tahsil eder.⁵⁸⁰ (KK: 68)

İkinci günün sabahı kız evine gidilmektedir. Gelen misafirler kız evinde yapılan ekmek sacına da para atmaktadırlar. Yukarıda belirtilen yöreye has oyunlar, davul ve zurna eşliğinde erkekler arasında oynanmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

Kız evinde daha önce hazırlanan yemekler öğle yemeğinde topluca yenilmektedir. Yemek olarak etli pilav (tirit), yufka ekmeği, salata, kuru fasulye, lahmacun, ayran gibi yiyecek ve içecekler tercih edilmektedir. Saat üç gibi damat ve arkadaşları gelip kız tarafında yapılan sacın tahtasına para atmaktadır. Akşam kız

⁵⁷⁹ Ali Rıza Uğurlu, **Dünden Bugüne Oğuzların Uzantısı Arguvan'ın İsaköyü**, Rektur Reklam Matbaası, Malatya 2005, s. 123-124.

⁵⁸⁰ Ali Rıza Uğurlu, **a. g. e.**, s. 127-128.

evinde kıza kına gecesi yapılmaktadır. Gelin odanın ortasında sandalyede oturtulmaktadır. Yüzü kapatılıp etrafında yöreye has türküler söylenerek mumlarla birlikte dönülmektedir. Gecenin amacına uygun olarak gelin ağlatılmaktadır. Ayrıca kız evinde kızın o güne kadar yaptığı tüm çeyizler sergilenmektedir. Yörede kına gecelerinde “*kınayı getir aney ve yüksek ayvanlarda bülbüller öter.*” türküsü söylenmektedir.

Yüksek ayvanlarda bülbüller öter
Bülbülün figanı âleme yeter
Benim çektiklerim ölümden beter

Elinin kınasını al eylemişler
Gözünün sürmesini bol eylemişler
Seni bir yiğide mal eylemişler

Gel anam gel bacım gelin olasin
Çarşamba gecesi bize gelesin

Gel anam gel bacım gelin olasin
Çarşamba gecesi bize gelesin (KK:

5, 6)

Türküler söylenirken gelinin avucunun içine kaynanası tarafından küçük bir altın konularak kına yakılmaktadır. Bu olaya “*gelin ağlatma veya gelin övme*” de denilmektedir. Ağlamayan gelin hoş karşılanmamaktadır. (KK: 5, 6, 9, 16, 22, 27, 29, 34, 39, 48, 50, 66, 72) Ayrıca kına gecesine katılanlar gelinin başını bağlamaktadır. Baş bağlama gelinin başını poşu, renkli şeylerle bağlama uygulamasına verilen isim olarak ifade edilmektedir. (KK: 27, 28, 29, 34)

Üçüncü gün sabah erkenden herkes uyanmakta kim nerede kalmışsa orada kahvaltısını yapıp kız evine gitmektedir. Bu süre içerisinde davul zurna eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Gelin evden çıkarılmadan önce gelin kapısı açılmamaktadır. Gelinin erkek kardeşi kapıyı kilitlemekte şayet kardeş razı edilirse kapı açılmaktadır. Gelin kendi evinden çıkarılırken erkek kardeşi tarafından beline kırmızı bir kuşak bağlanmaktadır. Bu kuşağın namus ve iffet anlamına geldiğine inanılmaktadır. Ayrıca gelin baba evinden ayrılacağı vakit gelinin çeyizinde bulunan ayna alınmakta ve gelin, damadın yanına gelmeden damada verilip damattan bahşiş alınmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 69, 70, 74)

Eskiden gelin at üstünde, günümüzde ise arabalarla konvoy şeklinde damat evine götürülmektedir. Gelin damat evine götürülürken yol boyu düğün konvoyunun önü kesilmektedir. Bu uygulamaya “*yol kesme veya sapançalık*” adı da verilmektedir. (KK: 5, 6, 9, 22, 36)

Bazı köylerde düğün töreninden sonra düğün konvoyu Kızık köyündeki kutsal balıkları ziyaret etmektedir. (KK: 5, 6, 9, 22, 27, 29, 36) Ayrıca Karahöyük köyünde gelin götürülürken gelin ve damat Fakırcık ziyaretinde dua etmekte ve orada bulunan taş yığının üzerine herkes taş atmaktadır. (KK: 46, 47, 48)

Gelin, damat evine girmeden önce ayağının önünde çömlek parçalanmaktadır. Onu kıran gelinin yeni evinde rızkının bol olacağına inanılmaktadır. Gelin ve damat evlerine girerken çocuklarının olması için aile fertleri tarafından başlarından aşağı buğday ve arpa atılmaktadır.⁵⁸¹ Şayet gelin atla damadın evine götürülmüşse kucağına erkek çocuk konulmakta bu uygulama ile gelinin erkek çocuğu olacağına inanılmaktadır. (KK: 9, 40, 41, 72, 73) Yörede gelin eve girmeden önce yapılan uygulamalardan biri de damdan gelinin üzerine çerez dökülmesidir. Gelinin üzerine atılan para ve çerezi, çocuklar toplamaktadır. Bu arada gelin içeri girmeden eşğin önüne ekmek sacı konulmaktadır. Gelin saca basarak evin içine geçmektedir. (KK: 2, 3, 5, 9, 18, 27, 37, 38, 39, 41, 42, 48, 58, 60, 68, 74) Ayrıca gelin eve girerken eşik öptürülmesi, kaynananın kolu altından geçirilmesi ve küp kırdırılması, evin bereketli olması için mahsullerin olduğu yere götürülmesi gibi uygulamalar az da olsa varlığını devam ettirmektedir. Bazen de evliliğin bir ömür boyu mutlu bir şekilde devam etmesi için gelinin ayağının altına testi, cam bardak atılmakta gelinden bunları kırması istenmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

3.4.3. Düğün Sonrası

Gerdek gecesinin sabahı kadınlar “*yüz açma*” töreni için gelinin bulunduğu eve gelmektedir. Gelinin kaynanası geline hediye olarak yüzgörümlüğü takmakta, kızın ailesi de gelirken bir koç hediye etmektedir.⁵⁸² Yaklaşık bir hafta veya bir ay sonra gelin, görümcəsi veya kayın validesi ile birlikte çeşmeye çıkarılmaktadır. Bu uygulamaya “*ayak açma*” adı verilmektedir. Bazı köylerde eskiden gelin ayağını açmak için eline sitil verilirdi. Kaynanası ile birlikte çeşmeye götürülürdü. Çeşmede, gelinin elinde bulunan sitil, kızlar tarafından kaçırılmakta ve daha sonra hediye verilerek kızlardan geri alınmaktaydı. (KK: 27, 28, 30, 31, 36)

⁵⁸¹ Yasemin Özüberk Gümüş, **a. g. m.**, s. 81.

⁵⁸² Arife Kalender, **a. g. e.**, s. 239.

Düğün töreninden yaklaşık bir hafta, on gün sonra oğlan evinde “*haftası*” adı verilen bir davet verilmektedir. Erkek tarafı akrabalıklarını pekiştirmek için kız tarafını yemeğe çağırmaktadır. Bu davette karşılıklı hediyeler verilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

3.4.4. Evlenme ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Yörede geçerliliğini yitirmiş olan Beşik kertmesi uygulaması Eski Türklerde de görülmektedir. Bu manada Dede Korkut kitabında Pay Püre Bey Bayındır Han’ı oğlu ile görünce birden iç geçirip ağlamaya başlamış. Bayındır Han: “*Pay Püre Bey ne ağlayıp bağıryorsun?*” diye sorar. Pay Püre der: “*Han Kazan nasıl ağlamayayım, nasıl bağırمامayım, oğulda nasibim yok, kardeşte kaderim yok, bana beddua mı edildi?*” demiştir. Öldükten sonra onun hükümranlığını devam ettirecek kimsenin olmadığına üzülür. Bunu gören Oğuz Beyleri göğsü doğru ellerini uzatarak dua ettiler. Allah sana bir oğul versin, diye dilekte bulundular. Orada bulunan Pay Piçen Bey de benim içinde dua edin, diye seslenir. Oğuz Beyleri Allah’ın ona da bir kız çocuğu vermesini istediler. Pay Biçen Bey’de şöyle dua etti: “*Allah bana bir kız verecek olursa siz şahit olun benim kızım Pay Püre Bey’in oğluna beşik kertme yavuklu olsun.*” demiştir.⁵⁸³ Türkler arasında yaşanan bu olayın daha sonraki Türk topluluklarına örnek teşkil ettiği yörede yapılmış olan beşik kertmesi ritüelinin o dönemlerden kaldığını söyleyebiliriz. Eski Türklerde söz vermek ve verilen sözü tutmak çok önemliydi. “*Erkeğin sözü demirin kertiği*” deyimini çok kullanılmıştır. Ayrıca Eski Türklerde kız, baba evinden evlilik yoluyla ayrıldığında bir ağaç veya bir bezi kıymışlardır. Kazak Türklerinde halka salma geleneği mevcuttur. Bu geleneğe göre küçük yaşta çocuklar nişanlanırken birbirlerinin kulağını ısırırlar. Bu durum onların ileride birbirlerine sahip çıkacakları anlamına gelmiştir.⁵⁸⁴ Nasturiler ve Ermeniler arasında da beşik kertmesi uygulaması görülmekle beraber, XIX. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başlamıştır.⁵⁸⁵

Eski Türklerde evlilik biçimlerinden biri de kız kaçırmadır. Yörede kız kaçırma olaylarına rastlanması benzerlik göstermektedir. Altay Türklerinde kız kaçırıp

⁵⁸³ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, s. 58-59.

⁵⁸⁴ Mahmut Tezcan, “Beşik Kertmesi Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C: 13, S: 1, Ankara 1980, s. 240-241.

⁵⁸⁵ Murat Gökhan Dalyan, “XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düğün”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p. 661-673 TURKEY.(20/06/2016)

evlenenlere üç gün boyunca dışardan ateş verilmemesi inancı bulunmaktadır.⁵⁸⁶ Yörede de kız kaçırmanın düşkün sayılması ile Altaylı Türklerin kız kaçırıcıları dışlaması arasında paralellik bulunmaktadır. Yakut Türklerinde kız kaçırmaya gidecek olan gençler önce şaman tarafından yapılan ayine katılır, daha sonra giderlermiş. Yapılan bu ayin şu şekildedir: Kız kaçırılacak olan Yakutlu gençler yanlarında bulundurdıkları kımız dolu tulumdan bir avuç kımız alıp atların çevresine saçarak saçarlarmış. “*Itık*” adını verdikleri tanrılarına yalvarır, böylece kırk kötü ruhtan korunduklarına inanmışlardır. Yapılan bu törenden sonra gençler ata binerek kız kaçırmak için yola çıkarlarmış.⁵⁸⁷ Kız kaçırma geleneğinin Hunlar dönemine kadar dayandığı bilinmektedir. Kırgız Türklerinde kaçma âdeti vardı. Başkasına zorla veya fikirleri alınmadan verilen kızlar sevdikleri kişiye kaçarlardı. Manas destanında birbirlerini görmeden evlendirilen erkek ve kızların bu yola başvurdukları görülmektedir. Fakat Kırgızlarda zorla ve gizlice kaçırma anlayışının cezası ağırdır ve bu şekilde kız kaçırıcı kişi toplumdan dışlanır.⁵⁸⁸ Bu yönüyle Alevilikteki düşkünlüğe az da olsa benzemektedir. Ayrıca Kırgızların “*Olcobay ve Kışımcan*” destanlarında mutlu olmanın tek yolunun kaçmakta olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸⁹ Türk boylarından kız kaçırma ailenin ve kızın isteği ile olur. Bir nevi görücü usulü de kabul edilebilir. Daha sonra kız evlenmek istediği gence mendil ve yüzük verir. Bu verilen yüzük nişan yüzüğü yerine geçer. Bu küçük törenden sonra kız kaçırılır ve evlenecek olan erkeğin arkadaşları tarafından yapılan otağda üç gün kalır. Otağdaki ateşi çakmak taşı ile kendileri yakar ve onlara ateş verilmezdi.⁵⁹⁰ Eski Türklerde görücülük usulünden önce yapılan başka bir uygulamada dünürücü gitme töreniydi. Giden bu kişilere Türklerde “*arkuçı ve savcı*” isimleri verilmekteydi. Bu kişiler itibarlı olanlar arasından seçilirdi. Elçi gönderme âdeti Manas destanında da işlenmiştir. Destanda elçi göndererek yapılan evlenme biçimine “*ak nikâh*” adı verilmiştir.⁵⁹¹ Yakut Türklerinde evlenecek olan erkek obaları dolaşarak kız beğenir. Giderken yanında akrabalarını da götürür. Gagauzlar da ise görücü gidilen evin ateşteki közü karıştırılır ve sobaya dokunulur. Bundaki maksat kötülüklerden

⁵⁸⁶ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 83.

⁵⁸⁷ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 166.

⁵⁸⁸ Kemal Polat, *a. g. e.*, s. 132-133.

⁵⁸⁹ Maksat Jumabaev, *Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 39.

⁵⁹⁰ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 166.

⁵⁹¹ Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, “Karakoçan’da Evlilik Adetleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5 Spring 2014, p. 233-250, ANKARA-TURKEY.(15/04/2016)

arındığını ve hayırlı bir iş için geldiğini göstermektir. Tuva Türklerinde görücü gitmeye istek bildirme denilirdi.⁵⁹²

Türk geleneğinde yeni yuva kuracak olan bireyler için bazı töreler oluşturulmuştur. Halk deyimlerinde de çokça geçen “kız beşiğe, çeyizi sandığa” sözü bu konuya ışık tutar. Kız tarafı kızı evleneceği zamana kadar ihtiyaç duyacağı eşyayı alır ve muhafaza eder. Kız isteme yaşına gelince erkek tarafından isteme esnasında bazı şeyler talep eder. Kız tarafının istediği bu taleplerin içlerinde mehir adı verilen bir uygulama da bulunmaktadır. Türkler arasında mehir denilen bu duruma İslamiyet’ten sonra başlık parası ismi verilmiştir. Kaşgarlı Mahmut’a göre Orta Asya’daki Türk topluluklarından olan Kırgız, Kazak ve Afganistan’daki Özbekler başlık olarak “*kalın*” adı altında kız tarafına verdikleri tespit edilmiştir. Hatta Malatya yöresinde de bu uygulama “*kalın*” olarak geçmektedir.⁵⁹³ Osmanlı döneminde de başlık parası uygulaması devam etmiş hatta XIX. yüzyılda bu uygulamanın kaldırılması için girişimlerde bulunulmuştur.⁵⁹⁴ Yörede geçmiş dönemlerde daha çok uygulanan bu gelenek Eski Türk kültürünün devamı niteliğindedir. Başlık parası çoğu kültür bölgesinde yaygındır. Özellikle İslam Topluları, Afrika, Çin, Endonezya, Malezya, Burma gibi ülkelerde bu uygulama bulunmaktadır.⁵⁹⁵ Ayrıca Yahudilerde erkeğin evleneceği kadına yaptığı ödemeye “*mohar*” adı verilmektedir. Ortaçağ Yahudileri moharın bir kısmını kız babasına vermişlerdir. Geriye kalan kısmını da eşine vermek üzere bıraktığı bilinmektedir.⁵⁹⁶

Anadolu’nun çoğu yerinde olduğu gibi yörede de damadın sağdıç önemli taşımaktadır. Eski Türklerde sağdıç genelde dost olarak ifade edilmiştir. Oğuz Türklerinde ise “*güveye arkadaşlık eden kimse*” olarak tanımlanmıştır. Zamanla sağdıç damada düğün boyunca yardım eden ve ihtiyaçlarını karşılayan kimse olarak kullanılmıştır.⁵⁹⁷

⁵⁹² Yılmaz Yeşil, **a. g. m.**, s. 168-169.

⁵⁹³ İhsan Hınçer, “Türklerde Başlık ve Mehir”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 15, S. 295, İstanbul 1974, s. 6898-6900.

⁵⁹⁴ Uğur Özcan-Murat Gökhan Dalyan, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Nasturi, Ermeni, Yezidi ve Çerkez Topluluklarında Başlık Parası Uygulamaları”, **Milli Folklor Dergisi**, S: 98, Ankara 2013, s. 147-148.

⁵⁹⁵ Mahmut Tezcan, “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C: 9, S: 1, Ankara 1976, s. 415.

⁵⁹⁶ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, S. 4, Ankara 2013, s.223

⁵⁹⁷ Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, “Karakoçan’da Evlilik Adetleri”, p. 233-250.

Arguvan yöresinde görülen kalın uygulamasının bir benzeri Eski Türklerde görülmektedir. Orta Asya Türklerinde kalın (galın) kendi arasında dört bölüme ayrılmıştır. Bunlardan birincisine yelü denmiştir. Yelü, damadın nişanlısını ilk gördüğünde verdiği hediyedir. İkincisi kara-mal adı verilen kızın babasına çeyiz için verilen eşyalardır. Üçüncüsü tüy-mal ismi verilen düğün masrafları için verilen atlardır. Dördüncüsü ise süt hakkı olarak bilinen kızın annesine verilen hediyedir. Türklerde kalın'a "*koşantı*", Yakutlar da ise "*engne*" adı verilmiştir. Eski Türklerde kız ailesinin erkeğe verdiği mal ve eşyalara da "*cihaz*" denmiştir.⁵⁹⁸ Günümüz Anadolu kırsalında hala geçerliliğini yitirmemiş olan kalın (süt parası-başlık) Dede Korkut hikayelerinde şöyle gerçekleşmektedir: "*Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndan Delü Kaçar, kız kardeşini istemeye gelen Dede Korkut'a "Bin buğra getirün, kim maya görmemiş ola; bin dahi aygır getirün, kim hiç kısırağa aşmamış ola; bin dahi koyun görmemiş koç getirün, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirün, bin dahi püra getirün mana."*⁵⁹⁹

Arguvan yöresinde davetiye olarak isimlendirilen "*okundan veya saçıya*" benzer bir uygulama Hz. Muhammed döneminde de uygulanmıştır. Peygamber bir kadınla evleneceği zaman Enes'i insanları düğün yemeğine davet etmek için göndermiştir.⁶⁰⁰ Bu konuyla ilgili bir hadiste "*Biriniz davete çağrılırsa hemen ona gitsin.*" veya "*Sizden biriniz, bir düğün davetine çağrılırsa hemen icabet etsin.*" buyurmuştur.⁶⁰¹ Türklerde okundan ve benzer sözcüklerin "*ok*" kelimesinden türetildiği düşünülmektedir.⁶⁰² Uygur Türklerinde gönderilen davetiyeye ise "*Bargak*" ismi verilmektedir. Bu uygulama ile düğüne gelecek kişilere haber vermek amaçlanmıştır.⁶⁰³

Yörede ve Eski Türklerde düğün töreninin başladığı farklı şekilde duyurulmaktadır. Bu uygulamalardan bazıları bayrak kaldırılması, davulun çalınmasıdır. Kazak Türklerinde düğünün başlaması için "*toy basta*" adını verdikleri şiirler, şarkılar ve türküler okunur. Bundaki amaç düğün için gelenleri neşelendirmektir.⁶⁰⁴ Tahtacılar da ve Anadolu Aleviliği'nin birçok yerinde düğün evini

⁵⁹⁸ Aydın Demirel, Eski Türklerde Kalın ve Kalının Hukuki Durumu, **Türkiyat Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler Semineri**, Ankara 2014, s. Belirtilmemiş.

⁵⁹⁹ Necati Gültepe, **a. g. e.**, s. 554-555.

⁶⁰⁰ Ali Çolak, **Anadolu'da Örf ve Adetlerin Oluşması ve Meşrulaşmasında Rivayetlerin Rolü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 101.

⁶⁰¹ Müslim b. el-Haccâc, Sahîh, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), **Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî**, Beyrût, tsz., Nikâh, 16.

⁶⁰² Şeref Boyraz, "Okuntudan Davetiyeye Bir Dönüşümün Anatomisi", **Milli Folklor Dergisi**, S: 84, Ankara 2009, s. 89.

⁶⁰³ Harun Güngör-Bekir Köylü, **a. g. e.**, s. 82.

⁶⁰⁴ Yılmaz Yeşil, **a. g. e.**, s. 187-188.

belirtmek için bayrak dikilmesi geleneği yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'daki Gagauz Türklerinde de bu uygulamanın varoluşu yöredeki bayrak dikilmesi ile aynı özelliklere sahiptir.⁶⁰⁵ Türklerde ağaçlara bez ve bayrak asma uygulamaları görülmüştür. Daha sonra asılan bez parçalarının yerine her boyun veya devletin bayrağı asılmıştır. Özellikle otağ ve çadırlara asılan siyah bayrak yas alameti olarak belirtilmektedir.⁶⁰⁶ Selçuklu Devletinden itibaren kırmızı bayrak, kırmızı başlık günümüze kadar süregelmiştir.⁶⁰⁷ Özellikle gelinlerin beline takılan kırmızı kuşağın Eski Türklerden günümüze geldiği düşünülebilir.

Kırgız Türkleri düğüne “toy” ismini vermektedir. Onlara göre düğün hayırlı bir iş olarak görülmüştür. Kırgız düğünlerinde “toygo toy ulansın” (bu ziyafet ve düğünler devam etsin) diyerek dilekte bulunmuşlardır. Düğünlerde hayvanlar kesilir, damat ve arkadaşları için ziyafetler hazırlanırdı. Ayrıca düğünler birkaç güne yayılarak devam edilirdi. Özellikle kız tarafında yapılan düğün kalabalık olurdu.⁶⁰⁸ Kırgızlarda şenlik ve yeme-içmeye toy- soy, adı verilmiştir. Hanlar için verilen yemeklere “aşatma”, geceleri verilen içkili ziyafetlere “kestem”, Kış aylarında arkadaş olanların birbiri için verdikleri yemeklere “suğdıç”, eğlence amaçlı verilen toplu ziyafetlere de “sürçük” denilmiştir.⁶⁰⁹ Kutadgu Bilig’de yapılan ziyafete davet etme ile ilgili şunlar geçmektedir: “Ziyafete çağırılmazsan bir kusur, çağırırsan bin kusur işlemiş olursun. Arkadaş, kardeş, uzak ve yakın herkesin hakkını gözeterek yemeğe çağır. Gelen gelir, gelmeyenler olursa, onların hatırı kalmamış olur. Dikkat et herkese yiyecek ve içecek yetiştir”⁶¹⁰ Yörede düğünlerde göze çarpan öğelerden biri de sac vurmaktır. Sac vurmak tandır ekmeği yapmak anlamına gelmektedir. Tandır ekmeği İranlı Türkmenlerde gelin eve geldiği zaman tepsiye konulur ve gelinin onları toplaması istenir. Gelin bu işi yapınca geldiği evde ileride bereketli olacağı inanışı mevcuttur.⁶¹¹ Eski Türkler her gördüğünü Hızır olarak görmüşlerdir. Ayrıca her nimeti kutsal olarak görmüş ve

⁶⁰⁵ Ali Selçuk, Tahtacılar, s. 183-184.

⁶⁰⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 44-45.

⁶⁰⁷ Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s. 51; Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 187.

⁶⁰⁸ Kemal Polat, **a. g. e.**, s. 155-156.

⁶⁰⁹ Sami Kılıç-Ali Albayrak, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/2 Spring 2012, p.707-716, ANKARA/TURKEY

⁶¹⁰ Yusuf Has Hacıp, **a. g. e.**, s. 188.

⁶¹¹ Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, **Bütün Yönleri İle Yahudilik Uluslararası Sempozyum (18-19 Şubat 2012), Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları VIII**, Ankara 2012, s. 751.

adak/saçı olarak değerlendirmişlerdir.⁶¹² Düğün merasimlerinin vazgeçilmezi olan davul eski Türklerde şamanların kullandığı bir alet olarak kullanılmıştır. Altaylı Türklerde şaman öldükten sonra şamanın davulu gömüldüğü yerdeki ağaca asılmıştır.⁶¹³

Yörede oynanan “tura” oyununa benzer bir oyun da Gagauz Türklerinde oynanmaktadır. Bu oyunda oyuncular daire şeklinde dizilir. Küp ismi verilen bir şey üzerine oturulur. Yere oturan kişilerin arkasında muhafızlar olur. Turayı elinde bulunduran kişi daire etrafında dolaşır. Daire etrafında gezerken turayı birinin arkasına bırakır. Arkasına tura bırakılan kişi onu alarak bırakan kişiyi dövmek için peşinden koşar.⁶¹⁴ Arguvan yöresinde oynanan tura oyunu ile Gagauzlar arasında oynanan tura oyunu arasında isim ve oynayış şekli bakımından çok farklılık görülmemektedir. Ayrıca Anadolu’daki Avşar ve Türkmen Aşiretlerinde oynanan tura, sin sin ve yüksük oyunları yöredeki oyunlar ile benzerlik göstermektedir.⁶¹⁵

Yörede düğünlerde oynanan oyunlardan “bey övme” oyununa benzer bir oyun Cerit Türkmenlerinde bulunmaktadır. Türkmenlerdeki otun adı verilen oyun şöyle icra edilir: Cerit düğünlerinde yapılan bir çeşit adam asma oyunudur. Evlenecek erkeğin yakınlarından birileri yakalanarak Hakem heyeti önüne getirilir. Asılmaktan kurtulmanın tek yolu heyetin vereceği cezayı kabul etmektir. Cezayı kabul etmeyenlere eziyet edilir.⁶¹⁶ Yörede oynanan başka bir oyun ise cirittir. Eski Türklerde cirit, at yarışı, güreş ve ok atmak en önemli eğlence türlerindendi. Günümüzde Moğolistan’da yapılmakta olan at yarışı oyunlarında “çocukların üzerinden kımız dökülerek saçı geleneği” yaşatılmaktadır.⁶¹⁷ Hatta bu geleneği yörede damat evine gelin girerken üzerine dökülen para, çerez gibi saçı uygulamasına benzetmek mümkündür.

Eski Türklerde seçilmiş olan bir şey sebebi ile kına yakılırdı. Ayrıca Eski Türk topluluklarında kurban edilecek hayvanın sırtına kına yakılması günümüze kadar ulaşan ıduk inancının yansıması olarak düşünülebilir.⁶¹⁸ Eski Türklerdeki ışık motifi ile günümüzde kına gecelerinde tabak içinde mum gezdirme uygulaması mitolojideki ışık

⁶¹² Pervin Ergun, “Türk Gelininin Mitolojik Göçü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C: 13, S: 24, Balıkesir 2010, s. 282.

⁶¹³ Fuat Bozkurt, **a. g. e.**, s. 221.

⁶¹⁴ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 87.

⁶¹⁵ İsmail Bozkurt, **Anadolu Türk Aşiretleri**, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 242-251.

⁶¹⁶ İsmail Görkem, “Doğu Karadeniz Bölgesi Düğünlerinde Görülen Eniştayi Tavana Asma Geleneği”, **16-18 Nisan 2006 günleri arasında Trabzon Türk Ocağı tarafından düzenlenen “Uluslararası Trabzon ve**

Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu’nda sunulan bildiri (basılmamış).

⁶¹⁷ Tuncer Gülensoy, **Barbar Türkler**, Akçağ Yay., İstanbul 2011, s. 242.

⁶¹⁸ Rifat Araz, **a. g. e.**, s. 112.

motifinin devamı niteliğindedir. Türklerde ışık, Tanrı'nın sembolü olarak görülmüştür.⁶¹⁹ Ayrıca Barak ve Beydili Türkmenlerinde de kına yakma uygulaması bulunmaktadır.⁶²⁰

Uygur Türklerinde düğünlerde gençler kımız adı verilen bir tür içki ile ağırlandılar.⁶²¹ Uygurlardaki kımız içme âdeti ile yörede düğünlerde rakı içilmesi âdeti birbirine benzerlik göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir.

Kırgız Türkleri ile yöredeki Alevilerde damadın yolunu kesip bahşiş alma uygulaması benzer özellikler göstermektedir.⁶²² Yol kesme âdeti Anadolu'nun birçok yerinde hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

3.5. Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik

Musahiplik, Alevilikte dünya ve ahiret kardeşliği anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile kan yolu ile akrabalığın dışında gönüllülük esasına dayanan bir akrabalık şekli olarak ifade edilmektedir. Hatta Aleviler arasında musahiplik öz kardeşten daha ileri görüldüğü iddia edilmektedir. Musahiplik, Alevi geleneğinde yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak kabul edilmektedir. Musahiplik evli olan kişiler arasında yapılan bir uygulamadır. Kadınların musahip olmasına da "*bacı olma*" adı verilmektedir. (KK: 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 74)

Yörede, Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret edince Muhacirler ile Ensar arasında da musahiplik kurulması emrettiğine inanılmaktadır. Ayrıca Medine'deki Müslümanların musahip olduğu hatta bir defasında Hz. Peygamber'e musahip olmak için iki kişinin geldiği ve onlara musahipliği anlatıp ikrar verdiğini belirtilmektedir. Kendisinin de Hz. Ali ile Enes b. Malik'in evinde musahip olduğuna inanılmaktadır.⁶²³ (KK: 15, 41, 42) Anadolu Aleviliği'nde ve yörede musahipliğin tarihçesi ile ilgili olarak başka bir rivayete göre de Müslümanların Hz. Muhammed'e Secere-i Rıdvan ağacı altında ikrar verdiği ve bu ikrara bağlı kalanlara mükâfat verileceği, ikrarı bozanların ise kendi nefislerine zulüm etmiş olacaklarına inanılmaktadır. (KK: 15)

Musahip olma ayini şu şekilde yapılmaktadır: Musahip olacak kişiler eşleri ile birlikte Cem töreninde meydanda hazır bulunurlar ve dede tarafından kendilerine

⁶¹⁹ Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, "Karakoçan'da Evlilik Adetleri", p. 233-250.

⁶²⁰ Yılmaz Yeşil, **a. g. e.**, s. 192.

⁶²¹ Tuncer Gülensoy, **a. g. e.**, s. 254.

⁶²² Maksat Jumabaev, **a. g. t.**, s. 48.

⁶²³ Ali İrfan, **Hak Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, s. 249.

Ehlibeyt yolunun zor olduğu, bu yolun ateşten gömlek giymek olduğunu hatırlattıktan sonra dede taraflara sorar: *“Muhammed, Ali’nin kurduğu ve On İki İmam’ın da devam ettirdiği bu yolda yürümeyi kabul ediyor musunuz?”* Talip olan canlar *“Allah, eyvallah, malımızla, canımızla, bu yolda yürümeyi ve kardeşliği kabul ediyoruz.”* deyince orada bulunan rehber büyüğü sağda, küçüğü solda olan kardeşlerin boyunlarına bir mendil bağlar ve onların sağında durur, mendili sol elinde olur. Üç kısa adım attıktan sonra dedeye ve orada hazır bulunan cemaate dört kapı selamı verir. Yani *“Es selamı aleyküm ey cem erenleri, Es selamı aleyküm, Ey Piri tarikat erenleri, Es selamı aleyküm ey nuri marifet erenleri, Es selamı aleyküm ey nuru hakikat erenleri, şeriattan tarikata, bir çift ehli mümin kardeş getiriyorum, kabul eder misiniz?”* der. Bu söz karşısında müşhid (dede) de *“Bu yol kıldan ince, kılıçtan keskindir, halimiz hâlde, yolumuza yoldaş, olamazsanız, gelme gelme, dönme dönme, gelenin canı, dönenin malı, varınca iyi düşünün sonra divanı Ali’ye gelin.”* der. Bu uygulama sonrasında üç defa rehber musahip olacak kişileri dedenin huzuruna çıkarır. Dede de daha önce söylediklerini tekrar eder. Dördüncü çıkışında rehber: *“Es selamı aleyküm ey cem erenleri, Es selamı aleyküm ey Piri tarikat erenleri, Es selamı aleyküm ey nuru marifet erenleri, Es selamı aleyküm ey sırrı hakikat erenleri, şeriattan tarikata bir çift ehli mümin kardeş getiriyorum aranızda kabul eder misiniz?”* diye sorar.

Müşhit: *“Aleykesselam ey Muhammed ümmeti ve Ehlibeyt bendeleri”* der. Bu arada musahip olacak olan kişiler ve rehber beraber darda durur. Dede cemaate sorar: *“Ey cemaatte olan canlar! Bu ehli mümin kardeşler, Muhammed, Ali’nin yoluna gidip musahip olmak dilerler, yüzümüzü yerde, özümüzü darda, Muhammed, Ali divanında canımız kurban, tenimiz tercüman, Mansur gibi asılacağız, Nesimi gibi yüzüleceğiz; ölmek var, dönmek yok, malımızla canımızla yoldayız, haklı isek haktır, hakkı olan kardeşlerden hakkını talep etsin.”* der. Dede üç kez orada bulunanlardan razılık alır. Dede cemaate sorar: *“Ey cemaat bu kardeşler sizden helallik ister. Muhammed Ali yoluna giden bu canlardan razı mısınız? Hakkı olan talep etsin.”* Şikâyeti olan meydana çıkar, şikâyetini söyler. Herhangi bir şikâyet olmazsa cemaat hakkımızı helal olsun, der. Daha sonra dede *“Allah, Allah yolunuz açık, menziliniz mübarek olsun!”* diyerek dua okur. Ahiret gömleği (beyaz bez) musahip kardeşlerin üzerine serilir, bu serilen bezin üzerine de sabun, bir makas, bir iğne ve iplik konulur. Dede bu örtünün altında bulunan yol kardeşlerine Nadı Ali dustı okur: *“Bismillahirrahmanirrahim, Nadı Ali’mazharül acayip tecidühü avnen leke finne vaib illalahu hacceten küllü hemmin ve gammin*

seyenceli bi azametike ya Allah, ya Allah, Ya Allah ve bir nuru nübüvvetike ya Muhammed, Ya Muhammed, ya Muhammed ve bir sırrı velayetike Ya Ali, ya Ali, ya Ali, edrikni, edrikni, edrikni, ağısni, ağısni, ağısni, Muhavvalli ve hevla vela kuvvete illa billa Alüyül azim.” Bu dualardan sonra rehber örtüyü musahip kardeş olacak olanların üzerinden kaldırır. Dede Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali ya Hünkâr Hacı Bektaş Veli!” der ve Allah birdir diyerek elini musahip kardeşlerin omuzuna sürer. Bu uygulamaya pençeyi Ali Aba denilir. Bu uygulama sonrası musahipler eşleri ile kalkıp dara durur. Dede: “Yolunuz açık, menziliniz mübarek, yüzünüz ak, gönlünüz pak, donunuz kutlu olsun, gerçeğe hü, mümine ya Ali!” diye dua eder. Musahip olanlar başta dede ve diğerleriyle niyazlaşır, sonrada birbirleriyle niyazlaşarak bu ritüeli tamamlar.⁶²⁴ (KK: 68)

Musahiplik töreninde musahip olacak kişiler kestirecekleri kurbanları cemin yapılacağı yere getirmektedirler. (KK: 41, 42) Cemde yapılan musahip kurbanı ile ilgili posttaki dedenin önüne gelen lokmacı (kurbancı, nakip) sofrayı getirip ayaklarını mühürler. (Sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağı üzerine koyar.)

Evvel Allah diyelim

Kadim Allah diyelim

Gelen Ali sofrası

Yiyen gazilere Şah diyelim

Allah, eyvallah, hu, destur Şah! der.

Cem esnasında dışarda kesilmiş olan kurban hayvanı leğen içinde getirilip sofraya konulur. Cem erenlerine paylaştırılır. Dede bazı uygulamalar ve deyişlerden sonra kurban sahiplerine “*Kurbanınız kabul olsun*”, der. Sonrasında hayır duası ile ayin bitirilmektedir.⁶²⁵

Buyruk’ta ise musahip kurbanları ile ilgili özetle şunlar yazılıdır: “*Önce cem erenleri gelir. Sonra delil uyanır. Mümin Müslim kenetlenip delile niyaza varırlar. Sonra koyun içeri gelir. Kurbancı dara durur. Koyun nişan gösterinceye kadar cem meydanında gezinir. Koyun nişan göstermezse eşiğe niyaz edilir. Bu uygulamadan sonra kurbancı, kurbanın sağ kulağını sağ gözünü kapatır. Ön sağ ayağını sağ gözünün üzerine tutar. Mürşit veya rehber tekbirler. Sonra cem erenleri o koyunun boynuzlarına niyaza varırlar. Sonra kurbancı alıp götürür, tekbirler. Koyunu tığlar. Derisi yüzülüp*

⁶²⁴ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 52-57.

⁶²⁵ Hüseyin Şahin, “Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar”, s. 240-257.

kazana konur ve ocağa koymadan aşçı bacılar gelip hayır himmet eyleyin, der.” Bu ritüelden sonrada oradakiler birbirleriyle niyazlaşır.⁶²⁶

Yörede Akören, Kızık, Gökağaç, Bozan, Gümüşlü, Morhamam İsaköy’de musahip çocukları evlenebilmekte fakat diğer köylerde musahip çocukları evlenememektedir. Musahip çocukları evlenirlerse düşkün durumuna düşeceklerine dair inanışlar mevcuttur. (KK: 1, 12, 14, 15, 23, 28, 33, 40, 41, 42, 47, 49, 55,58, 63, 65, 69, 71, 74)

Yöredeki Alevilere göre, Musahipliğin azalması ile inanış ve uygulamalarda da aksaklıklar yaşanmaya başlanmıştır. Musahiplik, eskisi gibi canlılığını sürdürmemiş olsa da yine de musahiplik ile ilgili inanış ve uygulamalar, günümüze kadar varlığını korumuştur. (KK: 15, 23, 28, 33, 40, 41, 42)

3.5.1. Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik Ritüeli’nin Değerlendirilmesi

İrene Melikoff musahiplik geleneğinin çok eski tarihlere dayandığını ifade etmiştir. Musahiplik yani yol kardeşliğini İran-Hindi’nin “*Havista*”sına benzetmiştir. Bunun Orta Asya ve Karahanlılar döneminde görülmüş olabileceği, Türkler ve Moğolların bu kelime ile aynı işleve sahip olan “*anda veya andlı*” sözcüğünü kullandığı bilinmektedir. Ayrıca bu âdetin İran Azerbaycan’ında ehli haklar içerisinde özellikle Ateşbagi denen kolda ikrar kardeşi veya süluk kardeşi uygulaması olarak görülmektedir. Yezidiler arasında ise ahiret kardeşi “*birader veya hemşire*” adı ile ifade edilmiştir. Musahiplik uygulamasının Aleviler arasında yayılmasında en önemli işlevi Ahi loncaları üstlenmiştir.⁶²⁷ Musahipliğin Anadolu Aleviliği’ne geçişi Budizm ve Zerdüştlük yoluyla olduğu düşüncesi de bir başka görüştür.⁶²⁸ Diğer bir görüş de Orta Asya’dan Zerdüştlüğe, Selçuklular yolu ile Ahilere geçmiştir. Daha sonra göçlerle beraber Anadolu Aleviliği’ne girmiştir.⁶²⁹ Musahiplik kurumunun Ahilik yolu ile Nusayriler’e ve Yezidi’lere de ulaştığı iddia edilmektedir.⁶³⁰

⁶²⁶ Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, s. 80-81.

⁶²⁷ Irene Melikoff, a. g. e., s. 86, 93.

⁶²⁸ Ali Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, s. 257.

⁶²⁹ Harun Yıldız, “Alevi/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik”, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I (28-30 Eylül 2005)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Isparta 2005, s. 130.

⁶³⁰ İbrahim Bulut, “Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu (21-22 Nisan 2012)”*, DİB Yay., Ankara 2012, s. 454.

Moğollar döneminde “*yeminli kardeşler*” anlamında kullanılan “*anda*” sözcüğü Türk dünyasında da “kan kardeşi” olarak belirtilmektedir. Eski Türklerde kan kardeşi olmak isteyen iki kişi bir araya gelerek kolunu hafifçe keserek kanlarını birleştirir veya akıtılan kanı içerdi. Begre Yazıtlarında “*Evlilik aracılığı ile edinilen akrabalar ve yemin ederek (antlıg adaş) ya da yemin etmeden (antsız) kazanılan arkadaşlar sırayla belirtilmektedir. Yalan yere yemin edenin cezasının kılıçla verildiğinden bahsedilmektedir.*”⁶³¹ Ayrıca Moğollar kafatasına damlatılan kan ve mayalanmış sütü karıştırarak kan kardeşi olurlardı. Bu tören genelde Hun, Göktürkler, Macarlar ve Kumanlar arasında görülmüştür.⁶³²

Musahip törenlerinde kurban kesme ritüeli Eski Türkler’deki “*tsinlerde*”, dini törenlerde dört kurban kesme geleneğinin devamı niteliğindedir.⁶³³ Diğer taraftan Buna benzer bir şekilde Hind’li Soma kurbanı ile Alevilikteki musahip kurbanı arasında benzerlik bulunmaktadır. Soma törenindeki yedi etken Alevilerde de bulunmaktadır. Berehmen Alevilikte dede, Honar saki, Ongatar sazıcı, Adavarya meydancı, Afnidar çerağcı, Bonar saki, Nestar kurbancı olarak adlandırılmıştır.⁶³⁴

3.6. Ölüm

Her ne kadar farklı kültürler, coğrafik faktörler ön plana çıksa da toplumlardaki ölümle ilgili inanış ve uygulamalar çoğu zaman birbirine benzemektedir. Arguvan yöresinde yaşayan Alevilerin ölüm ve sonrasına ait inanış ve uygulamalarını ele alıp inceleyeceğiz.

3.6.1. Ölüm Öncesi İnanış ve Uygulamalar

Ölüm öncesi halk inanışlarının birçoğu, ölümü hatırlatan veya ölüm habercisi olarak kabul edilen inanış ve uygulamalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu manada yörede, bazı hayvanlar, görülen birtakım rüyalar, ölümle ilişkilendirilmektedir. Bu inanışlara göre karga, baykuş, saksağanın bir evin kapısının önünde ötmesi, o evden birisinin öleceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu kuşlardan gelebilecek ölümün önüne geçmek için yörede, “*Hayırlıysan daldan dala, hayırlı değilsen boynun altında kala*”

⁶³¹ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 32-33; Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s. 238-240.

⁶³² Tuncer Gülensoy, **a. g. e.**, s. 65.

⁶³³ Yusuf Ziya Yörükân, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 33.

⁶³⁴ Yusuf Ziya Yörükân, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, s. 120.

ifadesi söylenmektedir. Ayrıca yöre halkı arasında, köpeğin uluması, horozun zamansız ötmesi de ölüme işaret eden olaylar olarak görülmektedir. Köpek ulumasından ortaya çıkabilecek ölümün önüne geçebilmek için ayakkabılar ters çevrilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 13, 69)

Yukarıda anlatılan bazı hayvanların çeşitli davranışlar göstermesi gibi görülen bir takım rüyaların da ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır. Örneğin rüyada diş çektirmek, eşekten düştüğünü görmek, saç kesildiğini görmek, ölen bir kişinin kendisini çağırdığını görmek yörede ölümle ilişkili olarak yorumlanmaktadır. (KK: 2, 3, 5, 58) Ayrıca rüyasında çıplak insan, bulanık su, beyaz deve, tilki, gelin, ölü yüzü görmek, siyah bir ata binmek, rüyayı gören kişinin veya yakın akrabalarından birisinin öleceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁶³⁵ Görülen kötü rüyaların başkalarına anlatıldığı takdirde gerçekleşeceğine inanıldığından, yörede bu tip rüyalar kimseye anlatılmaz. (KK: 33, 41, 55, 56)

Yörede ölüme işaret ettiğine inanılan rüyalar görüldüğünde, etkisini ortadan kaldırdığına inanılan bazı uygulamalar yapılmaktadır. Bunlar, “*Allah’ım hayra yazasın, kötüye yazmayasın.*” diyerek gördüğü rüyayı akan bir suya anlatmak, evin içinde bulunan ocağa tuz atmak ve rüyadan sonra komşulara lokma dağıtmaktır.⁶³⁶ Ayrıca görülen rüyanın kötü bir olayın habercisi olmaması amacıyla yörede “*kömbe*” olarak isimlendirilen yemek yapılmakta, yakın çevre ve komşuya dağıtılmakta, bir kısmı da “*kurt, kuş yesin*” denerek etrafa bırakılmaktadır. Benzer şekilde ölmüş bir yakınını rüyasında gören kişi de evde hazırladığı lokmayı komşularına dağıtmaktadır.⁶³⁷ (KK: 74) Yine ölüm habercisi olarak görülen rüya sonrasında, bir tabak bulgur, bir kap yemeğin veya bir miktar paranın fakire verilmesi gerektiğine inanılmaktadır.⁶³⁸ Ayrıca yörede, yukarıda bahsettiğimiz olaylar dışında, komşulara yiyecek ikram etmenin, fakir ve ihtiyaç sahiplerine para verip yardımda bulunmanın, ölümü uzaklaştıracağına inanılmaktadır. (KK: 1, 3, 9, 15, 21, 38, 47, 51, 55, 59, 69, 70, 74)

⁶³⁵ İsmail Doğan, “Malatya’da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya, 1988, s. 102.

⁶³⁶ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 86.

⁶³⁷ Hüseyin Şahin, “Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar”, s. 240-257.

⁶³⁸ İsmail Doğan, “Malatya’da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar”, s. 102.

3.6.2. Ölüm Esnasındaki İnanış ve Uygulamalar

Yörede ölüm anındaki kişinin fiziksel olarak bakışları, konuşmada zorluk çekmesi, kendi kendine konuşması, gözlerini sürekli bir noktaya sabitlemesi gibi durumlar ölümünün yakın olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. (KK: 8, 15, 47) Ölüm esnasında kişinin, Azrail'i gördüğüne veya onun suretinde sevdiği bir kişinin yanına geldiğine inanılmaktadır. Ölüm döşeginde bulunan kişiyi, yakın çevresi ve musahibi⁶³⁹ yalnız bırakmaz. Bu durumda bulunan kişiye, şeytanın imanını su ile alacağına inanıldığından, başucunda su veren veya içemeyecek durumda ise pamukla dudağını ıslatan biri bulunur.⁶⁴⁰

Yörede sekerat anındaki kişinin huzur bulup rahatlaması ve ruhunu kolay bir şekilde teslim etmesi için dini bilgisi olan kişiler çağrılmakta ve çeşitli dua ve sureler okutturulmaktadır. Cenaze işlerini yürüten hoca ölümün vuku bulduğunu belirttikten sonra mevtanın yanına gidilir. Komşulara, yakınlarına, farklı şehirlerde bulunan akrabalarına haber verilir. Cenaze işlerini kesinlikle dedeler yapmaz. (KK: 2, 3, 7, 8, 15, 28, 41, 42, 52, 53, 54)

Ölmüş olan biri, sağ tarafına yatırılarak yüzü kibleye doğru çevrilir. “*La ilahe illallah Aliyyu'l Murtaza Allah'ın velisidir. Müminlerin önderidir,*” denilerek hastaya telkin verilir. Dualar kısık sesle okunur. (KK: 42) Cenaze şişmesin diye üzerine makas, bıçak veya hançer konulur. Kişinin gözleri açıksa “*Benim elim değil, hasretlisinin eli ya da Ehlibeytlerin eli olsun*” denilerek kişinin gözleri üç kez sıvazlanarak elle kapatılır. Asar köyünde ölen kişinin ağzını kapatmak için ağzı açılıp mavi boncuk atılması uygulaması bulunmaktadır.⁶⁴¹

Ölen kişi için duvaz-ı imamlar⁶⁴² okunur. Üzerindeki çamaşırları çıkarılıp bir örtü çekilir ve elleri yana salıverilir. Sonra çarşafa sarılır ve “*Hak Döşegi*” ismi verilen yer döşegine yatırılır. Başına üç adet mum yakılır. Yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur. Cenazenin bulunduğu odada genelde akrabaları ve yaşlı kimseler oturur.

⁶³⁹ Musahiplik, Arapça 'da “arkadaşlık eden anlamına gelmektedir.” Geleneksel Alevilik inancında ise yol kardeşliği anlamında kullanılır. Yani yola girecek olan kişinin dede huzurunda ikrar vermesi gerekir. Bu inanış Eski Türk Dininde “anda” âdetinden ileri geldiği tahmin edilmektedir. Detaylı Bilgi için Bk. M. Cemil Kılıç, **Sorularla Alevilik**, Kamer Yay., İstanbul, 2015, s. 32.

⁶⁴⁰ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 86-87.

⁶⁴¹ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 87.

⁶⁴² Düvaz-İmamlar, Alevî-Bektaşî geleneğinde, ana teması On iki imam olan şiir türüne verilen isimdir. Detaylı bilgi için Bk. Fatih İyiyol, “Alevi Bektaşî Geleneğinde Düvazlar-Düvazimamlar” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research** Cilt: 6 Sayı: 27 Volume: 6, s. 228-249. Issue: 27 Yaz 2013 Summer 2013, www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581(15/09/2016).

Çocuklar cenazenin olduğu odaya alınmaz. İsteyen kendi evinde bir gece bırakılır ya da Cem evindeki morga kaldırılır. (KK: 1, 2, 3, 8, 15, 41, 42)

3.6.2.1. Cenazenin Hazırlanması

Cenazenin hazırlanması için öncelikle yedi metre kefen alınır. Plastik eldiven, sabun, koku, sabun köpürteci, makas alınıp hazırlıklar tamamlanır. Ölüyü yıkayacak hoca ve yardımcısı (yörede herhangi biri) mevtanın boyunu ölçer. Boyundan bir metre uzunluğunda kefen bezinden bir parça kesilir. Buna sargı bezi denilir. İkinci parçaya eteklik denir. Bu, kefen bezinde ayak ve başucundan geçecek kadar bir parçadır. Üçüncü parçaya kıyamet gömleği denir. Bu ise, diz hizasından geçecek şekilde iki parça halindedir. Ayrıca iki kuşak hazırlanır, ayak ve başucları bağlanır. Böylece erkek kefeni üç parça kefenden oluşacak şekilde hazırlanır. Kadın kefeni ise beş parçadan oluşmaktadır. Erkek kefeninden farklı iki parçadan biri başa bağlanır, diğeri ise göğsü kapatmak için kullanılır. Cenaze yıkandıktan sonra, en son sarılan eteğin üzerine kıyamet gömleği koyulur. Daha sonra Cenazenin başı kapanır. Erkeklerin kıyamet gömleği sağa ve sola bastırılır. (KK: 8, 42) Eğer erkek ve kadın genç veya nişanlı ise yeşil kefene sarılır. (KK: 8, 53)

Kefenlenmeden önce, ölen kişiye yaşına ve cinsiyetine göre çeşitli elbiseler giydirilmektedir. Yaşlılara genelde pijama, çorap, iç çamaşırı giydirmeye uygulaması daha yaygındır. Gençken ölen kişiler için ise hayatta iken sevdiği elbiseleri giydirmeye uygulaması vardır. Özellikle genç kızlara ölmeden önce çeyizlerinde yaptıkları işlemeli gecelikleri giydirilir. Nişanlı veya çok kısa zaman önce evlenmiş olan bayanlara da gelinlik giydirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ölen kişi genç bir kız ise avucunun ortasına kına yakılabilir. Aynı şekilde son kefen parçası kapatılmadan önce, yaşlı ve erkek olanların ayaklarına kuru kına dökülür. Genç erkeklerin avuçlarının içine kına yakılma uygulaması da görülmektedir.⁶⁴³

Ölen kişi kadın ise cenaze yıkamayı bilen kadınlar tarafından yıkanır. On iki yaşından küçük kızları erkekler yıkayabilir. On iki yaşından küçük erkekleri de bayanlar yıkayabilir. (KK: 8) Şehitler yıkanmaz, elbiseleri ile tabuta konur. Ölen kişinin cenazesi kaldırıldıktan sonra Asar köyünde evin içerisi dışarıya doğru süpürülmektedir. Ölen kişinin yatağı, çarşafı ve kıyafetleri cenazenin hemen arkasından evden çıkarılır. Ölüyü yıkarken artan suyla, ölen kişinin yatağı, çarşafı ve elbiselerinin yıkanması

⁶⁴³ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 89.

inancı bulunmaktadır.⁶⁴⁴ Ölen kişi evden çıkarıldıktan sonra ev tütsülenir. Ayrıca cenaze yıkanırken su kaynayan kazanın ters çevrilmesi ve altına mum yakılması ritüelleri de bulunur. (KK: 36, 41)

3.6.2.2. Helallik Alma

Helallik alma uygulaması, ölen kişinin yakınlarının ve komşularının rızası alınarak yapılır. Cenaze evinde veya mezarlıkta ölen kişi kibleye doğru konulur. Cenazeyi kaldıracak olan hoca, *“Muhterem canlar, muhterem misafirler, bu vatandaş hak divanına gidiyor, aranızda yaşadı, paylaştı, bilerek bilmeyerek hukukunuza zarar vermiş olabilir. O şu anda Hak divanında, yüzü pak gitmek istiyor. Eğer alacaklarınız varsa yakınları buradadır, alacaklarınızı tahsil edebilirsiniz. Bu bağlamda önce komşu, kul ve yetim haklarınızı helal edin.”* diye seslenir ve dua okur. Duanın sonunda hoca, Ehlibeyt ailesinin mensuplarının aziz ruhları için, emeği geçenlerin ruhları için, bugüne kadar ebediyete intikal etmişlerin ruhu için ve ölen kişinin adı soyadı söylenerek ruhu için Fatiha okunmasını ister. Sonra cenaze musalla taşına konur. (KK: 2, 8, 21, 22, 40)

3.6.2.3. Cenazeyi Mezara Koyma Zamanları

Yörede cenaze, dışarıdan gelecek bir yakını olmadığında ve defin için bir eksiklik bulunmadığında, bekletilmeden aynı gün defnedilir. Bu manada gece veya sabah vefat eden öğle vakti, (KK: 4, 15, 41, 42, 53) öğlen vefat eden ikindi vakti, akşam vefat eden ise diğer gün toprağa verilmektedir. Asar köyünde akşam ölenler için, *“Yer Gök mühürlendi”⁶⁴⁵*, *“Gün aştıktan sonra günahıdır.”* Ölen kişinin cesedi şişer gibi tabirler kullanılmaktadır.⁶⁴⁶

3.6.2.4. Mezar Kazılması

Genelde mezarlar köydeki gençler başta olmak üzere eli kazma kürek tutan herkes tarafından kazılır. Son zamanlarda belediyelerin desteği ile kepçelerle mezar kazılmaktadır. Ama merkeze uzak köylerde elle kazma uygulaması devam etmektedir. (KK: 3, 8, 15, 41, 42, 43)

⁶⁴⁴ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 88.

⁶⁴⁵ “Yer Gök mühürlendi” deyimini Anadolu’nun birçok yerinde kullanılmakla birlikte Yörede de havanın kararması anlamında ifade edilmektedir. Havanın kararması ile birlikte defin işlerinin de yapılmayacağını belirtmek için kullanılır (KK: 8, 41).

⁶⁴⁶ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 89.

Mezar kazılırken bazen mezarın içinde sağa doğru oyuk şeklinde de kazılabilmektedir. Bu uygulamaya halk arasında “*sapıtma*” denilmektedir. Ölen kişi mezara koyulurken bir kısmı da o oyuğun içine gelecek şekilde yerleştirilmektedir. Son zamanlarda bu uygulama azalmaya başlamıştır. Gürge’de mezar kazılırken bayanların da aktif rol oynadığı tespit edilmiştir. Yörede eskiden mezar kazan veya kazılmasına yardımcı olan kişilere yemek verilirdi. Yapılan bu uygulama sonrası bu âdete “*kazma takısı*” ismi verilirdi.⁶⁴⁷ Ayrıca yöredeki bazı köylerde bu uygulamaya “kazma takırtısı” ismi de verilmektedir. (KK: 58, 59)

Morhamam köyünde tespit edilen bir uygulamaya göre ölen kişi mezara konulurken mezarlıkta kazılan yerde başka bir kişiye ait kemik çıkarsa, çıkan kemikler mezarda ölen kişinin ayak ucuna konulur ve üzerine para atılır. Böylece, ahiret yurdunda her iki ölü arasındaki haksızlığın önlenmiş olacağına inanılmaktadır.⁶⁴⁸

3.6.2.5. Kabirde Yapılan Bazı Uygulamalar

Ölen kişi ile beraber bazı eşyalarının gömülmesi yörede az da olsa varlığını devam ettiren inanış ve uygulamalardandır. Gömülen eşyalar ölen kişinin vasiyetine, ölen kişinin yaşına ve cinsiyetine bağlı olarak değişmektedir. Ölen kişi yaşlı ise vasiyet ettiği veya anne babasından kalmış değerli ve manevi anlamı olan bir eşya veya ölmeden önce sevdiği bir elbisesi mezara konulabilmektedir. Ölen genç kızların ise çeyizinden bir işleme veya herhangi bir kıyafetin mezarına konulduğu görülmektedir. Genç bir erkeğe sevdiği bir kıyafeti veya takım elbisesi mezarına konulmaktadır. Bunların haricinde ölen kişinin cenaze merasimine yetişemeyip sonradan gelen bir kişinin fotoğrafı ve bir tutam kesilmiş saç konulabilir. Tarlacık köyünde “*insanoğlunun gözünü bir avuç toprak doyurur.*” ifadesinden hareketle cenaze mezara konulduktan sonra gözüne toprak atılması uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama, ölen kişinin gözünün geride kalmaması ve aileden geride kalanlarına zarar vermesini engelleme amacıyla yapılmaktadır. Başka bir uygulama ise ölen bekâr kızların tabutuna kara bir bayrağın sarılması ve bu bayrağın genç kızın defin işleminden sonra bir süreliğine de olsa mezarının üzerine dikilmesi uygulamasıdır. Bu ritüelde bayrak bir sembol olarak kullanılmaktadır. Bu bayrak, ölen kızın bu dünyadan muratsız gittiğini sembolize etmektedir. Defin İşlemi bittikten sonra, mezar üzerinde ateş yakılmaktadır. Bu ölünün

⁶⁴⁷ Faruk Korkmaz, **Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., Malatya, 2013, s. 193.

⁶⁴⁸ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 90.

ruhunu temizlemek ve etrafının aydınlanmasını sağlamak için yapılan bir ritüeldir.⁶⁴⁹ (KK: 2, 3, 58, 55, 56)

Yörede ölen kişilerin mezarına belli aralıklarla su dökülmektedir. Mezar üzerine suyun dökülmesinin ölen kişi için aydınlık olduğuna inanılmaktadır. Bu uygulamalardaki amaçlardan biri de mezarın çeşitli hayvanlarca eşilmemesi ve toprağının rüzgâr tarafından savrulmasını önlemektir. Ayrıca, mezara su dökülmesi ölenin mezarda yanmasını engelleme, cenazenin serinlemesi, sevabının çoğalması, öldükten sonra eşi evlenirse mezarın alevlenmemesi için de yapılmaktadır.⁶⁵⁰

3.6.2.6. Ağıt Yakma

Ağıt, “ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının, acılarının, büyük felaketlerin, acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgilere” denmektedir.⁶⁵¹ Cenaze genç ise köyün sesi güzel olanı veya bu işten anlayanı ağıt yakar. (KK: 1, 2, 3, 8, 11, 28, 74)

Yörede ölüye ağlama töreni olarak da ifade edilen ağıdı sadece kadınlar okumaktadır. Arguvan yöresinde köylerde genelde bu işi “Ağıtçı Kadınlar” ismi verilen kadınlar yapmaktadır. Yakılan bu ağıtlara orada bulunan kadınlar da eşlik ederler. Ağıt yakma işlemi, bazen mevtanın başında, bazen mezarının başında “*esvap dökme*”⁶⁵² adı verilen ölünün yaşarken giydiği birkaç parça elbisesi getirilerek yapılır. Ölen kişinin akraba, eş, dost ve yakınlarının dizlerine vurması, saçını sakalını çekiştirip yolması ve feryat ederek ağlaması, duyulan acının gösterilmesi bakımından beklenen bir durumdur. Kadınlar ise üzüntülerini ve acılarını başlarına bağladıkları siyah veya beyaz renkli bir bez ile göstermektedirler. Siyah renk duyulan acıyı beyaz renk ise ölen kişiye karşı duyulan sevgi ve özlemi ifade etmektedir. Ağıtlar söylenirken genelde onun yiğitliği, güzelliği yani fiziki özellikleri sayılarak övülmektedir.⁶⁵³ Ayrıca Arguvan yöresinde genç yaşta ölenler için ağıt yakma uygulaması hala işlevini devam ettirmektedir.

Yörede okunan ağıt örneklerinden birisi şöyledir:

Kayalar kayalar kırma kayalar

⁶⁴⁹ Sabahiye Noraşin, **a. g. m.**, s. 89-90.

⁶⁵⁰ İsmail Doğan, “Malatya’ da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar”, s. 108.

⁶⁵¹ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2011, s. 44.

⁶⁵² Esvap dökme: çamaşır dökme anlamında da kullanılır. Yani ölmüş olan kişinin bazı çamaşırları belli dönemlerde getirilerek mezarının başında ağıtlarla birlikte ortaya konulması uygulamasına verilen ad olarak kabul edilmektedir. (KK: 8, 41, 68)

⁶⁵³ Hüseyin Şahin, “Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine bir Araştırma”, **IV. Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya, 2014, s. 37-39

Kayın dibinde bizi yuvalar
İkimizi bir tabuta koyalar
Birine yerli birine garip diyeler

Saçım sarı ben bu saçı satarım
Postanelere mektup atarım
Eğer mektubun aynı gelmezse
Kara toprak seni kucaklar yatarım.
Ben yârim yaylalarda oturur
Ak ellerini soğuk suya batırır
Demedim mi sürmelim
Çok muhabbet tez ayrılık getirir. (KK: 6)

3.6.3. Ölüm Sonrası Uygulamalar

Ölüm sonrası yapılan uygulamaların ilki gelen yabancı ve diğer misafirlere ölü evinde yemek vermektir. Yemek olarak sebze yemeği, etli pilav, tatlı, ayran, lahmacun ikram edilmektedir. Yemek sonrası, cenaze sahipleri bir tarafa dizilir, taziye kabul eder. Taziye süresi genelde bir haftadır. Fakat ölen kişinin yaşı ve ölüm şekline göre taziye süresi, kırk güne kadar devam edebilmektedir. (KK: 4, 12, 24, 25, 41, 42, 47, 57) Taziye göstergesi olarak, ölen kişinin evinde üç veya bir hafta boyunca ışıklar gece söndürülmez; erkekler traş olmaz, banyo yapmaz; kadınlar çamaşır yıkamaz; TV izlenmez ve düğün yapılmaz. Ayrıca bir hafta boyunca komşuları cenaze evine sırayla yemek getirir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74) Bazı köylerde ölen kişinin ailesi fakirse komşuları kırk gün taziye evine yemek götürmektedirler. (KK: 1, 2, 4, 8, 20)

Yörede, ölen kişilerin ruhunun huzura kavuşacağına inanılarak yapılan yemeğe “ölü aşı” denilmektedir. Ölü aşına Kuyudere köyünde “*can aşı*” adı verilmektedir. Yemekte, “*ölü helvası*” adı verilen bir nevi tatlı ikram edilmektedir. Ölü helvası şeker, un, pekmezden yapılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

Yörede, ilk günkü yemekten sonra ölü adına yedinci gün yemeği verilmektedir. Bu yemeği isteyen maddi gücüne göre hazırlamaktadır. (KK: 2, 3, 8) Yedinci gün yemeğinden sonra yörede yapılan bir uygulamada kırkıncı gün yemeğidir. Bu

yemeklerde etli pilav (tirit), lahmacun, ayran, salata, kavurma gibi yemekler verilmektedir. Ölen kişinin kırkının çıkması ile birlikte yas da bitirilmektedir. Bu yemeğe de ölü için verilen diğer yemeklerde olduğu gibi komşular, akrabalar davet edilmektedir. Daha önceden hazırlanmış olan lokmalar gelen misafirlere ikram edilmektedir. (KK: 7, 8, 9, 41, 42, 43, 55) Yörede yemekle ilgili bir diğer uygulama, “yıl dönümü yemeği”dir. Bu yemekte, ölen kişinin evinde veya uygun bir yerde ölen kişi için ailesi lokma dağıtmaktadır. Lokma öncesinde ve sonrasında hoca dualar okumaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 74)

3.6.3.1. Mezarlık Ziyareti

Ölen kişinin mezarı bazen ilk üç gün bazen de ilk yedi gün boyunca ailesi tarafından ziyaret edilmez. Ayrıca ölü yemeği verilmeden mezarlığa gidilmemektedir. (KK: 8, 15, 28) Arife günü şeker, sigara alınır, yemekler yapılır mezarlığa gidilir. Ziyarete gelenlere yiyecekler ikram edilir. Mezarların üzerine bulgur, buğday dökülmesi, doğadaki hayvanların aç kalmayıp yemeleri içindir. Mezarlara su dökülür ve çam dikilir. Özellikle mezara yiyecek bırakılması uygulaması, ölen kişiye sevabının gitmesi içindir. (KK: 2, 3, 8, 9)

Ölen kişiden sonra gelen ilk bayrama “*Kara Bayram*” ismi de verilmektedir. Bayramlarda ilk olarak mezarlık ziyaretine gidilir. Kurban bayramında ve kırkında da bu uygulama devam eder. Mezar ziyareti yapılırken mezarın üstünde mum veya ateş yakılır, genelde kötü ruhların ateşle birlikte yok olacağına inanılmaktadır. (KK: 28, 29, 38, 41, 58)

3.6.4. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Anadolu Aleviliği’nde ve yörede ölümü düşündüren inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu inanışlardan biri olarak rüyalar gösterilmektedir. Rüya motifine Battal Gazi Destanı, Manas Destanı ve Dede Korkut kitabında rastlamaktayız.⁶⁵⁴ Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi yörede de rüyada diş çektirme veya dişlerin dökülmesi ölümüne işaret etmektedir.⁶⁵⁵ Ayrıca yörede rüyada eşekten düşmenin insanı ölümüne yaklaştırdığına dair inanışlar vardır. Eski Türklerde eşek hoş görülmemektedir.

⁶⁵⁴ Necati Gültepe, **a. g. e.**, s. 589.

⁶⁵⁵ Sedat Veyis Örnek, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1979, s. 26.

Hatta Manas Destanında *“atları yerine eşeklerini överler. Diye alay edilmektedir.”*⁶⁵⁶ Rüya da görüldüğünde ölüme yorumlanan başka bir hayvan da baykuştur. Çoğu kültürde felaket ve ölümün sembolü olmuştur. Baykuş aynı zamanda Türk boylarından Bayat’ların sembolü olarak kabul edilmiştir. Geleneksel Türk dininde rüyada görüldüğü gibi ölümü simgelememiştir. Bu inanişin Türkler arasında yayılmasının Çin ve İran’lılar yolu ile olduğu düşünülmektedir.⁶⁵⁷

Hiz. Yusuf’un, Hiz. İbrahim’in gördükleri rüyaların ileride vuku bulacak olayları haber vermesi anlamında önem teşkil etmektedir. Hiz. Peygamber’in *“sabah namazından sonra sahabilere, içinizden rüya gören var mı? diye sorduğu, varsa tabir ettiğı, zaman zaman kendi rüyalarını da anlattığı ve tabir ettiğı veyahut ashaptan birine tabir ettirdiğı, güzel rüyaların anlatılıp tabir edilmesini hoş karşıladığı, kötü rüyaların anlatılmasını ve tabir edilmesini istemediğı belirtilmiştir.”*⁶⁵⁸ Bu bağlamda yörede, kötü rüyanın çıkmaması için anlatılmaması inaniş Peygamber dönemi ile benzerlik göstermektedir.

Köpeğın uluması, Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi çalışma alanımızda da uğursuzluk işareti olarak kabul edilir. Hatta çoğu zaman uluduğı evin yakınındaki haneden birinin öleceğine inanılır. T’uküeler de yağın karın bazen farklı biçimde olmasından dolayı köpeklerin havlaması sonrasında hükümdarın ölmesi hadisesi sonucu köpek uluması uğursuzluk olarak kabul edilmiştir.⁶⁵⁹

Tarih boyunca farklı dinlere mensup Türkler, ölüm esnasında, sekerat anındaki kişinin son anında benimsedikleri inancın din adamlarının bulunmasına önem vermişlerdir. Gagauz Türklerinde ölümünün yaklaştığını hisseden aile, papaz getirip dua okutturur. Papaz bu dua esnasında ölen kişinin günahlarını affeder. Ölecek olan kişinin elbiselerini üzerine atar, bu uygulama ile kişinin çok sıkıntı yaşamadan öleceğine inanılır.⁶⁶⁰ Buna benzer bir uygulama Anadolu’da ölecek kişi için Kur’an okutulması ritüeline benzetilebilir.

Türkler, ruhların ebedi olarak yaşam sürdüklerine inanmışlardır. Eski Türkçe’de *“ruh, can”* anlamında *“tin”* sözcüğü ile kullanmıştır. Bu sözcük nefes olarak da belirtilmiştir. Dolayısı ile ölen kişinin nefesinin kesilmesi ve ruhunun uçması şeklinde

⁶⁵⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II, s. 541.

⁶⁵⁷ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 280.

⁶⁵⁸ İlyas Çelebi, “Rüya” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C:35, İstanbul, 2008, s. 306-307.

⁶⁵⁹ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 87.

⁶⁶⁰ Harun Güngör- Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 79-80; Yılmaz Yeşil, **a. g. e.**, s. 246.

betimlenmiştir. Bundan dolayı kişinin ölmesine “*uçtu*” denilmiştir.⁶⁶¹ Türklerde ölüm ruhu anlayışı, Türklerin Müslüman olması ile beraber Azrail şeklinde düşünülmüştür.⁶⁶²

Eski Türklerde olduğu gibi yörede de ölen kişinin olduğu yerde tütsüleme geleneği bulunmaktadır. Türklerde ateş bir temizleme aracı olarak görülmektedir. Özellikle ateşin üzerinden atlama, elbiseleri tütsüleme, hastaları, evleri ve ölüleri tütsüleme Geleneksel Türk Dininde yaygın olarak kullanılmıştır.⁶⁶³ Ayrıca ölen kişinin evinde belli bir süre ışıkların açık bırakılması, ölen kişinin bulunduğu yerde ateş yakılması, İslam öncesindeki Türk geleneklerinin bir yansımasıdır. Bulduğumuz yüzyılda Batı Trakya Türkleri, Hristiyan Yakutlar, Teleut Türkleri ruhların kötülüklerini uzaklaştırmak için bu tür uygulamaları devam ettirmişlerdir.⁶⁶⁴ Eski Türk boylarında ateşin bir ruha sahip olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda ateş, hastalıkların ve kötü ruhların tedavisinde de kullanılmıştır.⁶⁶⁵ Altay Türkleri ölen kişiden dolayı evin kirlendiğine inanmaktadır. Eve getirilen kamlar tarafından ev temizlenir.⁶⁶⁶

Yörede görülen başka bir uygulama da ölen kişinin göğsüne bıçak konulması işlemidir. Bu uygulamada Türklerde demirin koruyucu olması ile açıklanabilir. Özellikle demirin Kıpçaklarda, Yabaku ve Kırgızlarda kutsallaştırıldığı bilinmektedir.⁶⁶⁷ Türklerde demirin önemi, güçlü devletler kurmaları ve savaşlarda başarılı olmaları ile bağlantılıdır. Dolayısı ile demirin gökten Tanrı tarafından gönderildiği ve ruhunun olduğu düşünülmüştür.⁶⁶⁸

Yörede atalar kültürüne bağlı olarak görülen başka bir uygulama da ölünün yattığı odada ışıkların belli bir zaman söndürülmemesidir. Bu uygulama Eski Türk topluluklarında ölünün kırkının çıkıncaya kadar eve girmeye çalışan ruhları engelleme düşüncesini akla getirir. Teleütler kırk gün boyunca eve girmeye çalışan ölü ruhuna “*üzüt*” ismini vermişlerdir. Altay ve Telengitler bu ruhun eve girmesi ile ev halkının hastalanacağına inanmaktadırlar. Kırgız ve Kazaklarda da kırk gün boyunca cenaze

⁶⁶¹ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, s. 47-48.

⁶⁶² Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 223.

⁶⁶³ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 55-56.

⁶⁶⁴ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 282.

⁶⁶⁵ Sami Kılıç- Abdullah Altuncu, “Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı (Çavlu Köyü-Fikriye Pınar Örneği)”, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/10 Summer 2015, p. 627-638 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8642> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY (10/09/2016).

⁶⁶⁶ Rıfat Araz, , **a. g. e.**, s. 123.

⁶⁶⁷ Rıfat Araz, , **a. g. e.**, s. 128.

⁶⁶⁸ Sami Kılıç, “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”, s. 305.

evinde bir tek mum yakılmaktadır. Bu uygulama Azerbaycan ve Bulgaristan Türklerinde, Göktürkler’de ortaya konulmuştur.⁶⁶⁹

İlahi dinlere inanan Türk topluluklarında cenaze yıkama uygulaması daha çok yaygındır. Bulgar Dağındaki Yörüklerde de cenaze yıkama işlemi ayinle yapılmaktadır. Ölen kişinin yıkandığı yerde gece boyu ateş yakılmaktadır. Ayrıca Kazak Türklerinde cenaze yıkamada ölünün yanında bulunan kişi daha hayatta iken kendisinin en yakın arkadaşı ve dostudur.⁶⁷⁰ Bu uygulama bize çalışma yöremizdeki musahip kardeşlerden biri öldüğü zaman diğerinin bu törende yanında olması durumunu hatırlatmaktadır. Eski Türkler ölen bir kişiyi yıkayıp temizledikten sonra “eşük” ismini verdikleri bir kefene sarar ve tabuta koyarlardı.⁶⁷¹ Kefenleme işlemi geleneksel Türk İnançlarında ve İslam’ın kabulünden sonraki süreçte karşımıza çıkmaktadır. Yöredeki bu uygulama ile Eski Türklerdeki inanışlar benzerlik göstermektedir.

Altaylı Türkler ölen kişilerin elbiselerini giydirerek mezara koyarlar. Oğuzlar ise *“ölüye elbiselerini giydirip yayını kuşandırıp eline içki dolu bir kadeh verirlerdi. Kişisel eşyalarını da yanına bırakırlardı.”*⁶⁷² Çalışma alanımızda ölen kişilerin hayatta iken sevdiği eşyalar yanlarına konmaktadır. Bu yönüyle Eski Türklerle benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz.

Atalar kültünün bir devamı olarak karşımıza çıkan karakazan inanışının özellikle Eski Türk Devletlerinden Avarlar’da bulunduğu tespit edilmiştir. Avarların ölen kişilerin mezarlarının üzerine belli bir süre sonra yiyecek, içecek ve su bırakıyorlardı. Ölen kişilerin konulan bu yiyecek ve içecekleri öbür dünyada yiyeceklerine dair inanışları bulunur. Özellikle bu inanış ve uygulamalar Tahtacılar da çoklukla görülmektedir.⁶⁷³ Yörede kısmen de olsa mezara konulan sigara ve yiyecekleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Sümer mitolojisinde de ölen kişilerin meslek ve konumlarına göre mezar üzerine konulacak eşyalar belirlenmiştir. Örneğin, savaşırlara katılan askerlerin silahları, kralın ailesindeki bayanların ise mücevherleri mezarlarının üzerine konulmaktaydı.⁶⁷⁴

⁶⁶⁹ Rıfat Araz, , a. g. e., s. 125.

⁶⁷⁰ Yılmaz Yeşil, , a. g. e., s. 256.

⁶⁷¹ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 94.

⁶⁷² Nejat Birdoğan, , a. g. e., s. 337.

⁶⁷³ Rıza Zelyut, , a. g. e., s. 245.

⁶⁷⁴ Abdullah Altuncu, “Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 1, S: 1, Kilis, 2014, s. 160.

Ölen kişi için öldüğü günün akşamında Başkurtlar, Yakut Türkleri, Kazaklar, Kırgızlar, Altaylılar mezarının üzerinde ateş yakarlar. Bu uygulama atalar kültürüne bağlı olarak düşünülmüştür. Yakılan ateşin kötü ruhları temizlediği, ölen kişiyi koruduğuna dair inanışlar bulunmaktadır.⁶⁷⁵ Yörede de buna benzer bir inanışın varlığı tespit edilmiş ve bu yönden bir benzerlik görülmüştür.

Tahtacı inanışlarında mezarda ölünün gömüldüğü gizli bir bölme bulunmaktadır. Bu bölmeye “*köytan*” ismi verilir. Mezarın üzeri kapatılırken asıl aldatma tahtaları kullanılır ve bunlara sapıtma adı verilir.⁶⁷⁶ Çalışma alanımızda ise mezarın bir tarafının oyuk şeklinde kazılması olarak tanımlanan sapıtma işlemi arasında benzerlik bulunmaktadır.

Anadolu Aleviliği’nde ve yörede mezar kazma ile ilgili ilk bilgilere Kur’an-ı Kerim’de Habil ve Kabil’in kıssasında rastlanmaktadır.⁶⁷⁷ Ayrıca Anadolu Aleviliği’nde ölen kişinin mezarda yüzü doğuya doğru gelecek şekilde yatırılmaktadır. Bu uygulama “günden uzak kalması” şeklinde yorumlanır.⁶⁷⁸

Anadolu’da Alevi grupları arasında ağıt yakma geleneği daha yaygın olarak görülmektedir. Balıkesir Çepnilerinde çalışma alanımızda olduğu gibi ağıt yakma geleneğini kadınlar icra etmektedir. Türk topluluklarında ölen kişinin ardından ağıt yakma inanışı bulunmaktadır. Bu topluluklarda ağıt kelimesi farklı şekilde kullanılmıştır. Azerilerde “*ağı*”, Özbeklerde “*marsiya*”, Başkurtlarda “*mativ*”, Kırgızlarda “*coktov*”, Kazaklarda “*joktov*”, Kumuklarda “*yas*”, Nogaylarda “*bozlav*”, Türkmenlerde “*ağı*” olarak söylenmiştir. Ağıt yakma ile ilgili bilgilere ilk olarak Hun ve Göktürkler zamanında rastlanmıştır. Atilla için yakılan ağıt günümüze kadar gelmiştir.⁶⁷⁹ Geleneksel Türk Dininde resmi “*ağlayıcı ve ağıtçı*” kişilerin defin ve ayin

⁶⁷⁵ Rıfat Araz, , a. g. e., s. 124.

⁶⁷⁶ Nejat Birdoğan, , a. g. e., s. 337.

⁶⁷⁷ Maide Suresi, 27-31. Kur’an da mealen bu konu şöyle anlatılmaktadır: “Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), Ant olsun seni öldüreceğim, dedi. Diğeri de Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder, dedi ve ekledi: Ant olsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan bile ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılanlardan olasan, zalimlerin cezası işte budur. Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü; bu yüzden kaybedenlerden oldu. Derken, Allah kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş), yazıklar olsun bana, şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim dedi ve ettiğine yananlardan oldu.”

⁶⁷⁸ Nejat Birdoğan, , a. g. e., s. 338.

⁶⁷⁹ İsmail Görkem, “Çukurova’da Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/gorkem.pdf (12/09/2016); Halil İbrahim

törenlerinde ağıt yaktıkları belirtilmiştir.⁶⁸⁰ Tarihte ağıt yakma ritüeline Mısır, Arap, Eski Yunan, Çin ve Sümer kültürlerinde de rastlanmıştır. Bu törenlerde özellikle kadınlar ölen kişinin başında veya cenaze defneldildikten sonra toplanıp “*saç-baş, yaka paça yırtıp*” ağıtlar söylemiş ve elleri ile vücutlarına vurup yaslarını bu şekilde hafifletme yoluna gitmişlerdir.⁶⁸¹ Ağıtçı kadınların ölünün elbiselerini meydana getirmeleri veya onlar üzerinden ağıt yakmaları Eski Türk kültürünün devamı niteliğindedir.⁶⁸² Yörede yas merasimlerinde takılan siyah veya beyaz tülbentlerin bir benzeri Uygur Türklerinde görülmektedir. Uygur Türkleri yas’ın devam ettiğini göstermek için bellerine beyaz kuşak bağlarlar.⁶⁸³

Göktürk Kitabelerinde, çeşitli boylardan gelen matemcilerin (yuğçı) ağladıkları ve yas tuttıkları betimlenmiştir. Özellikle Bilge Kağan’ın vefatında birçok kavmin gelerek ağıt yaktığı, saçını başını yolduğu kitabede geçmektedir. Ayrıca ölen kişi için çadırın önünde kurbanlar kesildiği, atlarla çadırın etrafında yedi defa dönülerek bıçakla yüzlerinin kesildiği belirtilmektedir.⁶⁸⁴

Türk boyları ölenler için yaptıkları yuğ törenlerini önemli gördükleri heykellerin yanında yapmışlardır. Bu ritüellerin daha sonraki dönemlerde Şamanist ve Hristiyan Kıpçaklarda görüldüğü ifade edilmektedir.⁶⁸⁵ Özellikle bu törenler ölü gömüldükten sonra üçüncü veya dördüncü gün düzenlenen ziyafetle devam eder. Ongin yazıtında “*geçen bir adam, bilge babasının yoğundan*” söz etmiştir. Ayrıca Tonyukuk Yazıtında “*hükümdar şöyle der, birlikte karımın yoğuna gideceğiz.*”⁶⁸⁶ Kaşgarlı Mahmut eserinde Türklerin ölümünün akabinde belli günlerde yemek dağıtmasını şöyle ifade etmiştir: “*ol ölüğe yogladı.*” Yani “*o ölü için yemek verdi.*” ifadesi geçmektedir.⁶⁸⁷ Türklerde ölünün ardından verilen yemek her ne kadar üçüncü veya dördüncü günde olsa da yörede üçüncü gün yemeği az da olsa görülebilmektedir. Fakat yedinci gün yemeği daha önemli görülmektedir.

Şahin, “Balıkesir Çepnilerinde Ağıt Geleneği ve Ağıtçı Kadınlar”, **Alevilik Araştırmaları Dergisi**, Hermes Ofset Baskı Hizmetleri, S: 2, Ankara, 2011, s. 180-181, 185.

⁶⁸⁰ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 94.

⁶⁸¹ Raşit Kısacık, **Malatya’nın Yöresel Kültürü**, Yılmaz Matbaacılık, Malatya, tarihsiz, s. 159.

⁶⁸² Hüseyin Şahin, “Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine Bir Araştırma”, s. 51.

⁶⁸³ Harun Güngör-Bekir Köylü, , **a. g. e.**, s. 85.

⁶⁸⁴ Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 72-73.

⁶⁸⁵ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 61.

⁶⁸⁶ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 145.

⁶⁸⁷ Şükrü Haluk Akalın, **Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lugati’t Türk**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2008, s. 115.

Anadolu’da birçok yerde yas süresi olarak en az üç gün, yedi gün, kırk gün olarak değişebilmektedir. Kırk günlük matem süresinin Anadolu’nun birçok yerinde görülmesinde ölen kişinin çektiği ızdırabı ve ölümünden dolayı kirlenmesinden kurtulması için bu sürenin geçmesinin gerekliliği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁸⁸ Selçuklu Sultanlarının yaslarının genelde üç gün sürdüğü belirtilir. *“I. Gıyaseddin Keyhüsrev sürgünde iken kardeşi Rükneddin Süleyman-şah’ın ölüm haberi geldiğinde üç gün yas tutmuş, sonra kayınpederi Mavrezemos’a; atalarından miras kalmış olan ülkeme dönmeye karar verdim, demiştir.”*⁶⁸⁹ Çalışma alanımızdaki yas ve taziye süreleri genellikle üç gün sürmektedir.

Samirilerde, cenaze defnedildikten sonra yedi gün süreyle ölen kişi için dualar okunur. Matem süresi olarak otuz gün beklenilir ve bu sürenin sonunda Anadolu Aleviliği’nde ve yörede olduğu gibi yemek verilir.⁶⁹⁰ Bu çerçeveden bakıldığında belli bir süre sonunda yemek verilmesi uygulaması benzerlik göstermektedir.

İlk çağlarda önemli kişilerin mezarlarında veya öldükleri yerde ateş yakma uygulaması bir nevi kurban olarak görülmüştür. Özellikle Kırgız ve Kazak Türklerinde ölümlerin son bulunduğu yerde mum yakma geleneği bulunur. Kırk gün boyunca her gün aynı yerde bir tane mum yakılmaktadır.⁶⁹¹ Çalışma alanımızda ise bu uygulamaya benzer inanışlar bulunmaktadır. Cenazenin yıkandığı kazanın altında mum yakma inanışı görülmektedir. Dolayısı ile ölünün son bulunduğu veya yıkandığı yerde mum yakma âdetinin Eski Türklerden kaldığını düşünmekteyiz.

Eski Türklerde ölünün ruhunun, hayatta kalanlara zarar vermemesi için yoğ törenleri düzenlenmiş ve bu törenlerde ölü aşı adı verilen yemekler yedirilmiştir. Bu yemeğin sadece hayatta olanlara değil aynı zamanda ölümlere ikram edildiğine de inanılmıştır. Ağıtçılar tutularak ağıtlar yakılmıştır. Ölümler için ağıt yakılırken *“ye iç ama bize ve hayvanlarımıza dokunma”* denilmiştir. Zamanla ölünün arkasından yapılan bu törenler İslami karaktere bürünmüş günümüze kadar gelmiştir. Azerbaycan, Irak ve İran Şii Müslümanlarında görülen Kербela matemi törenlerinde vücudu yaralama, saç baş yolma ayinlerinin Şamanizm’den kaldığını söyleyebiliriz.⁶⁹²

⁶⁸⁸ Sedat Veyis Örnek, “Anadolu Folklorunda Yas”, **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s. 400.

⁶⁸⁹ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Nejat Göyünç Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya, 2013, s. 412,

⁶⁹⁰ Nuh Aslantaş, **İslam Dünyasında Samiriler**, s. 145.

⁶⁹¹ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 206.

⁶⁹² Mehmet Ali Hacıgökmen, **a. g. m.**, s. 413.

Gagauz Türklerinde de Anadolu Aleviliği'nde ve yörede olduğu gibi yas genelde kırk gün sürer. Bu süre içerisinde erkekler tıraş olmaz. Kadınlar komple siyah elbiseler giyer, erkekler ise siyah gömlek giyerler.⁶⁹³ Bu bağlamda bir benzerlik olduğunu söyleyebiliriz.

Kabir ziyareti için Hz. Muhammed'in şu sözü Alevi kaynaklarında da geçmektedir: *"Ben sizi kabirleri ziyaretten engellemiştim. Artık onları ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti bir ibret, ahireti anımsatma ve dünyadan uzaklaşmadır."*⁶⁹⁴ Araştırma alanımızda da bu bağlamda hareket edilmekte olup bayramlarda ve belli günlerde kabir ziyaretleri yapılmaktadır.

Malatya'da yedisinde ve kırkında *"can gün görme"* adıyla anılan yemek verilir. Bu günde verilen yemeğin diğer bir adı da *"lokma"* olarak anılır. Bazı yerlerde lokma mezarlıkta yenilir, artan *"kurda kuşa yem olsun"* diye kansız kurban niyeti ile mezar üzerine saçılır.⁶⁹⁵ Altay Türklerinde bir kişi öldüğünde ölümünden kırk gün sonra *"ruhlar bayramı"* ismi ile bir bayram yapılır. Bu tören için kurban kesilmekte ve o evden dışarıya eşya alınmamaktadır. Ölen kişinin üçünde ve kırkında anma törenleri yapılmakta ve yemekler verilmektedir. Kırkinci gününde ölen kişinin hayatta iken bindiği at kurban edilmektedir.⁶⁹⁶ Yörede ölen kişi için verilen yemeklere ölü aşı⁶⁹⁷ adı verilmektedir. Bu kelimenin kökeninin Eski Türklerden geldiği aşikârdır. Çünkü Geleneksel Türk Dininde defin merasimi olarak kullanılan yoğ sözcüğü sonraları ölü aşı ismini almıştır. Altaylılar, Kırgızlar, Sakalar, Kazaklar, Göktürkler, Beltirler kısaca tüm Türk topluluklarında yoğ aşı (ölü aşı) mevcuttur.⁶⁹⁸

Sagay Türkleri yörede mezar eşiciler için verilen yemeğe benzer bir yemek verirler.⁶⁹⁹ Yörede bu geleneğe bazı köylerde kazma takırtısı ismi verilmektedir.

Mezar taşı üzerine yazı yazılması uygulaması Uygurlar, Kırgızlar, Kitanlar ve Moğollarda bulunmaktaydı. Bu taşların üzerinde tamga adını verdikleri ilahların,

⁶⁹³ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 81.

⁶⁹⁴ İbn Mace, **Es-Sünen**, Tah. Muhammed Fuad Abdulkaki, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1975, Cenaiz, 47; Mehmet Yaman, **Alevilikte Cenaze Hizmetleri**, Alevi İnancı ve Kültürü Eğitim Dizisi, İstanbul, 1999, s. 36, 48.

⁶⁹⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, s. 58; Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 82.

⁶⁹⁶ Abdurrahman Küçük- M. Alparslan Küçük, **Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, s. 42, 55.

⁶⁹⁷ Alevilikte can aşı (ölü aşı) için Bk. İsmail Metin, **Alevilikte Cenaze Kaldırma**, Parşömen Yay., İstanbul, 2010, s. 99-101.

⁶⁹⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, s. 94.

⁶⁹⁹ Ethem Ruhi Fırlalı, **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, s. 57.

hayvanların, hayat ağaçlarının figürleri yazılmıştır.⁷⁰⁰ İlk Türk mezarlarının ismi kurganlar'dır. Bu taş yığınları ölülerin eşyaları ile gömüldükleri mezarlar olarak kabul edilmiştir.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s. 292.

⁷⁰¹ Harun Güngör, **Türk Din Etnolojisi**, s. 162.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DOĞA KÜLTÜ İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Doğa güçlerine karşı inanış ve uygulamaların tüm halk dinlerinde olduğu bilinmektedir. Eski Yunan mitolojilerinde tanrılar ve tanrıçalar, yağmurlar yağdırtmış ve tabiat olaylarını düzenlemişlerdir. Eski Mısır'da Nil Nehri bolluk ve bereketin simgesi olarak görülmüş, İranlılarda ateş tanrısı önemli bir motif olarak karşımıza çıkmıştır. Geleneksel Türk dininde doğanın birtakım gizli güçlerinin olduğuna inanılmıştır.⁷⁰² Türk topluluklarının doğa ile sürekli iç içe yaşamaları bunda etkili olmuştur. Bu gizli güçlerin kutsallaştırılıp onların birer ruhu olduğu tasavvur edilmiştir. Geleneksel Türk kültüründeki doğa ile ilgili inanışlar beraberinde kült sözcüğünü de getirmiştir.⁷⁰³ Konumuzla alakalı olarak ifade ettiğimiz “*kült*” yeryüzündeki tüm dinlerin birbirinden ayrılan öğelerini oluşturan törenlerin bütünü olarak kabul edilmektedir. Bu törenlerin çoğu tanrılara ve kutsal kabul edilen varlıklara yapılmıştır.⁷⁰⁴ Türk halk inanışlarında yer-su (ağaç, su, dağ), hayvan, yağmur yağdırtma, ateş, atalar, Gök Tanrı kültleri bu şekildeki bir tasnife tabi tutulmaktadır.⁷⁰⁵ Bu kültleri sırayla yağmur yağdırma, su, hayvan, ateş kültleri şeklinde ele alıp inceleyeceğiz.

4.1. Yağmur Yağdırtma Ritüeli

Arguvan yöresinde geçim kaynaklarının tarıma ve hayvancılığa dayalı olmasından dolayı yağmurun az olduğu kurak dönemlerde yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur duasına çıkılmadan önce ön hazırlıklar yapılmaktadır. Köydeki herkese haber verildikten sonra lokmalar hazırlanmaktadır. Geçmiş dönemlerden günümüze yörede yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur duası için Gümüşlü köyünde Derviş Baba Düşeği'ne, çoğu köyden Şah Sultan'a (Bk. Ek 2/ Foto. 45), Kömürlük ve Güngören köyünden Karababa ziyaretine, Ermişli köyünden Ali Baba ziyareti'ne,

⁷⁰² Fuat Bozkurt, *Türkler*, a. g. e., s. 202.

⁷⁰³ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 49.

⁷⁰⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü*, Din Bilimleri Yay., Konya, 2005.

⁷⁰⁵ Mehmet Emin Bars, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, International Journal of Social Science Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2446> .Number: 27, p. 379-398, Autumn I 2014; Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2012, s. 22.

Yukarı Sülmenli köyünden Kösender Baba Ziyareti'ne gidilir. Bu ziyaret mekanları yağmur duası için ziyaret edilen yerler arasında kabul edilmektedir. (KK: 14, 17, 44, 49, 58, 59, 60, 61)

Yörede herhangi bir ziyarete yağmur duası için gidilmeden yapılan uygulamalar da bulunmaktadır. Eskiden “Çomça Gelin”, “Yağmur Gelini” ya da “Cici Meme” ismi verilen uygulamaların gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Buna göre tahtadan yapılan ve üzerine bez sarılarak biçim verilen bebekle köydeki her ev ziyaret edilmektedir. Bu evlerden bulgur, yağ, yumurta gibi yiyecekler toplanırken her bir eve gelindiğinde şu tekerlemeler söylenmektedir:

Cici meme ne ister?

Kaşık kaşık yağ ister

Cici meme ne ister?

Allah'tan yağmur ister

Ver Allah'im ver

Sicim gibi yağmur

Evlerden toplanan tüm yiyecekler ile bulgur pilavı ve yumurta haşlaması yapılmaktadır. Daha sonra ev ev gezen çocuklar arasında paylaşılmaktadır.⁷⁰⁶ Yapılan bu uygulama sonrası yağmur yağacağına inanılmaktadır. Bu uygulama artık nadiren yapılmaktadır.

Yağmur duasına köydeki herkes katılmak zorundadır. Yörede Tanrı anlamında kullanılan “Yağdırın” kelimesi önem arz etmektedir. Törene gidilirken hoca önde, köylüler hemen arkasında dua edilecek yere doğru gitmektedir. Bu törenlere, çocukların da katılmasına önem verilmektedir. Çocuklara “*Dua edin, dua isteyin, sizin dualarınız daha çok kabul edilir.*” denilmektedir. Çocukların temiz ve günahsız olduklarından dolayı dualarının kabul edileceğine inanılmaktadır. Yörede genelde Yağmur duası için Şah Sultan'a (Bk. Ek 2/ Foto. 44), gidilmekte ve kurbanlar kestirip dua edilmektedir. (KK: 2, 3, 8, 28, 33, 41) Ayrıca gidilirken yöreye has kömbeler yapıp lokmalar dökülmektedir. Bütün bu uygulamalardan sonra yağmurun yağacağına inanılmaktadır. (KK: 5, 27)

Yukarıda anlatılan uygulamalar haricinde Çoban değneği suya atılmakta, muska yaptırılıp kurumuş bir ağaca çarıkla birlikte asılmakta, hayvanın kuru kafası suya

⁷⁰⁶ Hüseyin Şahin, “Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar”, s. 240-257.

atılmakta, kaplumbağa ters çevrilmektedir. Yağmur yağmasın diye de yılan öldürülüp yakılmakta, yağmurun yağdığı toprak alınarak kızgın bir tandır üzerine konulmaktadır.⁷⁰⁷ Ayrıca koyun sürülerinin aniden bir araya toplanıp durmasının yağmur yağacağına bir işareti olduğu ifade edilmektedir.

4.1.1. Yağmur Yağdırma Ritüeli ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Yörede tarımsal faaliyetler çoğunlukta olduğu için su çok önemlidir. Bu yüzden tüm köylerde genelde yağmur duasına çıkılmaktadır. Yağmur yağdırma veya yağmur yakarışı genel olarak *“kurak ülke topluluklarının yağmur yağdırtmak amacı ile başvurdukları dinsel ve büyüsel işlemlerle, sözlü formüllerden oluşan bir halk uygulaması”* olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁰⁸ Birçok toplumda yağmur yağdırma ritüelleri için *“yağmur duası ve yağmur büyü”* ifadeleri kullanılmaktadır. Bu uygulama büyü taşı veya çocuğu ıslatmak şeklinde olmaktadır. Yüce varlıklar üzerinde etkisi olduğu düşünülen kurbanlar ve dualar aracılığı ile yapılan bir tür sihirsel işlem olarak da görülmektedir. Bunun haricinde yapılan dualar atalar kültü bağlamında onları etkileyecek ve onları acımaya sevk edecek şekilde düşünülmektedir.⁷⁰⁹

Yağmur duasının ilkel toplumlarda, Eski Mısır’da, Eski Yunan ve Eski Roma kültürlerinde de bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Hinduizm, Zerdüştizm, Budizm dinlerinde de görmek mümkündür.⁷¹⁰ Gagauz Türklerinde yağmur hayatı derecede önemli kabul edilmektedir. Uzun süre yağmur yağmazsa yağmur duasına çıkılmaktadır. Onlara göre yağmur gökkuşağı vasıtası ile göğe çekilmektedir. Ebemkuşağının altından geçen kadınların erkek olacağı, erkeklerin ise kadın olacağına dair inanışlara sahiptirler.⁷¹¹ Türk mitolojisinde yağmur getiren bulutlara *“dişi bulut”* denmektedir.

⁷⁰⁷ Mehmet Yardımcı, “Malatya’da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağiltmacılığı ve Bazı Halk İlaçları”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988, s. 269.

⁷⁰⁸ Orhan Acıpayamlı, **Halkbilim Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, Basım yılı yok, s. 102.

⁷⁰⁹ Sami Kılıç, “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/1 Winter 2011, p. 503-514, TURKEY

⁷¹⁰ Nedim Şahhüseyinoğlu, **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, İtalik Kitaplar, Ankara 2000, s. 24-25.

⁷¹¹ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü** s. 99.

Bulutların gelmesinin kuraklığın biteceğine ve yağmurun bolca yağacağına işaretler. Göğün gürlemesi “*bulut kükredi*” şeklinde kişiselleştirilerek ifade edilmiştir.⁷¹²

Anadolu’da yağmur yağdırtma töreni iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birincisi halk tarafından yapılan yağmur duası törenleri, diğeri ise çocuklar tarafından yapılan törenlerdir. Türkiye genelinde yapılan törenlerde dinsel işlemler ve dinsel olmayan işlemler yapılmaktadır. Dinsel işlemlerde dua etme, at kafasına dua yazma, oruç tutma, taşta dua okuma gibi uygulamalar yapılmaktadır. Dinsel olmayan törenlerde ise taş toplama, kaplumbağa ıslatma veya ters çevirme, kepçecik bebekler hazırlama, suya kavrulmuş tuz atma, muska yapma gibi inanışlar bulunmaktadır.⁷¹³

Ön Asya topluluklarında da yağmur yağdırtmak için çeşitli törenler yapılmıştır. Bu törenlerde Anadolu’da bulunan bazı dağlar, pınarlar, ağaçlar ve önemli zatların mezarlarında veya dağların tepelerinde törenler düzenlenmiştir. Ön Asya uygarlıklarından kalma bir yağmur yağdırtma yeri Boğazköy civarında fark edilen Yağmur Baba tepesidir.⁷¹⁴ Yörede bu bağlamda birçok yağmur yağdırma yeri bulunmaktadır. Doğu Türkistan’da ve Anadolu’nun birçok yerinde yağmur duası için su kenarında, türbelerde, yüksek bir tepe veya ziyarette tören yapılması bakımından benzerlikler göstermektedir. Uygur ve Çuvaşlarda da yüksek bir yerde topluca yemek yeme uygulaması yağmur dualarındaki ortak noktalardandır.⁷¹⁵

Anadolu’nun birçok yerinde çocuk oyunları arasında “*yağmur tılsımı, çomça gelin, kepçe kadın, gelin gonk*” gibi oyunlar bulunmaktadır. Bu oyunların benzeri Suriye Arapları arasında oynanmaktadır. Bu oyuna Araplar “*ümmül gays*” yani “*yağmur anası*” ismini vermektedirler.⁷¹⁶

Yöredeki yağmur yağdırtma törenleri Eski Türklerdeki inanışların devamı niteliğindedir. Eski Türklerde dağda yağmur ilahı için kesilen kurbanda kam önemli rol oynamaktadır. Kam dualar ederek raks etmekte, yer-su isimleri, nehir isimlerini

⁷¹² Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II, s. 268-269.

⁷¹³ Orhan Acıpayamlı, “Türkiye ‘de Yağmur Duası II”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXII, Sayı: 3-4, Ankara 1965, s. 228.

⁷¹⁴ A. Tuba Ökse, “Eski Ön Asya’dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 36, Ankara 2006, s. 58.

⁷¹⁵ Ebru Kılıç, “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Yağmur Törenleri”, **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, 2014, s. 186-187.

⁷¹⁶ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 165; Orhan Acıpayamlı, “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 1-2, Ankara 1963, s. 25.

anmaktadır. Yada taşı bu işlem için de kullanılmaktadır.⁷¹⁷ Bozan köyündeki Şah Sultan Türbesi ve Ermişli köyündeki Ali Baba ziyaretinde kurbanlar kesilmekte, sonrasında cem edilip dualar söylenmektedir. Ayrıca Ermişli köyünde Ali Baba ziyaretinin olduğu dağa çıkılıp kurbanlar kesilip dualar edilmektedir. Feke ve Saimbeyli Varsakları yağmur yağdırmak için ziyaretlere gidince orada dua edip kurbanlar kesmektedirler.⁷¹⁸ Bu yönü ile yöredeki törenler arasında benzerlik göstermektedir.

Yöredeki Şah Sultan'da her yıl yapılan yağmur duasının bir benzerini de Nusayriler arasında görmek mümkündür. Nusayriler kendi aralarında yağ, bulgur, para topladıktan sonra belirlenen yerde bir araya gelip kurbanlar kesmektedirler. Hırısı adı verilen özel bir yemek yenmektedir. Sonrasında türbede dinsel törenler yapılmaktadır.⁷¹⁹

Eski Türklerde yağmur taşları, hayvan iskeleti ve kafataslarının toplanması, topluca verilen yemek âdetleri, çocukların ağlatılıp dua ettirilmelerinin sağlanması gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır. Bu törenlerde topluca hareket edip ayinler yapmak eski Türk geleneklerinin devamı niteliğindedir.⁷²⁰

4.2. Ağaç ve Orman Kültü

Arguvan yöresinde ağaçlık ve ormanlık alanların sayısı çok fazla olmamasına rağmen yine de bunların etrafında şekillenmiş bazı inanış ve uygulamalar görülmektedir. Arguvan yöresindeki Akören köyünde Zıraat dağın adı verilen kutsal bir ağaç bulunmaktadır. Ağaca bez bağlanıp dilekte bulunulmakta veya etrafından toprak alınarak yenilmektedir. Bunun birçok hastalığa ve derde şifa olduğu söylenmektedir. (KK: 2, 3) Ayrıca bu ağacın kutsal olduğu ve kesilmediği, yakılmadığı söylenmektedir. Kutsal kabul edilen ağaçları kesenlerin başına bir felaket geleceğine inanılmaktadır. Dağın ağacının geç yetişmesi, dayanıklı olması bu inanış ve uygulamaları etkilemektedir. Ayrıca yakıldığında alevinin mavi çıkması yörede kutsal kabul edilmesinde etkili olan nedenlerdendir. (KK: 28, 33, 40, 41)

⁷¹⁷ Yusuf Ziya Yörük, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 72.

⁷¹⁸ Ahmet Gökbel, **Anadolu'da Varsak Türkmenleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2007, s. 158.

⁷¹⁹ Hüseyin Türk, Nusayrilik-İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri, s. 68-69.

⁷²⁰ Erman Artun, "Adana'da Yağmur Yağdırtma Törenleri ve Çomçalı Gelin", <http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/7.php>

Yörede yaz-kış yeşilliğini koruyan ardıçları genelde ziyaret yerlerinin etrafında bulunmaktadır. Ziyaret yerlerinin yanında yetişmesi bu ağacın kutsal görülmesinde etkili olmuştur. (KK: 15)

Hızır ve İlyas'ın gül ağacının yanında buluştukları ve üç gün boyunca ibadet ettikleri, onu görenlerin de onlara katıldıkları söylencesi halk arasında yaygındır. Söz konusu bu rivayetten dolayı gül ağacı kutsal kabul edilmektedir. (KK: 8, 15, 41, 67)

Yörede mezarlıklarda ölen kişilerin ardından dikilen çam ağaçlarına da kutsiyet atfedildiği görülmektedir. Ölen kişinin ruhunun azabının hafiflettiğine inanılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

İsaköy yakınlarında bulunan Derviş Baba dutu⁷²¹ kutsal kabul edilmekte, bu yüzden kesilmesinin felaketle sonuçlanacağına inanılmaktadır. Dut ağacının olduğu yer ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Derviş Baba dutuna bez bağlanıp dilekte bulunulmaktadır. (KK: 67)

Eymir köyünün ortalarında bulunan Şeyh İbrahim dağın ağacına köyde bulunanlar tarafından kutsiyet atfedildiği belirtilmektedir. Özellikle perşembe akşamları ağacın altında mum yakılmakta dallarına bez bağlanıp dilekte bulunulmaktadır. (KK: 10)

Tarlacık (Ektir) köyünün yakınlarındaki bir tepede bulunan alıç ağacı kutsal kabul edilmektedir. Halk arasında bu ağacın adı "*çaputlu çalı*" olarak da bilinmektedir. Yörede bulunanlar dilek tutarak bu ağaca bez bağlamakta ve dileklerinin kabul edileceğine inanmaktadır.⁷²²

Yöredeki bazı ağaçlardan halk hekimliği bağlamında yararlanılmaktadır. Özellikle yörede yetişen ve kutsiyet atfedilen "*dağın ağacı*" bulunmaktadır. Akören'de bulunan Zıraat dağın ağacının altındaki toprağın cilt hastalıklarına, baş ağrısına ve sarılığa iyi geldiği söylenmektedir. Ziyaret yerlerinde bulunan ağaçlara çaput bağlanarak bazı çocuk hastalıklarının tedavi olması için dilekte bulunulmaktadır. Dağın ağacının dalları evlerdeki mutfaklara asılmakta ve rızkı bollattığına inanılmaktadır. Bazı köylerde de dağın ağacının altında perşembe akşamları mum yakılarak dilekte bulunulmaktadır. (KK: 5, 6, 9)

⁷²¹ Derviş Baba, Tabanbükünden gelme 17.yy. da yörede dedelik etmiş bir seyyid olarak kabul edilmektedir. Eski köyün bu kutsal ağacın etrafında olduğu ifade edilmektedir.

⁷²² İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, Malatya Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 174.

Yörede rüyada yeşillikler içinde ağaç görmenin kişiyi rahatlatacağına, dut ağacı görmenin zenginliğe; yaş ağaç kesmenin de ölüme ve kötü şeyler olacağına işaret ettiğine inanılmaktadır. Rüyada ağaç dikmek çocuk sahibi olunacağına dair inanışların olduğu ifade edilmektedir. Rüyasında kurumuş bir ağacın yapraklarının döküldüğünü gören bir kişinin sıkıntıya düşeceğine, çiçek açmış ağaçları gören kimsenin yakın zamanda güzel şeyler olacağına veya güzel haberler alacağına, ağaçtan düşmenin kendisinin veya ailesinden birilerinin sorun yaşayacağına, kurumuş bir ağacın dallarını budayan kişinin sıkıntılarından kurtulup rahat edeceğine inanılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30)

Orman kültü bakımından Eymir Köyünde bulunan Şeyh İbrahim Korusu önemli bir yer tutmaktadır. Köyün üst tarafında bulunan dağın yamacında bulunan koruluğun büyük bir bölümü meşe ağaçlarından oluşmaktadır. Bu dağ ve ormanlık alanın bulunduğu yer kutsal kabul edilmektedir. Bu ormana belli zamanlarda adaklar adanmaktadır. Adanmış bu adaklar koruluğa getirilip kesilmektedir. Kan akıtıldıktan sonra lokma yapıp dağıtılmaktadır. Orada bulunan meşeler ve diğer ağaçlar kutsaldır. Kesilmesinin kesinlikle uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Koruluğun içerisindeki bazı ağaçlara bez bağlanıp dilekte bulunulmaktadır. (KK: 8, 10, 11)

4.2.1. Ağaç ve Orman Kültü ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

İlk çağdan günümüze ağaç kültü farklı coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Eski Türk dininde yer-su inanışları içerisinde değerlendirilen bu kült ilahi dinler olmak üzere birçok dinde varlığını korumaktadır.⁷²³ Türk topluluklarındaki mitolojilerde dağ ve ağaç simgeleri birbirlerini tamamlamaktadır. Mitolojik inanmaların sonucu olarak dünya ağacı yerden yükselmekte ve kozmik bölgeleri birbirine bağlamaktadır, denilmektedir.⁷²⁴ Eski Türk destanlarından olan Türeyiş Destanı'nda dünyanın ortasında büyük bir ağaç olduğu, bunun içerisinde kutsal bir suyun aktığı ve boyunun göklere kadar uzandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu sudan içenin ölümsüz olduğu ve açlık hissetmediği de destanda geçmektedir. Oğuz Kağan'ın evlendiği ikinci eşinin göl

⁷²³ İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 6, Elazığ 2001, s. 55.

⁷²⁴ Ramazan Işık, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 9/2, Elazığ 2004, s. 92.

ortasındaki bir ağaçtan dünyaya geldiği belirtilmiştir.⁷²⁵ Eski Türklere göre ağaç, yeraltı ve gökyüzü, dünya-ahiret, insanla Tanrı arasındaki aracı varlık olarak kabul edilmektedir. Kısaca, kozmik ve kutsaldır. Öyle büyük olduğu anlatılmıştır ki kökleri cehenneme, dalları cennete kadar uzanmıştır. Bu mitolojiye göre, Eski Türk inanış ve uygulamalarında Tanrı'ya teşekkür etmek, musibetlerden korunmak, hastalıklardan şifa bulmak için adaklar adanmış, kurbanlar kesilmiştir. Türkler kutsal olan bu ağaçların Tanrı'yı simgelediği ve bu yüzden de yapılan törenlerin burada yapılması gerektiği rivayet edilir. Dolayısı ile kutsal kabul edilen bu ağaçlara bez bağlanır, niyazda bulunulur.⁷²⁶ Bu inanış ve uygulamalar ile Eski Türk inanışlarının izlerinin devam ettiğini söyleyebiliriz.

Anadolu Aleviliği'nde ağaç kültünün önem arz etmesinde Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli ve Vilayetname-i Sultan Şucauddin'de geçen menkıbelerin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu menkıbelerden birincisine göre Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'e ilk geldiği zaman yörede yaşayanlar onun bir ermiş olduğunu fark etmemişlerdir. Belli bir zaman sonra onun evliya biri olduğunu anlayan yöre halkı peşine düşüp onu geri getirmek istemişlerdir. Ama Hacı Bektaş Veli, gelenlerle birlikte dönmek için Hırka Dağı'nda bulunan ardıç ağacının yanına gitmiş ve ondan kendisini saklamasını istemiştir. Ardıç ağacı da mucizevi bir şekilde dalları ile bir çadır yaparak onu saklamıştır. Hacı Bektaş Veli kırk gün burada çile çekip ibadet etmiştir. İkinci menkıbede Sultan Şucauddin gezdiği yerlerde ulu bir çam ağacı dibinde oturup kalktığı ve ibadet ettiği belirtilmektedir.⁷²⁷ Yörede ziyaretlerde bulunan ardıç ağaçlarının, mezarlıklarda dikilen çam ağaçlarının kutsal olarak kabul edilmesinde bu menkıbelerde geçen olayların etkili olabileceğini düşünmekteyiz.

Cahiliye Dönemi Araplarında da ağaç kültünün yansımaları görülmüştür. İnanışlarına göre melekler ve cinler kendileri için bazı ağaçları seçmişlerdir. Bu yüzden bazı ağaçlara dilekte bulunulmuş ve onlar için kurbanlar kesmişlerdir.⁷²⁸

Geleneksel Türk Dininde kutsal olarak görülmüş olan yaprağını dökmeyen ağaçlar Gök Tanrı'nın sonsuzluk sıfatı ile bağdaştırılmıştır. Anadolu Türkmen Alevilerinde ise yaprağını dökmeyen bu kutlu ağaçlar (çam, ardıç, dağın) Hz. Ali kültü

⁷²⁵ Necati Gültepe, **a. g. e.**, s. 437-438.

⁷²⁶ Pervin Ergun, **a. g. e.**, s. 465.

⁷²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 128.

⁷²⁸ İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 57.

ile birleştirilmiştir.⁷²⁹ Özellikle yöredeki dağların tepelerinde ve ziyaretlerdeki yapraklarını dökmeyen ağaçlar bu şekilde düşünülmüştür.

Dede Korkut Kitabı'nda ağaç figürü şu şekilde işlenmiştir: “*Kâfirler Uruz’u alıp kesim için çengelin dibine getirdiler. Uruz der: bırakın beni, bu ağaç ile söyleşeyim, dedi. Çağırıp ağaca söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:*

Erlerin şahı Ali’nin Düldülünün eyeri ağaç

Zülfikarın kını ile kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyin’in beşiği ağaç

Eğer erdir eğer avrattır korkusu ağaç

Başına doğru bakar olsam dipsiz ağaç

Beni sana asarlar çekme ağaç”⁷³⁰ Dede Korkut Kitabı'nda geçen bu ifadeler ağaç kültürünün Anadolu Aleviliği'nde de kutsal olduğunun başka bir göstergesidir.

Hacı Bektaş Veli ile ilişkilendirilen mucizevi diğer bir ağaç da duttur. Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'den Anadolu'ya gitmek için izin almış ve yola çıkmıştır. Yolda ilerlerken Türkistan erenlerinin bir meydanda ateş yaktıklarını görmüştür. Orada bulunan erenlerden biri elinde yanan bir odunu alarak Anadolu'ya doğru fırlatırken Anadolu'daki erenlere de malum olsun, demiştir. Bu rivayete göre fırlatılan ve ucu yanık olan bir dut ağacıdır. Kerameti olan bu dut ağacını Konya'da Hâka Ahmet Sultan alıp Hacı Bektaş Dergâhı'nın önüne getirip dikmiştir. Türkistan'dan atılan bu dut ağacının zamanla gelişip büyüdüğü ve ağız kısmının yanık olduğu ifade edilmiştir. Bu dut ağacı Dergah'a gidenler tarafından ziyaret edilir ve dileklerde bulunulur.⁷³¹ İsaköy'deki kutsal Derviş Baba Dutu'na çaput bağlandığı ve dilekte bulunulduğu düşünülebilir.

Altay Türklerinin daha çok çam ve kayın ağacını kutsal kabul ettikleri ve onlar için kurban kestikleri belirtilmektedir. Yakutlar, Kazaklar, Kırgızlar, Başkurtlar, Çeremisler, Buryatlar ise tek başına duran ulu ve yaşlı ağaçlara (çınar, servi, ardıç, kayın, çam...) adaklar adanmış ve kurbanlar kesmişlerdir.⁷³²

Anadolu Varsaklarında olduğu gibi, yörede ölen kişilerin mezara konulmasından sonra ayak uçlarına ağaç dikilmektedir. Mezarlığa dikilen bu ağaçlar arasında

⁷²⁹ Nazife Özdemir, “Hz. Ali ve Yaz Kış Yaprakını Dökmeyen Kutlu Ağaç”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 56, Ankara 2010, s. 104.

⁷³⁰ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, s. 49-50.

⁷³¹ Ülkü Gürsoy, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 61, Ankara 2012, s. 51.

⁷³² Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 132.

farklılıklar bulunmaktadır.⁷³³ Altaylı Tatarlar, dünyanın merkezinde ve en yüksekte bulunan devasa çam ağacında Bay Ülgen'in (Göksel Tanrı) oturduğunu belirtmektedir.⁷³⁴ Bu da özellikle yöredeki mezarlıklarda çam ağaçlarının fazla oluşunun bir yansıması olarak düşünülebilir.

Yakutlarda çocuğu olmayan kadınlar kutsal ağaçların altında at derisi üzerinde dua etmişlerdir. Bu uygulamadan sonra çocuğu olan kadınlar çocuğun ağaç ruhları tarafından kendilerine verildiği inancı etrafında birleşmişlerdir. Altay Türkleri de ağaçlara bağladıkları çaputlara “yalama” adını vermişlerdir.⁷³⁵ Ziyaretlerde, yatırlarda mum yakma Hristiyanlıktan kalma uygulamalardır. Nazarlıklar, Budizm'den kalma inanışlardandır. Ayrıca bazı ağaçlardan medet ummanın İslam öncesi dinlerden geldiği düşünülmektedir.⁷³⁶

Eski Türklerde ağaçlara zarar vermek veyahut kesmek kesinlikle yasaklanmıştır. Ağaç kültü özellikle Doğu Anadolu'da Alevi Kürtler arasında daha yaygın olarak görülmektedir.⁷³⁷

Ağaç kültü ile beraber ortaya çıkan başka bir durum ise orman kültürüdür. Orman kültürüne Göktürkler ve Uygurlar Dönemi'nde Ötüken ormanlarının kutsal sayılması örnek gösterilmektedir. Genelde ilkel topluluklarda avcılık ve balıkçılıkla uğraşanlar tarafından orman kültü önemli görülmüş fakat ziraat ve çobanlık ile geçinen toplumlarda da orman tanrıları kötü ruhların olduğu yer olarak gösterilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda İran'da ikamet eden Maku Hanlığında yaşayan Karakoyunlu Alevi Türkmenler'de orman kültürünün izlerine rastlanmaktadır. Maku Hanlığında yaşayan Karakoyunlular'ın Sofu köyünün etrafında kutsal bir orman varmış. Ormandaki her ağaç kutsal kabul edilmiş ve kesilmesi yasaklanmıştır. Karakoyunlu kadınlar baharın gelişi ile bu çiçekli ağaçlara bez bağlamışlardır. Orman için hayvanlar kurban eder, etini yer, kemiklerini bu ormana gömerlermiş. Orman için kurban edilen hayvanların erkek olması gerekmektedir. Köydeki bu ormana Karaoğlan, adı verilmiştir. Ormanın içindeki kutsal ocakta Şah Ahmet tahtı bulunmaktadır. Orman ruhlarına ava giden her avcı kurban sunmaktadır.⁷³⁸ Meşe ağacının kutsiyeti eski Türk kültürünün devamı niteliğindedir. Meşe ağacına, Türk topluluklarından Çuvaşlar tarafından kutsiyet

⁷³³ Ahmet Gökbel, **Anadolu'da Varsak Türkmenleri**, s. 176.

⁷³⁴ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s. 155.

⁷³⁵ Ethem Ruhi Fırlı, **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, s. 69.

⁷³⁶ Fuat Bozkurt, **a. g. e.**, s. 280.

⁷³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 134-135.

⁷³⁸ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 63.

verilmiştir. Çuvaşlar meşe ağacını “ihtiyar meşe bizim babamızdır” deyimini ile ifade etmiş ve meşe ağacını ormanda bulunan tüm ağaçların hükümdarı olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca kendilerini kökleri ile toprağa bağlayan şeyin meşe ağacı olduğunu belirtmişlerdir. Çuvaş inaniş ve uygulamalarına göre, “*ağaca saygı Tanrı’ya saygıdır*”⁷³⁹ Eymir köyünde bulunan Şeyh İbrahim Korusu’ndaki ağaçların çoğu meşelerden oluşmaktadır. Çuvaşlardaki bu inanişin bir benzerini bu koruluk için söylemenin yanlış olmadığı düşüncesindeyiz.

4.3. Hayvan Kültü

Hayvan kültü, ilk insanlarla birlikte varlığını devam ettirmiştir. Bu süre zarfında bazı hayvanlara değer verilip kutsallaştırılmış bazı hayvanlar ise kötü görülüp uğursuz ve murdar sayılmıştır.

Arguvan yöresinde tilkiye, tarlalarda fare yakalayarak çiftçiye yardımcı olduğuna inanıldığından “*Derviş Baba*” denilmektedir. Bu yüzden avlanmaz, kesinlikle vurulmaz. Diğer taraftan köpek dost hayvan olarak kabul edilmektedir ama belli zamanlarda ulumasının uğursuzluğa sebep olacağına inanılmaktadır. Özellikle cenaze gömüldükten sonra köpeklerin uluşması kötü bir şeylerin habercisi olarak nitelendirilmiştir. Uluyan köpek uzaklaştırılır veya taşlanır. Evlerde siyah renkli köpek ve kedi beslenmez. Renklerinden dolayı uğursuz kabul edilmektedir. (KK: 2, 3, 9, 41, 56, 58, 61)

Eskiden çoğu toplumda olduğu gibi yörede de at önemli bir binek olarak görülmüştür. Düğünlerde gelin at sırtında götürülmekte, cirit oyunu atlarla oynanmaktadır. At asaletin simgesi olarak anılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Güvercin avlamanın ve yemenin Alevilik inancına göre yasak olduğu belirtilmektedir. Bu yasağın temeli Vilayetname’de geçen Hacı Bektaş’ı Veli’nin güvercin suretine girmesinden geldiği düşünülmektedir. (KK: 41, 42)

Şah Sultan’ın Turna kuşu ile ilgili bir deyişini aynen aktarıyoruz:

Turnam gökyüzünde ne hoş süzersin	Güzel turnam pervaz edip gel etme
Ne hub katarını güzel düzersin	Gedip garip elde bir mekân tutma
Urumu Türkmen’i sen mi gezersin	Garip kaldım gidip beni terk etme
Gel bizi elleri gez kerem eyle	Gel bizi elleri gez kerem eyle

⁷³⁹ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, s. 296.

Uzatıp başını açmış kanadın	Pervaz vurup yücelerden uçarsın
Arş yüzünden semah dönmek muradın	Vatanımız olan yerden geçersin
Böyle miydi bana ahdin amanın	Ne zulmettin turnam neden kaçarsın
Gel bizi elleri gez kerem eyle	Gel bizi elleri gez kerem eyle
Turnam gökyüzünde yüksek gidersin	Sefil turnam ben mahsunum gel gitme
Adudan zalımdan hazar edersin	Ali'yi seversen beni terk etme
Yalnız kalırsam gadir gidersin	Şah Sultan yaralı göğsünden itme
Gel bizi elleri gez kerem eyle	Gel bizi elleri gez kerem eyle ⁷⁴⁰

Yörede söylenen birçok türküde de turna kuşunun adı geçmektedir. Turna kuşunun insanlara şans ve umut getirdiğine inanılmaktadır. Bu hayvanları öldürmenin günah olduğuna inanılmaktadır. Halk arasında da haber getiren ve umut dağıtan kuş olarak da tanınmaktadır. (KK: 1, 3, 9, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 74)

Arguvan'ın Yoncalı bölgesindeki dağlarda geyikler bulunmaktadır.⁷⁴¹ Yörede geyik de değer verilen hayvanlar arasındadır. Öldürülmesi ve avlanması günah sayılmaktadır. Geyik öldürmenin uğursuzluk belirtisi olduğu bilinmektedir. Geyik motifi Arguvan türkülerinde geçmektedir. Yörede söylenen şu türkü bunun en güzel örneğidir:

Alageyik ne boynunu sallarsın
 Perde çekmiş yar yolunu gözlarsın
 Bana derler ne karalı gülmezsın
 Mevlam güldürmedi ben nasıl gülem⁷⁴²

Geyik boynuzunun koruyuculuk özelliği olduğuna inanılmaktadır. Geyik boynuzunu evin girişine asmanın hanedekileri koruyacağına inanılmaktadır. Gürge köyünde Tek Öküzle Çift Süren Güzergâhı Ziyaretinde geyik kutsal bir hayvan olarak anlatılmaktadır. (KK: 41)

Arguvan yöresindeki Kızık köyünde bulunan balıkların kutsal kabul edildiği ifade edilmektedir. Göletlerdeki balıklar yenmemekte ve balıkların olduğu havuzlarda

⁷⁴⁰ Zeki Kaya Morbelikli arşivinden (Bozan)

⁷⁴¹ <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/sizi-pinarinin-dilek-capitlari-3.htm> (16/02/2016)

⁷⁴² <http://www.arguvanhavalari.com/ala-geyik-anil-aktas-bulent-e-hd-quality.html> (16/02/2016)

yüzülmemektedir. Bu balıkların çoğu alabalık ve sazandır. Perşembe akşamları balıklara ekmek, bulgur götürülüp atılmaktadır. Yapılan şenliklerde lokma yapıldığında balıklara götürülüp verilmektedir. Havuza dilek tutulup para atılmaktadır. Bu balıkların aynı zamanda bulaşıkçı balıklar olduğu da ifade edilmektedir. Köylülerin bazen yıkanmayan büyük kapları içine attığı ve bu balıkların da bunları tertemiz yıkadığı söylenmektedir. Bu balıkların ölmesi durumunda köylüler balıkları kefenlemekte ve köy mezarlığında dualar eşliğinde cenaze namazı kılıp toprağa gömmektedirler. Toprağa kefenlenip gömmelerindeki amaç bazı hayvanların onları çıkarıp yemesini engellemektir. (KK: 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26)

Eskiden köy muhtarı balıkları havuzdan temizlemek için dışarı atmıştır. Belli bir süre sonra muhtarın tüm ailesi sırayla ölmüştür. Bu ölümlerin ardından balıklar havuzlarda her zamankinden daha çok görülmüştür. O günden sonra köy halkı bu balıkları kutsal kabul etmiştir. Başka bir söylenceye göre Kıbrıs Barış Harekâtı döneminde balıkların kayıp olduğu görülmüştür. Belli bir süre sonra köylüler balıkları havuz içerisinde yaralanmış bir şekilde yüzerken görmüşlerdir. Sırtlarındaki bu yaralardan savaşta insanlara yardıma gittikleri düşünülmüştür. Arguvan yöresinde balıkların olduğu su şifalı kabul edilmekte hatta ziyarete gelenlerin bu sudan alıp evde banyo yapmak için göturdükleri ifade edilmektedir. Bu suyun sara hastalığı olanların iyileştirdiğine de inanılmaktadır. Perşembe akşamları Kızık'tan ve çevre köylerden insanların buraya gelip toplanarak mum yaktığı ve dilekte bulundukları belirtilmektedir.⁷⁴³ Kızık'ta anlatılan başka bir rivayete göre eskiden yoldan geçen küçük bir askeri grup gece burada konaklamıştır. Askerlerden bazıları havuzlardaki balıkları çıkarıp yemiştir. Sabah tekrar yola koyulan askerlerden ikisinin yolda öldüğü rivayet edilmiştir. O günden sonra bu balıklara kimse dokunmamıştır. Efsaneye göre Balıklıgöl'e üç köz atılmıştır. Birincisi Kızık'a, ikincisi Somuncu Baba'ya, üçüncüsü de Urfa' ya düştüğü söylenmektedir. (KK: 19, 20, 21, 22) Keklik ve ceylan da değer verilen hayvanlardandır. (KK: 2, 3, 10)

Arguvan yöresindeki ormanlık bölgelerde bulunan tavşan murdar kabul edilen hayvanların başında gelmektedir. Eğer arabanın önünden geçerse arabayı süren kişinin işinin rast gitmeyeceğine inanılmaktadır. Ayrıca tavşan eti yenmemektedir. Buna gerekçe olarak tavşanın adet görmesi, etinin çok kanlı olması, kulaklarının eşeğe,

⁷⁴³<http://arguvanh Haber.com/arguvan/arguvan-kaymakami-kizik-koyundeki-kutsal-baliklar-havuzlarini-inceledi.htm> (20/12/2015)

ayaklarının köpeğe, kuyruğunun domuza benzemesi gösterilmektedir. Tavşanın içtiği yerden su içilmemektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Baykuşun yüzünün çirkinliği ve gece ortaya çıkıp uluması uğursuzluk olarak kabul edilmektedir. Baykuşun evin yakınında uçuşması, eve yakın durması, evin etrafında üç kez dolanarak uçuşması o evden birinin öleceğinin belirtisi olduğuna inanılmaktadır. Domuz da uğursuz kabul edilen hayvanlar arasındadır. Uğursuzluğunun sebebi tarladaki ürünlere zarar vermesi olarak düşünülmüştür. (KK: 1, 2, 3, 9, 16, 58, 74)

4.3.1. Hayvan ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Bektaşilerce nakledilen bir rivayette Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'dan Anadolu'ya bir güvercin donunda geldiği ve Sulucakaracahöyük üzerinde uçarken Anadolu ereninin bir alıcı kuş olarak karşısına çıkma olayı anlatılmaktadır. Güvercin donunda gelen Hacı Bektaş Veli bu esnada şöyle demiştir: *“Erin üstüne alıcı kuş donunda mı gelir? Ben en nazik hayvan şekline girdim, diyerek alıcı kuşun boğazını sıkıverdi.”*⁷⁴⁴ Orta Asya Türklerindeki destanlarda güvercin *“ak üzerine göklü (Akılgına köklü köğürçün)”* olarak geçmektedir. Hz. Ali'nin güvercin donunda gezmesi Türk mitolojisinde işlenmiş konulardandır.⁷⁴⁵

Pir Sultan Abdal turnaların ne kadar kutsal varlıklar olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Hazreti Şah'ın (Ali'nin) avazı

Turna derler bir kuştadır.

Asası Nil deryasında

Hırkası bir derviştedir.” Alevilikteki semahlardaki kol hareketleri turna kuşlarının uçuş şeklini yansıtmaktadır. Göçebe olan turnaların en önemli özelliği Ali'nin timsali olarak görüldüğüne inanılmasıdır. Ayrıca Hz. Ali'nin kutsallığını gösteren turna kuşu inanışının Japonya, Çin, Kore gibi Uzak Doğu ülkelerinden gelen Türkler tarafından Anadolu'ya getirildiği tahmin edilmektedir. Turna simgesi özellikle Uzak Doğu ülkelerinde çok yaygındır. Bu hayvanın Çin'de ölümsüzlük kuşu olduğu bilinmektedir.⁷⁴⁶ Ayrıca Alevi-Bektaşî şiirinde Turna kuşunun, *“Söz'ün efendisi olan İdris peygamber olduğunu, Hacı Bektaş Veli'nin ise onun hırkasını giydiği”*

⁷⁴⁴ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 128.

⁷⁴⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C: II. s. 550.

⁷⁴⁶ Irene Melikoff, *a. g. e.*, s. 48, 104, 121.

belirtilmektedir.⁷⁴⁷ Turnalar Başkurlarda töz (totem) olarak görülmektedir. Başkurlar turna kuşuna tapmışlardır. Ayrıca Vilayetname’de yedi erenlerin turna kuşu gibi uçtuklarından bahsedilmektedir.⁷⁴⁸ Osmanlı Ordusu’ndaki yeniçeriler arasında turna kuşu simge olmuştur. Özellikle başlarında turna tüyü taşımışlardır. Doğu Anadolu’da yakın zamana kadar gelinlerin başlığında turna tüyü takılması bu uygulamanın devamı niteliğindedir. Moğollarda ve eski Türk topluluklarının bazılarında da turna tüyü takılması âdeti mevcuttur. Turnanın sahip olduğu gücün o tüyü takmakla edinildiğine dair düşünceler oluşmuştur. Şaman inancına göre insanlar ölünce ruhları göğün en yüksek katına uçar, turnalar da yüksekte uçtuğundan bu tüyün onları yükseklerle uçuracağına inanılmaktadır. Bazı kaynaklarda savaş sırasında askerlere cesaret vermek için turna tüyü takıldığı da rivayet edilmektedir. Turna sembolü İslamiyet’le birlikte ilahi karakter taşıma özelliğinin yerine insandan kutsal varlıklara, aşuktan maşuka mesaj götüren bir haberci durumuna taşımıştır.⁷⁴⁹

Yörede ve Anadolu’daki tüm Alevilerde geyik kutsal bir hayvan olarak kabul edilmektedir. Geyiğin don değiştirdiğine inanılmaktadır. Eski Türk kaya resimleri incelendiğinde geyiğin kutsiyet taşıdığı ve boynuzlarının hayat ağacını simgelediği düşünülmektedir. Alevi din ulularının sık sık geyik donuna girdikleri bilinmektedir. Kaygusuz Abdal’ın şiirlerine bu durum konu olmuştur. Abdal Musa bir gün Toros dağlarının eteğinde geyik donuna girmiştir. Aynı zamanda avlanmaya çıkan Alanya Beyliği’nin oğlu Gaybi’nin karşısına çıkmıştır. Gaybi, geyiği bir ok atışı ile yaralamıştır. Daha sonra yaralı geyiği yakalamak için onu takip etmiştir. Kan izlerinin bir dergâha kadar takip etmiştir. Dergâhın kapısında bulunanlara geyiği vermelerini istemiştir. Dervişler, Gaybi’yi alarak Abdal Musa’nın yanına götürmüşlerdir. Aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir: “Okunu göstersek tanır mısın? Gaybi, tanırım deyince Abdal Musa Sultan, sağ kolunun kaldırarak saplanmış olan oku göstermiştir.” Yaşanan bu olaydan sonra Gaybi, Abdal Musa’nın dergâhında kalmış ve ona mürit olmuştur. Türklerde geyik, Hun Türklerine yol gösteren kutsal bir varlık olarak da bilinmektedir. Uçan geyik inancı Türkler arasında ölümsüzlük taşlarına işlenmiştir.⁷⁵⁰ Altaylı kamların bir sözünde “bindiğim hayvan geyik sığın” ifadesi, Geyikli Baba’nın geyiklere binerek

⁷⁴⁷ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, s. 214.

⁷⁴⁸ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 133-134.

⁷⁴⁹ Hayrettin İvgin, “İnanışlarda, Söylencelerde Turna Kuşu ve Göç Yolları”, <http://docplayer.biz.tr/2676542-Inanislarda-soylencelerde-turna-kusu-ve-goc-yollari.html> (22/06/2016)

⁷⁵⁰ Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)*, s. 243-244.

dolaştığı söylencesini hatırlatmaktadır.⁷⁵¹ Gürge köyünde Tek Öküzle Çift Süren Güzergâhında mucizevi bir şekilde farklı donlarda gezen geyik sembolünün yukarıda anlatılanlarla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Orhun Abidelerinin batı cephesindeki kitabede Bilge Kağan “*dağda yabani geyik gürlerse öylece mateme gark oluyorum*” diyerek geyiğin önemine işaret edilmektedir.⁷⁵²

Mitolojilerde Tanrı, balığa hem uçma hem de yüzme yeteneği vermiş fakat balık kibirlenmiştir. Bu hadiseden sonra Tanrı balıktan uçma özelliğini tekrar geri almıştır. Yörede kutsal balıklarla ilgili anlatılanlara benzer bir olay da Eskişehir civarında yaşanmıştır. Bu anlatıya göre; “*köylüler Kurtuluş Savaşı esnasındaki kanlı çarpışmalarda nehir boyunca yüzen balıkların damla damla kan bıraktığını görmüşlerdir. Bunun üzerine bu balıkların savaşa katılan ve yaralanarak geri dönen balıklar olduğuna inanılmıştır.*”⁷⁵³

Türk mitolojisinde töz olarak kabul edilen tavşan, tapınım hayvanları arasındadır. Ayrıca avlandığında ise uğurlu sayılan ve bereketin simgesi olan bir hayvandır.⁷⁵⁴ Alevi-Bektaşî inancında ise bazı hayvanlar tiksinti verici olduklarından dolayı yenilmeleri hoş karşılanmamaktadır. Mitolojide Oğuzlar’da Anzuk olarak adlandırılmış tavşan Bozokların totemi olarak görülmüştür.⁷⁵⁵ Tavşan etinin yenilmemesi durumu Tevrat’ta şöyle geçer: “*Kaya tavşanı geviş getirir ama çatal turnaklı değildir. Sizin için kirli sayılır. Tavşan geviş getirir ama sizin için kirli sayılır.*”⁷⁵⁶ Balkanlı köylüleri Hz. Hüseyin’in katletledenlerin tavşan ruhuna girdiğine inanmış ve o yüzden tavşandan uzak durmuşlardır.⁷⁵⁷ Nusayrilerde de tavşan adet görmesi, dudak yapısının kediye benzemesi gibi özelliklerinden dolayı yenilmez.⁷⁵⁸ Şia’nın mezhepleri arasında tavşanın yenilmesi haram sayılmaktadır.⁷⁵⁹ Tavşan etinin haram olmasını Hz. Muhammed’in şu hadisine dayandırmışlardır: “*Huzeyme, Resullullah’a tavşan hakkında sormuştur. O da “Ben ondan yemiyorum ve haram da kılmıyorum.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Huzeyme sormuş: Neden ya Resulallah? O da onun kanama gördüğü yani ay hali olduğu bana haber verildi, diye*

⁷⁵¹ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 132-133.

⁷⁵² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, s. 63.

⁷⁵³ Pertev N. Boratav, *a. g. e.*, s. 38-39.

⁷⁵⁴ Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, s. 147.

⁷⁵⁵ Bedri Noyan, *a. g. e.*, s. 97.

⁷⁵⁶ *Levililer*, 11/5-6.

⁷⁵⁷ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 139.

⁷⁵⁸ Hüseyin Türk, *a. g. e.*, s. 63.

⁷⁵⁹ Sami Kılıç, *İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler*, Sarkaç Yay., Ankara 2011, s. 193.

buyurmuştur."⁷⁶⁰ Bu hadise dayanarak tavşan eti yenilmemektedir. Anadolu Aleviliği'nde tavşanın yenilmemesi, konusunda Şiilikten etkilenmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

4.4. Su Kültü

Su, her dönemde insanların en çok ihtiyaç duyduğu içecektir. Bunun sonucu olarak su, kendisi ile ilgili bazı inanışları da beraberinde getirmiştir. Arguvan yöresindeki köylerde de suyun tedavi edici özelliği ile bazı inanış ve uygulamalar yer almaktadır. Kızık köyünde kutsal balıkların bulunduğu yer, köyün ana su kaynağıdır. Bu kaynaktan akan suyun hastalıklara şifa olduğuna inanılmaktadır. Kızık köyündeki balıklı havuzlardan alınan su ile banyo yapıldığında birçok hastalıklara iyi geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca çocuğun kırkını çıkarmak isteyen aileler oradan su alıp götürmekte, o su ile çocuğun kırkını çıkarmaktadır. Bu suyla yıkanan çocuğun türlü uğursuzluklardan korunacağına inanılmaktadır. Ayrıca çocuğu olmayanlar, bu suyu içer ve bununla banyo yaparlarsa çocuklarının olacağına inanmaktadır. Bu suyun bulunduğu yer ziyaret yeri olarak da kabul görmektedir. Evlilik ve sünnet törenlerinde gelen misafirler, gelin ve damat, sünnet ettirilecek çocuk ve aileleri yaptıkları törenlerden sonra kutsal balıkları ve suyu ziyarete gelmektedirler. (KK: 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26)

Kuyudere köyünde bulunan Çalgan Baba Ziyaretinin suyunun kutsal olduğuna inanılmaktadır. Hastalığı olan kişinin bu suyu içtiğinde rahatlayacağına inanılmaktadır. Ermişli köyünde bulunan "*Al Su*" adı verilen mevkide yılda üç gün beyaz köpüklü bir su çıkmaktadır. Bu suyu içenlerin hastalıklardan kurtulduğu ve korunduğuna inanılmaktadır. Eymir köyünde bulunan Şeyh İbrahim Çeşmesinin suyunun şifalı olduğu söylenmektedir. Perşembe akşamları çeşmenin içinde bulunan gözede mum yakılıp dilek dilenmektedir. Armutlu Pınarı ve Dalak pınarındaki suların hayvanlar için şifalı olduğuna, ayrıca dalak hastalığı olanlar için bu pınarların suyunun iyi geldiğine inanılmaktadır. (KK: 10, 32, 33, 42)

Cemlerde dedenin dua okuduğu su kutsal sayılmaktadır. (KK: 41) Abdest suyu cemde ibrikçinin, bir ibriğin içinde su ve leğenle dolaşması ile olmaktadır. Cem evinde bulunan meydanda gözcünün sol tarafında duaya durur. Sonrasında da dede şu duayı okur: "*Allah, Allah manayı marifet, sırra hakikat, hizmeti Muhammed, Hz. Muhammed'in ve pirin himmetleri hazır ola, Allah, Muhammed ya Ali.*" Dedenin

⁷⁶⁰ Bk. Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as, **Sünen**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, Et'ime 27.

duasından sonra İbrikçi delilin önüne gelerek “Allah, Muhammed, ya Ali.” diyerek leğene üç damla su döker. Bundan sonra, dedenin önüne gelir. Dede de iki elin şehadet parmağını birleştirir, leğenin üzerine tutar. Sonra İbrikçi “Allah, Muhammed, ya Ali.” diyerek üç damla suyu dedenin parmaklarına döker. Elinde havlu olan bacı dedenin parmaklarını siler. Sonra halkada yer alan musahip olanların hepsine aynı şekilde abdest suyu verilir. Dede şöyle dua eder: “Allah, Allah hizmetler kabul ola muratlar hâsıl ola, yüzünüz ak ola, kalbiniz pak ola, Allah hizmetinizi kabul eyleye hu.” der.⁷⁶¹ Yapılan bu tören sonrası uygulama tamamlanır.

Cem töreninde Sakanın “aşk içenlere, rahmet gerçeğe, nalet yezide, sakka İmam Hüseyin” diyerek bardaklara su dağıtması uygulaması ibadette suyun önemini ortaya koymuştur.⁷⁶² (KK: 1, 3, 12, 17, 21, 24, 30, 33, 35, 43, 45, 51, 56, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Yörede su ile ilgili bazı sakıncalar bulunmaktadır. Bu manada yörede akarsu ve yukarıda belirttiğimiz şifalı olduğuna inanılan kaynakların gerek abdest bozarak gerekse başka şekilde kirletilmesi yasaktır. Ayrıca ateşe ve kapı eşiğine su dökülmesi yasak olarak ifade edilmektedir. Muharrem orucu zamanında su içilmemektedir, genelde ayran ve kayısı hoşafı içilmektedir. Muharrem ayında yapılması yasak olan şeylerden biri de banyo yapmaktır. Bu ayda su içilmemesi inancının temeli Kerbela da şehit olan Hz. Hüseyin ve taraftarlarının acısını, sıkıntısını az da olsa yaşama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.4.1. Su ile İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Su, birçok kültürde bütün varoluşun kaynağı olarak görülmektedir. Bir Hindu metninde su şu şekilde geçmektedir. “*Su, sen bütün şeylerin ve bütün varlıkların kaynağısın.*” Suyun dünyanın temeli, bitkilerin özü, sonsuzluğun iksiri, hastalıkların tedavisi olarak görülmesi kendisine verilen değer bir göstergesidir. Tüm evrenin temel kaynağı olan su, büyü ve tıbbın kaynağı olarak kabul edilmektedir. Suyun tedavi etme özelliğinin yanı sıra insanları gençleştirmesi, sonsuz hayatın kaynağı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Yeryüzündeki tüm suların ana kaynağı, “göksel

⁷⁶¹ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 72.(Mezirme)

⁷⁶² Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 80.

soma, gökte beyaz homa” olarak inanılan “*hayat suyu*”dur.⁷⁶³ İslamiyet’ten önceki dönemlerde dört unsurun hava, su, ateş, toprak inanışlarının Türk kültüründe görüldüğü bilinmektedir.⁷⁶⁴ Geleneksel Türk dininde su kültü “*Yer-Sub*” şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifadeye benzer bir inanış da “*Yir-Suv*” şeklinde Uygur Türklerinde bulunmaktadır. Türklerdeki bu inanış imparatorluklar zamanında “*vatan kültü*” kisvesi altında devam etmiştir.⁷⁶⁵ Yer su kültüründe toprak ve su beraber görülmektedir. Toprak tüm canlıları barındıran, besleyen ve koruyandır. Su ise bunların yaşam iksiridir. Toprak ve su arasındaki bu tamamlayıcı özellik zamanla toprağa yani Ana Tanrıça ile sembolleştirilmiş, yaşam suyu ise Su Tanrısı olarak Baş Tanrı şeklinde simgeleşmiştir.⁷⁶⁶

Orta Asya Türk toplumunda yer-su kültü üçlemenin bir halkası olarak düşünülmektedir. Hunlar ağaçlara ve sulara kurbanlar kesip onlara adamaktaydılar.⁷⁶⁷ Hunlar, kutsal kabul ettikleri su kaynaklarında çamaşır yıkamamışlardır. Hiung-Nu kavimlerinden olan Cye-Gu’ların, Tanrılar için yalnız ağaçlara ve sulara kurban takdim ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca Şatolar, Avarlar, Proto-Bulgarlar, Göktürklerde su kültürünün etkileri görülmüştür. Gerdizi’ye göre “*Kimekler (Kıpçaklar) İrtiş Nehri’ni ulu bir yer olarak görmüşlerdir. Bu suya tapar ve secde ederler. Onlar bu ırmağın Kimakların Tanrısı olduğunu söylerler.*”⁷⁶⁸ Altay, Sibiry ve Orta Asya Türklerinde “suya tükürmek, abdest bozarak onu kirletmek” yasak olarak görülmektedir. Buna benzer inanışlar Tahtacılar ve yöredeki yerleşim yerlerinde de mevcuttur. Su ile ilgili bu inanış ve uygulamaların geleneksel Türk dini ile ilgili olması muhtemeldir. Türk toplulukları arasında su her zaman temizlik ve saflığın simgesi olarak görülmektedir.⁷⁶⁹ Altay ve Yenisey Türkleri törenlerinde söyledikleri dualarda Abakan, Kem, Tam ve Yenisey Irmaklarının adını zikretmektedir. Hatta Anadolu Kıpçakları Volga ırmağı için “*Ana Dil*” ifadesini kullanmaktadır.⁷⁷⁰

⁷⁶³ Mircea Eliade, **Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, Çev. Mustafa Ünal, Sehat Kitabevi, Konya 2005, s. 225, 231.

⁷⁶⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 239.

⁷⁶⁵ Ünver Günay-Harun Güngör, **a. g. e.**, s. 51.

⁷⁶⁶ İskender Oymak, “Anadolu’da Su Kültürünün İzleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 15/1, Elazığ 2010, s. 36.

⁷⁶⁷ Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, s. 135.

⁷⁶⁸ Turgut Akpınar, “Eski ve Bugünkü Türklerde Su Kültü ve Adetler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C:9, S: 49, İletişim Yay., İstanbul 1988, s. 34; Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 107; Fuat Bozkurt, **a. g. e.**, s. 211.

⁷⁶⁹ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, s. 264.

⁷⁷⁰ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 41.

Kırgız ve Kazak kadınlarının çocuklarının olması için çölde tek bir ağaç veya su yanında kurban kestikleri ve geceyi orada geçirdikleri bilinmektedir.⁷⁷¹ Türklerdeki bu inanışın bir benzerinin yöredeki kutsal sayılan sular için yapıldığını söyleyebiliriz.

Dede Korkut kitabında suyun kutsiyeti hakkında şunlar geçmektedir: “*Kazan’ın önüne su geldi. Kazan, su hak yüzünü görmüştür, dedi. Ben bu su ile haberleşeyim, dedi. Görelim Hanım nice haberleşti:*

Kazan der:

Çağıl çağıl kayalardan çıkan su

Ağaç gemileri oynatan su

Hasan ile Hüseyin’in hasreti su

Bağ ve bostanın ziyenti su

Aişe ile Fatıma’nın bakışı su”⁷⁷² Türk Kültürü ve Alevi-Bektaşî geleneğinin suya ne kadar değer verildiğinin bir göstergesi olarak ifade edebiliriz.

Türklerde kutsiyet atfedilen su çocuk sahibi olmak ve birtakım gizli güçleri kendinden bulundurduğu için koruyucu bir iye şeklinde düşünülmektedir. O yüzden Yakut Türklerinin “*üiççite veya akkulan toyun*” ismini verdikleri saçı olarak isimlendirebileceğimiz yeni doğurmuş bir inek kurban ettikleri belirtilmektedir. Buryatlar da bu ruha “uhun ecen” ismini vermişlerdir.⁷⁷³

Kızık köyünde bulunan Balıklı Göl ile ilgili söylencelerin bir benzerini Şanlıurfa ilindeki Balıklı Göl’de de görmekteyiz. Urfa ve Darende’deki balıklar kutsaldır, yenilmemektedir. Hz. İbrahim Nemrut’a karşı çıkması ve putlarına inanmaması yüzünden cezalandırılmak istenmiştir. Ateşe atılmak üzere iken “*Allah tarafından ateşe karşı serin ve selamet ol.*” emri verilmiştir. Orada bulunan odunların şu an göldeki balıklar olduğu söylenmektedir.⁷⁷⁴ Ayrıca Varsaklarda da yöredeki gibi kutsal suların cilt hastalıklarına, çocuğu olmayan kadınlara iyi geldiğine dair inanış ve uygulamalar bulunmaktadır.⁷⁷⁵

Anadolu Aleviliği’nde ve yörede cemlerde Saka’nın su vermesi ile dede tarafından kutsallık kazandığı aşikârdır. Dede’deki kutsiyetin Cem’de suya dokunarak o kutsallığın suya geçmesi veya o suyun içilmesi su kültürünün farklı bir biçimde önem

⁷⁷¹ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 168.

⁷⁷² Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, s. 43.

⁷⁷³ Rıfat Araz, **a. g. e.**, s. 55.

⁷⁷⁴ M. Ali Canyurt-Eren Akçiçek, “Anadolu’da Balık İle İlgili İnançlar ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi I. Su Ürünleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1993)**, Erzurum 1993, s. 2.

⁷⁷⁵ Ahmet Gökbel, **a. g. e.**, s. 179.

kazandığını göstermektedir. Ayrıca ölü defnedildikten sonra mezara su dökülmesi uygulaması ölen kişinin susuzluğunu gidermek amacı taşıdığından atalar kültü ile bağlantılıdır.⁷⁷⁶

4.5. Ateş Kültü

Arguvan yöresinde ateşin ve ocağın aileyi temsil ettiğinden dolayı bunların etrafında bir takım inanış ve uygulamalar gelişmiştir. Ateş genelde şu durumlarda yakılmaktadır. Cenaze gömüldükten sonra, vahşi hayvanlar cenazeyi mezardan çıkarmasın diye, mezarın üzerine ateş yakılmaktadır. Ölen kişinin olduğu evde, lohusa kadının evinde bebeğin kırkı çıkana kadar geceleri belli bir süre ışıklar söndürülmemektedir. Yörede kutsal ağaçlar ve koruluklarda, türbelerde, ziyaretlerde ve ölen kişinin suyunun ısıtıldığı kazanın altında, mezarlıklarda mum yakılması ve dilek tutulması inanışı bulunmaktadır. Yörede, baharın müjdecisi ve Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen Nevruz bayramındaki kutlamalarda ateş figürü görülmektedir. Nevruz ateşinden atlayan kişinin manevi kirlerden temizleneceğine inanılmaktadır. Eski dönemlerde bu çerağın veya ocağın sürekli yanar vaziyette tutulmasının bu amaca yönelik olduğu ifade edilmektedir. Yanan bu ateşin kendilerini koruyacağına inanılmaktadır. (KK: 2, 3, 8, 9, 14, 17, 67, 68, 74)

Ateşin közünün akşamları verilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Doğum yapmış kadının ve ölen bir kişinin evinden ateş koru alınmamaktadır. Ayrıca nazarı değen kişi eve gelmeden önce o evde tütsü yakılıp gezdirilmektedir. (KK: 5, 6, 22, 27) Ayrıca ölen kişinin mezarında ateş yakılarak karanlıkta kalmayacağına, ölümden sonraki yerinde aydınlık bir ortamda bulunacağına inanılmaktadır. (KK: 8, 15, 41, 74)

Ziyaretler bölümünde saydığımız birçok ziyaret yerinde de mum yakılıp dileklerde bulunmaktadır. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar, sınava girecek öğrenci yakınları, hastalar, genç kızlar (bahtları açılsın diye) dilekleri gerçekleşsin diye mum yakmaktadırlar. (KK: 5, 6, 9, 10, 27, 72, 73)

Yörede ve Anadolu'daki cemlerde olduğu gibi çerağ yakılmaktadır. Hatta bu yakma işleminden sorumlu olan kişi on iki hizmet sahiplerinden biri olarak kabul edilmektedir. Delil yakılmanın ateşle ilgili inanışlara dayandığı anlaşılmaktadır. Bu

⁷⁷⁶ Ali Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, s. 346.

uygulama “Gözcünün edep erkân talimatı ile herkes diz çökmesi, Çerağcının (delilci) kibriti çalarak ve fitil yakması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Daha sonra;

Ercemali Muhammed

Pir kemali Ali

Şah Hasan’a Şah Hüseyin’e

Bende olanlar

Verelim Peygambere salavat, denilmektedir.

Bunun üzerine herkes üç defa salavat getirir. Dede delile Kuran-ı Kerim’den Nur suresinin 35. ayetini okur. Sonrasında dede şöyle der: “Bu çerağı yakalım, ol Allah’ın aşkına her zaman yansın yakılsın” denilerek bu uygulama tamamlanır.⁷⁷⁷

Yörede her yıl şubat ayında düşen ilk cemre ile birlikte ateşin toprağa düşüp onu ısıttığına inanılmaktadır. Bu ısınma sonucu bahar mevsiminin geldiği ve her tarafın yeşillendiği inancı ortaya çıkmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Ateşin gece vakti söndürülmesinin veya üzerine temiz olmayan şeylerin ve kesilen tırnakların atılmasının uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Közlenmiş ateşin üstüne su dökülmemekte, dökülürse ocağın söneceğine (ailenin soyunun devam etmeyeceğine) inanılmaktadır. Gece ocaktaki kül dökülmemektedir, üzerine bir şey konarak söndürülmesi sağlanmaktadır. Sönmüş ateşin yanında yatıldığında kötü ruhların ve cinlerin rahatsız edeceğine inanılmaktadır. Ayrıca canlı bir bitkinin ve canlı bir hayvanın ateşe atılmasının felaketlere sebep olacağı ifade edilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.5.1. Ateş İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Orta Asya Türklerinde ateş kutsal sayılmakta ve aile ocağının da sembolü olarak kabul edilmektedir. İlk insanlar toplayıcılıkla hayatlarını devam ettirmekteydiler, daha sonra Tanrı onlara et yemelerini emretti. Tanrı Ülgen etleri güzel bir şekilde yemeleri için onlara ateşin nasıl yakılacağını öğretti. Ateşin bu şekilde Tanrı tarafından kutsal görülmesinin nedeni yapılan ayinlerdeki kutsal ateşin çakmak taşıyla yakılmasıydı. Ayrıca ateşin ruhuna okunan şaman dualarında ateş kültü ile aile ocağı arasında yakın

⁷⁷⁷ Abbas Yıldırım, a. g. e., s. 71-72.

bir ilişki söz konusudur.⁷⁷⁸ Türkler ateşe “*od-ot*” ismini vermektedir. Sonraki dönemlerde Tacirlerin ve Soğdların tesiri ile Farsça “*atiş-ateş*” kelimeleri kullanılmıştır. Od sözcüğü ise günümüzde “*Od düştüğü yeri yakar.*” deyiimi ile ateşin yakıldığı “*ocak*” kelimesi ile varlığını devam ettirmektedir.⁷⁷⁹ Eski Türk toplulukların da ateşe saygı göstermekte ve onun bir ruhunun olduğuna inanmaktaydı. Ayrıca ateşin temizleyici olduğu, kötü ruhlardan ve kötülüklerden koruduğu inancı bulunmaktadır. Özellikle Altaylı ve Sibiryalı Türkler ateşe kurbanlar sunmakta, yiyecek ve içeceklerden ateş için paylar ayırmaktaydı.⁷⁸⁰ Bunların dışında Soyatlar, Buryatlar, Teleütler, Çuvaşlar, Beltirler de ateş iyesini hoşnut etmek için hayvanlar kurban etmekteydi. Manas Destanı’nda gelinlerin ocağı gördüklerinde eğilerek selam verdikleri ifade edilmektedir. İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra Türkmen topluluklarından Alevilik, Bektaşilik, Rıfailik ve Mevleviliğin de ateş ve ocağı kutsal saydıkları belirtilmektedir. Türk toplumlarının birçoğunda ateş; koruyuculuk, bolluk-bereket, felaketin, hastalığın tedavisinde canlı bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden Türklerin ateş için kanlı kurbanlar kesip saçılar saçtığı belirtilmektedir.⁷⁸¹ Altaylı Türklere ait, “*Gökten inen ateş, Gök Tanrısı’nın oğludur.*” tabiri ateşe verilen önemi göstermektedir.⁷⁸²

Türkmenistan’da Türkmenler Muharrem’in on beşinci akşamı ateş üzerinden atlamaktadır. Bu uygulamanın amacı günahlardan arınmak ve gelecekte başa gelecek belaları defetmektir.⁷⁸³ Çoğu toplumda ateş arındırıcı güç olarak görülmektedir. Ateşin üstünden atlamamanın arasından geçmenin kişiyi temizlediğine inanılmaktadır. Moğollar arasında da bu âdetler kabul görmektedir. Plan Carpin, Batu’nun sarayına Kral ile görüşmek için gittiğinde kendisine iki ateş arasından geçmesinin gerektiği söylenmiştir. Gelen tüm misafirler ateşten geçirilmekteydi. Bu durumda kendi liderleri ile görüşmeye gelenlere “*Biz bunu sadece efendimize karşı herhangi kötü bir emeliniz olmasına veya zehir getirmeniz olasılığına karşı yapmaktayız. Bu durumda, ateş her türlü kötülüğü*

⁷⁷⁸ Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 42; Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, s. 29.

⁷⁷⁹ Harun Güngör, “Kayseri ve Çevresinde Ateşle İlgili İnançlar”, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, s. 327.

⁷⁸⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011, s. 43; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C: II, s. 519.

⁷⁸¹ Rıfat Araz, *a. g. e.*, s. 69-70.

⁷⁸² Tuncer Gülensoy, *a. g. e.*, s. 207.

⁷⁸³ Ekrem Özbay, *a. g. e.*, s. 183.

ortadan kaldırmaktadır.” demektedirler. Gelen elçi ve yabancılara karşı ateş, kötülüğü yok edici unsur olarak kullanılmaktaydı.⁷⁸⁴

Zerdüştlükte insanların günahlarından arınması için ateşin üzerinden atlamaları gerekmektedir. Ateş Ahuramazda’nın bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile Zerdüştlükte ateş tapınma objesi olarak görülmektedir. Türk toplumlarından bazılarının Zerdüştlüğü kabul ettiği de tahmin edilmektedir.⁷⁸⁵ Zerdüştlük ve Mazdeizm’in tüm ibadetleri ateş kültüne dayanmaktadır. Bu ibadet şekillerinin bir benzerini Alevi-Bektaşî menkıbelerinde görülmektedir. Hacı Bektaş Veli, kendisine bağlı Abdalları ile Hırkadağı’na çıkar. Dağda büyük bir ateş yakılır. Hacı Bektaş Veli ateş etrafında müritleri ile birlikte semah döner. En son Hacı Bektaş Veli üzerindeki hırkasını çıkarıp ateşe atar. Ateş sönünce hırkanın küllerini tepeye savurur ve o savurduğu yerlerde meşeler yetişir.⁷⁸⁶

Anadolu’da Kızılbaş Türkler ve Kürtlerde ateş kültü yaygın olarak görülmektedir. Anadolu’da ve yörede düğünlerde, bayramlarda, törenlerde yakılan ateşin üzerinden atlama, çevresinde oyunlar oynama, dönme, sin sin oyunu oynama ateş kültürünün etkisi ile oluşmuş folklorik uygulamalardır. Alevi toplumlarından biri olan Tahtacılar her sabah evde yakılan ateşe saygı göstermektedirler. Ateşten aldıkları bir parçayı dolaştırarak evi temizlediklerine inanılmaktadır. Ateşin kutsiyeti ocağın takdisine yol açmaktadır. Bu yüzden Bektaşîler ocağa niyaz etmektedirler. Ocağa yapılan niyazın atalar kültüne bağlı olarak geliştirildiği düşünülmektedir. Evde ocağın devamlı yanması, ailenin sürekli mutlu mesut olmasına bağlanmaktadır. Aksi şekilde “*ocağın sönsün, ocağın yansın*” gibi ifadeler de beddualar olarak günümüze kadar devam ettirilmektedir.⁷⁸⁷

Eski Türk toplumlarından olan T’u-küeler tarafından ateş kültürünün hızlı bir biçimde Türkler arasında yayıldığı belirtilmektedir. Türk kültüründe ateşin ölüyü bütün kirlilerden kurtardığına ve onu arındırdığına inanılmaktadır.⁷⁸⁸ Mezarların üzerinde ateş yakılması uygulaması, ölü ruhunu arındırması yönü ile Türkler arasındaki ateşin temizleyiciliği yönü arasında benzerlik bulunmaktadır. Yörede bu yöndeki uygulamaların Türk kültürünün devamı niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁸⁴ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s. 233.

⁷⁸⁵ Ünver Günay-Harun Güngör, **a. g. e.**, s. 162-163.

⁷⁸⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 242, 250-251.

⁷⁸⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, s. 242, 250-251.

⁷⁸⁸ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 40.

Gagauz Türklerinde iki çeşit ateş bulunmaktadır. Bunlardan biri canlı, diğeri ise cansız ateştir. Cansız ateş kötü ruhlardan arınmak için kullanılmaktadır. Arguvan yöresinde Anadolu’da ve Gagauzlar’da gün battıktan sonra evden ateş verilmemesi inancı bulunmaktadır. Bu inanış Varsaklarda da aynen uygulanmaktadır.⁷⁸⁹ Ayrıca Göktürk hakanlarının huzuruna çıkan elçilerin ateşin etrafında döndürüldüğü, alevlerin üzerinden geçirildiği belirtilmektedir.⁷⁹⁰

Geleneksel Türk dininde ateşe sövmek, tükürmek, tırnak atmak, kirli şeyler atmak, sabah saatlerinde dışarıya ateş vermek uğursuzluk sayılmaktadır. Ayrıca Anadolu’nun bazı yerlerinde ölen kişinin odasında veya cenazesinin yıkandığı yerde mum yakma geleneği bulunmaktadır. Bu uygulama ile ölünün kabrinin aydınlandığına, ruhunun sıkıntılardan kurtulduğuna inanılmaktadır.⁷⁹¹

Yörede ölen kişilerin evlerinde, cenaze yıkanan evlerde, ziyaretlerde, kutsal ağaçların altında mumlar yakılmaktadır. Ateş kültürünün küçük bir objesi olan bu uygulama ateşin çeşitli manalar taşıdığının da bir göstergesidir. Hristiyanlıkta İsa, Meryem ve Azizlerin resim ve heykellerin önünde yakılan mumlar ile Budizm de Buda heykelinin önünde yakılan mumlar açısından benzer özellikler göstermektedir. Bizans ve Katolikler kutsallık işareti olarak hükümdarın önünde mum yakmaktaydı. Müslüman ülkelerde ise ziyaret ve türbelerde mum yakmak gelenek halini almıştır.⁷⁹²

Kırgız ve Kazak Türkleri hastaları iyileştirmek için yağlı bir paçavrayı yakarak hastanın etrafında “*alas, alas*” diye dolaştırmaktadır. Budistler yeni evlenen çiftleri ateşe secde ettirmektedir. Yapılan bu törenler sonrasında kansız kurban olarak su, içki, et, yağ gibi yiyecek ve içecekleri saçı yapmaktadırlar.⁷⁹³

Türklerde ateş kültürünün başka bir yansıması ateşe bakıp kehanette bulunmaktır. Bu konuda şu bilgi verilmektedir: Türklerin hükümdarları belli günlerde büyük bir ateş yaktırmaktaydı. Bu ateş için kurbanlar kesilip dualar okunmaktadır. Daha sonra alevin rengine göre kehanette bulunulmaktadır. Eğer alevler yeşilimsi renkte olursa savaş, alevler sarı olursa hastalık, siyah olursa hükümdarın öleceğine inanılmaktadır.⁷⁹⁴

⁷⁸⁹ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 100; Ahmet Gökbek, **a. g. e.**, s. 177.

⁷⁹⁰ Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, “Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: p. 627-638

⁷⁹¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, s. 43.

⁷⁹² Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, s. 45-46.

⁷⁹³ Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, s. 28.

⁷⁹⁴ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 67.

4.6. Arguvan Yöresinde Kutlanan Şenlikler ve Bayramlar

Arguvan yöresinde birlik beraberliği sağlamak, geçmişten günümüze gelen örf ve âdetleri devam ettirmek için yılın belli dönemlerinde şenlikler yapılmaktadır. Yöre halkının her yıl düzenli olarak kutladığı Kış Yarısı Şenlikleri ve İmam Cafer etkinliklerini ele inceleyeceğiz.

4.6.1. Kış Yarısı Şenlikleri

Kışın çok sert ve ağır geçmesinden dolayı baharın gelmesini kutlamak amacıyla bu tür şenlikler yapılmaktadır. Başta Kızık köyünde ve diğer köylerde yapılan bu etkinlik, geçmiş dönemlerden günümüze kadar her yıl düzenli bir şekilde yapılmaktadır. Abdal Musa Lokması genelde kış yarısı şenliklerinden sonra dağıtılmaktadır. Ama bazı köylerde sadece şenlikler yapıp lokma dağıtılmamaktadır. (KK: 10, 11, 12, 13, 19, 20, 21)

Yörede yapılan bu şenlikler köy meydanında herkesin katılımı ile yapılmaktadır. Şenliklerle özdeşleşmiş bir oyun oynanmaktadır. Oyun için altı yedi kişi kız kılığına girerek giyinmekte ve erkekler de koca, Arap, it, deve kılığına girerek oyuna hazırlanmaktadır. Daha sonra bunların tamamı hazırlandıkları odadan davul zurna eşliğinde çıkmaktadır. Koca kılığına girenlerden büyüğü aşiretin yaşlısı; diğeri organizatördür. Arap olanlar şalvar, palto giyip yüzlerini siyaha boyamaktadır. İt olanlar, koyun veya keçi derisi giymektedir. Şenliklerde öncelikle köy meydanında herkes toplanıp davul zurna eşliğinde eğlenmektedir. Daha sonra Kızık köyünün en üst tarafından başlanarak aşağıya doğru halaylarla tek tek evler dolaşarak oyun sahnelenmektedir. Oyunda Göçerleri temsil eden gruba temsili olarak saldırılmaktadır. Grupta yer alan gelin kaçırılmaya çalışılmaktadır. Grupta yer alan Araplar ve itler gelini kaptırmamak için mücadele vermektedir. Oyun gereği köyden birileri gelin kaçırmakta, Araplar denilen grup gelini aramaya başlayıp bir süre sonra bulmaktadır. Rol gereği gelin, yaşlı kocasının önüne getirilmektedir. Geline “*Cezan çok büyük niçin Allah’ın emri dururken gizlice kaçma yolunu seçtin.*” denmektedir. Gelinin eşi de köylülerden ricada bulunup kızın affını dilemektedir. Daha sonra kızı kaçıran gence kızı istemektedirler. Oyun sözlü olarak belli bir süre devam ettikten sonra şenlik tamamlanmaktadır.⁷⁹⁵ (KK: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 20, 21, 22, 23)

⁷⁹⁵ <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/kizik-mahallesinde-kis-yarisi-ve-abdal-musa-etkinligi-yapildi.htm> (27/02/2016)

Aşağı Sülmenli köyünde de kış yarısı şenlikleri gece vakti olmaktadır. Gençler belli bir yere toplanıp birine kadın elbisesi giydirmektedir. Aralarından biri de kadın kılığına giren oyuncunun eşi olmaktadır. Evlerin kapılarını çalıp içeri girince odada oyun yapmaktadırlar. Oyuna göre kadın taciz edilmektedir, erkek de oradakilere sopayla vurmaktadır. Bu arada yaşlı adam ölünce kadın ağlamaktadır. İnsanlar bu arada gülüp eğlenmektedir. Genelde bu oyun her evde yapılmaktadır. Evler tek tek dolaşmaktadır. Evlerden yağ, buğday, un alınmaktadır. En son bir evde kömbe yapıp beraber yenilmektedir. (KK: 48, 41, 60, 61, 70, 71, 72)

İsaköyü'nde ise kışın başında ve sonunda “*kış yarı toplama*” yapılmaktadır. Genç iki arkadaş okul harçlıklarını çıkarmak veya cep harçlıklarını almak için ellerinde sopalarla ev eve gezip evlerden bulgur toplamaktadır. Topladıkları hububatları daha sonra satmaktadır. Bunun yanında bazen bahşişte verilmektedir.⁷⁹⁶

4.6.2. İmam Cafer'i Anma Şenlikleri

Ermişli köyünde yaz aylarında İmam Cafer şenlikleri düzenlenir. Yapılan şenliklerde kurbanlar kesilerek yemekler hazırlanmaktadır. Bu etkinlikler sonrası lokmalar yapıp, dağıtılır. Etkinlikler esnasında dedeler eşliğinde cem yapılır. Bu şenlikler yöre halkının birlik ve beraberliğini devam ettirmek ve Alevi kültür ve uygulamalarının nesilden nesillere aktarılmasını da sağlamaktır. (KK: 44, 45)

4.6.3. Bayramlar

Yörede dini ve milli bayramların dışında Nevruz ve Hıdırellez bayramları bulunmaktadır.

4.6.3.1. Nevruz Bayramı

Arguvan yöresinde Nevruz baharın gelişi, tabiatın canlanması ve yeniden doğması olarak tanımlanmakta, ancak dini bir inanış olarak da Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilmektedir. (KK: 15, 17, 20, 49, 51, 57, 58) Tarihi süreçte Hz. Peygamber, Ebu Talip ve eşine “*Bir erkek çocuğunuz olacak, adını benim koymamı ve bakımını üzerime almama izin verir misiniz?*” diye sormuş, onlar da kabul etmişlerdir. Hz. Ali doğduktan sonra Hz. Muhammed söz verdiklerini yapmış ve çocuğun adını Ali koymuştur. Sonrasında büyük bir tören yapmıştır. Törende. “*Bugün benim için büyük*

⁷⁹⁶ Ali Rıza Uğurlu, **a. g. e.**, s. 132.

bir bayramdır. Beni sevenler benim gibi bu günü bayram bilsinler.” diye buyurmuştur. Alevilerin kutladıkları bu bayram bu sözüne istinaden Sultan Nevruz bayramıdır. Bu bayramda küskünlerin barışması, hısım akrabanın ziyaret edilmesi, büyüklerin ellerinin öpülmesi, tam bir bayram havasında geçirilmesi gerekmektedir. Bu günde Hz. Ali’nin anlatılması, semahlar dönülmesi gerektiğine inanılmaktadır.⁷⁹⁷ Ayrıca bugün Hz. Ali’nin Gadr-ı Hum’da Peygamber tarafından vekil olarak gösterildiği gün olarak da ifade edilmektedir. Bununla birlikte Nevruz gününde ilk insan Hz. Âdem yaratıldığı ve Kırklar Meclisi’nin bugünde bir araya geldiği ifade edilmektedir. Yörede Nevruz etkinlikleri az da olsa görülmektedir. Genelde Atma aşiretine bağlı köylerde kısmen kutlanır. Arguvan yöresinde bulunan Karahöyük köyünde de etkinlikler yapılmaktadır. Son zamanlarda Nevruz Bayramı etkinliği Arguvan merkezde yapılmaktadır. Sonrasında daha önceden hazırlanmış lokmalar dağıtılmaktadır. (KK: 15, 46, 58, 61, 67)

Bayramlarla ilgili olarak Gökağaç köyünden Ali İrfan aşağıdaki deyişi dikkat çekicidir.

Gece gündüz hayalimiz zikrimiz	Sevmek için var eyledi bizleri
Sevgi bahçesidir bizim gülümüz	Gelip giden Nebi Veli izleri
Çevirelim Şah Merdan’a yönümüz	Dört kitapta Şah’ı Merdan sözleri
Dost olana bahar Nevruz bayramı	Sadıklara bahar Nevruz bayramı
Sevdan ile âşıkların coşunca	Haydariyem Şah’a doğru yönümüz
Gönül kuşu kanatlanıp uçunca	Yaşadıkça sevgi olsun günümüz
Hizmetler görülür lokma pişince	Kevser şarabından gelsin dolumuz
Müminlere bahar Nevruz bayramı	Aşk olana bahar Nevruz bayramı ⁷⁹⁸
Bugünün değeri kıymeti çoktur	
Güruhu Naci’den gelenler paktır	
Görünen her nesne aslı topraktır	
Türaplara bahar Nevruz bayramı	

⁷⁹⁷ Ali İrfan, **Hak Batıl Davası Marifet ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, s. 43.

⁷⁹⁸ Ali İrfan, **Aleviliğin Kuralları**, s. 278.

4.6.3.2. Hıdırellez

Yörede köylerde mayısın beşinci veya altıncı günleri bereket, bolluk, kısmet, uğur, talih gibi sayısız dileklerin tutulduğu ve kabul edildiği gün olarak kabul edilmektedir. Bu günlerde yer gök dualandığı ve güzelleştiğine inanılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl Mayıs ayının beşinci gününü altıncı gününe bağlayan gece doğaya can vermek üzere bir araya geldikleri gün olarak ifade edilmektedir. Onların tüm gece boyu gezdikleri söylenmektedir. Bu günlerde gül ağaçlarına asılan, altına konulan veya suya bırakılan dilekleri topladıklarına inanılmaktadır. Evinde bereket için gül ağacının altına bulgur taneleri ve buğday taneleri gömülmektedir. (KK: 5, 6, 9) Ayrıca Hızır'ın bilge bir kişi olduğu, aksakallı ve ölümsüz olduğu, farklı kılıklarda gezdiği ifade edilmektedir. Hızır'ın tabiata canlılık verdiğine inanılmaktadır. Hızır haftası ambarların kapısı açık bırakılmaktadır. Bu uygulama ile toplanan mahsülün bereketleneceği kabul edilmektedir. O yüzden eve gelen misafirlerin Hızır gibi karşılanması gerektiği inanışı da bulunmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74) Bu köylerde bu günlerde üç veya beş gün oruç tutulmaktadır. Bu günlerde lokmalar yapıp komşulara dağıtılmaktadır. (KK: 74) Gümüşlü köyünde altı Mayıs'ta kömbe yapıp dağıtılmaktadır. Bu ay içerisinde Hızır'ın evini ziyaret edeceğine, bereket ve bolluk getireceğine inanılmaktadır. Ayrıca eskiden köyün gençlerinin toplanarak un, bulgur, yiyecek, içecek topladıkları ve daha sonra da birinin evinde pişirip yedikleri söylenmektedir. Toplanan bu yiyeceklerin Hızır tarafından bereketlendiğine de inanılmaktadır. (KK: 27, 28, 29, 46, 50, 74)

Eskiden Hıdırellez haftasında büyük bir kütük yakılmaktaydı. Yörede anlatılanlara göre, eski dönemlerde Yukarı Atma köyünde Katırcılar, Akçadağ ilçesinden yük taşırlarken kışın şiddetli soğuşuna tutulmuşlar. O kötü durumda Hızır'ın geldiği ve onlara yardım ettiği, soğuktan ve çaresizlikten kurtardıkları söylenmektedir. Katırcılar köye vardıklarında kendilerini kurtaran kişinin ağanın hizmetkârı olduğunu görünce gözlerine inanmamışlardır. Yörede bu olaydan sonra Hızır'ın her surette gezdiği bunu fark etmenin de imkânsız olduğuna inanılır. Yine de yörede Hızır'ın üç

kişiy e üç defa göründüğü, göründükleri bu kişilerin ise onu fark etmedikleri anlatılmaktadır.⁷⁹⁹

Yörede Hızır inancı ile ilgili aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir.

Sabah namazı çıktım Bozan'dan	Atlar düzüm, düzüm çıkmıyor kardan
Gözüm korktu hızan oğlu hızan	Salman cevap etti. Bende gitmem önden
Körmüş kâhyası kalmış izan olan	Sevil Ali der ki, ayrıldık yardan
Aman Hızır aman, car sende kaldı	Aman Hızır aman, car sende kaldı.

Avşar çayına geldik çıkardık şalvar	Ulupınar'a geldik baktık geriye
İleri çetin, bunda bir hal var	Biri kıra binmiş, biri doruya
Dedim salman Sarı Beköğ Hızır'a yalvar	Biri benzer Dede Karkın Ali'ye
Aman Hızır aman, car sende kaldı	Aman Hızır aman, car sende kaldı

Boz Armut'a geldik yolu şaşırdık
 Salman Sarı Beköğ atı sürüdü
 Kul Mustafa bir bellicek er idi
 Aman Hızır aman, car sende kaldı.⁸⁰⁰

Hızır'ın bugünlerde düşkünlere el attığına inanılmaktadır. Bu günlerde ağaç dikilmesinin, özellikle de dut ağacının dikilmesinin insanı felaketlerden koruyacağına inanılmaktadır. (KK: 2, 8, 67)

4.6.4. Şenlikler ve Bahar Bayramları İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Eski Ön Asya toplumlarında doğanın canlanmasını temsilen bayramlar kutlanmaktaydı. Yine bu dönemde kurbanlar kesilerek saçı saçılmaktaydı. Tanrılara bir kısım yiyecek ve içecekler kurban edilmekteydi. Sonbahar mevsimi ile ölümler ülkesine gittiğine inanılan tanrılar baharın gelişi ile canlandıklarına inanılmaktadır.⁸⁰¹ Eski Uygarlıklardan olan Etiler döneminde de baharlarda yapılan bayramlar bulunmaktadır. Etiler döneminde bu bayramlar “*Puruliyaş Bayramı, An Tah Şum Bayramı*” adı ile

⁷⁹⁹ Hüseyin Şahin, “Malatya Köylerinde Hıdırellez-Hızır Geleneği”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1990 (Hıdırellez Özel Sayısı)**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1990, s. 148.

⁸⁰⁰ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 178.

⁸⁰¹ A. Tuba Ökse, “Eski Ön Asya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”, s. 52, 58.

adlandırılmaktadır. Bayramlarda yapılan uygulamalardan en önemlisi sadece hakanın tanrı huzurunda secde etme hakkının olmasıdır. Bu merasimler sırasında yapılan çalgılı eğlenceler de önem arz etmektedir.⁸⁰²

Cermenlerde bahar bayramları kışın defedilmesi ile alakalıdır. Bu merasim Paskalya ateşi ile kutlanmakta, İsa'ya ihanet eden havarinin şahsı temsil edilerek ateş yakılmaktadır. Hindular'da ise bahar bayramı Holi denilen hububat saplarından yapılan oyuncak bir bebeğin yakılması ile kutlanmaktadır.⁸⁰³ Holi bayramında insanlar yörede kutlanan Nevruz ve Hıdırellez bayramı gibi toplu yerlerde bir araya gelip eğlenmekte, oyunlar oynamaktadır.⁸⁰⁴

Eski Türk topluluklarından Hunların sekizinci ayda at yarışları düzenledikleri bir bayramları vardır. Ayrıca Hunların tayların doğduğu dönemlerde yaptıkları yer kültü bayramı da bulunmaktadır. Çin kaynaklarında da Göktürklerin bahar bayramlarını mezarlıklarda yaptıkları belirtilmektedir. Kurban günlerinde mezarlıkta herkes toplanmaktadır. Toplananlar bayramlık elbiselerini giymektedir. Burada bekâr erkek bir kızı beğenirse daha sonra kızın ailesine görücü göndermektedir. Moğolların da güz ve ilkbahar mevsimlerinde bayramları bulunmaktadır. Bu bayramlar ülkenin dini bayramları olarak kutlanmaktadır. Moğollarda ilkbaharda kutlanan bayrama “*örüş sara*” yani “*sürüleri otlatmaya çıkarma bayramı*” denmektedir. Örüş sara bayramı Mayıs'ın 9'unda, “*sağan sara*” yani “*ak ay bayramı*” ismi verilen bayram da Ağustos'un 28'inde kutlanmaktadır. Kırgızlar ve Başkurtlar mayıs ayında kutladıkları bayrama “*Kımız Murunduk*” bayramı ismi vermektedir. “Başkurt kadınlarının ise bahar aylarında yaptıkları şenliklere “*Karga toy*” adı verilmektedir. Yakutların mayıs ayında yaptıkları bayramın adı ise “*iykün*” bayramıdır.” Yapılan tüm bu bayram ve şenliklerde bir araya toplanan halk kurban kesip kımızlar içmektedirler. Bunlar aynı zamanda saç da yapmaktadırlar. Yaptıkları bu saç uygulamasına ısıah bayramı ve ayini adını da vermektedirler. Abakan İlkbahar bayramına da “*Tyas Toyı*” ismi verilmektedir.⁸⁰⁵ Geleneksel Türk dininde kutlanan bu bayramların yörede kutlanan Hıdırellez ve Nevruz bayramları ile benzerlik gösterdiği aşikârdır.

⁸⁰² Mustafa Selçuk Ar, “Eti’ler de Bahar Bayramı Törenleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 2, Sayı: 1, Ankara, 1943, s. 57-59.

⁸⁰³ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, s. 101.

⁸⁰⁴ Mustafa Ünal, **Dinlerde Kutsal Zamanlar**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008, s. 58.

⁸⁰⁵ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 95; Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, s. 90-91.

Hız. Ali'nin doğumu ve ilkbaharın başlangıcı olarak Alevi-Bektaşilerde Sultan Nevruz olarak adlandırılan bu bayram yörede de kutlanmaktadır. Genel olarak tüm Alevi topluluklarında Nevruz'un olduğu akşam cem yapılmaktadır. Nevruz'u konu alan deyişlere de Nevruziye adı verilmektedir.⁸⁰⁶ Nevruz'un Eski Türkler arasında MÖ VIII. yüzyıldan itibaren kutlandığı belirtilmektedir. Türkler arasında on iki hayvanlı takvimin başlangıcı olarak 21 Mart kabul edilmektedir.⁸⁰⁷ Eski Türk hakanları geçmiş tarihlerdeki bir savaşın ne zaman olduğunu öğrenmek istemekteydi. Ama bir türlü zamanını tespit edememekteydi. Hakan kurultayı toplayıp bu konuda bir çözüm bulunmasını istemekteydi. Çıkan karar üzerine ava gidilip av esnasında önlerine çıkan hayvanlar kovalanmaktaydı. Hayvanlardan hangisi nehri geçerse her birinin adının on iki aya isim olarak verilmesi düşünülmekteydi.⁸⁰⁸ Irene Melikoff bu bayramlarla ilgili olarak şöyle bir ifade de bulunmaktadır: “*Şubat kutlamaları tarihi, on iki hayvanlı takvime göre eski Türk yeni yılı ile Hızır Bayramı arasında bir yakınlığı düşünülebilir.*” Bu yeni yılın kutlanışını Marco Polo şöyle anlatmaktadır: Tatarlar şubat ayında yaptıkları kutlamaları yılbaşlarında, Ak ismini verdikleri bir törenle bayram yaptıkları bilinmektedir. Hızır bayramında “*ak renk*” seçilmektedir. Tutulan bu üç günlük oruç sonrası insanlar temizlenip güzel elbiseler giymektedir. Cuma gecesi eve içine beyaz bir örtü serilmektedir. Örtünün üzerine de un serpilmektedir. Sonraki gün un üzerinde at nalı izi görürlerse bu eve Hızır Nebi'nin uğradığına inanılmaktadır. Hızır Nebi'nin at nalının olduğu unla “*köme*” yapılmaktadır. İran'da köme'ye “*girde*” adı verilmektedir.⁸⁰⁹ Arguvan yöresinde bu günlerde yapılan kömbe ile yukarıda adı geçen köme'nin ayrıca Hızır bayramlarında yapılan uygulamaların benzer olduğunu ifade edebiliriz.

Türkmenistan'da Nevruz ayında kutlamalar yapılmaktadır. O gece dilek tutan genç kızlar onun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine test etmektedirler. Nevruz gecesi kutsal bir gece olarak kabul edilmektedir. Nevruz'da “*sümelak (semeni)*” adı verilen buğdaydan yapılan bir tatlı yapıp dağıtılmaktadır. Bu tatlının tarihçesi şu olaya dayandırılmaktadır: “*Semenin üzerinde Ayşe, Fatma'nın (peygamberimizin eşi ve kızı) el izi görülmüş. Bu nedenle semeniye'ye Ayşe Fatma naharı denilmiştir.*”⁸¹⁰

Abdulkadir İnan, “*Türklerin yaz bayram ve ayinleri, eski Sami kavimlerinin pesah ve Hristiyanların paskalya bayramları gibi menşei bakımından tabiatın dirilişi*

⁸⁰⁶ Ali Yaman, *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi*, s. 231-232.

⁸⁰⁷ Raşit Kısacık, *a. g. e.*, s. 150.

⁸⁰⁸ Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, s. 78.

⁸⁰⁹ Irene Melikoff, *a. g. e.*, s. 80.

⁸¹⁰ Ekrem Özbay, *a. g. e.*, s. 155.

şerefine yapılan cihanşümül ayinlerdendir,” ifadesini kullanmaktadır.⁸¹¹ Gagauz Türkleri Hıdırellez gününü tabiatın canlanması olarak görmüşlerdir. 23 Nisan Gorgi veya Hıdırellez olarak adlandırılmaktadır. Bu günde kurbanlar kesilmekte, dilekler tutulmaktadır.⁸¹²

İslam öncesi ağaç ve su kültünün izleri Hıdırellez ile devam etmektedir. Bu kutlamalardaki gül ağacının, ağaç ve su motiflerinin kullanımının Orta Asya kökenli bir uygulama olduğu kesin olarak belirtilmektedir.⁸¹³

Yörede kutlanan Hıdırellez bayramının bir benzeri Kızılbaş Tahtacılar, Meriç Bektaşileri, Çepniler, Kızılbaş Karakeçililer, Hunlar ve Göktürkler gibi Türk toplulukları tarafından aynı şekilde kutlanmaktadır.⁸¹⁴

Hıdırellez Bayramı Türk dünyasında kutlanan mevsimlik bir bayramdır. Bu bayramla ilgili farklı teoriler ortaya atılmaktadır. Genel kanı ise bu bayramın İslamiyet öncesi Orta Asya Türk kültürünün devamı niteliğinde olması görüşüdür.⁸¹⁵ Hızır sembolü Hristiyan, Yahudi ve İslam geleneklerinde ortak kabul edilen mitolojik bir kişiliktir. Arguvan yöresinde beş altı mayıs günlerinde kutlanan bu bayram, Hristiyanlıkta kutsal Georg Bayramı olarak kutlanmaktadır. Dede Korkut kitabında ve Seyahatnamelerde Hızır ile ilgili rivayetler bulunmaktadır.⁸¹⁶ Nusayrilerde St. Georges Hıdırellez kültünün tarihi ile aynı olması durumu Müslüman Türklerle Hristiyanların birbirinden etkilendiklerinin bir göstergesidir. Bu kişinin Türk kültüründeki Hızır simgesi ile beyaz atlı bir savaşçı olduğu, insanlara yardım ettiği mitolojileri aynıdır. Rumeli’de de Hıdırellez adı altında St. Georges’un kutlandığı bilinir.⁸¹⁷

Yörede Kış Yarısı Şenliklerine benzer bir uygulama Tatar Türklerinde görülmektedir. Nevruz bayramında çocukların eve ev dolaşarak bolluk ve bereket dilemeleri, yiyecek toplamaları geleneği bu açıdan önemlidir. Yapılan bu şenliklerde kızlar ve erkekler değişik kılıklara girerek kutlama yapmaktadır. Özellikle ayı veya keçi kılığına girip kutlama yapmak yaygındır. Bazen de erkekler, kadın kılığına girip evleri dolaşmaktaymış. Genelde evlerdeki kızlar gözetlenmekte ve evdeki eğlenceler

⁸¹¹ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 47.

⁸¹² Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **a. g. e.**, s. 65.

⁸¹³ Erman Artun, “Türk Halk Kültüründe Hıdırellez”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pdf (10/05/2016)

⁸¹⁴ Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, s. 388; Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, s. 140.

⁸¹⁵ Raşit Kısacık, **a. g. e.**, s. 149.

⁸¹⁶ Pertev N. Boratav, **a. g. e.**, s. 77-78.

⁸¹⁷ Hüseyin Türk, **a. g. e.**, s. 238.

izlenmektedir. Sonraki dönemlerde bu bayram yasaklanmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren çeşitli kılığa giren insanların eve alınmamaları konusunda denetlemeler yapılmaktaydı. Tatarlar bu kişileri yani Şamakayları evde misafir etmeden dolayı o yılın bereketli olacağına inanmaktaydılar.⁸¹⁸ Yörede kış yarısı şenliklerine benzer uygulamalar Ermenilerde Gağant adıyla gerçekleştirilmektedir.⁸¹⁹ Yörede Türk kültür ve inanışlarının bulunduğu başka bir bayram da Abdal Musa Günü'dür. Yörede yapılan şenliklerden en önemlilerden birisidir.⁸²⁰ Azerbaycan'da yöredeki Abdal Musa Günü'ne benzer bir gelenek bulunmaktadır.⁸²¹

4.7. Ziyaret Yerleri

Arguvan yöresinde hemen hemen her köyde bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Ziyaret kültürü Alevi geleneğinde olduğu gibi bu yörede de önemli yer tutmaktadır.

4.7.1. Genel Ziyaret Yerleri

4.7.1.1. Hacı Bektaş Veli Türbesi

Anadoludaki Alevilerin yanı sıra yörede bulunan Alevilerin de ziyaret yerlerinden birisi Hacı Bektaş Veli Türbesi ve onun etrafındaki kutsal mekânlardır. Hacı Bektaş Veli ziyaretine yılın belli zamanlarında gidilmektedir. Hacı Bektaş Veli türbesine kimi hac ziyaretini yapmak kimi de dileklerde bulunmak için gitmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Nevşehir'de bulunan bu dergâhta ve çevresinde birçok kutsal yer bulunmaktadır. Bunların arasında Türbe, Hırka Dağı, Balım Sultan Türbesi, Balım Evi, Çilehane, Beş Taşlar, Dilek Taşı, Delikli Taş, Akpınar Çeşmesi, Kara Höyük gibi yerler bulunmaktadır.⁸²² Burada bulunan Hırka Dağı ile ilgili pek çok rivayet bulunmaktadır. Rivayete göre Abdallarla Hacı Bektaş bu dağa çıkıp ateş yakıp ateşin etrafında semah dönmekteydi. Hacı Bektaş hırkasını ateşe atmakta ve hırka kül olmaktadır. Sonrasında

⁸¹⁸ Çulpan Zaripova Çetin, "Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Gelenekleri", http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/culpan_zaripova_tatar_mevsim_gelenek.pdf (24/06/2016)

⁸¹⁹ <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/kizik-mahallesinde-kis-yarisi-ve-abdal-musa-etkinligi-yapildi.htm> (27/02/2016)

⁸²⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, s. 77.

⁸²¹ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, s. 142.

⁸²² İskender Oymak, "Hacı Bektaş Veli'nin Dergâhı Çevresinde Gelişen Halk İnanışları", **Doğumunun 800.Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**, Nevşehir 2009, s. 209.

külleri orada savurmaktaydı. O yerde ağaçlar çoğalmaktaydı.⁸²³ Zamanla orasının ziyaret edilip kutsal bir yer olarak günümüze kadar geldiği ifade edilmektedir. Dergâhda ve çevresinde bulunan yerlerle ilgili birçok rivayet anlatılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 74)

Ziyarete gidenler türbe üzerindeki örtülere dokunmakta, eşğine niyazda bulunmakta, mezarın etrafında dönmekte, çevresinde bulunan ağaçların altında bir süre oturmakta, ağaçların dallarına çaput bağlayarak dilekte bulunmaktadır. Ayrıca orada bulunan Aslanlı çeşme, Zemzem pınarı, Üçler Çeşmesi'ndeki suların her derde deva olduğu düşünülerek içilmektedir.⁸²⁴

Arguvan'ın Eymir köyünde yaşamış Âşık Sefili Hacı Bektaş Veli ile ilgili aşağıdaki deyişi dikkat çekicidir.

Bir güvercin olup uçup da gelen	Münkirler toplanıp mahkeme etti
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli	Dağlar taşlar ona şahitlik yaptı
Doksan günlük yolu bir günde alan	Haksız olan suçun itiraf etti
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli	Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Horasandan yanan dut dalı attı	Sefili gönülden candan söyledi
Kendi dut dalından evvelce yetti	Çıkıp hak diliyle beyan eyledi
Yıkılan duvarı eliyle tuttu	Halkına ikna edip irşat eyledi
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli	Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli ⁸²⁵

Hikmeti sırrına herkes de yetti
 Urum diyarında nahırlar güttü
 Münkiri zalimler iftira attı
 Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli

4.7.1.2. Hıdır Abdal Sultan Türbesi

Hıdır Abdal Sultan Türbesi, Arguvan yöresinde ziyarete gidilen yerler arasındadır. Bu türbenin ve ocağın merkezi Erzincan Kemaliye Ocak köyüdür. Bu ziyaretin aynı zamanda düşkünler ocağı olduğu söylenmektedir. Burası Arguvan'a

⁸²³ Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli “Vilayet-name”, Haz: Abdalbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958, s. 36.

⁸²⁴ İskender Oymak, “Hacı Bektaş Veli'nin Dergâhı Çevresinde Gelişen Halk İnanışları”, s. 231.

⁸²⁵ T. Volkan Aslan, **a. g. e.**, s. 49.

yakın bir mesafede bulunmaktadır. Ziyaretin soyunun Ehlibeyt soyuna dayandığı söylenmektedir. Hıdır Abdal Sultan ziyaretinin ruh ve sinir hastalıklarına iyi geldiği belirtilmektedir. Bu ziyarete genelde Ağustos ayında yapılan şenliklerde gidilmektedir. Bu ziyarete bazı dönemlerde adak kurbanları kesilip dilek dilemek için de gidilmektedir. (KK: 15, 27, 41, 53, 55, 56, 67)

4.7.1.3. Karadonlu Can Baba Türbesi

Sivas Divriği’de bulunan bu ziyarete özellikle Karahöyük köyünden yerleşmek için gidenlerin olduğu ve oradan Karahöyük köyüne gelip yerleşenler olduğu ifade edilmektedir. Yörede gidilen bu ziyaret yerinin, en eski adak yerlerinden olduğu söylenmektedir. Eskiden bu ziyarete çoğu zaman gidildiği, adaklar adandığı kaynak kişiler tarafından zikredilmektedir. Bu türbenin Arguvan ve köylerine yakın olması sıkça ziyaret edilmesinde etkili olmaktadır. (KK: 46, 47, 48, 49)

4.7.1.4. Abdal Musa Dergâhı

Abdal Musa Dergâhı Antalya’nın Elmalı ilçesinin Tekke köyünde bulunmaktadır. Horasan erenlerinden olan Abdal Musa Türbesi ve Dergâhı burada bulunmaktadır. Dergâh’ın Anadolu Aleviliği’nin çıkış yeri olduğu yörede de kabul edilmektedir. Arguvan yöresinden Abdal Musa’ya manevi yönden borçlarını ödemek için gidildiği ifade edilmektedir. Tekke köyünde yaz aylarında Abdal Musa Şenlikleri ve Birlik lokması adıyla etkinlikler düzenlenmektedir. Türkiye’nin ve dünyanın her yerinden insanlar bu köye akın etmektedirler. Yörede Abdal Musa Dergâhına ziyaret amaçlı gidilmekte ve orada kurbanlar kesilmekte, lokmalar dağıtılmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.7.2. Bölgesel Ziyaret Yerleri

Bölgesel ziyaret yerlerinin bir kısmı Malatya bir kısmı da Elazığ sınırları içerisinde yer almaktadır.

4.7.2.1. Battalgazi İmam Zeynel Abidin Ziyareti

Türbe içerisinde bulunan kitabesine göre asıl adı Ali, lakabı ise Zeynel Abidin olarak geçmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 46) Tarihi kayıtlara göre “*Atabey köyü Kayser Rum’a bağlı Müslüman bir belde olduğu Battal Gazinin de İmam Zeynel Abidin*

soyundan gelen bir nesil olduğu bilinen bir gerçektir. İmam Zeynel Abidin'in miladi 659 yılında doğmuş ve 717 yılında Emevi padişahı Abdülmelik tarafından Medine'de zehirlenilerek şehit edilmiştir. Emeviler tarafından mübarek zatın vücudunun paramparça edildiği ve bu esnada burada görevli bir Türk kumandan olan Atabey veya Etembey isimli Ehlibeyt dostu bir zatın imamın parçalanmış vücudundan sağ kolunu getirip Atabey diye" anılan köye defnetmiştir.

Anlatılan bir rivayete göre Elazığlı bir kadın rüyasında üç kişiye rastlamış ve onlara kim olduklarını sormuş. Onlarda sırayla Hasan Basri, Abdulvahap Gazi, İmam Zeynel Abidin diye cevap vermiştir. Hasan Basri ve Abdulvahap Gazi biz Malatya'nın Battalgazi ilçesinde İmam Zeynel Abidin Hazretleri ile birlikteyiz, demişlerdir. Kadın bu rüyadan sonra İmam Zeynel Abidin ziyaretini bulmuş. Burada kurban kesip dağıtmıştır.⁸²⁶

Geniş bir alan üzerine kurulan ziyaret yeri içerisinde türbe, çeşme, cem evi, kesimhane, lokmaların yapıldığı ve yenildiği yerler bulunmaktadır. Arguvan yöresinden buraya sıklıkla ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Arguvan köylerinden veya şehir merkezinde yaşayanlar önemli gün ve gecelerde burayı ziyaret etmektedirler. Daha önceki konularda ifade edildiği gibi adağı olanlar, dilekte bulunanlar, çocuğu olmayan veya olup da yaşamayanlar, hastaları olanlar bu ziyarete gelmekte, adaklarını (kurbanlarını) kesmekte, lokmalarını hazırlayıp dağıtmaktadırlar. Özellikle hafta sonları, perşembe ve cuma günleri gelinmektedir. Türbenin içerisinde bulunan mezarın etrafında dönülmektedir. Mezarın üzerinde bulunan örtüye yüz sürülmektedir. Ayrıca mezarın başucunda bulunan tuzdan biraz alınıp götürülmekte ve mum yakılıp dileklerde bulunulmaktadır. Türbenin yanında bulunan cemevinde ise cemler yapıp semahlar dönülmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

İmam Zeynel Abidin ilgili Zakir Mürteza Aksüt deyişi önem arz etmektedir.

Soyumuz Muhammed Aliden geldi	Çok ağladın gözün yaşı dinmedi
Yalvarırız sana Zeynel Abidin	Şehit yasın çektin yüzün gülmedi
Şehit ataların Tanrıyı bildi	Keşiş kurban verdi başı vermedi
Hak için bağışla Zeynel Abidin	Sevenleri affet Zeynel Abidin

Ceset toprak olmuş ruhun gönülde

Mürteza'yı kabul etsen ağla

⁸²⁶ Mürteza Aksüt, Kişisel Kütüphanesinden.

Tanrı sizi öz yaratmış bezmimde
Nerede çağırısam orda yanımda
Çağırınca Yetiş Zeynel Abidin

Yasın çekip ciğerini dağlasa
İsmi zikredip daim söylese
İsmin için affet Zeynel Abidin ⁸²⁷

Ehlibeyt hakkında ayetler indi
Otuz dokuz kadın Kerbela'da ciğeri yandı
Müminler Hüseyin'in yasını bildi
Yas çekene yetiş Zeynel Abidin

4.7.2.2. Battalgazi Ahmed-i Duran Ziyareti

Alevi inanişına göre bölgede Battal Gazi ve Abdulvahap Gazi'den sonraki üçüncü önemli kişi olduğu söylenmektedir. İsmi halk arasında Ahmet Turan olarak ifade edilmektedir.⁸²⁸ Bu türbeye bölgede çocuğu olmayan veya çocuğu olup da yaşamayanlar gitmektedir. Bu ziyaret sonucu çocuğu olmayan kadınlar buraya adaklarını adamakta, kurban kesmektedir.⁸²⁹ Hatta doğan çocuklarına Ahmed-i Duran ismini vermektedirler. (KK: 1, 3, 5, 6, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.7.2.3. Hasan Basri Ziyareti

Malatya Battalgazi ilçesi güneydoğusunda altıgen biçimli kubbeli bir türbedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 43) Daha önce türbedeki mezar Korucuk köyünde idi. Türbenin suların altında kalmasından sonra yeni yerine taşınmıştır. Bu şahısın Horasan'dan geldiği ve burada yaşadığı söylenmektedir. Türbeye gelen ziyaretçiler türbenin bazıları türbenin etrafında üç, bazıları beş, bazıları yedi defa dönmektedirler. Türbenin içinde bulunan mezarın örtülerini öpmekte, dileklerde bulunmaktadırlar. Hastalığı olanlar bu türbeye gelip geceyi orda yatarak geçirmektedirler. Özellikle felçliler, akıl hastaları ve kalbi sıkışan kişiler bu türbeye gelmektedir. Türbenin içerisinde bulunan mezarın yanında mum yakılıp para bırakılmaktadır. Mezarın üzerindeki örtüden küçük bir parça alınmakta bu bezin kişiye bereket ve şifa vereceğine inanılmaktadır. Ayrıca adağı

⁸²⁷ Mürteza Aksüt, Ozan Dilinden Gerçekler, s. 96.

⁸²⁸ <http://www.malatyapedya.com/turizm/dinimekanlar/3077-ahmet-turan-turbesi-ve-mescidi.html> (21/02/2016)

⁸²⁹ Mehmet Yardımcı, “ Malatya’da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağılımacılığı ve Bazı Halk İlaçları”, s. 271.

olanlarda buraya gelip kurbanlarını kesmekte ve lokma dağıtılmaktadır.⁸³⁰ Arguvan yöresinden de bu türbeye ziyarete gidilmektedir. (KK: 1, 5, 6, 7, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 27, 28, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.7.2.4. Sıddı Zeynep Ziyareti

Arguvan yöresinde gidilen ziyaret yerlerinden bir tanesi de Abdulvahap Gazi türbesinin aşağısında yer alan Sıddı Zeynep Ziyareti'dir. Sıddı Zeynep Türbesi Baskil ilçesinin Kale köyünde, Keban yolu üzerinde Gümüşlü köyünün tam karşısında bulunmaktadır. Yaklaşık 200 metre yukarısında da Abdulvahap Gazi türbesi bulunmaktadır. Türbe sonradan yapılmıştır. Küçük bir yapı olmasına rağmen etrafında kurban kesme yeri ve ağaçlıklar bulunmaktadır. Türbeye sürekli bir türbedar hizmet etmektedir. Bu türbeye genelde Abdulvahap Gazi türbesinde ifade ettiğimiz gibi çocuğu olmayan veya çocuğu doğup da ölen kadınlar, akli ve fiziksel hastalığı olanlar, çocukları sınava girecek olanlar, bahtının açılmasını isteyen kızlar, her türlü dileği ve hastalığı olanlar buraya ziyarete gelmektedir. Burada kurban kesilmekte lokmalar dağıtılmaktadır. Türbenin içerisinde bulunan Sıddı Zeynep'in mezarının etrafında dönülmekte, dilekte bulunulmaktadır. Ziyaretin etrafında yer alan ağaçlara çaput bağlanıp dileklerde bulunulmaktadır. (KK: 70, 71, 72, 74)

4.7.2.5. Onar Baba

Onar Baba ziyareti, bölgede Sultan Onar Ocağı olarak da bilinmektedir. Baskil yöresinde yaşamış olan Şeyh Hasan'ın Piri Baba'nın kızıyla evliliklerinden olma çocuklarının Malatya Arapkir ilçesine bağlı Onar köyünde kurduğu ocaktır.⁸³¹ Bu ziyarete sürekli bayılan, felçli, eli ayağı tutmayan kişilerin iyileşmek için gitmektedir.⁸³² Arguvan ve çevresinde yaşayanlar genellikle buradaki ziyarete gitmektedir. Bu ziyarette de adaklar adanmakta ve gerçekleşen dilekler için kurbanlar kesilmektedir. (KK: 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 68, 69, 70, 74)

⁸³⁰ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 87-88.

⁸³¹ <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu-2/> (20/12/2015)

⁸³² Mehmet Yardımcı, "Malatya'da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağılımacılığı ve Bazı Halk İlaçları", s. 272.

4.7.2.6. Abdulvahap Gazi Ziyareti

Abdulahap Gazi Ziyareti aralarından Fırat Nehri'nin geçtiği Gümüşlü, Morhamam köyünün tam karşısında bulunmaktadır. Bu ziyaret Arguvan'ın karşısında yer alan Baskil ilçesinin Kale köyündeki dağın eteğinde bir mağaranın içerisinde yer almaktadır. Mağaranın önü sonradan yapılan tadilatlarla iki pencere ve bir kapı bırakılarak örülmüş ve kapatılmıştır. Abdulvahap Gazi Ziyaretinin tarihçesi peygamber dönemine dayandırılmaktadır. Bu zatın savaşlarda Peygamber'in sancaktarlığını yaptığı rivayet edilmektedir. Bu ziyarete insanlar adak kurbanlarını kesmek, çocuk sahibi olmak, hastalıklardan kurtulmak için gitmektedir. Ayrıca türbe içerisinde mum yakılmakta ve dilekte bulunmaktadır. Türbenin dışında yer alan ağaçlara da bez bağlanıp dilekte bulunmaktadır. (KK: 1, 5, 6, 9, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 74)

Abdulahap Gazi Türbesi'ndeki zatın insanlara maddi yönden destek olduğu ve kimsesizlere yardım ettiği kabul edilmektedir. Yapılan ziyaretin kabul edilmesi için ziyarete kadar yalın ayak gidilmesi gerekmektedir. (KK: 2, 4, 41, 42, 70)

4.7.3. Yerel Ziyaret Yerleri

Yörede yerel ziyaret yerleri bulunmakta bu ziyaret yerleri ağaç, taş, türbe, mezar etrafında şekillenmektedir. Arguvan yöresinde bulunan ziyaret yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

4.7.3.1. Yatırlar

4.7.3.1.1. İsaköyü'ndeki Ziyaret Yerleri

4.7.3.1.1.1. Gani Baba Ziyareti (Nesimi Dede)

Ziyarete konu olan Gani Baba ziyaretinin diğer adı ise Nesimi Dede'dir. Ziyaret olmasının yanında şifa bulunan bir ocak olarak da kabul edilmektedir. Bu ziyarete aynı zamanda Yılcık Ocağı adı da verilmektedir. Halk hekimliği bağlamında bu ocağın yarası olanlara şifa olduğuna inanılmaktadır. Bu ocaktan toprak götürmek ve ziyaret edip dilekte bulunmak yıllardan beri yapılan bir uygulamadır. Türbe eski bir yapının daha sonra tadilat yapılmış şekli olarak ortaya çıkmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 19) Kapıda bulunan yazıtta altmışlı yıllarda tamirati yapıldığı yazılmaktadır. Türbenin içerisinde mezar, duvarlarda Hz. Ali ve Ehlibeyt resimleri vardır. Tavanı ağaçtan yapılmış genişçe bir yer olan türbenin etrafında ağaçlar bulunmaktadır. Bu ziyarete

genelde çocuğu olmayan bayanlar, akıl hastaları ve dilekleri olanlar gelmektedir. Bu ziyarette de kurbanlar kesilip lokmalar dağıtılmaktadır. (KK: 67)

Türbede geceleri ışık yandığının görüldüğü ve Gani Baba'nın zorluk çeken insanların imdadına koştığı rivayet edilmektedir. Türbe perşembe ve pazar günü daha çok ziyaret edilmektedir. Ziyaret esnasında mezardaki örtüye yüz sürülüp mezarın etrafında dönülmektedir. Gelen ziyaretçiler, dileklerini bir kağıda yazarak örtünün arasına bırakmaktadır. Ayrıca psikolojik hastalığı olanların genelde bir süre türbede yatırıldıkları ifade edilmektedir.⁸³³

4.7.3.1.1.2. Divane Ziyareti

Asıl adının Ali Divana olduğu ifade edilmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 18) Lakabının “*Divane*” olmasında sürekli gezip dolaştığı ve halk tarafından kendisine bu lakabın verildiği söylenmektedir. Divane Ziyareti köyün tam karşısındaki tepede bulunmaktadır. Ziyaret kare planlı olup daha sonra yapılan tadilatlarla günümüzdeki halini almıştır. Yöredeki çoğu ziyarette olduğu gibi burayı ziyarete gelenler mezarın üzerindeki örtüyü öperek yüz sürüp dilekte bulunmaktadır. Genelde çocuğu olmayan kadınlar, çeşitli hastalığı olanlar ve dilekte bulunmak isteyenler bu ziyarete gelerek iyileşeceklerine inanmaktadırlar. (KK: 67)

Yörede Divane Dede ile ilgili aşağıdaki deyiş dikkat çekicidir.

Elin kulağına verir dururdun	Sakarya'da Azizi Çavuşa nettin
Gizlin yoktu ayan beyan görürdün	Minayik'ten gidip carına yettin
O gizli sırları haber verirdin	Bunalmıştı o an elinden tuttun
Evladı Aliydin Divane dede	Evladı Aliydin Divane Dede

Kerbela sultanı cana can katan	Şeyh Hasan köyünde Teslim Efendi
Mahmut dede deden Mustafa atan	Yaptığın anlattı bir bir hem kendi
Uzatmışsın elin o nuru tutan	Anlatırken gözlerinden yaş endi
Evladı Aliydin Divane Dede	Evladı Ali'ydin Divane Dede
Keşfin kerametini dilde dolaşır	
Kuşaktan kuşağa gider ulaşır	
Kul Hüseyin'im(Hüseyin Dede) bu da sana yakışır	

⁸³³ İskender Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri*, s. 81.

Evladı Aliydin Divane Dede ⁸³⁴

4.7.3.1.2. Aşağı Sülmenli ve Yukarı Sülmenli Köyündeki Ziyaret Yerleri:

Aşağı Sülmenli köyünde Abdal Musa Ziyareti ve Kösender Baba Ziyareti bulunmaktadır.

Abdal Musa Ziyareti de köyü (Bk. Ek 2/ Foto. 2), girişinde yolun kenarında bulunmaktadır. Bu ziyaretinde üzeri betonla kapatıldığı ve etrafının demir parmaklıklarla çevrildiği görülmektedir. Hemen yanı başında kurban kesme yeri bulunmaktadır. Aşağı Sülmenli köyünde bulunan ziyarete aynı zamanda Abdal Musa Sultan Nazargahı ismi de verilmektedir. Doksanlı yılların sonunda yenilendiği bilinmektedir. Bu iki ziyaretinde tarihçesi ve kim oldukları hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Yukarıda adını zikrettiğimiz iki ziyarete de gidecek olanlar yılın belli zamanlarında kendi aralarında bulgur, arpa toplayıp toplanan hububatlar satmaktadır. Elde edilen parayla kurbanlık için koç alınmaktadır. Bunlar kesilip pişirilmekte ve lokma olarak bu ziyaretlerde dağıtılmaktadır. Özellikle Abdal Musa törenlerinde bu ziyaretlerde lokmalar yapılarak dağıtılmaktadır. (KK: 58, 59)

Kösender Baba Ziyareti (Bk. Ek 2/ Foto. 3), köyün aşağısında bulunan mezarlık içerisinde yer alır. Mezarın en son yapılan yenileme çalışmalarıyla betonla kapatılıp etrafı demir parmaklıklarla çevrildiği görülmektedir. Hemen yanı başında bulunan sunaklarda insanlar kurbanlarını kesmektedir. Kösender Baba ziyaretine düğün sonrası gelin inmeden önce gelin ve damat ziyarete götürülmektedir. Yeni evlenen çiftler oraya niyaz etmeye gitmektedir. Ayrıca yağmur duasına çıkılıp dua edilmektedir. (KK: 58, 59)

Yukarı Sülmenli köyünde Çiğdemli ve Garip Dede ziyareti (Bk. Ek 2/ Foto. 37) yer almaktadır. Bu ziyaretlerden Garip Dede ziyareti yolun hemen kenarında köyün ortasında yer alan küçük bir ziyaretir. Eski yapının etrafı sıvanmış, üstü çatılı bir türbedir. Türbe hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Türbe kapısına çaput bağlanıp dilekte bulunmaktadır. (KK: 60, 61, 62)

4.7.3.1.3. Konakbaşı Köyündeki Ziyaret Yerleri:

Köyde Havlan Baba Ziyareti, Ali Taşı Ziyareti, Ali Mekân Ziyareti yer almaktadır. Bu ziyaretlerin tarihçesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu ziyaretlere

⁸³⁴ Hüseyin Orhan (Dede), a. g. e., s. 283.

gidilerek dilekte bulunulmakta, kurban kesilip lokmalar dağıtılmaktadır. Ayrıca yağmur yağmadığı ve yaz mevsiminin kurak geçtiği yıllarda bu ziyarete yağmur duasına çıkılmaktadır.⁸³⁵

4.7.3.1.4. Çayırli Köyündeki Ziyaret Yerleri

Parzinli, Ağbaba, Kamberabdal, Üçkardeş adında ziyaret yerleri bulunmaktadır. Bu ziyaretlerin tarihçesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ziyaretlere yılın değişik zamanlarında gidilip dilekte bulunulmaktadır. Adağı olanlar adaklarını burada kesip lokma olarak dağıtmaktadır.⁸³⁶

4.7.3.1.5. Çavuş Köyündeki Ziyaret Yerleri

Kıratlı Ziyareti, dağın zirvesinde etrafı taşlarla çevrili ortasında kocaman bir Armut ağacı olan bir ziyaretidir. (Bk. Ek 2/ Foto. 10) Tarihi ve kim olduğu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Bir şehit olabileceği tahmin edilmektedir. Rivayete göre bazı geceler bu armut ağacının altında kır atlı bir adam görülmekte, etrafında ışıkla aydınlanmış bir şekilde ziyaret yerinde beklemektedir. Zamanla insanlar burayı ziyaret edince sözü edilen yer kutsal bir yer olarak günümüze kadar gelmektedir. Dilekte bulunmak isteyenler çaput bağlayarak dilekte bulunmakta ve ziyaretin etrafında dönmektedir. Ayrıca adakları olanlar kurban kesip oraya gidip lokmalarını dağıtmaktadır. (KK: 35, 36, 37, 38, 39, 40)

4.7.3.1.6. Mezirme (Ballıkaya) Köyündeki Ziyaret Yerleri:

Köyde Vayloğ Dede Ziyareti, Karadirek Ziyareti (Şah İbrahim Veli Ocağı), Pabuç ziyareti bulunmaktadır. (KK: 53, 54, 55, 56, 57)

4.7.3.1.6.1. Vayloğ Dede Ziyareti

Türbenin içinde yer alan kitabeye göre 1895 yılında Ballıkaya'da doğan Mustafa Tuna, Şeyh İbrahim Ocağı'ndan Deli Mürteze'nin oğludur. (Bk. Ek 2/ Foto. 31) Vayloğ Dede adıyla bilinmektedir. Başkalarının düşüncelerini okuma, gaipten haber verme gibi konularda kerametleri olduğuna inanılmaktadır. 1971 de vefat eden Mustafa Tuna, Orta Mezarlığa konulmuştur. 1986'da vefat eden yeğeni Divana ile 1991'de vefat eden

⁸³⁵ <http://www.arguvanvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2011/09/arguvanolgusu26.pdf> (12/01/2016)

⁸³⁶ http://www.gencaleviler.com/forum/malatya_arguvan_arakel_cayirli_koyu-t3289.html (19/12/2015)

yeğeni Satı Özerol'un mezarları, onun mezarının sağ yanına gömülmüştür. Sivashlı Zeynep Bakır adlı kadının Divana Abidin'i rüyasında görmesi üzerine üç mezarın üzerine bir bina yaptırmıştı. Birkaç yıl sonra oğlu İlyas Tuna, iki dedenin mezarını köyün yakınındaki tarlasının başına taşımış, taliplerin desteği ile türbe haline getirilmiştir. Hem mezarları hem de ocağı anarak ziyaret edilmekte, kurban kesilmektedir.

Vayloğ Dede ile ilgili rivayet edilen bir rivayete göre Arguvan Halpız köylüleri cem yaptırmayı için Vayloğ Dedeyi davet etmişlerdir. Arapkirli Karabet isimli bir kişide köyde Abidin adında birinin misafiridir. Karabet ismindeki misafir, köyde cem yapılacağını duyunca *"Ben de katılsam."* diye ev sahibine söylemiştir. *"Ev sahibi sen yat, biz geç geliriz."* demiştir. Sonra Karabet yatmış, uyumuştur. Rüyasında üç kişinin semah döndüğünü görmüştür. Ev sahibine rüyasını anlatmış ve dedeyi ziyarete gitmiştir. Karabet huzuruna çıkınca Dede ona bir lokma uzatıp şöyle demiştir: *"Al, bu da semah dönen üç sofunun olsun."* der. Karabet lokmayı alır ve gördüğü rüyayı dedenin bildiğine şaşırarak bir kez daha elini öpmüştür. Vayloğ dedenin yörede buna benzer birçok kerameti anlatılmıştır.⁸³⁷

Vayloğ Dede Ziyareti'ne gelenler son dönemlerde yapılmış olan mutfak, kesim yeri, bahçe, lavabolar, yemek yeme yeri ve türbe olmak üzere çok geniş kapsamlı bir kompleks içerisinde kurbanlarını kesmekte, lokmalarını dağıtmaktadırlar. (Bk. Ek 2/ Foto. 32) Ayrıca türbenin eşiğini öperek niyazda bulunmaktadırlar. Türbe içerisinde Vayloğ Dede ve Abidin Tuna'nın mezarları yer almaktadır. Mezarların etrafında dönerek dilekte bulunmaktadırlar. Ayrıca mezarlar üzerinde yer alan bez parçalarından alarak saklamaktadırlar. Bu ziyarete genelde çeşitli hastalıkları olanlar, çocuğu olmayan ve yaşamayan kadınlar ziyaret etmektedir. Ziyarete gelenler kısa süreliğine de olsa türbenin içinde yatmaktadırlar. (Bk. Ek 2/ Foto. 33) Türbenin bahçesinde bulunan ağaca bez bağlayıp dilekte de bulunmaktadırlar. (KK: 53, 54, 55, 56, 57)

4.7.3.1.6.2. Karadirek Ziyareti

Mezirme köyünde bulunan bu ziyaretin diğer ismi de Şah İbrahim Veli Ziyareti veya ocağıdır. Ziyaret son dönemlerde yapılan iki katlı binası, aşevi, yemek yeri ve bahçesi ile geniş bir alanı kaplamaktadır. Binanın bir tarafından Şah İbrahim Veli makamı ve mezarı bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 30) Diğer tarafta cemevi ve üst katta

⁸³⁷ Abbas Yıldırım, a. g. e., s. 163.

da kütüphane yer almaktadır. Şah İbrahim Makamı'na gelen ziyaretçiler dilekte bulunmakta, dua etmektedirler. Bu ziyarete çocuğu olmayan, hastalığı olan ve psikolojik sıkıntıları olanlar gelmektedir. Dışarıda bulunan kurban kesme yerlerinde kurbanlarını kesmekte, lokmalarını dağıtmaktadırlar. Karadirek Ziyareti'nde Şah İbrahim Veli'den kalma asa, pabuçlar ve dede hırkasından yalnızca pabuçlar vardır. (KK: 53, 54, 55, 56, 57)

4.7.3.1.6.3. Pabuç Ziyareti

Mezirme köyünde bulunan başka bir ziyaret ise Şah Veli Dede'nin Pabuçlarıdır. Bu pabuçlar köyde Ceneferlerin evinde bulunmaktadır. Ziyarete gelenler pabuçlara niyaz etmektedir. Kekeme olanlar, felçliler, vücudunda yara olanlar, adakları olanlar ziyarete gelmektedir. Gelenler adaklarını kesmekte, lokma şeklinde ev halkına ve gelen misafirlere dağıtmaktadır. Genelde etli pilav olarak lokma dağıtılmaktadır. Hasta olanların boynuna, sırtına başına veya sıkıntılı yerlerine pabuçlar üç defa sürülerek "*Allah, Muhammed, Ali*" denilmektedir. Ziyarete gelenler ev halkına verdikleri rahatsızlıktan dolayı niyaz hakkı vermektedir. Ziyarete gelenlerin bazılarının her yıl gelip ikrar verdikleri söylenmektedir.⁸³⁸ (KK: 53, 54, 55, 56, 57)

4.7.3.1.7. Ermişli Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyde İmam Cafer Türbesi, Ali Baba Ziyareti, Emir Dede (Bk. Ek 2/ Foto. 12) ziyareti bulunmaktadır. İmam Cafer ziyareti de çok amaçlı bir yapı olarak yapılmaktadır. Bu türbe ana kubbe ve etrafında küçük kubbelerle Anadolu Selçuklu mimarisini andırmaktadır. Türbenin içerisinde kurban kesme yerleri, lokmaların yenildiği yerler ve bahçesi bulunmaktadır. Asıl türbenin içerisinde sıralanmış birçok mezar bulunmaktadır. Ali Baba Ziyareti de dağın tepesinde bulunan asırlık bir ağaç etrafında oluşmaktadır. Bu ziyaretten dolayı bu dağda kutsiyet arz etmektedir. Ağacın etrafında etrafı taşlarla çevrilmiş bir mezar bulunmaktadır. Bu üç ziyaretinde tarihçesi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Köydeki bu ziyaretlere adağı olanlar, dilekte bulunanlar ve ziyaret amaçlı kullanmaktadır. Ayrıca yağmur duası için Ali Baba ziyaretine çıkılmakta, çocuğu olmayanlar buraya ziyarete gitmekte, kurban kesmekte ve kurbanı ziyarete gelenlere dağıtmaktadırlar. İmam Cafer Ziyareti'nde düzenli olarak her yıl etkinlikler yapılmaktadır. Yörede katılım oranı yüksektir. Yapılan bu etkinlikler

⁸³⁸ Abbas Yıldırım, a. g. e., s. 32.

arasında cem töreni de bulunmaktadır. Genel de bu ziyaret Temmuz ayında ziyaret edilmektedir. (KK: 44, 45)

4.7.3.1.8. Gürge'deki Ziyaret Yerleri

4.7.3.1.8.1. Şeyh Yakup Evlatlarından Tek Öküzle Çift Sürenin Güzergâhı Ziyareti

Bektaş Dal Dede'nin evinin önünde bulunan iki taştan oluşmuş olan ziyaret yeri demir parmaklıklarla çevrilmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 26) Mezarda yatan kişinin kimliği hakkında bilgi bulunmamakla birlikte bir şehidin yattığına inanılmaktadır. Bu ziyarete genelde çocuğu olmayan, olup da yaşamayan ve geleceğe dönük dilekleri olanlar ziyaret etmektedir. Bu ziyaretin başında adak adanmaktadır. Adağı kabul olanlar burada kurban kesip lokma dağıtmaktadır. Yaptıkları bu uygulamalar sonucu çocuklarının olacağı ve yaşayacağına inanılmaktadır. (KK: 41)

Gürge köyünde Tek Öküzle Çift Süren Güzergâhı Ziyareti'nin hikâyesi şöyle anlatılmaktadır. Bir köylü, köyün yukarısındaki araziye her gün tek öküzle gidip çift sürmüştür. Çift sürerken yukarıdan bir geyiğin geldiği ve öküzle birlikte çift sürdüğü daha sonra gittiği anlatılmaktadır. Adam öküzü alıp eve gidince eşi tek öküz nasıl çift sürüyor, diye meraklanmıştır. Bir gün kadın eşinin yanına gitmiştir. Kadını gören geyik kaçıp gitmiştir. Geyik insanların gözüne ikinci bir öküz varmış gibi görünmüştür. Adam her gün tek öküzle eve gidince eşi ve köylüler bunun bir öküz olmayıp geyik olduğunu anlamışlardır. Bu olaydan sonra ölen o kişinin önemli bir zat olduğu düşünülerek mezarı kutsiyetkazanmıştır. (KK: 41)

4.7.3.1.9. Çobandere Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyde Koca Haydar ziyareti, Aşağıkonak Mahallesi'nde Emir Hasan Ziyareti, Çamurluk Mahallesi'nde Şehitlik, Eşkınlı Mahallesi'nde Yelli Tepesi'nde de mezarın etrafı taş yığınlarıyla çevrilmiş bir ziyaret bulunmaktadır. Yörede özellikle dağ tepelerinde yeri tam olarak bilinmeyen ziyaretlerin etrafı da taşlarla çevrilmektedir. Bu iki mezarlarda yatan kimselerin hangi dönemlerde yaşadıkları ve kim oldukları bilinmemektedir. Yörede bulunanlar ziyaretlere adak adamakta, dilekte bulunmaktadır.

Hastalarına şifa dileklerinde bulunmaktadır.⁸³⁹ Ayrıca kaynak suları üzerine kurulu olan bu ziyaretlerin egzama, uyuz ve cilt hastalıklarına iyi geldiği inancı yaygındır.

4.7.3.1.10. Yoncalı Köyündeki Ziyaret Yerleri

Oruç Dede ismi ile anılan bu ziyaret köyün yakınlarında etrafı taşlarla çevrilmiş hemen yanında bir meşe ağacı olan ziyaret yeridir. Ziyarete bulunan mezarın kime ait olduğu bilinmemekle beraber Horasan'dan gelen bir zat olduğu söylenmektedir. Ziyarete gelenler dilekte bulunmakta, ziyaret sonrası dileği gerçekleşenler tekrar buraya gelip kurban kesmekte, lokma dağıtmaktadırlar. Mezarın etrafında dönme ve yanında bir süreliğine yatma uygulaması bulunmaktadır.⁸⁴⁰

4.7.3.1.11. Bozan Köyündeki Ziyaret Yerleri

4.7.3.1.11.1. Şah Sultan Ziyareti

Bozan köyünde yaşamış olan Şah Sultanın Türbesi (Bk. Ek 2/ Foto. 8) ve ziyaret yeri bu köyde bulunmaktadır. Ziyaret yeri son zamanlarda yapılan tadilat ve genişletme çalışmaları ile yeni bir görünüm kazanmaktadır. Türbenin içerisinde yeşil örtülerle örtülmüş mezar bulunmaktadır. Mezarın bitişiğindeki büyük oda cemevi olarak kullanılmaktadır. Odanın dışında ise kurban kesme ve pişirme yeri, bir de yemek yeme yeri bulunmaktadır. Yörede anlatılanlara göre, iki yüzyıl yıl önce yaşamış, evlenmemiş bir bayan olduğu söylenmektedir. Mezarının üzerindeki kitabede:

Ölmeden ölümümü gördüm
Ben ulu divana vardım
Safahatımı kazandım
Bozandaki Şah Sultanım.

diye bir yazı bulunmaktadır. Şah Sultan yörede ilk kadın hakları savunucusu olarak tanınmış bir şahsiyettir. (KK: 27, 28, 29, 30, 31)

Bir rivayete göre de Rus harbinde esir düşen Bozanlı bir asker rüyasında Şah Sultanı görmüştür. Rüyada, On İki İmamlar ve Şah Sultan rüyasına girmiştir. Falan gün af olacak siz kurtulacaksınız, demiştir. O gün gelmiş, o asker ve yanındakiler serbest bırakılmıştır. (KK: 27, 28, 29, 30, 31)

⁸³⁹ <http://www.cobanderekoyu.com/sotik.php> (19/12/2015)

⁸⁴⁰ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 84.

İkinci bir rivayete göre köyde felç olan bir hasta hastanede uzun süre yattıktan sonra doktor ilaç yazmadan taburcu etmiş. (Bk. Ek 2/ Foto. 7) Doktor “*Tıbben yapılacak hiçbir şey yok eve götürün.*” demiştir. Hasta olan adamın rüyasına Şah Sultan girmiş ve On İki İmam’la birlikte Hasan’ım üzülme diye öğüt vermiştir. Daha sonra Hz. Ali rüyasına girmiş. Hz. Ali’nin elini öpmek istemiş ve Hz. Ali de baştan başla, sonra benim elimi öp, demiş. Onlarda bizdendir diye cevap vermiştir. Üçüncü kez Şah Sultan’ın elini öperken Şah Sultan omuzuna dokunmuş. Uykusunda bir sinek vızıltıyla ve o sineğin üstüne konarken uzaklaştırmak istemesi ile eli mucizevi bir şekilde kalkmış ve uykusundan uyandığı zaman elinin iyileştiğini görmüştür. (KK: 27, 28, 29, 30, 31)

Şah Sultan Ziyareti’nde dileklerin kabul edildiği inancı yörede yaşayanlar tarafından kabul edilmektedir. Ziyaretin içindeki mezarın üstündeki örtülere yüz sürülmede, kapı eşiğine niyaz edilmekte, dualarda bulunulup dilekler dilenmektedir. Ziyarete gelenler adakta bulunmaktadır. Dileği gerçekleştirenler bir süre sonra gelip adaklarını kesmekte, lokmalarını dağıtmaktadır. Özellikle İsaköy, Karahöyük’ ten yağmur duası için köylüler gelmektedir. Her gelen grup topluca en az on beş yirmi tane kurban kesmekte, yağmurun yağması için burada dua etmektedir. Genelde yazın kurak geçtiği yıllarda bu uygulama çok görülmektedir. Özellikle çocuğu olmayan, her türden hastalıkları olanlar bu ziyarete gelip iyileşeceğine inanmaktadır. Ayrıca ziyarete gelip te sağlığına kavuşanların çok fazla olduğu da ifade edilmektedir. (KK: 27, 28, 29, 30, 31)

Halk arasında Bozan köyünde türbesi bulunan Şah Sultan’la ilgili birçok keramet bulunmaktadır. Yörede anlatılanlara göre dönemin Ağaları, Beyleri, Şah Sultan’ı muska yazıyor, diye Keban askeriyesine şikâyet etmiştir. O günün askerleri gelip Şah Sultanı alıp götürmüştür. Şah Sultan askerlerle birlikte Keban’a doğru yürürken tuvalet ihtiyacını gidermek için izin isteyip yol kenarında bulunan bir çalının arkasına gitmiştir. Onu bekleyen askerler gelmediğini görünce çalının arkasına bakmıştır. Kaçtığını düşünerek yola devam etmişlerdir. Askerler ararken bir çobana denk gelmişler, çobana sormuşlar: Şöyle giyinmiş bir bayan gördünüz mü? diye sormuşlardır. Çoban “*Morbelikli*” bir bayan geçti, demiştir. Daha sonra rastladıkları adam “*Arap donlu*” bir bayan geçti, demiştir. Askerler yol boyu karşılaştıkları kişilere şöyle bir bayan gördünüz mü? diye sormuşlardır. Kadını görenlerin hepsi ayrı ayrı kıyafet isimleri söylemişlerdir. En son Keban’a askerler yaklaşıncı Şah Sultan kendi kendine komutan askerlere eziyet etmiştir, benim yüzümden askerler zarar görmesin, en iyisi ben gidip teslim olayım, deyip askerlerin yanına gitmiştir. Aniden askerlerin önüne

çıkıştır. Komutanınız size eziyet etmesin diye geldim; Askerler de keşke gelmeseydin demiştir. Sonrasında askerler serbest bırakmıştır. Tezkere alan o askerlerden birinin arada bir ziyarete geldiği ve onu götürürken birçok mucize gösterdiğini söylemiştir. Bu anlatıdan sonra Arguvan yöresinde Şah Sultan'ın ermiş biri olduğu düşünülmüştür. Bu yüzden yörede kurak geçen yaz aylarında yağmur duasına gidildiği ve sonrasında yağmur yağdığı söylenmektedir. (KK: 27, 28)

Arguvan kültüründe türkülerin ve şiirlerin önemi çok büyüktür. Yörede Şah Sultan döneminden kalan deyişler hâlâ halk arasında söylenilmeye devam etmektedir. O dönemi ve Şah Sultan'a yapılan haksızlıkların dile getirildiği birçok deyiş mevcuttur. (KK: 27, 28)

Şah Sultan le ilgili aşağıdaki deyiş önem arz etmektedir.

Ne zalimdir ne gaddardır ne betkar	Zalim kast eyledin girdin haneme
Ta ezelden zalim yoluna düşman	Yağma eyledin girdin haneme
Çok çevir eyleme olursun pişman	Seni şevk ederim Barı Hudama
Zahmeti zararın kalasın zalim	Zahmeti zararın kalasın zalim

Her ne kadar zahmet edersen bana	Hak bize vermiştir Nur'u kudreti
Niyazım Hakkadır kıblem Kabeye	Bir vakit zalıma etmem minneti
İlacım bulmadan gitmem uzağa	Bizler için açık kodu cenneti
Zahmeti zararın kalasın zalim	Zahmeti zararın kalasın zalim

Şah Sultanım derdin gel Hakka söyle
Hakkın emri imiş ezelden böyle
Gaddarlar dünyada kala mı böyle
Zahmeti zararın kalasın zalim

Şah Sultan'ın bu deyişini kendisini zorla köyden göndermek isteyen kişilere karşılık söylediği belirtilmektedir.⁸⁴¹

4.7.3.1.11.2. Bozan İsmi Can Sofu

Bozan köyünün aşagısında mezarlıklar mevkisinde bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 5) Orada yatan zatla ilgili pek bilgiye ulaşılamamaktadır. Mezarın üstü taştan yapılmış bir lahiti andırmaktadır. Bu lahit 1,5 metre uzunluğunda ve 1 metre

⁸⁴¹ Zeki Kaya'nın Morbelikli notlarından alınmıştır.

yüksekliğindedir. Mezarın etrafında birçok dağın ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçlara çaput bağlanarak dilekte bulunulmaktadır. (KK: 28)

4.7.3.1.11.3. Bozan Mamo Dede

İsmi Can Sofu'dan 10 metre ileride etrafı taşlarla çevrilmiş bir mezardır. (Bk. Ek 2/ Foto. 6) Üzerinde Mamo Dede'nin ismi yazılıdır. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bir bilgi yoktur. Yaklaşık 2 metre uzunluğunda sonradan betondan yapılmış bir mezardır. Ziyaret amacı ile gidilmektedir. (KK: 28)

Bozan köyünde Mamo Dede Mezarının oluşumu ile ilgili olan bir anlatı da şu şekildedir: Büyük Mamo Dede Kerbela'ya giderken annesi dolma köftesi yapmıştır. (Derviş Muhammed, Mamo Dede'nin yardımcısı) Keşke Mamo Dede'de burada olsa köfteleri yese demekteymiş. Derviş Muhammed tepsiye koy ki götüreyim, demiştir. Tepsiye koyulan köfteleri alıp götürmüştür. Orada Mamo dede yemiştir ve demiştir ki: *“Bundan sonra bana gelmeyin, Derviş Muhammed'e gidin. Çünkü Kerbela'ya giden o oldu”*. (KK: 28, 42)

4.7.3.1.12. Karahöyük Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyde Ziyaret ve Hıdır Ağa, Fakırcık Türbesi (taş yığını) adı verilen kutsal mekânlar yer almaktadır. (KK: 48, 49, 50)

4.7.3.1.12.1. Ziyaret

Ziyaretin içinde dört tane mezar bulunmaktadır. Türbenin ön tarafında yemek pişirme yeri bulunmaktadır. Köyde bu ziyarete genelde Ali Cicim ve Ayşe Cicim türbesi ismi de verilmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 21) Tarihçesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ziyaretin içindeki mezarların etrafında dönülmekte, mum yakılmakta ve dilekte bulunulmaktadır. Ziyarete gelenler kurban kesip orada hazır bulunanlara lokma dağıtılmaktadır. Türbenin kapısının kenarında dilek ifade eden cümleler bulunmaktadır. Özellikle perşembe günleri ziyaret edilmektedir. Ziyarete gelenler çocuğu olmayan kadınlar, sinir hastalığı olanlar, çeşitli durumlar için dilekte bulunmak isteyen kişilerdir. Yörede bulunanlar yılın belli zamanlarında topluca gelip kurbanlar kesmekte, niyazda bulunmaktadır.⁸⁴²

⁸⁴² İskender Oymak, *Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri*, s. 76.

4.7.3.1.12.2. Hıdır Ağa Ziyareti

Bu ziyaret yeri Köyün Bemerek mahallesinde yer almaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 22) Üstü örtülü olan bu yapı tamamen ahşaptan meydana gelmektedir. Türbenin içerisinde bir adet kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar, dış tarafında ise dut ağacı ve çeşme bulunmaktadır. Hıdır Ağa Ziyareti'nin içindeki mezarın etrafında dönme ve yatma gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Özellikle çocuğu olmayan ve çocuğu doğup da ölen bayanlar burayı ziyaret edip adaklar adamaktadır. Türbenin yanındaki ağaca çaput bağlama inancı da bulunmaktadır. Adağı gerçekleştirenler çocukları eğer erkek olursa Hıdır ismini koymaktadırlar.⁸⁴³ Ayrıca Hıdır Ağa Türbesi'ne Kadir Gecesi akşamı ziyarete gidilmektedir. Hıdır Ağa Türbesi (Sultan Nevruz) köyde bulunan ziyaretlerdendir. İnsanlar hastalandığında bu ziyaretlerin olduğu ocaktan kül getirilmektedir. Evin etrafına dökülmektedir. Genelde Hatun Cicim Türbesi'nden getirilmektedir. (KK: 48, 49, 50)

4.7.3.1.13. Kuyudere (Mineyik) Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyde Çalgan Baba Ziyareti, Sarı Baba Ziyareti, Şuvat Dede Ziyareti bulunmaktadır.

4.7.3.1.13.1. Şuvat Dede Ziyareti

Yörede anlatılan rivayetlere göre Şuvat Dede geçmiş dönemlerde yaşamış bir Alevi dedesidir. Rivayete göre o dönemlerde doğan çocuklar doğduktan belli bir süre sonra ölmektedir. Dede de Allah'ın kendi canı alıp da çocukların canını almamasını Allah'tan dilemiştir. Allah tarafından dualarının kabul edildiği ve daha sonra hakka yürüdüğü belirtilmektedir. Bu olaydan sonra Şuvat Dede'nin ne kadar değerli bir insan olduğu görülmekle beraber; kendisi sürekli köylüler tarafından perşembe akşamları, cuma günleri ziyaret edilmektedir.⁸⁴⁴ Bu iki ziyaret hakkında detaylı ve kesin bilgi yoktur. Genelde burası hastalıklardan kurtulmak, dilekte bulunmak amacı ile ziyaret edilmektedir. (KK: 42, 43)

⁸⁴³ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 79.

⁸⁴⁴ <http://www.arguvankuyudereliler.org.tr/din-ve-inanc.html> (27/02/2016)

4.7.3.1.13.2. Sarı Baba Ziyareti

Bu ziyaret köyün dışında bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Etrafı demir örgülerle çevrili olup mezarın üstü açıktır. (Bk. Ek 2/ Foto. 29) Dış tarafında kurban kesme ve yemek pişirme yerleri bulunmaktadır. Ziyaret'in tarihçesi hakkında detaylı bir bilgi mevcut değildir. Sarı Baba ziyaretine yağmur duasına gidilmektedir. (KK: 42, 43) Ayrıca bu ziyarette dilek dilenmekte, hatta dilek dilemeye gidenlerin niyazlarının kabul olması için oraya yalın ayak gidilmektedir. Giderken beraberlerinde kömbe, bişi, etli ekmek, haşlanmış yumurta götürüp yenilmektedir. Oraya genelde sarılık hastalığı olanlar gitmektedir. Sarılığın geçmesi için haşladıkları yumurtanın akını yiyip sarısını da hastalığın geçmesi ve buluşmaması için oradaki uygun bir yere gömme inancı yer almaktadır.⁸⁴⁵ (KK: 42, 43)

Yörede Sarı Baba ile ilgili aşağıdaki deyiş dikkat çekicidir.

Arguvan'a bağlı Minayik köyü	Bugün sıra Sarı Baba'da derler
Sıtma pınarından çok içtim suyu	Kurbanlar keserler lokmalar yerler
Köyün güzelliği insanın huyu	Yağmur yağsın diye dua ederler
Eh yabana atılmaz huyumuz bizim	Bir Allaha kalmış suyumuz bizim
Her cuma günleri lokma ederler	En sonun da İmam Cafer günüdür
Alıp lokmayı ziyarete giderler	Kömbeler yapılır sini sinidir
Giyinip kuşanıp bayram ederler	Lokma yeyişimi seyret beni gör
Neşe dolu idi köyümüz bizim	Dedi ki Kul Hüseyin neyimiz bizim ⁸⁴⁶

4.7.3.1.14. Gökağaç Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köydeki Göl Dağı'nın tepesinde Göl Eri Ziyareti (Uzun Hasan Ziyareti, Erigöle) bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 11) Mezarın tarihçesiyle ilgili bilgi yoktur. Ziyaretçiler buraya gelerek niyazda bulunmakta, adağı olanlar ise adak kesmektedir. Ayrıca dileği olanlar dilekte bulunmaktadır. Özellikle ayağa kalkamayan felçlilerin orayı ziyaret edip dua ettiklerinde iyileştiklerine inanılmaktadır. Çocuğu olmayan kadınların da yörede ziyaret ettikleri yerlerdendir. Hasta ve felçli olan bir kimsenin oraya gittiği ve bir gece yattıktan sonra iyileşmiş bir şekilde köye geri döndüğü ifade edilmektedir. (KK: 15, 16)

⁸⁴⁵ <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/kuyuderede-saribaba-etkinligi-yapildi-h3341.html> (5/12/2015)

⁸⁴⁶ Hüseyin Orhan (Dede), **a. g. e.**, s. 230.

4.7.3.1.15. Güngören Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyün yakınlarında Karababa ziyareti bulunmaktadır. (KK: 14) Ziyaretin tarihçesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kömürlük köyünün batısında Battal Gazi askerlerinde birine ait olduğu düşünülen bir mezar daha vardır. Bu mezarın yanında kutsal kabul edilen ağaçlar bulunmaktadır. Karababa ziyaretine giden bazı ziyaretçiler niyazlarının kabul edilmesi için evden ziyarete kadar yalın ayak yürümektedir. Ayrıca adaklar adanmakta, bazen lokma dağıtılmaktadır. Ziyaretin hastalara şifa olduğuna inanılmaktadır.⁸⁴⁷ Karababa Ziyareti, çoğu yeminde de ana konu olmaktadır. Yapılan yeminlerde “*Karababa’nın hakkı için*” denildiğinde artık söylenecek söz kalmamaktadır.⁸⁴⁸

4.7.3.1.16. Asmaca Köyündeki Ziyaret Yerleri

Ziyaret adı verilen üstü kapalı ve içerisinde bir mezar olan bu türbenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bu ziyaretin yanında dut ağacı ve bir dere bulunmaktadır. Ziyarete gelenler mezarın etrafında dönmekte, hastalığı olanlar belli bir süre mezarın yanına uzanıp yatmaktadırlar. Bu yatma uygulaması sonrası hastalıklarının geçeceğine inanılmaktadır. Bu süre zarfında niyaz ederek dileklerinin gerçekleşmesi için duada bulunmaktadırlar. Dileği gerçekleştirenler daha sonra buraya gelip kurban keserek lokmalarını dağıtmaktadırlar.⁸⁴⁹

4.7.3.2. Taşlar

4.7.3.2.1. İsaköyü’ ndeki Kutsal Taşlar

4.7.3.2.1.1. Delikli Taş

Bu taş, köyün yaklaşık 2 km uzağında yer almaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 16) Bu ziyaret iki büyük taşın arasında bulunmaktadır. Ziyaretin yanında bir ağaç bulunmaktadır. Köyde anlatılanlara göre zamanında Derviş Ali ismindeki dede cem yaptırırken köyden bir kadın delikli taşın yanına çocuğunu bırakarak ceme gitmiş, cemde iken kadın çocuğunu delikli taşın yanında ve kimsesiz olduğunu düşünerek üzülmeğeymiş. Tam o esnada Derviş Ali: “*Kadına çocuğun burada gel, al.*” demiş. Kadın gözlerine inanamayıp şaşırılmış. O günden sonra Delikli taş kutsal sayılarak ziyaret edilmiştir. Yöredeki insanlar kurak geçen mevsimlerde Delikli Taş’a yağmur

⁸⁴⁷ <http://www.atmalilar.org.tr/forum/index.php?topic=364.0> (19/12/2015)

⁸⁴⁸ <http://www.radyoarguvan.com/riza-parlak/ziyaretler.html> (28/04/2016)

⁸⁴⁹ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 84.

duasına gitmektedir. Ayrıca Delikli taşın yanında bulunan ağaç kutsal kabul edilmektedir, bez bağlanıp dilekte bulunmaktadır. Delikli taşın arasından geçenlerin her türlü dileğinin kabul edileceğine inanılmaktadır. (KK: 67) Delikli Taş'la ilgili başka bir rivayete göre öksürük hastalığına tutulan kişiler getirilip bu taşın arasından geçirilmektedir. Bu işlemten sonra hastalığının geçeceğine inanılmaktadır.⁸⁵⁰

4.7.3.2.1.2. Kemer Kubbeler

Köyün hemen karşısında ki mezarlıkta Kemer Kubbeler bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 20) Bu kubbelerin duvarlarının birinde Hz. Ali'nin kılıcının resmi bulunmaktadır. Yörede kemer kubbeler ziyaret edilmektedir. (KK: 67)

4.7.3.2.2. Konakbaşı Köyündeki Kutsal Taşlar

Ali Taşı Ziyareti yer almaktadır. Bu ziyaretlerin tarihçesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu ziyarete gidilerek dilekte bulunmaktadır, kurban kesilip lokmalar dağıtılmaktadır. (KK: 52)

4.7.3.2.3. Koyuncu (Gürge) Köyündeki Kutsal Taşlar

4.7.3.2.3.1. Karataş (Satı Taşı) Ziyareti

Köyün ortasında bulunan bu etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. (Bk. Ek 2/ Foto. 25) Bu parmaklıkların ortasında çok büyük siyah bir taş bulunmaktadır. (KK: 41) Anlatılan başka bir rivayete göre taşın tarihçesi şöyledir: Şeyh Şahkulu talibi Pir'ine gidip ona danışmaktaymış. *“Pirim ikimiz de ihtiyarladık, sen benden önce bu dünyadan göçersen ben senden nasıl haber alırım?” demiştir. Bunun üzerine talibi de “Pirle talip birbirlerine gönül bağı ile bağlı olmalılar ancak o zaman haber alırsın.” cevabını vermiştir. Yaşanan bu olaydan bir zaman sonra talip rüyasında pirini görmüştür. Onun üzerine uzak yollardan gelip Pir'inin huzuruna çıkmıştır. Pir artık öleceğini hissedip talibi ile Karataş'a gitmiştir. Pir Karataş'a “Nutku Nazar” eder ve şöyle dermiştir: “Ey mürit, şu Karataş benim nazargâhım olsun. Evlat isteyenler, çocuğa kalmayan bacılar bu taşı üç defa tavaf etsinler. Birincisi Allah için, ikincisi Muhammed için, üçüncüsü Hz. Ali için dualar etsinler. Allah indinde ebediyete kadar duamı bu taşa hatıra verdim.”* Bu yaşanan olaydan sonra Pir vefat etmiştir.⁸⁵¹

⁸⁵⁰ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 199.

⁸⁵¹ <http://www.gurgeli.com/index.php/2015/02/25/koyuncu-gurge-hakkinda/> (02/01/2016)

4.7.3.2.4. Akören'deki Kutsal Taşlar

4.7.3.2.4.1. Delikli Taş Ziyareti

Bu taş ziyaretçiler kömbe yapıp gitmektedir. Kayanın altı delik olduğundan oradan geçilmektedir. Delikten geçildiğinde sıkıntılardan kurtulacaklarına inanmaktadırlar. Taş üzerinde Hz. Ali'nin veya Hızır'ın atının ayak izi olduğu da ifade edilmektedir. (KK: 3, 5)

4.7.3.2.5. Eymir Köyündeki Kutsal Taşlar

Yumruca Taşı (Bk. Ek 2/ Foto. 15) köyün yukarısında Şah İbrahim koruluğuna gidilen yolun kenarında bulunmaktadır. Taşın tarihçesi hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Taşın üzerinde taş vurulmuş paslı çiviler bulunmaktadır. Rivayete göre taş çakılmış olan çivilerin dilek sahiplerinin dileğinin olacağına işaret etmektedir. Taşa saplanmayan çivi sahiplerinin de dileklerinin gerçekleşmeyeceği inancı bulunmaktadır. (KK: 9, 10, 11)

4.7.3.3. Kutsal Sular

4.7.3.3.1. Eymir Köyündeki Ziyaret Yerleri

4.7.3.3.1.1. Kutsal Balıklar Havuzu Ziyareti

Bu havuz köyün ortasında etrafı ağaçlarla çevrili bir yapıdır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarla yeni bir görünüm kazanmıştır. (Bk. Ek 2/ Foto. 4), Havuz yenilenmiş, üzerine bir asma köprü yapılmıştır. Yörede Balıklı Göl ve Kutsal Balıklar Havuzu olarak da anılmaktadır. Balıklı Göl'ün balıklarının kutsal olduğuna inanılmaktadır. Balıkların yenmesi kesinlikle yasaktır. Balıkların yenmesi durumunda o kişiye ve aileye felakete sürükleyeceği inancı yer almaktadır. Havuzlardaki suyun hastalıklara iyi geldiği söylenmektedir. Balıklar kendileri ölmedikçe onlara zarar vermenin kişiye zarar vereceğine inanılmaktadır. Önemli gün ve gecelerde buraya gidilip balıklar ziyaret edilmekte ve bulgur atılmaktadır. Köyde yapılan şenliklerde yapılan lokmalarda kutsal balıklar içinde bir pay ayrılarak verilmektedir. Burada bulunan suyun banyo yapılması ile bazı cilt hastalıklarının tedavisinde çok etkili olduğu söylenmektedir. (KK: 9, 10, 11, 12)

4.7.3.3.1.2. Şah İbrahim Çeşmesi Ziyareti

Köydeki bu çeşmede köyün ortasında balıklı gölün hemen yukarısında bulunan tarihi bir çeşmedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 34) Eski taşlardan yapılan bu çeşme tarihi bir doku taşımaktadır. Çeşmenin içinde pencere şeklinde bir yer bulunmaktadır. Önemli gün ve gecelerde burada dilek dilenip mum yakılmaktadır. Çeşmede su içerken yapılan dileklerin kabul olacağı ve bu sudan içmenin sağlık açısından faydalı olacağı inancı yaygındır. (KK: 9, 10, 11, 12)

4.7.3.3.2. Kızık Köyündeki Ziyaret Yerleri

4.7.3.3.2.1. Kutsal Balıklar Havuzu Ziyareti

Kızık köy parkının hemen ortasında bulunan bu havuzlar kutsal balıkların mekânı olarak kabul edilmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 24) İki büyük, iki küçük havuzdan oluşan bu ziyaret yeri ana yolun kenarındadır. Bu havuzların yukarısında bulunan ana kaynağında da kutsal balıklar ve su bulunmaktadır. Yukarıdaki çeşme ve bitişiğindeki havuzlarda da balıklar bulunmaktadır. Ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Onun hakkında genel olarak şu rivayet ön plana çıkmaktadır. Efsaneye göre Tanrı tarafından üç köz atılmış biri Kızık'taki Kutsal balıklar havuzuna, biri Somuncu Baba'da, diğeri de Urfa'daki Balıklı Göl'e düşmüştür. Düşen bu közlerin olduğu yerlerde kutsal balıkların yaşadığı ve bu balıkların tarihçesinin çok eskilere dayandırıldığı söylenmektedir. Buradaki sudan içilmesinin ve suyu ile banyo yapılmasının çoğu hastalıklara iyi geldiği ifade edilmektedir. (KK: 20, 22, 23, 24, 25) Ayrıca Kızık köyünde kutsal balıklar öldüğü zaman cenaze töreni yapılmakta ve uygun bir yere gömülmektedir. (Bk. Ek 2/ Foto. 40)

Kızık köyünde bulunan kutsal balıkların Kıbrıs Barış Harekâtı zamanında bir süre kayboldukları, daha sonra tekrar görüldüklerinde hepsinin yaralı oldukları ile ilgili bir hikaye keramet konusu içerisinde anlatılmaktadır. Kaybolan bu balıkların o dönemde Kıbrıs'ta savaşan Türk askerlerine yardıma gittikleri ifade edilmektedir. (KK: 20, 22, 23, 24, 25)

4.7.3.4. Ağaçlar

Arguvan yöresinde ziyaretlerdeki, mezarlıklardaki ve yalnız bir tepenin başında yatırırlarla bulunan ağaçlara genelde kutsiyet atfedilmiş. Bu ağaçlar halk arasında değerli

görüldüğü için hiçbir zaman kesilmemektedir. Yörede bulunan alıç, ardıç, meşe, kayın, çam, çınar, kavak, dağın gibi ağaçlar kutsal kabul edilmektedir.

4.7.3.4.1. Akören Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyün hemen ortasında Zıraat Dağın (Dağın ağacı) adı verilen bir ziyaret bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 1), Bahçelerin tam ortasında yer almaktadır. Bu ağaç ve etrafı kutsal kabul edilmektedir. Bu ağacı ziyaret edip dallarına çaput bağlayarak dilekte bulunanların istedikleri şeyleri gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Ağacı öpmeden buradan geçilemeyeceği söylenmektedir. Ayrıca etrafından alınan toprağın grip, karın ağrısı, sıtma, ekzama gibi pek çok hastalığa iyi geldiğine inanılmaktadır. Dilekleri olanlar ağacın olduğu yere gidip ekmek, kömbe, yağlı ekmek yapılarak etrafına konulmaktadır. Bu yiyeceklerden de hasta hayvanlar yediğinde hayvanın iyileşeceğine inanılmaktadır. (KK: 1, 2, 3)

4.7.3.4.2. Eymir Köyündeki Ziyaret Yerleri

Köyde Şah İbrahim Korusu (Bk. Ek 2/ Foto. 13, 36), Şeyh İbrahim Dağın Ağacı ziyaret yeri olarak kabul edilmekte, belli gün ve gecelerde ziyaret edilmekte, adaklar adanmakta, kurbanlar kesilmektedir. Şeyh İbrahim Dağın Ağacına (Bk. Ek 2/ Foto. 14) perşembe akşamları gidilip mum yakılmakta ve dilekte bulunmaktadır. Yapılan bu dileklerin kabul olacağı inancı bulunmaktadır. Bu ziyaret ve etrafındaki toprak kutsal sayılmaktadır. Şah İbrahim Korusu köyün üst tarafında yer alan tamamı meşe ağaçlarından oluşan ormanlık bir yerdir. Özellikle Abdal Musa Kurbanı'nda veyahut adak kurbanlarında kurbanlar oraya götürülüp kesilmekte, tekrar aşağı indirilip lokmalar pişirilmektedir. (KK 8, 9, 10, 11, 12, 13)

4.7.3.4.3. İsaköyü' ndeki Ziyaret Yerleri

4.7.3.4.3.1. Derviş Ali Dutu Ziyareti

Divane ziyaretinin arka taraflarında kutsal bir dut ağacı bulunmaktadır. (Bk. Ek 2/ Foto. 17) Dutun en az iki üç asırlık olduğu söylenmektedir. Dutun kesilmesi günah kabul edilmektedir. Kutsal dut ağacı ziyaret yeri olarak kabul edilmekte, meyvelerinin ise hastalıklara şifa olduğu söylenmektedir. Derviş Ali'nin XVII. yüzyılda Baskil ilçesinin Tabanbükü köyünden geldiği ve dedelik yapmış bir Seyyid olduğu söylenir. Köy önceleri bu dutun etrafında kurulduğu sonradan şu anki yere taşındığı

belirtilmektedir. Dut ağacına bez bağlanıp dilekte bulunulmaktadır. Eski dönemlerde dut ağacının olduğu yere gidilmekte, yağmur duası yapılmaktadır. Ayrıca İsaköylüler Şah Sultana yağmur duasına gitmektedir. Orada kurbanlar kesip adaklarda bulunmaktadır. Bozanda mezarı olan Şah Sultan'ın İsaköy' den gittiği söylenmektedir. (KK: 67)

Derviş Ali der ki nefesim haktır
Hak diyen canlara hiç şüphem yoktur
Cehennem diyorlar dal odun yoktur
Herkes ateşini buradan götürür ⁸⁵²

Yörede kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinden biri de Kutsal Dağın Ağacı Ziyareti'dir. Dileği olanlar dallarına çaput bağlayarak dilekte bulunmaktadır. (KK: 28)

4.7.4.4. Düşekler

Yörede düşek, bir kişinin veya dedenin oturduğu bir yeri kutsaması ile değer kazanan ve sonradan o yerde adak kurbanları kesilmesi ile devam eden kutsal yer adları olarak kabul edilmektedir. Arguvan yöresinde yer alan bazı düşekler aşağıdaki gibidir.

4.7.4.4.1. Vayloğ Dede Düşeği

Akören köyündeki anlatılan bir rivayete göre Vayloğ Dedenin vücudundan bir kıl çıktığı ve oraya koyduğu sonra da üzerine bir taş koyarak kutsallaştırdığı ifade edilmektedir. İsteyen oraya gitmekte, niyaz etmektedir. Düşek'te kurban kesip komşulara dağıtılmaktadır. (KK: 2, 3)

4.7.4.4.2. Kösender Baba Düşeği

Yolun kenarında bir taş etrafında oluşmuş, kutsal kabul edilen bir yer adıdır. Düşek ziyaret edilmekte, sonra da Kösender Baba'ya gidilmektedir. (KK: 58, 59)

4.7.4.4.3. Mezirme Köyündeki Vayloğ Dede'nin Düşeği

Bu düşek Vayloğ Dede'nin mezarının bulunduğu türbedir. Ayrıca İğdir köyünde de Şah Veli Düşeği isminde bir yer bulunmaktadır. (KK: 55, 56, 57) Rivayete göre Şah İbrahim Veli'nin Çanakkpınar'dan geçmiş ve köyün batı yamacındaki bir tepeye oturmuş ve dinlenmiştir. Otururken şöyle demiştir: *“Beni anmak isteyenler burada ansınlar.”*

⁸⁵² Ali Rıza Uğurlu, a. g. e., s. 75.

Bu yüzden Çanakpınar'da bulunan bu tepeye Şah Veli Düşeği demektedir. Burada eski dönemlerde bulunan meşenin içine bericilerin süt döktüğünü ve Kara Yılan'ında buradan beslendiğini belirtmekte, hemen yanı başında yağmur duası ve cem yapıldığı da rivayet edilmektedir.⁸⁵³

4.7.4.4. Morhamam Ali Abbas ve Derviş Ali Düşeği

Morhamam Köyünde de Ali Abbas Düşeği ve Derviş Ali Düşeği bulunmaktadır. Özellikle Derviş Ali Düşeği tek odalı ve düz damlı taştan bir yapı olarak yapılmıştır. Yörede bir rüya görüp onun hayra çıkmasını isteyenler ziyarete gitmektedir. Ayrıca Abdal Musa lokmasında köylüler oraya gidip kurban kesip lokmalar dağıtmaktadırlar. Gümüşlü köyünden Derviş Baba Düşeğine Yağmur duasına gidilmektedir. (KK: 70, 71, 72, 73, 74)

4.7.5. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Arguvan yöresinde bulunan birçok yatır ve ziyaretlerle ilgili inanış ve uygulamalar atalar kültü ile ilgilidir. Geleneksel Türk Dininde ölmüş atalar için kurban sunma inanışları önem arz etmektedir. Atalar kültü genellikle patriarkal aile tipinde görülmektedir. Türkler ölen atalarının arkalarında bıraktıkları ailelerine kötülüklerinin dokunmaması veyahut onlara minnet duymaları düşünceleri atalar kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Asya Hunları ataları için her yıl bahar ayında kurbanlar kesmişlerdir. Tabgaçların da Asya Hunları gibi ataları için kurban kestikleri belirtilmektedir.⁸⁵⁴

Ziyaret yerleri, “kutsal olarak bilinen türbe, mezar, ağaç, taş gibi değerlerin bulunduğu mekânlara gitmek, kutsal mekanlarda dua etmek, onlardan medet ummak” anlamına gelmektedir.⁸⁵⁵ Ziyaret fenomeni ise “*fenomenolojik ve morfolojik olarak kendilerinde beşer üstü, tabiatüstü ve olağanüstü manevi ve ilahi güç ve kudretlerin bulunduğu inanılan bir takım mezarların, türbelerin, ağaçların, su kaynaklarının, evlerin, mağaraların, dağların, tepelerin ve mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesi şeklinde tebarüz etmektedir.*” İnsanları bu tür yerlere çeken şey, onlarda

⁸⁵³ Abbas Yıldırım, **a. g. e.**, s. 18.

⁸⁵⁴ Ünver Günay-Harun Güngör, **a. g. e.**, s.59.

⁸⁵⁵ İskender Oymak, “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Elazığ 1996, s. 92.

bulunduğuna inanılan manevi ve ilahi güçtür.⁸⁵⁶ Dolayısı ile “ziyaret fenomenini kutsalın bir tezahür ve yaşanış biçimi” olarak tarif edilmektedir.⁸⁵⁷ Bu çerçevede yörede yapılan ziyaretler bağlamında adaklar adanmakta, kurbanlar kesilmekte, lokmalar dağıtılmakta, dilekler dilenmekte, mezarlara ve ağaçlara çaputlar bağlanmakta, kutsal sulardan içilmekte veya yıkanılmaktadır.

Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra kutsal mekân olarak tanımladıkları ve atalar kültürünün bir devamı olarak gördükleri dede mezarı, ziyaret, türbe, yatır gibi yerleri Anadolu’ya taşımıştır. Daha sonraki dönemlerde İslam dininin etkisi ile birtakım rivayetlerle zenginleştirilerek günümüze kadar ulaştırmışlardır.⁸⁵⁸ Yörede mezarlıklarda mezarlara yiyecek ve içecek bırakılması uygulamaları ölümler kültürü ile ilgilidir. Tahtacı Türkmenler arasında da benzer uygulamalar vardır. Yiyecek ve içecek bırakma haricinde mezara su dökme gibi uygulamalar Eski Türklerde olan inanışların devamı niteliğindedir. Tayga Türklerinde kadınlar evlerinde herhangi bir insan veya hayvan hastalandığı zaman ölmüş kocalarının mezarına gitmektedir. Giderken de mezarın üzerine içki ve yemek koyup şöyle demektedirler: “*Ye iç! Bize dokunma! Hain seni! Hâlâ doymadın!*” Altay, Yenisey ve Beltir Türklerinde de ölen kişinin üçüncü, yedinci ve kırkıncı gün yemeklerinde buna benzer uygulamaların olduğu belirtilmektedir. Bunların haricinde Tuva ve Teleüt Türklerinde mezar ziyaretlerinde yiyecek ve içecekler koydukları bildirilmektedir.⁸⁵⁹ Diğer taraftan ziyaret yerlerinde kutsal kabul edilen ağaçlara bez bağlama inanışı Türk kültüründe ziyaret dindarlığı bağlamında görülmektedir.⁸⁶⁰

Yörede ziyaret edilen Abdolvahap Gazi Ziyareti mağaradan meydana gelmektedir. Dolayısı ile Türk mitolojisinde mağara motifi önemli bir yer tutmaktadır. T’u-külerde ve Tabgaçlarda mağara “*burası ata hayvanın doğurduğu ve birbirini takip eden kuşaklar boyunca yaşamın yavaş yavaş oluştuğu yerdir*” diye tanımlanmaktadır. Bu iki Türk topluluğu atalarının bu mağarasına hacca gidip yeniden doğuşun simgesi

⁸⁵⁶ Ünver Günay-Harun Güngör-Şaban Kuzgun-Huzeyfe Sayım-A. Vahap Taştan, **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri 1996, s. 104.

⁸⁵⁷ Ünver Günay-Harun Güngör-Abdolvahap Taştan, **Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni**, Otorite Yay., Antalya 2015, s.170.

⁸⁵⁸ Harun Güngör-Bekir Köylü, **a. g. e.**, s. 93.

⁸⁵⁹ Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, s. 398.

⁸⁶⁰ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Kayseri 2003, s. 11.

olarak kurbanlar sunmakta ve ziyaret etmekteydi.⁸⁶¹ Battalnamelerde ise mağara sembolü ilahi mesajın gönderildiği yer olması bakımından kutsal kabul edilmektedir.⁸⁶² Bu ziyaret yerinde çocuğun cinsiyetinin tespiti için yapılan uygulamanın bir benzeri eski Yunan ve Romalılar da olduğu bilinmektedir. Ayrıca Özbek ve Noyag Türkleri “*hayvanların aşık kemiği ile fal bakarak*” cinsiyet tahmininde bulunmaktadır.⁸⁶³ Orta Asya Türk topluluklarından Bulgar Türklerinde mağara kültünün izlerini görmekteyiz. Madara adı verilen dini merkezlerinde kayalıklarda mağara tapınakların olduğu belirtilmektedir.⁸⁶⁴ Bu çerçeveden bakıldığında Abdulvahap Gazi’nin Alevi ve Sünni kültüründe ziyaret edilmesi, kurbanlar kesilip dileklerde bulunulması bakımından Türk kültürü ile benzerlik göstermektedir.

Arguvan yöresinde atalar kültürüne bağlı olarak gelişen taş ve kayalar “*tabii şekilde olanlar, delikli olanlar, insan eli değmiş olanlar*” diye üç sınıfa ayrılmaktadır.⁸⁶⁵ Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi yörede de kutsal taşlar bulunmaktadır. Yörede diğer bir kutsiyet atfedilen ziyaret yerleri ise taş çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Sibirya Türkleri “*kara taş*” adını verdikleri bir taşta gizemli özellikler olduğundan bahsetmektedirler. Yakutlar ise kutsal taşlara saygı duyup dua edip kurbanlar kesmektedir.⁸⁶⁶ İslam dininde ise “*hacer-i esved*” taşı kutsal sayılmaktadır.⁸⁶⁷ Geleneksel Türk dininde dünyanın yaratılış efsanesinde kaya (taş)’nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Mitolojik bir efsaneye göre Tanrı’ya karşı suçlu olan bir insan suya düşmüştür. Tam suda boğulmak üzere iken Tanrı’ya kendisinin kurtarmasını istemiştir. Tanrı da suda yüksel, demiştir ve o insan suyun üzerinde yükselmiştir. Yükseldikten sonra o insan yalçın bir kayanın üzerinde durmuştur. Anlatılan bu efsaneyle kayanın önemi ortaya konulmaktadır. Yaratılış efsanesindeki taş, kaya bir kurtarıcı olarak görülmektedir. Ayrıca Türk mitolojisindeki Dokuz (Oğuzların) gökten inen nur olayında onun taşlaşarak inmesi ve yeşim taşından bir kaya ortaya çıkması onun kutsal kılınmaktadır. Bunun gibi birçok taş efsanesinin olduğu ve bunlara kutsiyet atfedildiği de bilinmektedir. İşte bu sebeptendir ki İslam öncesi Türk inanışlarında taşların şifa ve ilaç,

⁸⁶¹ Jean-Paul Roux, **Eski Türk Mitolojisi**, s. 95.

⁸⁶² Kutlu Özen, “Malatya’daki Battal Gazi Mağarası İle İlgili Bir Halk Rivayeti”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988, s. 235.

⁸⁶³ İsmail Görkem, “Abdülvehhab Gazi’ye Ait İnanış ve Gelenekler”, s. 136-137.

⁸⁶⁴ Ünver Günay-Harun Güngör, **a. g. e.**, s. 64.

⁸⁶⁵ İskender Oymak, **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, s. 197.

⁸⁶⁶ Fuat Bozkurt, **a. g. e.**, s. 226-227.

⁸⁶⁷ Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 190.

çocuk doğurmak, tılsım, uğur, dilek, büyü, adak, yemin, yağmur yağdırtmak için kullanıldığı belirtilmektedir.⁸⁶⁸ Yörede bulunan ziyaretler de yapılan uygulamaların Eski Türk inanış ve uygulamaları ile benzerlik gösterdiğini ifade edebilmekteyiz.

Yer-su ruhları ile ilgili olarak ortaya çıkan dağ kültü yörede de önem arz etmektedir. Yörede bulunan bazı ziyaret yerlerinin dağların tepelerinde oluşu o dağlarında kutsal olarak görülmesine sebep olmaktadır. Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültü ile ilgili bir kült olduğu düşünülmektedir. Eski Türklerde dağlar Tanrı'nın oturduğu yer olarak kabul edilmektedir. O yüzden Hunlar her yıl Göktanrı için bu dağlarda kurban kesmişlerdir. Belterler ile Altaylı Şorlar da Tanrı için yüksek dağ tepelerinde kurbanlar kesmişlerdir.⁸⁶⁹ Eski Yahudiler Sina dağını, Araplar Arafat Dağını, Hindular Himalaya dağını kutsal saymışlardır⁸⁷⁰ Türklerdeki bu dağ kültüründen yola çıkarak yörede dağ tepelerinde kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinin dağ kültü ile ilgili olabileceği fikri akla gelmektedir.

Arguvan yöresinde ziyaret yerleri ile ilgili başka bir konu da adak ve adak yerleri etrafında oluşan inanış ve uygulamalardır. Adak, yatır olarak kabul edilen eren, dede, evliya mezarlarına adandığı gibi kutsal kabul edilen su, ağaç ve taşlara da adanmaktadır. Hristiyanlarda da bir dileğin olması için kilise duvarına harçla tutturulan taşlar yapıştırılmaktadır. Anadolu'da ise bir dileğin gerçekleşmesi için türbelerde mum yakılmakta, tuz çerpilmekte, adanan kurban lokma yapıp dağıtılmaktadır.⁸⁷¹ İslam dini öncesi adak adama inancının olduğu "*Abdumuttalıp'ın küçük oğlunu adayışını, çocuğu olmayan kadınlar çocuk dileği ile muradları olursa Kâbe'ye hizmet için adaklarını adadıkları*" bilinmektedir. Adak adama uygulaması Geleneksel Türk dininden kalma bir uygulamadır.⁸⁷²

4.8. Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar

4.8.1. Kapı Eşiği'nin Önemi

Cemevinin ve ziyaretlerin kapıları, eşikleri ve kilitleri Ehlibeyt'i temsil ettiğine inanıldığından kutsal kabul edilmektedir. Bu yüzden kapıdan secde ederek içeriye girilmektedir. Cemevinin kapısının önüne gelince eşiğe diz çöküp niyaz edilmektedir.

⁸⁶⁸ Hikmet Tanyu, **a. g. e.**, s. 38-39.

⁸⁶⁹ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 31-32.

⁸⁷⁰ Fuat Bozkurt, **a. g. e.**, s. 204.

⁸⁷¹ Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, s. 10-12.

⁸⁷² Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, s. 307-308.

Eşiğe niyaz ettikten sonra kalkıp eşiğin üzerine basmadan içeri girilmektedir. Ayrıca eşik dört köşeyi birleştirip bir kapı açmaya benzetilmektedir. Eşiğe basmanın kötülöklere, uğursuzluklara yol açacağına dair inanışlar bulunmaktadır. (KK: 8, 9, 15, 41, 42, 74) Ayrıca dede ocaklarının eşiğinin kutsal olduğu inancı da yaygındır.

Alevilerin, bir türbenin, cem evinin eşik ve kapısını Allah-Muhammed-Ali diyerek öpmeleri “*Her mülkün sahibinin Allah-Muhammed-Ali olduğu*” inancından kaynaklandığı belirtilmektedir. (KK: 8, 41)

4.8.2. Sağaltma Ocaklar

Sağaltma ocağı, büyüsel yollarla insanları tedavi eden ve bununla ilgili olarak çeşitli yöntemler faydalanan kişi anlamında kullanılmaktadır.⁸⁷³ Bozan köyünde bulunan Al Ocağı (Korku Ocağı) yörede ziyaret edilen ocaklar arasındadır. Ziyarete gidenler ocaktan kül alıp gitmektedir. Köydeki bu ocağın sahibi Rıza Kaya’dır. Alınan bu küle karşılık ocak sahibine küçük bir bahşış verilmektedir. Bu ocağa, akli dengesi yerinde olmayan kişiler tedavi amaçlı götürölmektedir. Bu ocaktan alınan külün, iyileşmeye yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Ocağın, lohusa kadınlara yararlı olduğu, bu kadınların ocaktan götördükleri topraktan şifa bulacakları inancı da vardır. (KK: 27, 28, 29)

Kuyudere köyünde Karayel Ocağı (Tacım Dede) ve Ağ Gelin Ocağı (Bk. Ek 2/ Foto. 27) bulunmaktadır. Bu iki ocağa gitmeden önce iki iğnenin birine siyah iplik (Karayel Ocağını temsil eder), diğetine beyaz iplik (Ağ gelin ocağını temsil eder) geçirilip ipleri dışarıda kalacak surette iğneler su dolu bir kaba atılmaktadır. Bu uygulama akşamdan yapılmaktadır. Sabah olunca sırayla iki iğneye bakılmaktadır. İğnelerden hangisi paslanmışsa o hasta o ocağa götürölmektedir. Bunlardan Karayel Ocağı (Bk. Ek 2/ Foto. 28), İbrahim Sarıaltun’un evi olarak kabul edilmektedir. Köydeki bu ocağa, vücudunda herhangi bir yerinde yara ve cilt hastalığı olanlar gitmektedir. Hastalıklı aileden biri tarafından ovalanmasıyla iyileşeceğine inanılmaktadır. Bu ovalamanın, romatizma ağrılarına da iyi geldiği söylenmektedir. Daha sonra sağlığına kavuşan kimseler o ocağa tekrar gitmektedir. Ocağın olduğu yerde kurban kesmekte bazen de kömbe yapıp komşulara dağıtmaktadırlar. Kuyudere

⁸⁷³ Adem Öger, “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 5/1 Winter 2010.

köyündeki diğer bir ocak da Ağ Gelin Ocağı'dır. Bu ocak da baş ağrısı, eklem ağrıları gibi hastalıklar için tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Ağ Gelin Ocağı'nın tarihçesi ile ilgili söylencelere göre günümüzde bile Ağ Gelin'in bazı insanlara gözüktüğü, onun sünni olduğu ve buraya gelin geldiği ifade edilmektedir. Bir gün köyde yapılan cem töreninde, ceme katılmasın diye suya gönderildiği, suya giderken mucizevi bir şekilde kaybolduğu ancak daha sonra ocağın olduğu yerde görüldüğü söylenmektedir. Bu ocaktaki uygulamalar günümüzde İbrahim Şengül tarafından yürütülmektedir. (KK: 42, 43)

Akören köyünde de Sancı Ocağına hamile iken sancısı olan bayanların gitmekte ve sancılarının geçtiği söylenmektedir. Bu köydeki ocağın günümüzdeki uygulamalarını M. Ali Kutlar yürütmektedir. (KK: 2, 3, 4, 5, 6, 7)

Koyuncu ve Gürge köylerinde de Kebe Ocağı bulunmaktadır. Bu ocak, dudağı moraran çocukların götürüldüğü bir ocaktır. Çocukların, orada şifa bulduğuna inanılmaktadır. (KK: 41) Ayrıca, "saçayık" adı verilen ateş üzerindeki kazan üzerinden çocukların kebe olmaması için geçirilmesi, yörede yapılan bir uygulamadır. (KK: 2, 3, 4, 5, 60)

Aşağı Sülmenli köyünde "Ocak" ismi verilen bir ziyaret yeri vardır. Burada bulunan kil toprağının egzama, ellerdeki ve kollardaki karıncalanmaya iyi geldiği söylenmektedir. Buradan kil alıp götürülenlerin birkaç gün içerisinde iyileştiği de belirtilmektedir. (KK: 58, 59)

Gani Baba Ziyareti, yatır olmasının yanı sıra şifa veren bir ocak olarak da kabul edilmektedir. Bu ziyarete, aynı zamanda "Yılandık Ocağı" adı da verilmektedir. Yarası olanlara şifa verdiğine inanılmaktadır. Bu ocaktan toprak götürmek ve ocağı ziyaret edip dilekte bulunmak, önemli bir uygulamadır. (KK: 67, 68)

Bu ocaklar haricinde, Gümüşlü köyünde kurdeşen ve hoşirlik toprağı bulunmaktadır. Bu toprakların insan vücudunda çıkan yaralara bir merhem gibi sürüldüğünde iyileştirdiği inancı yer almaktadır. (KK: 69, 70, 71, 72)

4.8.3. Nazar ve Göz Değmesi

Yörede, benzi sarı, gözü yeşil olanın nazarının keskin olduğu inancı yaygındır. Halk arasında "Gece ayaz, gündüz bulut yıl azgını; benzi sarıgözü kul azgını, kişiden hayır gelmez." İfadesi sık sık kullanılmaktadır. (KK: 5, 6, 7, 9) Nazar değmesinden korunmak için kişinin kulak arkasına kömür isi sürülmektedir. Çocuğu olmayan

kadınlara şaşılıların nazarının çok değdiğine inanılmaktadır. Ziyaretlerden alınan yeşil bez parçası nazar değen kişinin elbisesine iliştilmektedir. Anne ve babanın çocuğuna nazar değdirmemesi için çocuğun boynuna Hz. Ali'nin Zülfikar kılıcının temsili kolyesi asılmaktadır. (KK: 5, 6, 7, 20, 22, 27, 55, 56)

Yörede evin ve ev halkının nazardan korunmasını önlemek için kapıya delikli taş asılmaktadır. Giriş kapısına asılan bu taşın hane halkını ve evi kötü gözlerden koruyacağına inanılmaktadır. Evlerin girişine at nalı asılmasının da hanedekileri ve evi nazardan koruyacağı inanışı mevcuttur. Tarlalara, bahçelere nazar değememesi için de ölmüş hayvan kafatası (at başta olmak üzere) tarlanın bir köşesine dikilmektedir. Hayvanlara nazar değmemesi için de boyunlarına muska yazılıp takılmaktadır. (KK: 2, 3, 5, 7, 9, 69)

Çocukların nazardan korumak için mavi boncuk takılmaktadır. Alıç, dağın ağacının parçasına nazar boncuğu takılmakta ve sürekli yakada bulundurulmaktadır. Nazar boncuğunun takılmasının amacı, parlak ve renkli yapısı ile nazar verecek bakışların yaydığı kötü enerjiyi toplamak ve karşıdaki kişiye zarar vermesini engellemektir. Nazardan korunmak için yapılan bir uygulama da ateşe tuz atmaktır. Atılan bu tuzun, ateş sayesinde kişiyi nazardan koruduğuna inanılmaktadır. (KK: 2, 3, 9, 34, 38)

4.8.4. Uğursuzlukla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Uğursuzlukla ilgili inanışların, genelde belli bir nesne, hayvan veya eşyaya duyulan korkudan dolayı ortaya çıkması durumudur. Yörede, yeni doğan bebeklerin hiç durmadan ağlamasının uğursuzluğa işaret ettiği ifade edilmektedir. Bunların dışında yürürken kişinin önünden siyah kedi veya tavşanın geçmesi, soğan kabuklarının yakılması, gece ateşe su dökülmesi, gece tırnak kesmenin ve ev süpürmenin uğursuzluk getirdiği ifade edilmektedir. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Yörede ayna veya cam parçasının kırılması, gelebilecek olan kötülüğün uzaklaşması ve devamında ise bolluk ve ferahlığın geleceği şeklinde yorumlanmaktadır. Gece aynaya bakmanın ömrü kısalttığına inanılmaktadır. Gece ıslık çalınmamaktadır. (KK: 5, 9, 27, 34)

Perşembe akşamı hamur mayalanmamakta, bunun günah olduğuna inanılmaktadır. Eğer hamur mayalanırsa bir sonraki günde hamurdan ekmek olmadığına

inanılmaktadır. Ayrıca kesilen saç ve tırnak yakılmamakta yakılırsa uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Bunların haricinde yörede şu inanışlar ön plan çıkmaktadır. Cenaze suyunu kaynatmak için ödünç alınan kazanın evde kalması uğursuzluğa işaret etmekte, göz kapaklarının atması (seyirmesi) kötü bir şey olacağına, çocuğun üstünde atlanılırsa çocuğun boyunun büyümeyeceğine, erkeğin iki kadın arasından geçmesi erkeğin ömrünün kısılacağına dair inanışlar bulunmaktadır. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.8.5. Dualar-Beddualar

Yörede dua (gülbenk) bir kimsenin kendisi veya başkasının bir dileğine, arzusuna kavuşması için Allah'a yalvarması olarak kabul edilmektedir. Beddua ise kişinin kötü bir duruma düşmesini istemek için söylenen sözlerdir. Yörede söylenen kalıplaşmış dua ve beddua ifadelerinden bazıları şunlardır:

Dualar

Allah esirgeye.

Ellerin dert görmesin.

Kesene bereket.

Yolunuz açık olsun.

Neşeniz çok, kazancınız bol olsun.

İyilere rast gelesin.

Kazancın bol ola.

Fatma ana yoldaşın ola.

Hızır yoldaşın ola.

Birin bin ola.

Derdin bite, dermanın arta.

Ocağına Hızır uğraya.

Hanen şen ola.

Yüzün ak ola.

Ömrün çok ola.

Darlık çekmeyesin.

Kurban olam.

Ali yardımcın ola.

Hayırsıza düşmeyesin.

Başın göğre ere.

Elin yüzün dert görmeye.

Peygamber yardımcın ola.

Ocağın dolu ve bereketli ola.

Su gibi aziz ol.

Su verenin çok olsun.

Atana rahmet ola. (KK: 1, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

Beddualar

Tırnağın gövere.(morara)

Allah hakkından gele.

İki yakan bir araya gelmesin.

Allah kel vere, tırnak vermeye.

Gidişin ola, gelişin olmasın.

Ciğerin ağzından gele.

Yavrum türemeyesin

Tanrı canını ala.

Yağlı kurşunlara gelesin

Boynuna boz ip dolana.

Teneşirlere gelesin.

Gözlerin kör ola.

Yüzün gülmeye.

Yaşın kesile.

Evin barkın yıkıla.

Sabaha çıkmayasın.

Gözüne dizine dursun.

İmam Hüseyin hakkından gele.

Allah seni oğdurmaya.

Gözün kör olsun

Yemeyesin ilaca veresin.

Avuçladığın altın olsun.

İmam Hüseyin boynunu altında koya.

Sürüm sürüm sürünesin

Boğazında kala.

Günyüzü görmeyesin

Ciğerinden vurulasın

Gözüne dizine dura. (KK: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 33, 35, 36, 37, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 63, 65, 68, 69, 70, 74)

4.8.6. Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Yörede hayatın çeşitli safhaları ile ilgili inanış ve uygulamalar sadece Alevilikte değil, tüm Anadolu’da yaygındır. Arguvan yöresinde eşığe saygı gösterilmesi inanışı Batılı araştırmacılar tarafından da önemli sayılmıştır. Mircea Eliade bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: *“İki mekânı ayıran eşik, aynı anda dinsel ve din dışı iki varlık dünyası arasındaki mesafeyi işaret etmektedir. Eşik, aynı anda hem iki dünyayı birbirinden ayıran ve zıtlastıran sınırdır hem de bu iki dünyanın ilişkide bulundukları, orada din dışı dünyadan kutsal dünyaya geçişin gerçekleştirilebildiği paradoksal yerdir. İnsanların oturdukları yerlerin eşiklerine de buna da benzer bir ayinsel işlev yüklenmiştir ve bu nedenle eşik büyük öneme mazhar olmaktadır. Çok sayıda ritüel, evin eşığının aşılmasına eşlik etmektedir. Eşığa selam verilmekte veya tapınma hareketleri yapılmaktadır, eşığe dindar bir şekilde elle dokunulmaktadır. Eşığın muhafızları vardır, bunlar girişi insanların kötü niyetlerine karşı olduğu kadar, şeytani ve hastalık getiren güçlere karşı da koruyan tanrı ve ruhlardır. Koruyucu tanrılara kurbanlar, eşığın üzerinde sunulmaktadır.”* Özellikle Mısır, Babil ve İsraililer yargılamayı da kapı eşiginde yapmışlardır.⁸⁷⁴ Ocak ve eşik Orta Asya Türk topluluklarında çok önemli bir yer tutmaktadır. Eski Türk inançlarında eşığe yapılan saygısızlığın cezası ağırdır.⁸⁷⁵ Türkmenistan’da kapı eşigine basmak günah olarak kabul edilmektedir. Yanlışlıkla kapı eşiginde yatan bir kimsenin uyuduğunda sıkıntılar yaşayıp karabasanla karşılaşacağına inanılmaktadır. Ayrıca evin eşiginde birileri ile muhabbet edilirse evin bereketinin kaçacağına inanılmaktadır.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Mircea Eliade, **Kutsal ve Dindışı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara 1991, s. 5-6.

⁸⁷⁵ Ali Tayyar Önder, **a. g. e.**, s. 144.

⁸⁷⁶ Ekrem Özbay, **a. g. e.**, s. 94.

Geleneksel Türk dininde eşik, kişiyi kötülüklerden, musibetlerden koruyan bir sınır çizgisi olarak görülmüştür. Bu yüzden eşiğe saygı gösterilir ve ayakla basılmaz. Erlik Tanrısı (Gökyüzü Tanrısı) Temir Padiş, Karas, Kaan adındaki oğullarını yeryüzündeki kötü ruhları yok etmek ve adaleti sağlamak için oğullarını göndermektedir. Gönderdiği bu oğullar evlerin eşiklerine ve kapılarına yerleşerek kötü ruhları kovduğuna inanılmaktadır. Kapı eşiğine geyik boynuzu, nal gibi sembollerin asılmasında eşik iyesinin memnun edilmesi amaçlanmaktadır. Azerbaycan, Kazaklar, Kırgızlar, Bulgaristan Türkleri evin eşiğini tabu olarak görmektedir. Düğün sonrası gelin eve girerken eşiğe bastırılma inanılmaktadır. Ayrıca Bektaşilerin kulak deldirme uygulamalarını genelde türbe eşiklerinde yaptıkları bilinmektedir.⁸⁷⁷ Yörede kapı eşiğine selam verilmesi, at nalı veya geyik boynuzu asılmasının Eski Türk inanışları ile benzerlik göstermektedir.

Geleneksel Türk dininde “*ocak*” kelimesi, bazı hastalıkların tedavi edilmesi sürecinde bu gücü ellerinde bulunduran ailelere verilen isim olarak kabul edilmektedir. Aile içerisinde tedavi etme işi ile uğraşan kişilere de ocaklı denilmiştir. Ocaklı, tedavi işini yaparken kullandığı maddelerin yanı sıra dinsel-sihirsel uygulamalardan da yararlanmaktadır.⁸⁷⁸ Ocaklı, kelimesi Türk halkının doktoru kabul edilmektedir. Ocaklı, Orta Asya şamanının günümüze ulaşmış şekli olarak düşünülebilmektedir. Ocaklıların devamı, kendisinden sonra yetiştirdiği kişiye el vermesi ile olmaktadır.⁸⁷⁹

Yörede Al Ocağı (Korku Ocağı), Karayel Ocağı, Ağ Gelin Ocağı, Sancı Ocağı, Kebe Ocağı, Yılcık Ocağı adı verilen ocaklar bulunmaktadır. Bu ocaklarla ilgili birtakım inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Ocaklar genelde tedavi edilen hastalığın adı ile isimlendirilmiştir. Yörede ve Anadolu yapılan uygulamalarla Orta Asya’da şamanların, kamların ve baksıların yaptığı benzerlik göstermektedir.⁸⁸⁰ Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi yörede de ocaklar hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır.⁸⁸¹ Halk hekimliği uygulamaları, çoğu zaman tıbbi müdahaleler yetersiz kalınca öne çıkar. Bu uygulamalar, hasta veya yakınlarını psikolojik olarak rahatlatmakta önemli rol

⁸⁷⁷ Rıfat Araz, **a. g. e.**, s. 64-65.

⁸⁷⁸ Sami Kılıç, “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”, s. 299.

⁸⁷⁹ Orhan Acıpayamlı, “Türk Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C: 26, S: 1/2, Ankara 1969, s. 5.

⁸⁸⁰ Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, “Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı (Çavlu Köyü-Fikriye Pınar Örneği)”, p. 627-638.

⁸⁸¹ Rıfat Araz, **a. g. e.**, s. 158.

oynamaktadır. Kutsallaştırılarak ve inanılarak yapıldığı için de yüzyıllar boyunca devam etmektedir.⁸⁸²

Geçmişten günümüze tüm topluluklarda nazara karşı mavi boncuk, at nalı, delikli taş gibi nazarlıklar kullanılmakta ve bunlardan korunmak için ise muska yazdırma, kurşun döktürme gibi inanış ve uygulamalar bulunmaktadır.⁸⁸³ Nazar veya göz değmemesi için Uygurlar evlerine at nalı veya hayvan iskeletleri asmışlardır. Kazaklar ise muska olarak yaptırılan “*tumar’ı*” kendi üstlerinde taşımışlardır. Bununla birlikte üzerlik otunun taneleri yakılıp nazar değmiş olan kimseye koklatılmaktadır. Bebeklere nazar değmemesi için de iplikten boncuklar beşiklere asılmaktadır.⁸⁸⁴ Bu uygulamaların, yöredeki uygulamalarla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Eski Türklerde nazarla ilgili olarak yapılan bir uygulama da muska yaptırmadır. Muska özellikle Budist Uygurlar ve Türkistan Türklerinde ön plana çıkmaktadır. Nazarla ilgili olarak yapılan tütsüleme ritüeli Azerbaycan Türklerinde görülmektedir.⁸⁸⁵ Anadolu’nun birçok yerinde benzer özellik gösteren, sarı saçlı, mavi gözlü kişilerin nazarının değmesiyle ilgili inanış, birçok Türk topluluklarında görülmektedir.⁸⁸⁶ Azeri Türkleri, kötü gözlerden korunmak için eşyaları arasına ayna koymaktadırlar. Hatta yataklarının başucuna ayna koyma inanışı bulunmaktadır.⁸⁸⁷ Çuvaş Türkleri ise nazardan korunmak için üvez ağacından yararlanmaktadırlar.⁸⁸⁸ Hz. Muhammed bir hadisinde: “*Nazar’dan Allah’a sığınınız. Çünkü göz değmesi gerçektir.*” buyurmuştur. Bu hadiste açıklandığı üzere İslâm dininde nazarın varlığı kabul edilmektedir. Fakat İslâm dini nazardan dolayı nazarlık benzeri şeylerin takılmasını da yasaklamıştır. İbn-i Mes’ud’dan alınan başka bir hadiste: (Ağrıları, dertleri gidermek için ne olduğu meçhul şeylerle muska yazarak) afsun yapmak, (nazar’ı ve sair belâyı gidermek için) boncuk takmak, kadınların kocalarına kendilerini sevdirmek için sihir yapmaları şirktir, denilmektedir. Bunun yanı

⁸⁸² Muharrem Kaya, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C: 7, S: 25, Dizgi Ofset Hazırlık, Ankara 2001, s. 218.

⁸⁸³ Nilgün Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S: 15, s. 103-125.

⁸⁸⁴ Harun Güngör-Bekir Köylü, **a. g. e.**, s. 86.

⁸⁸⁵ Rıfat Araz, **a. g. e.**, s. 176-177.

⁸⁸⁶ Orhan Acıpayamlı, “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C: 20, S: 1/2, Ankara 1962, s. 15.

⁸⁸⁷ Ahmet Gökbel, “Anadolu’da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 1, Sivas 1996, s. 181.

⁸⁸⁸ Orhan Çeltikçi, “Türk Dünyasının Unsurlarından Çuvaş Türkleri ve Halk İnanışları İle İlgili Tespitler”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimler Dergisi**, C: 1, S. 1, Haziran 2014, s. 80.

sıra Allah, insanlara Felâk suresi ve Nâs surelerinde “büyücülerin kötülüklerinden, cinlerden, vesvecinin şerrinden kaçarak kendisine sığınmayı öğütlemektedir.”⁸⁸⁹

İnsanlar hangi milletten olursa olsun, dua ortak bir noktadır. Dua ibadetin özü, müminin silahı, göklerin ve yerin nurudur. Anadolu Aleviliği’nde dua Rabb’in nurundan, Hz. Ali’nin kereminden istemektir. Dua ile gülbang aynı şekilde kabul edilmektedir.⁸⁹⁰ İbadetlerin temeli kabul edilen dua, Tanrıya yaklaşma aracı olarak görülmektedir. Türkler Müslüman olduktan sonra Allah’a dua etmeye daha çok önem vermektedir. Bu yüzden insan sürekli Allah’a dua etmesi önemli yer tutmaktadır.⁸⁹¹ Geleneksel Türk dininde yapılan dualara “alkış” adı verilmektedir.⁸⁹² Alkış tutmak veya alkış vermek Çağatay ve Gagauz Türklerinde hayırlı dua anlamına gelmektedir.⁸⁹³ Kırgız ve Kazak baksıları şu şekilde dua etmekteymiş: “*Evvela tanrı sen (işimi) rast getir, (işimi) rast getirirsen ben buradayım, dilediğim dileği yine ver, büsbütün kısırlaştırmış kısırağa yavru ver; iyi Tanrı, geniş Tanrı, cömert Tanrı, bey Tanrı! Evvela Tanrı gök yaratmış, ondan sonra yer yaratmış.*”⁸⁹⁴ Kırgız Türklerinde ise dua sözcüğü Bata Kılıu (dua etme) şeklinde ifade edilmektedir. Genelde dua Kırgız geleneklerinde ele su dökme âdeti ile kendini göstermektedir. Yemeklerden önce ve sonra ellere su döken çocuklar dua istemekte, gelenlere dua etmektedir.⁸⁹⁵ Eski Türk kültüründe yapılan duaların bir benzerini Anadolu Aleviliği’nde ve yöredeki gülbenglerde görmek mümkündür.

⁸⁸⁹ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, **Sahîh, I-VI**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Tıb, 36; Müslim b. Haccâc, **Sahîh, I-III**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Selâm, 41; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd İbnî Mâce, **Sünen, I-II**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Tıb, 32; Nilgün Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, s. 103-125.

⁸⁹⁰ Ömer Uluçay, **Alevilikte Dua**, Gözde Yay., Adana 1998, s. 7-9.

⁸⁹¹ Mustafa Tekin, **Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar**, Rağbet Yay., İstanbul 2012, s. 75, 80, 87.

⁸⁹² Esat Korkmaz, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, s. 22.

⁸⁹³ Doğan Kaya, “Dualar ve Beddualar”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S: 4, Sivas 1997, s. 29.

⁸⁹⁴ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, s. 139.

⁸⁹⁵ Kemal Polat, “Kırgız Halk Dindarlığında Dua Fenomeni”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007), Bildiriler**, Isparta 2007, s. 429.

SONUÇ

Anadolu'da yaşayan Alevilerin yerleşim yerlerinden birisi de Malatya'nın Arguvan ilçesidir. Yöredeki Alevi köylerinin büyük bir kısmı Orta Asya'dan, Horasan'dan ve Suriye'den gelmiş ve Arguvan yöresini yurt edinmişlerdir. Arguvan yöresi inanış ve uygulamaları Anadolu Aleviliği'nde olduğu gibi İslam öncesi Türk kültürü ile beslenmiştir. Bu manada Hacı Bektaş Veli aracılığı ile Kalenderi, Yesevi, Ahilik, Hayderi gibi akımlar, bu geleneği geliştirmiş, vahdet-i vücud anlayışı ve eski Türk kültürü unsurları Alevilik içerisinde varlığını sürdürmüştür. Anadolu Alevileri tarih boyunca Türk örf ve geleneği içerisinde Türk halk şiirleri, ozanları ve sazı ile yaşayan bir Müslüman topluluk olarak görülmüştür.

Arguvan yöresindeki Alevilerin inanç boyutu incelendiğinde Anadolu Aleviliği'nde olduğu gibi Allah'ın varlığı, Hz. Muhammed'in elçiliği ve Hz. Ali'nin velayeti kabul edilmektedir. Anadolu Aleviliği'ndeki Allah, Muhammed, Ali üçlemesinin aynılığını Arguvan yöresi Alevilerinde de görmek mümkündür. Yöredeki bu birlik inancı aynı zamanda Alevi inancının temellerini oluşturmaktadır. Yöredeki Alevilere göre, On İki İmam'ın atası İmam Ali, anası ise Fatıma anadır. Alevi kaynaklarındaki meallere göre Kevser suresinde Hz. Peygamberin soyu sonsuza kadar (Ahirete kadar) Fatıma ve Ali'den devam edecektir, denilmektedir. Alevi inancına göre tüm İmamlar birbirine eşittir. Alevi dedeleri ise imam soyundandır.

Yörede dedelik kurumu ve ocakların temsil etmiş olduğu değerlere büyük önem verilmiştir. Alevi-Bektaşî cemaatleri genel olarak ocaklara ve dergâhlara bağlı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ocakların oluşturmuş oldukları ailelerin soyları Hz. Muhammed ve Ehlibeyt'e dayandırılmaktadır. Arguvan yöresinde etkinliği az da olsa dedelik ve ocak sistemi varlığını günümüzde de devam ettirmektedir. Yöredeki mevcut sisteme bakıldığında Orta Asya şamanlarına, kamlarına benzer birçok özellik görebiliriz. Anadolu'da Alevilik ve Bektaşîlik'te dini lider olarak kabul edilen dede-baba tipolojisine Eski Türklerde de rastlanmaktadır.

Arguvan yöresinde ibadet biçimlerinden en önemlisi olarak kabul edilen cem töreni Eski Türklerdeki ayinlerin devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz Çin Uygurlarının törenlerde yapmış oldukları figürler ile Arguvan yöresindeki cemlerde dönülen semah çoğu yönden aynı özellikleri taşımaktadır.

Altaylı Türklerde kam, Tanrı'ya dua ederken kurban kesmektedir. Buradan hareketle yöredeki köylerde yapılan cemlerde, ziyaret yerlerinde, yağmur yağdırtma törenlerinde kesilen kurban için dua edilmesi Eski Türk Kültürünün devamı niteliğindedir. Türk tarihinde sunulan kurbanların önemli bölümü Gök Tengri'ye yönelik olmuştur. Doğu ve Batı T'u-küelerde de bu duruma rastlanmıştır. Türklerde kurban ritüellerinde farklılıklar bulunsa da kesilen hayvanın kanının akıtılması tüm Türk topluluklarında önem arz etmektedir. Özellikle kurban edilen hayvanın kemiklerinin kırılmaması, ateşte yakılmaması, köpeklere verilmemesi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Bu yönü ile Arguvan yöresinde benzerlik göstermektedir.

Yörede ve Anadolu Aleviliği'nde küçük, büyük çeşitli suçları işleyenler ve Alevilik yoluna aykırı hareket edenlere düşkün adı verilmektedir. Düşkün olanlara çeşitli cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Arguvan yöresinde dedelik sisteminin zayıflaması ile birlikte düşkünlük ilan etme veya kaldırma uygulaması eskiye nazaran azalmıştır.

Doğum, ailenin oluşmasında en önemli temellerden biridir. Türk dini hayatında atalar ruhuna ait olan birçok inanış ve uygulamaya konu olması nedeniyle "*baba ocağı*" literatürü ile kutsallaştırılmaktadır. Yörede doğumla ilgili birçok inanış ve uygulamaların Eski Türk kültürünün devamı olduğunu ifade edebiliriz. Evlilik ile ilgili toplumdan topluma farklılık gösteren uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Eski âdetlerin sıkı bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı köyler ile kendini yeniliklerin etkisine bırakan şehir merkezleri arasında bazı farkların ortaya çıkmasıyla birlikte yine de yörenin her yerinde benzer şekilde uygulamaların olduğu görülmektedir. Yörede, evlenme ile ilgili inanış ve uygulamaların Orta Asya Türk kültürünün izlerini taşıdığını görmek mümkündür. Her ne kadar farklı kültürler, coğrafi faktörler ön plana çıksa da toplumlardaki ölümle ilgili inanış ve uygulamalar çoğu zaman birbirine benzemektedir. Özellikle cenaze yıkama, defin işlemleri gibi faaliyetlerde Eski Türk kültürünün ve İslam Dini'nin birçok etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Yöredeki geçiş mensekleri ile ilgili inanış ve uygulamalar Anadolu genelindeki Alevi ve Sünnilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Doğa güçlerine karşı uygulamaların tüm halk inanışlarında olduğu bilinmektedir. Bunlar bazen birbirleriyle benzerlik gösterir bazen de farklı şekillerde uygulanır. Örneğin yağmur yağması için yapılan uygulamalar incelendiği zaman İslam öncesi dönemde de islamî dönemde de bir takım ritüellerin yapıldığı gözlemlenmektedir.

Benzer uygulamalara Eski Türklerde de rastlanmaktadır. Bu uygulamalardan ağaç, su, ateş, hayvan, orman kültürünün izlerini yörede görmek mümkündür. Arguvan yöresinde tabiatla ilgili inanış ve uygulamalarda Orta Asya kültürünün etkileri karşımıza çıkmaktadır.

Arguvan yöresinde genelde her köyün kutsal olarak kabul ettiği ziyaret yerleri ve onların etrafında şekillenen inanış ve uygulamalarda Eski Türk topluluklarının ve diğer dinlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Arguvan yöresindeki ziyaret yerleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaları, Anadolu Aleviliği'nden ayrı tutmak mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA

1.Kaynak Kitaplar

- Acıpayamlı, Orhan; **Halkbilim Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1978.
-; **Türkiye’de Doğum İle İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.
- Aclûnî, el-Aclûnî, **Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlû’l-İlbâs**, (thk: Abdulhamid b. Muhammed), el-Mektebetü’l-Asriyye, II, 350 (2 cilt), 2000.
- Adam, Baki; **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi**, MEB Devlet Kitapları İhlas Gazetecilik A.Ş, Ankara 2006.
- Adıbelli, Ramazan; **Mircea Eliade ve Din**, İz Yay., İstanbul 2011.
- Akalın, Şükrü Haluk; **Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lugati’t Türk**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2008.
- Akargul, Ekrem; **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yay., İstanbul 2000.
- Aksarayı, Kerimüddin Mahmud; **Müsameretül Ahbar**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000.
- Aksüt, Hamza; **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, Art Yay., Ankara 2002.
-; **Hasan Çelebi ve Çevresi Tarihi**, Ersat Matbaacılık, Ankara 1998.
-; **Mezopotamya’dan Anadolu’ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240)**, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2006.
- Aksüt, Mürteza; **Cenaze İle İlgili Kişisel Notları**.
-; **Ozan Dilinden Gerçekler**, Rektur Matbaası, Malatya 2009.
-; **Deryayı Ummana Giden Yol**, Rektur Matbaası, Malatya 2012.
- Araz, Rıfat; **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.
- Arguvan Olgusu**, Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı Yayın Organı, C: 31, 32, İstanbul 2012.
- Arslandaş, Nuh; **İslam Dünyasında Samiriler**, İz Yay., İstanbul 2010.
-; **Yahudiler ve Türkler**, İz Yay., İstanbul 2013.
- Aslan, T. Volkan; **Eymir’li Aşık Ali Asgar (Sefili) Berktaş’ın Hayatı ve Eserleri**, Ataşehir Ajans, İstanbul 2008.

- Aydın, Mahmut; **Ana Hatları ile Dinler Tarihi**, Ensar Yay., Samsun 2013.
- Aydın, Mehmet; **Dinler Tarihine Giriş**, Literatürk Yay., Konya 2012.
-; **Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü**.
- Bianchi, Ugo; **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mustafa Ünal, Geçit Yay., Kayseri 1999.
- Birdoğan, Nejat; **Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü**, Kaynak Yay., İstanbul 2013.
- Birge, John Kingsley; **Bektaşilik Tarihi**, Çev. Reha Çamuroğlu, Ant Yay., İstanbul 1991.
- Boratav, Pertev N.; **Türk Mitolojisi**, BilgeSu Yay., Ankara 2012.
- Bozkurt, Fuat; **Türklerin Dini**, Cem Yay., İstanbul 2003.
- Bozkurt, İsmail; **Anadolu Türk Aşiretleri**, Ötüken Yay., İstanbul 2014.
- Buyruk**, İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Çev. Fuat Bozkurt, Kapı Yay., İstanbul 2013.
- Challaye, Felicien; **Dinler Tarihi**, Çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay., İstanbul 2007.
- Cilacı, Osman; **Günümüz Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1995.
- Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, Malatya Valiliği, Ankara 1996.
- Cox, James L.; **Kutsalı İfade Etmek**, İz Yay., Çev. Fuat Aydın, İstanbul 2004.
- Çamuroğlu, Reha; **Tarih, Heterodoksi ve Babailer**, Der Yay., İstanbul 1990.
- Çınar, Erdoğan; **Aleviliğin Gizli Tarihi**, Kalkedon Yay., İstanbul 2013.
- Çoruhlu, Yaşar; **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yay., İstanbul 2002.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin; **Dede Garkın Sürecinde Cem**, Yurt-Kitap Yayın, Ankara 2012.
- Demircioğlu, Halil; **Roma Tarihi**, C. I, TTK Yay., Ankara 1998.
- Demirkent, Işın; **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C. I, TTK Yay., Ankara 1990.
- Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as, **Sünen, el-Mektebetü'l-Asriyye**, Beyrut, Et'ime 27.
- Ebu İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, **Sünen, I-V, , Menâkıb, 31**, Çağrı Yay., 1992.
- Ekinci, Mustafa; **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yay., İstanbul 2010.
-; **Şah İsmail ve İnanç Dünyası**, Beyan Yay., İstanbul 2010.
- El-Belazuri; **Fütuhul Buldan**, Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

- Eliade, Mircea; **Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, Çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitapevi, Konya 2005.
-; **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yay., İstanbul 2014.
-; **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, C. 1, Kabalcı Yay., İstanbul 2003.
-; **Kutsal ve Dindışı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara 1991.
- Erbaş, Ali; **Hristiyanlıkta İbadet**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2003.
-; **Melekler Âlemi (İlahi Dinlerde Melek İnancı)**, Paradoks Yay., İstanbul 2012.
- Erdem, Mustafa; **Hazreti Âdem (İlk İnsan)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011.
- Erdoğan, Kutluay; **Alevilik-Bektaşilik**, İletişim Yay., Ankara 1993.
- Ergin, Muharrem; **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yay., İstanbul 2012.
-; **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul 2012.
- Ergun, Pervin; **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2012.
- Eroğlu, Kazım; **Aydınlığa Dönük Yüzler Arguvan Destanı**, Ataşehir Ajans, İstanbul 2008.
- Eröz, Mehmet; **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı)ve Alevilik Bektaşilik**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1992.
-; **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, Ötüken Yay., İstanbul 2014.
-; **Yörükler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991.
- Erzen, Afif; **Doğu Anadolu ve Urartular**, TTK Yay., Ankara 1984.
- Eş-Şerif Er- Radi; **Hız. Ali Nehcü’l Belağa**, Çev. Adnan Demircan, Beyan Yay., İstanbul 2012.
- Fırlı, Etem Ruhi; **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yay., Ankara 1980.
-; **Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara 1994.
-; **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, Selçuk Yay., İstanbul 1990.
- Gögebakan, Gökür; **XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)**, Malatya Belediyesi Kültür Yay., Malatya 2002.

- Gökbel, Ahmet; **Anadolu'da Varsak Türkmenleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2007.
- Gölpınarlı, Abdulkaki; **Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayet-name"**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.
-; **Pir Sultan Abdal**, Varlık Yay., İstanbul 1969.
- Gregory Abû'l-Farac (Bab Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Çev. Ö. Rıza Doğrul, C. II, TTK Yay., Ankara 1999.
- Güç, Ahmet; **Dinlerde Mabed ve İbadet**, Düşünce Kitapevi Yay., İstanbul 2011.
- Gülensoy, Tuncer; **Barbar Türkler**, Akçağ Yay., Ankara 2011.
- Gültepe, Necati; **Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında**, Resse Yay., İstanbul 2014.
- Günaltay, M. Şemseddin; **Yakın Şark IV Perslerden Romalılara Kadar**, TTK Yay., Ankara 1987.
- Günay, Ünver, Güngör, Harun, Taştan, Abdolvahap, **Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni**, Otorite Yay., Antalya 2015.
- Günay, Ünver, Güngör, Harun, Taştan, Abdolvahap, Kuzgun, Şaban, Sayım, Huzeyfe; **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri 1996.
- Günay, Ünver, Güngör, Harun; **Türk Din Tarihi**, Laçın Yay., İstanbul 1998.
- Gündüz, Şinasi, Ünal, Yavuz, Sarıkçıoğlu, Ekrem; **Dinlerde Yükseliş Motifleri**, Vadi Yay., Ankara 1996.
- Gündüz, Şinasi; **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yay., Ankara 1998.
-; **Hristiyanlık**, İSAM Yay., İstanbul 2015.
-; **Pavlus Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011.
-; **Son Gnostikler Sabiiler**, Vadi Yay., Ankara 1995.
- Güner, Ahmet; **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Milliyet Yay., Ankara 1991.
- Güngör, Erol; **Tarihte Türkler**, Ötüken Yay., İstanbul 1990.
- Güngör, Harun, Argunşah, Mustafa; **Dünden Bugüne Gagauzlar**, Elektronik İletişim Ajansı, Ankara 1993.
- Güngör, Harun, Köylü, Bekir; **Türk Halk İnanışları**, Tezmer Kitap Kırtasiye Fotokopi İnternet, Kayseri 2014.
- Güngör, Harun; **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kum Saati Yay., İstanbul 2008.
-; **Türk Din Etnolojisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012

- İbn Bibi, **El Evamirü'l Ala'iyye Fi'l Umuri'l Ala'iyye (Selçukname)**, C. II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- İbn Fazlan Seyahatnamesi**, Çev. Ramazan Şeşen, Bedir Yay., İstanbul 1973.
- İbn Mace, **Es-Sünen**, Tah. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1975, Cenaiz, 47.
- İnan, Abdulkadir; **Eski Türk Dini Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.
-; **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- İpek, Yasin, Atalay, Ender, Serdar Murat, Işık, Harun; **Şiadan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik**, Ekim Yay., İstanbul 2014.
- İrfan, Ali; **Aleviliğin Kuralları**, Can Yay., İstanbul 2014.(Gökağaç)
-; **Hak Batıl Davası Marifet Ve Hakikat İlmi Hak Yolu**, Can Yay., İstanbul 2000.
-; **Peygamberin İki Hak Emaneti**, Can Yay., İstanbul 2003.
- Kafesoğlu, İbrahim; **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980.
- Kalafat, Yaşar; **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
- Kalender, Arife; **Bendeki Malatya**, Heyamola Yay., İstanbul 2010.
- Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lugati't Türk**, Çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yay., İstanbul 2005.
- Kaya, Zeki; **Morbelikli Notları**.
- Kaygusuz, İsmail; **Alevilikte Dar-Dar'ın Pirleri**, Alev Yay., İstanbul 1995.
- Kazıcı, Ziya; **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yay., İstanbul 1999.
- Kılıç, Mustafa Cemil; **Kur'an'daki Alevilik**, Kamer Yay., İstanbul 2015.
-; **Sorularla Alevilik**, Kamer Yay., İstanbul, 2015.
- Kılıç, Sami; **İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler**, Sarkaç Yay., Ankara 2011.
-; **Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ 2012.
- Kısacık, Raşit; **Malatya'nın Yöresel Kültürü**, Yılmaz Matbaacılık, Malatya.
- Komisyon, **Türkler**, C. 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Komisyon, **Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96**, Malatya Valiliği, Ankara 1996.
- Komisyon, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Feza Gazetecilik A.Ş, C:1, İstanbul 1999.
- Komisyon, **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, Ankara 1991.

- Komisyon, **Alevi-Bektaşî İnancının Esasları**, DABF Yay., Danimarka 2008.
- Korkmaz, Faruk; **Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., Malatya 2013.
- Korkmaz, Esat; **Eski Türk İnancı ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2003.
-; **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yay., İstanbul 1993.
-; **Dört Kapı Kırk Makam**, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2007.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2014.
- Kuzgun, Şaban; **Dinler Tarihi Dersleri**, C. 1, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1993.
- Küçük, Abdurrahman, Küçük, M. Alparslan; **Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)**, Berikan Yay., Ankara 2011.
- Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay, Küçük, M. Alparslan; **Dinler Tarihi**, Berikan Yay., Ankara 2015.
- Kütükoğlu, Mübahat S. ; **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.
- Malatya 1989 İl Yıllığı**, Yeni Malatya Ofset Tesisleri, Malatya 1989.
- Melikoff, Irene; **Uyur İdik Uyardılar (Alevilik Bektaşilik Araştırmaları)**, Çev. Turan Alptekin, Demos Yay., İstanbul 2011.
- Memiş, Ekrem; **Eski Çağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2003.
- Merçil, Erdoğan; **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara 2000.
- Metin, İsmail; **Alevilikte Cenaze Kaldırma**, Parşömen Yay., İstanbul 2010.
- Muhammed B. Sa'd; **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, (thk: İhsân Abbâs), Dâru Sadr, II, 255 (8 Cilt), Beyrût, 1968,
- Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, **Sahîh, I-VI**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Tıb, 36;
- Müslim b. el-Haccâc, **Sahîh**, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), **Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî**, Beyrût, tsz., Nikâh, 16.
- Müslim b. Haccâc, **Sahîh, I-III**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Noyan, Bedri; **Bektaşilik Alevilik Nedir?**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1985.
- Ocak, Ahmet Yaşar; **Alevi Bektaşî İnancılarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yay., İstanbul 2002.

-; **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1999.
- Oğuz, Mevlüt; **Başlangıçtan Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul 1985.
- Onat, Hasan; **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Orhan; Hüseyin; **Alevilikte İbadet**, Garip Dede Yay., İstanbul 2003.(Mineyik)
- Ostrogorsky, Georg; **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara 1999.
- Oymak, İskender; **Malatya Ziyaret Kültürü ve Ziyaret Yerleri**, Malatya Kitaplığı, İstanbul 2013.
-; **Zerdüştlük (İnanç, İbadet, Âdetler)**, Elazığ 2003.
- Ögel, Bahaeddin; **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1978.
-; **Türk Mitolojisi II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1994.
-; **Türk Mitolojisi, C: I**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1993.
- **Türk Mitolojisi, C. II**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- Önder, Ali Tayyar; **Türkiye'nin Etnik Yapısı**, Fark Yay., Ankara 2007.
- Örnek, Sedat Veyis; **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1979.
-; **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1979.
-; **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhaları İle İlgili Batıl İnançların Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1981.
-; **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Öz, Baki; **Kurtuluş Savaş'ında Aleviler Bektaşiler**, Can Yay., İstanbul 1989.
- Özbay, Ekrem; **Türkmenistan'dan Anadolu'ya Örf, Âdet ve Halk İnançları**, IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2007.
- Özdemir, İskender; **Aleviliğin Yazılmayan Tarihi**, Kripto Yay., Ankara 2014.
- Özkan, Ali Rafet; **Dinlerde Kurban Kültü**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
-; **Fundamentalist Hristiyanlık**, Alperen Yay., Ankara 2002.
- Perk, Kadri; **Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları**, İnkılap Yay., İstanbul, 1943.

- Polat, Kemal; **Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008.
- Renan, Ernest; **İsa'nın Hayatı**, Çev. Ziya İhsan, MEB Yay., İstanbul 1997.
- Rençber, Fevzi; **Hakk Muhammed Ali Aşkı-Adıyaman Alevileri**, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2014.
- Roux, Jean-Paul; **Eski Türk Mitolojisi**, Çev. Musa Yaşar Sağlam, BilgeSu Yay., Ankara 2012.
-; **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı Yay., İstanbul 2011.
- Saltık, Veli; **İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları**, Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2011.
- Sami, Şemsettin; **Esatir-Dünya Mitolojisinden Örnekler**, Hazırlayan: Cengiz Batuk, İnsan Yay., İstanbul 2007.
- Sarıkaya, M. Saffet; **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI.-XIII. Asırlar)**, Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem; **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitapevi, Isparta 2011.
-; **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011.
-; **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Sidre Yay., Samsun 1997.
- Schimmel, Annamarie; **Dinler Tarihine Giriş**, Güven Matbaası, Ankara 1975.
- Selçuk, Ali; **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008.
-; **Tahtacılar**, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- Sevim, Ali, Yücel, Yaşar; **Türkiye Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1989.
- Sinanoğlu, A. Faruk; **Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008.
- Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya**, Evin Ofset Matbaacılık, Malatya 2004.
- Sümer, Faruk; **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972.
-; **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ankara 1999.
- Şahhüseyinoğlu, Nedim; **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, İtalik Kitaplar, Ankara 2000.

- Şahin, Hüseyin, ÖZEROL, Süleyman; **Arguvan Türküleri Halk Bilimsel Bir Araştırma Denemesi**, Arguvan Köyleri Eğitim Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2004.
- Şehristani; **El-Milel Ve'n Nihal**, Çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2011.
-; **Milel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)**, Çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2011.
- Şeker, Mehmet; **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1987.
- Şen, Orhan; **Doğanşehir Tarihi**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., İstanbul 2014.
- Şener, Cemal; **Şamanizm Türkler 'in İslamiyet'ten Önceki Dini**, Etik Yay., İstanbul 2003.
- Şentürk, Ahmet; **Malatya**, Aksa Yay., Malatya 1984.
- Tanyu, Hikmet; **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
-; **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- Taplamacıoğlu, Mehmet; **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi**, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara 1966.
- Tekin, Mustafa; **Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar**, Rağbet Yay., İstanbul 2012.
- Thomson, Muhammed Atau'r-Rahim Ahmed; **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, Çev. Gülsüm Mehdiyev, İnsan Yay., İstanbul 2009.
- Togan, A. Zeki Velidi; **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Tuğrulca, Orhan; **Malatya Siyasi Tarihi**, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2006.
-; **Malatya Tarih Kent ve Kültür (Neolotik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar)**, C. 1, Malatya Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2013.
- Turan, Osman; **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1997.
- Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., Ankara 1997.
- Tümer, Günay; **Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011.

- Türk, Hüseyin; **Nusayrilik-İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri**, Kaknüs Yay., İstanbul 2013.
- Türkdoğan, Orhan; **Alevi-Bektaşî Kimliği**, Timaş Yay., İstanbul 1995.
- Uğurlu, Ahmet; **Alevilikte Cem ve Musahiplik**, Anadolu Matbaası, İstanbul 1995.
- Uğurlu, Ali Rıza; **Aşk-ı Muhabbet**, Seçil Ofset, İstanbul 2009.
- Uğurlu, Ali Rıza; **Dünden Bugüne Oğuzların Uzantısı Arguvan'ın İsaköyü**, Rektur Reklam Matbaası, Malatya 2005.
- Uluçay, Ömer; **Alevilikte Dua**, Gözde Yay., Adana 1998.
- Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. H. D. Andreasyon, TTK Yay., Ankara 1962.
- Ünal, M. Ali; **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK Yay., Ankara 1989.
- Ünal, Mustafa; **Din Fenomenolojisi**, Geçit Yay., Kayseri 1999.
-; **Dinlerde Kutsal Zamanlar**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008.
- Üzüm, İlyas; **Tarihsel ve Kültürel Boyutları ile Alevilik**, İSAM Yay., İstanbul 2013.
- Yağbasan, Kudret; **Malatya Efsaneleri**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., İstanbul 2013.
- Yaman, Ali; **Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi**, Nokta Kitap, İstanbul 2007.
- Yaman, Mehmet; **Alevilik İnanç-Edep-Erkan**, Ufuk Matbaası, İstanbul 1993.
-; **Alevilikte Cem**, Can Yay., İstanbul 2012.
-; **Alevilikte Cenaze Hizmetleri**, Alevi İnancı ve Kültürü Eğitim Dizisi, İstanbul 1999.
- Yardımcı, Mehmet; **Destanlar**, Ürün Yay., Ankara 2007.
- Yazıcı, Mehmet; **Alevilik (Alevi Değişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi)**, Çıra Yay., İstanbul 2011.
- Yeşil, Yılmaz; **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri**, Grafik Ofset Matbaacılık, Ankara 2014.
- Yıldırım, Abbas; **Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı**, Işık Matbaası, Ankara 2006.(Mezirme)
- Yıldırım, Suat; **Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık**, Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara 1987.
- Yinanç, Refet; Elibüyük, Mesut; **Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)**, Gazi Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1983.
- Yitik, Ali İhsan; **Hint Dinleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2005.

Yörükân, Yusuf Ziya; **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, Ötüken Yay., İstanbul 2006.

.....; **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Ötüken Yay., İstanbul 2014.

Yurdaydın, Hüseyin G., Dağ; Mehmet; **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978.

Yusuf Has Hacıp, **Kutadgu Bilig**, Hazırlayan: Yaşar Çağbayır, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013.

Zelyut, Rıza; **Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)**, Kripto Yay., Ankara 2015.

2.Kaynak Makaleler

Abdurrahman, Varis; “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”, **Milli Folklor Dergisi**, S. 61, Ankara 2004.

Acıpayamlı, Orhan; “Türkiye’de Yağmur Duası II”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXII, S. 3-4, Ankara 1965.

.....; “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 20, S. 1/2, Ankara 1962.

.....; “Türk Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 26, S. 1/2, Ankara 1969.

.....; “Türk Folklorunun Bazı Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 26, S. 1/2, Ankara 1969.

.....; “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C. IV, Ofset Repromat Matbaası, Ankara 1992.

.....; “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. XXI, S. 1-2, Ankara 1963.

Akpınar, Turgut; “Eski ve Bugünkü Türklerde Su Kültü ve Âdetler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 9, S. 49, İletişim Yay., İstanbul 1988.

- Aksın, Ahmet, Karakaş, Erdal; “Nüfus İcmal Defterine Göre 19.Yüzyılda Arapkir”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 13, Ankara 2002.
- Aksoy, Mustafa; “Türkiye’de Kirvelığın Kültür Sosyolojisi Açısından Tahlili”, **V. Milletlerarası Türk halk Kültürü Kongresi: Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri**, Ankara 1997.
- Aksu, Hüsamettin; “Hurufilik” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 18, İstanbul 1998.
- Aksüt, Hamza; “Dede Ocaklarının İşlevi ve Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim Ocağı”, **Uluslararası Bektâşilik ve Alevilik Sempozyumu I Bildiriler ve Müzakereler (28 Eylül 2005)**, Isparta 2005.
- Altuncu, Abdullah “Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 1, S: 1, Kilis, 2014.
- Ar, Mustafa Selçuk; “Eti’ler de Bahar Bayramı Törenleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Ankara 1943.
- Arık, Durmuş; “Kırgızlar ’da Kurban Fenomeni”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Ankara 2005.
-; “Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme İle İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 13, S. 36, Ankara 2010.
-; “Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hristiyan Tatarlarının Dini İnanışları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 47, S. 1, Ankara 2006.
- Arslanoğlu, İbrahim; “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 20, Ankara 2001.
-; “Alevilik Nedir?”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 13, Ankara 2000.
- Atalan, Mehmet; “Cenknemelerde Hz. Ali’nin Yeri”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, V/2 Güz 2012, ss. 7-29, ISSN 1309-5803.
- Aydın, Fuat; “Sır Dinlerinde Kurtuluş”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 8, Sakarya 2003.

- Aydın, Mahmut; “Hristiyanlık”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2010.
- Balıkçı, Gülsen; “Geçiş Dönemleri”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya 2014.
- Baloğlu, Adnan Bülent, BULĞEN, Mehmet; “Tenasüh” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2011.
- Bars, Mehmet Emin; “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, International Journal of Social Science Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2446>.Number: 27, p. 379-398, Autumn I 2014.
- Baş, Eyüp; “Ahmet Yesevi’nin Bektaşilik Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 52: 2, Ankara 2011.
- Bekki, Selahaddin; “Türk Mitolojisinde Kurban”, **Akademik Araştırmalar**, S. 3, Ankara 1996.
- Boyraz, Şeref; “Okuntudan Davetiyyeye Bir Dönüşümün Anatomisi”, **Milli Folklor Dergisi**, S. 84, Ankara 2009.
- Bozkuş, Metin; “Aşure Günü, Muharrem Matemi /Orucu ve Sivas’ta Aşure Uygulamaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. XII/1, Sivas 2008.
- Bulut, İbrahim; “Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, **Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu (21-22 Nisan 2012)”**, DİB Yay., Ankara 2012.
- Canyurt, M. Ali, Akçiçek, Eren; “Anadolu’da Balık İle İlgili İnançlar ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi I. Su Ürünleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1993)**, Erzurum 1993.
- Çağlayan, Alper; **Alevilikte Semah Olgusu**, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 14, Ankara 2000.
- Çakar, Enver, Kara, Füsün; “17.Yüzyılın Ortalarında Arapkir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 tarihli avârız-hane defterine göre)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 2, Elazığ 2005.

- Çapar, Mustafa; “Arap Aleviliğinde (Nusayrilik) Amcalık Geleneğinin Sosyal/Kültürel Temel ve Tezahürleri”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2013.
- Çelebi, İlyas; “Rüya” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 35, İstanbul 2008.
- Çelickan, Hüseyin; “Alevilik ve Sünniliğin Tarihçesi”, **Günümüzde Alevilik Bektaşilik Sempozyumu**, TDV Yay., Ankara 1995.
- Çeltikçi, Orhan; “Türk Dünyasının Unsurlarından Çuvaş Türkleri ve Halk İnanışları İle İlgili Tespitler”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimler Dergisi**, C. 1, S. 1, Haziran 2014.
- Çıblak Coşkun, Nilgün; “Tahtacılar ve Tahtacı Oymaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 68, Ankara 2013.
-; “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 15, 2004.
- Çoğ, Mehmet; “İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında Pavlikanlar”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13: 2, Elazığ 2008.
- Dalkıran, Sayın; “İran Safevi Devletinin Kuruluşuna Şii İnançların Etkisi ve Osmanlı’nın İran’a Bakışı”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 18, Erzurum 2002.
- Dalyan, Murat Gökhan; “XIX. yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düğün”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p. 661-673 TURKEY.
- Daş, Abdurrahman; “Türklerde Ad Koymanın Dini ve Milli Boyutu”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Elazığ 1996.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin; “Alevilikte Tanım ve Terimler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 60, Ankara 2011.
- Demirel, Aydın; Eski Türklerde Kalın ve Kalının Hukuki Durumu, **Türkiyat Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler Semineri**, Ankara 2014.
- Doğan, Esra; “Kacarlar Dönemi İran Hac Seyahatnamelerinde Kerbela Hadisesi ve Hz. Hüseyin’in Kerbela Yolu”, **Çeşitli Yönleri İle Kerbela**, C. 1, Sivas 2010.
- Doğan, İsmail; “Malatya’ da Ölümle İlgili Âdetler ve İnanışlar”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988.

- Doğanbaş, Muzaffer; “Alevi İslam Anlayışında Tevella, Teberra ve Mehdi Kavramları Üzerine”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 19, Ankara 2001.
- Dönmez, Mehmet; “Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği”, **2.Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Bektaşılık Bildirisi**, Ankara 2007.
- Ed-Duri, Abdülaziz; “Abbasi Propagandası Sürecinde ve Abbasilerin İlk Asrında Mehdi Tasavvuru”, Çev. M. Bahaüddin Varol, **İstem Dergisi**, S. 3, Konya 2004.
- Erbaş, Ali; “Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Sakarya 1996.
- Ergun, Pervin; “Alevilik ve Bektaşılıkteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 60, Ankara 2011.
-; “Türk Gelininin Mitolojik Göçü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 13, S. 24, Balıkesir 2010.
- Ersal, Mehmet; “Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/1 Spring 2011, p. 1060, TURKEY.
- Fırlı, Etem Ruhi; “Mehdi ve Mesih İnancı Üzerine”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXV, Ankara 1982.
- Firro, Kais; “Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu”, **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler**, Bektaşiler ve Nusayriler, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- Fuat Aydın, “Sır Dinlerinde Kurtuluş”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 8, Sakarya 2003.
- Gaspak, Ayhan; “Türklerden Önce Harput’un Tarihi ve Dini Durumu Hakkında Bir Araştırma”, **Asia Minor Studies**, C. 3, S. 6, Kilis 2015.
- Gökbel, Ahmet; “Anadolu’da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Sivas 1996.
-; “Türk Halk İnançlarında Din ve Din Anlayışı (Kurban Kültü Örneği)”, **Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)**, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 2000.
- Görkem, İsmail; “Doğu Karadeniz Bölgesi Düğünlerinde Görülen Eniştayi Tavana Asma Geleneği”, 16-18 Nisan 2006 günleri arasında Trabzon Türk Ocağı

- tarafından düzenlenen “**Uluslararası Trabzon ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu’nda**” sunulan bildiri (basılmamış).
-; “Abdülvehhab Gazi’ye Ait İnanış ve Gelenekler”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988.
- Güç, Ahmet; “İslam Öncesi Dinlerde Kurban”, **Din ve Hayat Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S. 11, İstanbul 2010.
- Gültekin, Sadullah “Üryan Hızır Menakıbnamesi”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S: 3.
- Gümüş, Yasemin Özüberk; “Malatya İline Bağlı Arguvan İlçesinde Uygulanan Evlenme Âdetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya 2014.
- Gümüşoğlu, H. Dursun; “Geçmişten Günümüze Bektaşilik”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, S. 11, Almanya 2015.
- Gümrükçüoğlu, Saliha Okur; “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, S. 4, Ankara 2013.
- Günay, Ünver; “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 15, Kayseri 2003.
- Gündüz, Şinasi; “Dinlerde Tanrıya Yaklaşma Aracı Olarak Kurban”, **Uluslararası Kurban Sempozyumu (8-9 Aralık 2007)**, İstanbul 2007.
- Güneş, Hasan Hüseyin; “Şia Kelimesi Üzerine Etimolojik Bir Tahlil”, **Alevilik Araştırma Dergisi**, Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti., Ankara 2014.
- Güngör, Harun; “Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı”, **Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)**, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 2000.
-; “Maniheizm”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Kayseri 1988.
- Gürsoy, Ülkü; “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 61, Ankara 2012.
- Güzel, Bülent, Güzel, Mehmet; “Konakbaşı Köyü”, **Arguvan Olgusu Dergisi**, İstanbul 2010.

- Hacıgökmen, Mehmet Ali; “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Nejat Göyünç Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 2013
- Haşhaş, Sinan, İmik, Ünal, Aydoğdu, Can; “Malatya/Arguvan Halk Müziği Kültürü Üzerine Bir Araştırma”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 75, Ankara 2015.
- Hınçer, İhsan; “Türklerde Başlık ve Mehir”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 15, S. 295, İstanbul 1974.
- Işık, Caner; “İkrar Cemi ve Ritüelleri”, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi-Online Thematic Journal Of Turkic Studies**, Yıl V, S. 2, Temmuz 2013.
- Işık, Ramazan; “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 9/2, Elazığ 2004.
- İyiyol, Fatih “Alevi Bektaşî Geleneğinde Dûvazlar-Dûvazımlar” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Cilt: 6 Sayı: 27 Volume: 6, s. 228-249. Issue: 27 Yaz 2013 Summer 2013.
- Kafalı, Mustafa; “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Tarih İçinde Harput**, F.Ü.F.H.A.M Yay., Elazığ 1992.
- Kalafat, Yaşar; “Türk Halk İnanışlarında Ekmeğin Yeri ve Karay Ekmeği”, **Bütün Yönleri İle Yahudilik Uluslararası Sempozyum (18-19 Şubat 2012)**, Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara 2012.
-; “Sivas Yöresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Aşermek/ Yeriklemek”, **TÜBİAR-X** /2001.
- Kamil Mustafa Al-Sahaıbı, “Selçuklular ve Osmanlı Türkiye’sinde Şiilik”, Çev. Mehmet Atalan, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 11/1, Elazığ 2006.
- Karaaslan, Mehmet; “Kaşkay Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p. 1435-1448 TURKEY.
- Karadeniz, Yılmaz; “Safevi Devleti’nin Kuruluş Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Amasya 2014.
- Kaya, Doğan; “Dualar ve Beddualar”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 4, Sivas 1997.

- Kaya, Muharrem; “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C. 7, S. 25, Dizgi Ofset Hazırlık, Ankara 2001.
- Keskin, Yahya Mustafa; “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar”, **F.Ü.İ.F Dergisi**, S. 6, Elazığ 2001.
- Kesler, M. Fatih; “Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnanıcı”, **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Erkam Matbaası, S. 13, Ankara 2004.
- Kılıç, Ebru; “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Yağmur Törenleri”, **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 2014.
- Kılıç, Sami, Albayrak, Ali; “İslamiyet’ten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/2 Spring 2012, p.707-716, ANKARA/TURKEY.
- Kılıç, Sami, Altuncu, Abdullah, “Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı (Çavlu Köyü-Fikriye Pınar Örneği)”, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/10 Summer 2015, p. 627-638 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8642> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Kılıç, Sami, Altuncu, Abdullah, “Karakoçan’da Evlilik Âdetleri”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/5 Spring 2014, p. 233-250, ANKARA-TURKEY.
- Kılıç, Sami, Selçuk, Ali; “ Türkiye’de Dinler Tarihi Alanında Yapılan Saha Çalışmalarında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Türkiye’de Dinler Tarihi (Dinler Tarihi Araştırmaları VII)**, Ankara 2010.
- Kılıç, Sami; “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/1 Winter 2011, p. 503-514, TURKEY.
-; “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 63, Ankara 2012.
-; “Hikmet Tanyu’nun Çalışmalarında Deskriptif Metot”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Elazığ 1998.

- Kıyak, Abdulkadir; “Alevilikteki Düşkünlük İlkesinin İlahi Dinler (Yahudilik-Hristiyanlık) Açısından Değerlendirilmesi”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, C: 1, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2014.
- Kocadağ, Burhan; “Şah Süleyman Ocağı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 34, Ankara 2005.
- Kökel, Coşkun; “Seyyid Garip Musa Ocağı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 38, Ankara 2006.
- Kurt, Zeynep Yılmaz; “İngilizce Yazılan Yakın Dönem Araştırmalarda Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 56, Ankara 2010.
- Küçük, Mehmet Alparslan; “Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini İnanışları”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 23, Ankara 2005.
- Lowell M. Glenn, Abdus Samed; “Zekâtın Gelişimi Ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı”, Çev. Faruk Özdemir, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Rize 2013.
- M. Şeker, Fatih; “İslam Öncesi Türklerde Ahiret Algısı ve İslamlaşma Sürecine Etkileri”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S. 16, İstanbul 2012.
- Mandaloğlu, Mehmet; “İslamiyetten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, **TSA YIL** 16 S: 2, 2012.
- Maden, Fahri; “Yeniçerilik-Bektaşî İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 73. Ankara 2015.
- Melikoff, Irene; “Alevi Bektaşîliğin Tarihi Kökenleri Bektaşî-Kızılbaş Bölünmesi ve Neticeleri”, **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- Mutlu, Suzan Akkuş; “Eski Mezopotamya’da Tanrılara Sunulan Kurbanlar”, **Tarih Okulu Dergisi**, S: XVII, Mart 2014, s. 1, DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh415>.
- Nas, Emine, Çelebilik, Gülizar, Demirbaş, Aliye; “Tokat Nebiköy Yöresel Kadın-Erkek Giyiminde Alevilikteki Üçleme, Dört Kapı-Kırk Makam ve On İki İmam Kavramlarının Yansımaları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 60, Ankara 2011.
- Noraşin, Sabahiye; “Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, İnönü Üniversitesi, Malatya 2014.

- Ocak, Ahmet Yaşar; “Bektaşilik” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.5, İstanbul 1992.
-; “Alevi” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 2, İstanbul 1989.
- Ortaylı, İlber; “Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali”, **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- Oymak, İskender; “ Pavlikianların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Pratikleri”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 11, S. 31, Ankara 2008.
-; “Hacı Bektaş Veli’nin Dergâhı Çevresinde Gelişen Halk İnanışları”, **Doğumunun 800.Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**, Nevşehir 2009.
-; “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Elazığ 1996.
-; “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 15/1, Elazığ 2010.
-; “Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya’daki İzleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, Elazığ 2001.
-; “İslam Kaynaklarına Göre Maniheizm”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14: 1, Elazığ 2009.
- Öger, Adem; “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 5/1 Winter 2010.
- Ökse, A. Tuba; “Eski Ön Asya’dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 36, Ankara 2006.
- Önal, Mehmet Naci; “Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü”, **Journal of Turkish Studies**, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II, C: 31/II.
-; “Muğla’da Alevi-Tahtacı Kültürü”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume: 8/9, Ankara 2013.
- Örnek, Sedat Veyis; “Anadolu Folklorunda Yas”, **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1974.

- Öz, Mustafa; “Şia” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 39, İstanbul 2010.
-; “Nusayriyye”, **Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- Özcan, Uğur, Dalyan, Murat Gökhan; “XIX. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Nasturi, Ermeni, Yezidi ve Çerkez Topluluklarında Başlık Parası Uygulamaları”, **Milli Folklor Dergisi**, S. 98, Ankara 2013.
- Özdemir, Nazife; “Hz. Ali ve Yaz Kış Yaprağını Dökmeyen Kutlu Ağaç”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 56, Ankara 2010.
- Özdemir, Şuayip; “Malatya Örneği Düzleminde Tarihsel Süreç İçerisinde Alevi Toplumunca Dini-Sosyal Otorite Olarak Kabul Gören Dedeliğe Günümüz Aleviliğinin Bakış Açısı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, S. 47, Ankara 2008.
- Özen, Kutlu; “Malatya’daki Battal Gazi Mağarası İle İlgili Bir Halk Rivayeti”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu**, Tebliğler, Malatya 1988.
- Özlü, Zeynel; “Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 57, Ankara 2011.
- Polat, Kemal; “Kırgız Halk Dindarlığında Dua Fenomeni”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007)**, Bildiriler, Isparta 2007.
-; “Hıristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtası İle Kurtuluş”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 27, Erzurum 2006.
- Rençber, Fevzi, ACAT, Yaşar, “Anadolu Alevilinde Şecere Geleneği (Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği)”, **Alevilik Araştırma Dergisi**, Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Şti., Ankara 2013.
- Sachedina, Abdulaziz; “İmamiyye’nin On İkinci İmamın Gaybeti İnancı Üzerine Bir Risale”, Çev. Hanifi Şahin, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 12, S. 2, Samsun 2012.
- Sarıkaya, M. Saffet; “Osmanlı Toplumunun Dini Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik-Bektaşilik İlişkisi”, **Arayışlar**, S. 2, Isparta 1999.
- Sarıçioğlu, Ekrem; “Mehdi” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2003.

- Sayım, Huzeyfe; “Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16/1, Kayseri 2004.
- Selçuk, Ali; “Tahtacıların Doğum İle İlgili İnanç ve Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, **TÜBAR-XVI-/2004-Güz**.
- Shankland, David; “Anadolu Kırsalında Alevilik Ve Sünnilik”, Çev. Sinan Olgun-Zeynep Yedigün, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 4, Ankara 1997.
- Skobelev, Sergei G.; “Eski ve Çağdaş Türklerde Umay Tanrıçası Görüntüsünün Parçaları ve İkonografisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Subaşı, Necdet; “Anadolu Aleviliği Üzerine”, **Bilimname**, S. 1, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri 2003.
- Sümer, Faruk; “Tahtacılar” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 39, İstanbul 2010.
- Şahin, Halil İbrahim; “Balıkesir Çepnilerinde Ağıt Geleneği ve Ağıtcı Kadınlar”, **Alevilik Araştırmaları Dergisi**, Hermes Ofset Baskı Hizmetleri, S. 2, Ankara 2011.
- Şahin, Hüseyin; “Arguvan Köylerinde Uğur Alma Âdeti”, **Milli Folklor Dergisi**, Geleneksel Yay., S. 3, Ankara 1989.
-; “Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine bir Araştırma”, **4.Ulusal Arguvan Sempozyumu**, Malatya 2014.
-; “Malatya Köylerinde Hıdırellez-Hızır Geleneği”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1990 (Hıdırellez Özel Sayısı)**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara 1990.
-; “Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar”, **II. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu, (24- 26 Kasım 2010 Van)**, İstanbul 2011.
-; “Morhamam Köyü Doğum Folkloru”, **Hamle Gazetesi**, Sayı: 662-679, 6-22.3.1989, Malatya.
-; “Morhamam Köyünde (Malatya) Kirvelik Kurumu Gelenekleri”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1991**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., Ankara 1991.

- Şahin, M. Süreyya; “Aforoz” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- Şık, İsmail; “Alevi Nusayrilerin İslam Anlayışı ve Temel İnançları”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2013.
- Şişman, Bekir; “Hakaslar ve Hakaslar ’da Şaman Kültürü”, **Milli Folklor Dergisi**, Geleneksel Yay., S. 31/32, Ankara 1996.
- Taflıoğlu, M. Serkan; “İran Türk Safevi Devletinin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, C. 4, S. 13, Kars 2012.
- Talas, Mustafa; “Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevilik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş’ı Veli Araştırmaları Dergisi**, S. 33, Ankara 2005.
- Taşgın, Ahmet, Solmaz, Bünyamin; “Tahrir Defterlerinin Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarına Katkısı: Irene Beldiceanu-Steinherr Örneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 61, Ankara 2012.
- Teber, Ömer Faruk; “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlar”, **Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü**, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2010.
- Temür, Nezir; “Kırgız Folklorunda Ritüelistik Türler”, **Gazi Türkiyat**, S. 6, Ankara 2010.
- Tezcan, Mahmut; “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, Ankara 1976.
-; “Beşik Kertmesi Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 1, Ankara 1980.
- Topaloğlu, Fatih; “Şia’da Mehdi İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, V/2 (Güz 2012), ss. 109-148. ISSN 1309-5803.
- Tutar, Adem; “Dede Korkut Kitabında Dini Motifler”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Elazığ 1996.
- Uçar, Ramazan; “Alevilik Bektaşilik”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Ankara 2012, s. 5Eyüp Baş, “Ahmet Yesevi’nin Bektaşilik Alevilik Üzerindeki Etkileri ve

- Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 52: 2, Ankara 2011.
- Üçer, Cenksu; “Hakk- Muhammed,-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Hz. Ali”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi İzmir İlahiyat Fakültesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü İşbirliği İle Düzenlenen Hz. Ali Sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007)**, İzmir 2009.
-; “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”, **Dini Araştırmalar**, C. 12, S. 33, Ankara 2009.
- Ünal, Mustafa; “Nasturilik ve Türkler”, **Dinler Tarihi Araştırmaları III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara)**, **2000.Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)**, Ankara 2002.
- Üzüm, İlyas; “Kızılbaş” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 25, İstanbul 2002.
-; “Nusayrilik” mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 33, İstanbul 2007.
- Yardımcı, Mehmet; “Malatya’da Halk İnanmaları, Mistik Kaynaklı Halk Sağiltmacılığı Ve Bazı Halk İlaçları”, **III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, Tebliğler**, Malatya 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki; “İslam İnancında Mehdi”, **Din ve Hayat Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S. 16, İstanbul 2012.
- Yeşil, Yılmaz; “Türk Dünyası Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C: 3, S: 9, Ankara 2014.
- Yenmiş, Nihad; “Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 54, Ankara 2010.
- Yıldırım, Nilüfer; “Türk Halklarının Destan Yaratınlarında Üç Dünya”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p.1951-1965 TURKEY.
- Yıldız, Harun; “Amasya Yöresi Alevi Ocakları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 4, S. 19, Güz 2011.
-; “Alevi/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik”, **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I (28-30 Eylül 2005)**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Isparta 2005.

Yılmaz Kurt, Zeynep; “İngilizce Yazılan Yakın Dönem Araştırmalarda Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 56, Ankara 2010.

Yitik, Ali İhsan; “İslam Dini ve Hint Karma-Tenasüh İnancı”, **Din ve Hayat Dergisi, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., S. 16, İstanbul 2012.

.....; “Hinduizm”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2010.

Yüksel, Emrullah; “İslam’da Şefaath Yetkisi”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, İstanbul 2002.

3.İnternet Siteleri

Ali Yaman, “Cumhuriyet Sonrası Aleviliğe Genel Bir Bakış”, https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=672:cumhuriyet-sonras-alevilie-genel-bir-bak&catid=38:2014-11-29-00-06-44&Itemid=54 (24/12/2016)

<http://arguvanhaber.com/arguvan/arguvan-kaymakami-kizik-koyundeki-kutsal-baliklar-havuzlarini-inceledi.htm> (20/12/2015)

Artun, Erman; “Türk Halk Kültüründe Hıdırellez”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidirellez.pdf.

.....; “Adana’da Yağmur Yağdırtma Törenleri ve Çomçalı Gelin”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/7.php>.

Çetin, Çulpan Zaripova; “Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Gelenekleri”, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/culpan_zaripova_tatar_mevsim_gelenek.pdf (24/06/2016)

Erdem, Mustafa; Kırğızlarda Dini ve Sosyal Hayat: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364825> (11/03/2016)

<http://www.genelturktarihi.net/eski-turk-dini-olan-goktanri-inanci-ve-turk-alevilik-bektasiliginin-benzerlikleri-turkish-religion-the-belief-of-the-sky-god-alawiism-bektashism> (22/12/2016)

Galina, Serkina; “Geçiş Ritüellerindeki Benzerlikler”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/galina.pdf> (15/11/2015)

- Görkem, İsmail, “Çukurova’da Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/gorkem.pdf.
- http://www.uzumbaba.com/alevi/aleviligin_osmanli.htm “Aleviliğin Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynakları”: (20/04/2017)
- <http://docplayer.biz.tr/2676542-Inanislarda-soylencelerde-turna-kusu-ve-goc-yollari.html> (22/06/2016)
- <http://arguvanvakfi.org.tr/wp-content/uploads/arguvan-köy-dernekleri-başkanları-ve-telefonları-1.pdf> (19/03/2016)
- <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d174s032m1>(11/06/2016)
- <http://garipmusa.com/hakkimizda/> (11/12/2015)
- <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/karahuyukluler-geleneksel-yagmur-duasini-sah-sultanda-yaptilar-h3982.html> (10/06/2017)
- <http://paylasimalemi.com/merak-ettiklerimiz-efsaneler/303-alkarisi-ve-kirklama-adetleri-uzerine-arastirma.html> (03/02/2016)= Hüseyin Şahin, “Malatya Arguvan Köylerindeki Lohusallık Dönemi, Alkarısı ve kırklama adetleri üzerine bir araştırma”
- [http://www.kureyşan-ocağı web](http://www.kureyşan-ocağı-web).
- <http://rapory.tuik.gov.tr/26-12-2015-16:07:54-92056992810727326131585145538.html> (26/12/2015)
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pdf (10/05/2016)
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/mehmet_yardimci_destan_tipler_motifler.pdf
- <http://uludivan.de.tl/Mineyik--k1-Zeynel-Abbidin-k2--Oca%26%23287%3B%26%23305%3B.htm> (06/04/2015)
- http://www.arguvan.gov.tr/default_B0.aspx?content=195 (02/03/2016)
- <http://www.arguvanhaber.com/aleviligin-kokensel-sorunu-uzerine-makale,329.html> (23/02/2016)
- <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/kizik-mahallesinde-kis-yarisi-ve-abdal-musa-etkinligi-yapildi.htm> (27/02/2016)

- <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/kuyudere-de-saribaba-etkinligi-yapildi-h3341.html> (5/12/2015)
- <http://www.arguvanhaber.com/arguvan/sizi-pinarinin-dilek-capitlari-3.htm> (16/02/2016)
- <http://www.arguvanhavalari.com/ala-geyik-anil-aktas-bulent-e-hd-quality.html> (16/02/2016)
- <http://www.arguvankuyudereliler.org.tr/dedeler-kurultay-.html> (11/12/2015)
- <http://www.arguvankuyudereliler.org.tr/din-ve-inanc.html> (27/02/2016)
- <http://www.arguvanvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2011/09/arguvanolgusu26.pdf> (12/01/2016)
- <http://www.atmalilar.org.tr/forum/index.php?topic=364.0> (19/12/2015)
- http://www.avf.org.tr/kultur_sanat.asp?id=605 (28/11/2015)
- <http://www.cemvakfi.org.tr/alevilikte-ocaklar/seyyid-garip-musa-ocagi/8> (11/12/2015)
- <http://www.cemvakfi.org.tr/dedeler-babalar/ahmet-mutluay/> (16/12/2015)
- <http://www.cemvakfi.org.tr/dedeler-babalar/muharrem-naci-orhan-soylesiler-1/> (14/12/2015)
- <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu-2/> (20/12/2015)
- <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu> (28/11/2015)
- <http://www.cobanderekoyu.com/sotik.php> (19/12/2015)
- http://www.gelincanlar.com/soru/3568_alevilikte-sunnet-ve-kirvelik-sorusu_1_sayfa.html (11/06/2016)
- http://www.gencaleviler.com/forum/malatya_arguvan_arakel_cayirli_koyu-t3289.html (19/12/2015)
- http://www.gezikolik.com/tr/Genel_Bilgiler/Turkiye/alevi___bektasilerin_kutsal_yerleri/e_2017.aspx (20/12/2015)
- <http://www.gurgeli.com/index.php/2015/02/25/koyuncu-gurge-hakkinda/> (02/01/2016)
- <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/810> (8/12/2015)
- <http://www.malatyapedya.com/turizm/dinimekanlar/3077-ahmet-turan-turbesi-ve-mescidi.html> (21/02/2016)
- http://www.nufusu.com/ilce/arguvan_malatya-nufusu (01/01/2016)
- <http://www.pirsultan.net/alevi-bektaşiliğın-tarihi-kokenleri-irene-melikoff> (22/03/2016)
- <http://www.radyoarguvan.com/alevi-turkuleri/al-i-nur-semahi.html> (28/04/2016)

<http://www.radyoarguvan.com/arguvan-yasam/arguvan-koyleri-gelenek-gorenekleri.html/> 03/02/2016)

<http://www.radyoarguvan.com/malatya-arguvan/muhammet-gani-baba.html> (25/12/2015)

<http://www.radyoarguvan.com/riza-parlak/ziyaretler.html> (28/04/2016)

<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/Malatya.pdf> (28/02/2016)

http://www.turktarihim.com/Safevi_Devleti.html (14/03/2016)

[https://alisedisevim.wordpress.com/2011/08/17/sah-sultan-hatun-turbesi-bozan-arguvan-2/\(02/01/2016\)](https://alisedisevim.wordpress.com/2011/08/17/sah-sultan-hatun-turbesi-bozan-arguvan-2/(02/01/2016))

<https://kulseyid.wordpress.com/sinemilliler-bir-kurt-alevi-asireti/> (28/11/2015)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364385> (03/06/2016)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=373214> (7/03/2016)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=373228> (8/03/2016)

www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view (11/12/2015)

4.Kaynak Tezler

Aktürk, Hamit; **Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri (Adıyaman Örneği)**, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2013.

Altuncu, Abdullah; **Sümerlerin Dini Tarihi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.

Bozkuş, Metin; **Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevilerin İnançları**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1999.

Bulut, Kadir; **Alevilikte Tanrı Anlayışı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.

Çolak, Ali; **Anadolu'da Örf ve Adetlerin Oluşması ve Meşrulaşmasında Rivayetlerin Rolü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

Dönmez, Mehmet; **Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2003.

Eroğlu, Seval; **Arguvan Yöresinde İcra Edilen Semahların Müzikal Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Gaspak, Ayhan; **Osmanlı Öncesi Harput'un Tarihi ve Dini Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004.

Gezer, Seyit; **Yedi Bucak Avşarları Üzerine Sözlü Kültür İncelemesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2016.

- Jumabaev, Maksat; **Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Savuran, Ömer Faruk; **Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu ve Günümüzde İşlevselliği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.
- Tuğrul, Talip; **Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Üçer, Cenksu; **Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2005.
- Yaman, Ali; **Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- Yıldırım, Erdal; **Tunceli Aleviliği**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.
- Yıldız, Harun; **Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Âdetleri**, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2003.
- Yılmaz, Hulusi; **Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik (Ankara Örneği)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2008.

5.Kaynak Kişiler

- KK: 1 H., K., 94 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 2 H., K., 73 yaşında, Emekli, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 3 C., K., 75 yaşında, Emekli, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 4 M., A., K., 89 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 5 N., K., 67 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 6 S., A., 74 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Akören Köyü.
- KK: 7 E., A., 55 yaşında, okur-yazar, Akören Köyü'nde oturuyor.
- KK: 8 H., Y., (Hoca), 70 yaşında, Emekli, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 9 N., T., 73 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 10 D. Ç., 25 yaşında, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 11 H., H., A., 54 yaşında, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 12 H., Ç., 49 yaşında, Emekli, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 13 M. A., B., 66 yaşında, Emekli, okur-yazar, Eymir Köyü.
- KK: 14 A., Ş., 56 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Güngören Köyü.
- KK: 15 A., İ., (Hoca), 76 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Gökağaç Köyü.
- KK: 16 H., G., 58 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Gökağaç Köyü.

- KK: 17 H., K., 94 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kömürlük Köyü.
- KK: 18 Z., K., 79 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Kömürlük Köyü.
- KK: 19 M., K., 43 yaşında, okur-yazar, Kömürlük Köyü.
- KK: 20 S., E., 81 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 21 H., A., 96 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 22 Z., T., 96 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar değil, Kızık Köyü.
- KK: 23 A., E., 96 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 24 C., A., 76 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 25 B., A., 81 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 26 H., Y., 66 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kızık Köyü.
- KK: 27 H., Y., 63 yaşında, okur-yazar, Bozan Köyü.
- KK: 28 A., Y., 72 yaşında, Emekli, okur-yazar, Bozan Köyü.
- KK: 29 Z., Y., 80 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Bozan Köyü.
- KK: 30 S., Ö., 80 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Bozan Köyü.
- KK: 31 R., K., 65 yaşında, Emekli, okur-yazar, Bozan Köyü.
- KK: 32 L., Y., 67 yaşında, Emekli, okur-yazar, Armutlu Köyü.
- KK: 33 A., K., 85 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Armutlu Köyü.
- KK: 34 S., Y., 56 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Armutlu Köyü.
- KK: 35 K., Y., 76 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 36 T., Y., 90 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 37 Z., Y., 73 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 38 S., E., 88 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 39 Z., E., 63 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 40 S., A., 75 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Çavuş Köyü.
- KK: 41 B., D. (Dede), 82 yaşında, Emekli, okur-yazar, Koyuncu (Gürge) Köyü.
- KK: 42 İ., S., A., (Dede), 74 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kuyudere Köyü.
- KK: 43 B., A., 56 yaşında, Emekli, okur-yazar, Kuyudere Köyü.
- KK: 44 M., B., 74 yaşında, Emekli, okur-yazar, Ermişli Köyü.
- KK: 45 N., K., 56 yaşında, Emekli, okur-yazar, Ermişli Köyü.
- KK: 46 A., C., M., 35 yaşında, Memur, okur-yazar, Karahöyük Köyü.
- KK: 47 S., K., 81 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Karahöyük Köyü.
- KK: 48 H., K., 48 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Karahöyük Köyü.
- KK: 49 A., M., 78 yaşında, Emekli, okur-yazar, Karahöyük Köyü.

- KK: 50 F., M., 75 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Karahöyük Köyü.
- KK: 51 H., L., 75 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Karahöyük Köyü.
- KK: 52 A., E., Ö. (Dede), 60 yaşında, okur-yazar, Konakbaşı Köyü.
- KK: 53 İ., T. (Dede), 74 yaşında, Emekli, okur-yazar, Mezirme Köyü.
- KK: 54 Z., T., 82 yaşında, Ev hanımı, okur-yazar, Mezirme Köyü.
- KK: 55 H., Ç., 70 yaşında, Emekli, okur-yazar, Mezirme Köyü.
- KK: 56 K., K., 57 yaşında, Emekli, okur-yazar, Mezirme Köyü.
- KK: 57 M. A., G., 56 yaşında, Emekli, okur-yazar, Mezirme Köyü.
- KK: 58 B., Y., 55 yaşında, Emekli, okur-yazar, Aşağı Sülmenli Köyü.
- KK: 59 B., B., 90 yaşında, okur-yazar, Aşağı Sülmenli Köyü.
- KK: 60 A., R., E., 80 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Aşağı Sülmenli Köyü.
- KK: 61 İ., E., 75 yaşında, okur-yazar, Aşağı Sülmenli Köyü.
- KK: 62 M., Ş., 80 yaşında, Emekli, okur-yazar, Aşağı Sülmenli Köyü.
- KK: 63 M., S., 65 yaşında, Emekli, okur-yazar, Yukarı Sülmenli Köyü.
- KK: 64 H., D., 55 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Yukarı Sülmenli Köyü.
- KK: 65 B., U., 75 yaşında, Emekli, okur-yazar, İsaköy.
- KK: 66 G., U., 65 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, İsaköy.
- KK: 67 A., R., U., 78 yaşında, Emekli, okur-yazar, İsaköy.
- KK: 68 M., A., 77 yaşında, Zeynel Abidin Türbesi ve Cem evinde Zakir.
- KK: 69 H., Y., 55 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Gümüşlü Köyü.
- KK: 70 A., Ç., 41 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Gümüşlü Köyü.
- KK: 71 M., P., 41 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Gümüşlü Köyü.
- KK: 72 Z., K., 98 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Gümüşlü Köyü.
- KK: 73 G., Y., 84 yaşında, Ev Hanımı, okur-yazar, Gümüşlü Köyü.
- KK: 74 Z., Ş. (Dede), 77 yaşında, Çiftçi, okur-yazar, Morhamam Köyü.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	AYHAN GASPAK
Öğrenci Numarası	131205201
Enstitü Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Dinler Tarihi
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Sami KILIÇ
Tez Başlığı (Türkçe)	Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 317 sayfalık kısmına ilişkin, 15/06/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aştığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Sami KILIÇ
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Sami KILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Fotoğraflar

Fotoğraf-1: Akören Köyü Ziraat Dağın Ziyareti

Fotoğraf-2: Aşağı Sülmenli Köyü Abdal Musa Ziyareti

Fotoğraf-3: Aşağı Sülmenli Köyü Kösender Baba Türbesi

Fotoğraf-4: Eymir Köyü Balıklı Göl

Fotoğraf-5: Bozan Köyü İsmi Can Sofu

Fotoğraf-6: Bozan Köyü Mamo Dede

Fotoğraf-7: Bozan Köyü Şah Sultan Türbesi İç Görünüm

Fotoğraf-8: Bozan Köyü Şah Sultan Türbesi Dış Görünüm

Fotoğraf-9: Bozan Köyü Şah Sultan Türbesi Cemevi

Fotoğraf-10: Çavuş Köyü Kıratlı Ziyareti

Fotoğraf-11: Erigole Ziyareti: <http://www.arguvanhaber.com/erigole-goleri-ziyareti-resimleri,95.html> (05/09/2016)

Fotoğraf-12: Ermişli Köyü Emir Dede Ziyareti

Fotoğraf-13: Eymir Köyü Şeyh İbrahim Koruluğu

Fotoğraf-14: Eymir Köyü Dilek Ağacı

Fotoğraf-15: Eymir Köyü Yumruca Taşı

Fotoğraf-16: İsaköy Delikli Taş

Fotoğraf-17: İsaköy Derviş Ali Dutu

Fotoğraf-18: İsaköy Divane Dede

Fotoğraf-19: İsaköy Gani Baba (Nesimi Dede)

Fotoğraf-20: İsaköy Kemer Kubbeler

Fotoğraf-21: Karahöyük Hatun Cicim Türbesi

Fotoğraf-22: Karahöyük Hıdır Ağa Türbesi

Fotoğraf-23: Karahöyük Köyünden Höyük Görünüşü

Fotoğraf-24: Kızık Köyü Balıklı Göl

Fotoğraf-25: Koyuncu (Gürge) Karataş Ziyareti

Fotoğraf-26: Koyuncu (Gürge) Tek Öküzle Çift Süren Güzergahı

Fotoğraf-27: Kuyudere Köyü Ağ İçen Ocağı

Fotoğraf-28: Kuyudere Köyü Karayel Ocağı

Fotoğraf-29: Kuyudere Köyü Sarı Baba Ziyareti

Fotoğraf-30: Mezirme Köyü Şah İbrahim Veli Makamı

Fotoğraf-31: Mezirme Köyü Vayloğ Dede Türbesi

Fotoğraf-32: Vayloğ Dede Kompleksinden Adak Kurbanı Görünümü

Fotoğraf-33: Vayloğ Dede

Fotoğraf-34: Morhamam Köy Mezarlığı

Fotoğraf-34: Eymir Köyü Şeyh İbrahim Çeşmesi

Fotoğraf-35: Eymir Köyü Şeyh İbrahim Koruluğu Uzaktan Görünüm

Fotoğraf-36: Yukarı Sülmenli Dede Düşeği

Fotoğraf-37: Yukarı Sülmenli Garip Dede Türbesi

Fotoğraf-38: Adak Kurbanı Lokmasından Görünüm

Fotoğraf-39: Kurban Lokmasının Hazırlanışı

Fotoğraf-40: Kutsal Balıkların Cenaze Töreni:

[https://www.google.com.tr/search?q=arguvan+kutsal+bal%C4%B1k+cenaze+t%C3%B6reni&biw=1366&bih=673&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwikoeSwuPzKAhUKlSwKHSp2BQ8Q_AUICCGD#imgc=4-mdcD719gy3YM%3A\(16/02/2016\)](https://www.google.com.tr/search?q=arguvan+kutsal+bal%C4%B1k+cenaze+t%C3%B6reni&biw=1366&bih=673&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwikoeSwuPzKAhUKlSwKHSp2BQ8Q_AUICCGD#imgc=4-mdcD719gy3YM%3A(16/02/2016))

Fotoğraf-41: Şah Sultan Yağmur Duası Törenlerinden Görünüm:

<http://www.arguvanhaber.com/arguvan/sah-sultan-da-yagmur-duasi-birlik-cemi-ve-birlik-lokmasi-yapildi-h3613.html> (24/05/2016)

Fotoğraf-42: Şah Sultan Yağmur Duası ve Birlik Cemi:

<http://www.arguvanhaber.com/arguvan/sah-sultan-da-yagmur-duasi-birlik-cemi-ve-birlik-lokmasi-yapildi-h3613.html> (24/05/2016)

Fotoğraf-43: Battalgazi Hasan Basri Türbesi

Fotoğraf-44: Şah Sultan Türbesi Yağmur Duası:

<http://www.arguvanhaber.com/arguvan/karahuyukluler-geleneksel-yagmur-duasini-sah-sultanda-yaptilar-h3982.html> (10/06/2017)

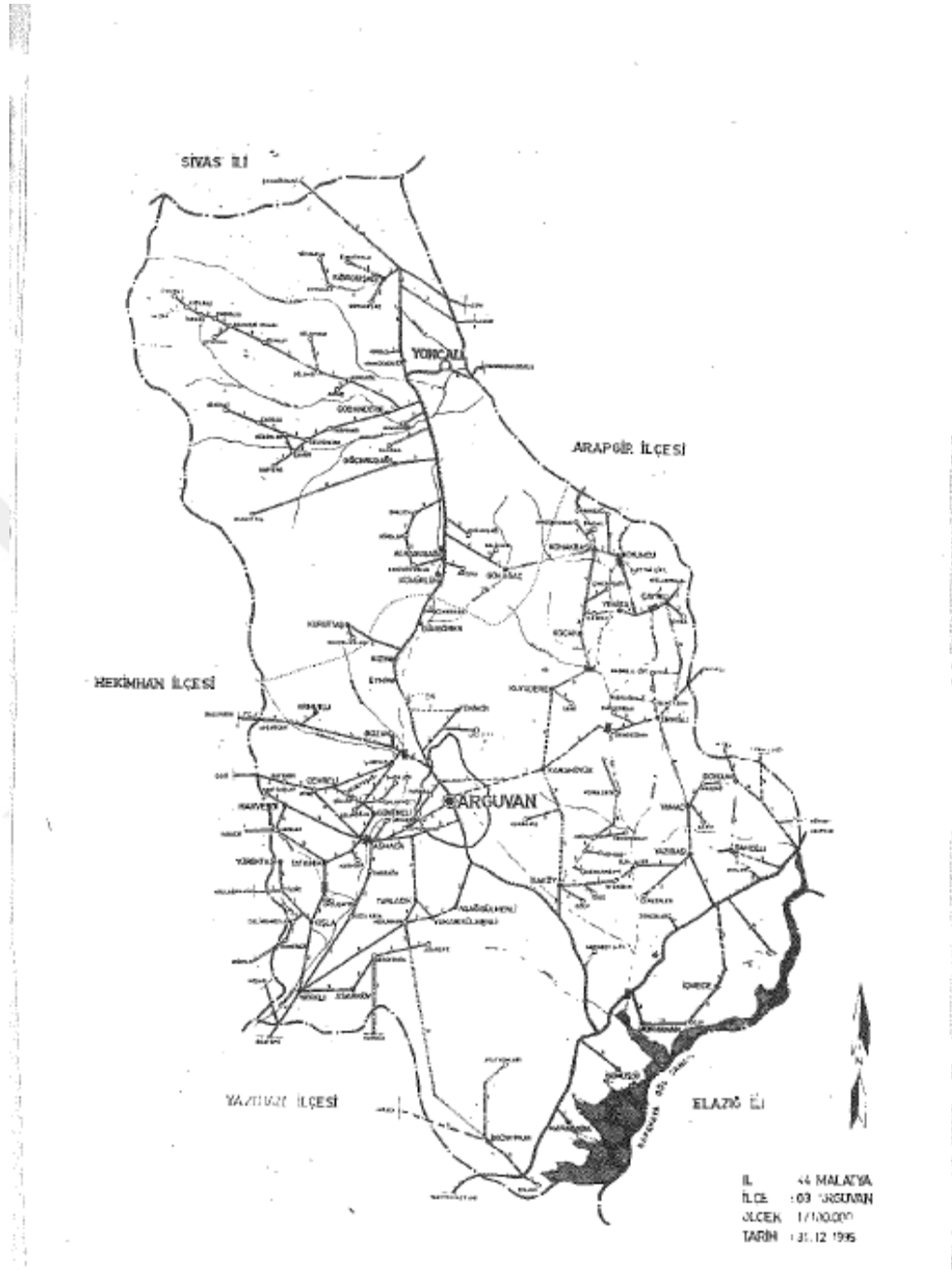
Fotoğraf-45: Şah Sultan Türbesi Yağmur Duası:

<http://www.arguvanhaber.com/arguvan/karahuyukluler-geleneksel-yagmur-duasini-sah-sultanda-yaptilar-h3982.html> (10/06/2017)

Fotoğraf-46: Battalgazi İmam Zeynel Abidin Türbesi

Ek 3. Harita

Coğrafi, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleri ile Malatya 96, Malatya Valiliği, Ankara

1996.

ÖZGEÇMİŞ

Ayhan GASPAK, 1976 yılında Elazığ'ın Kesrik (Kızılay) Mahallesinde doğdu. İlköğrenimini Elazığ Merkez Atatürk Ortaokulunda, Orta öğrenimini de Elazığ Lisesinde tamamladı. 1995 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girerek, 2000 yılında mezun oldu. 2004 yılında “Osmanlı Öncesi Harput’un Tarihi ve Dini Yapısı” adlı Yüksek Lisans tezini sunarak mezun oldu. 2013 yılında Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalında doktora eğitimine başladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.

